

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**TÜRKÇE VE ARAPÇADA BİRLEŞİK ZAMAN YAPIM
VE KULLANIMININ KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ASMA HAMDY

İSTANBUL, 2021

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**TÜRKÇE VE ARAPÇADA BİRLEŞİK ZAMAN YAPIM
VE KULLANIMININ KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ASMA HAMDY
(YU170101021)**

**Danışman
(Prof. Dr. Musa DUMAN)**

**İkinci Danışman
(Prof. Dr. Hayati DEVELİ)**

İSTANBUL, 2021

14/ 07/2021

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda YU170101021 numaralı Asma HAMDY'nin hazırladığı “Türkçe ve Arapçada Birleşik Zaman Yapım ve Kullanımının Karşılaştırılması “ konulu Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 14/07/2021 Çarşamba günü saat 14:00 'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20... tarihinde, saat ...:.... da yapılacaktır.

Tez Adı Değişikliği Yapılması Halinde: Tez adının
.....
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Tarih	İmza
(Danışman) Prof. Dr. Musa DUMAN	14/07/2021	KABUL
Prof. Dr. Hanifi VURAL	14/07/2021	KABUL
Prof. Dr. Mustafa BALCI	14/07/2021	KABUL
(İkinci Danışman) *Prof. Dr. Hayati DEVELİ	14/07/2021	KABUL
Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL	14/07/2021	KABUL

*2. Danışman varsa doldurulacak

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

ASMA HAMDY

İmza

TÜRKÇE ve ARAPÇADA BİRLEŞİK ZAMAN YAPIM VE KULLANIMININ KARŞILAŞTIRILMASI

Asmaa Hamdy

ÖZET

Bu çalışmada “Türkçe Ve Arapçada Birleşik Zaman Yapım Ve Kullanımının Karşılaştırılması” başlığı altında, Türkçe ve Arapçada zaman ve görünüş yapıları ele alınmış, her iki dile dair dilbilgisi kitaplarında bu konularla ilgili tartışmalar üzerinde durulmuş ve bu yapıların bu iki dilde yapı olarak nasıl karşılandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tezin amacı Türkçedeki birleşik zaman yapısının Arapçaya çevrilmesi konusunda bir yöntem ortaya koymaktır.

Bunun için zaman ve birleşik zaman teşkilindenki yapısal unsurlar saptanmış, görünüş ve kiplik kavramları üzerinde durulmuş; her iki dildeki birleşik zaman çözümlemesi için gerekli hususlardan olay zamanı, konuşma zamanı ilişkilerine de yer verilmiştir. Tezde kullanılan teknik, Türkçede zaman ve birleşik zaman yapılarının ifade ettiği anlam, zaman ve görünüşü inceleyerek bu yapıların Arapçada nasıl karşılanabileceğini örneklerle açıklamaktır. Bu konudaki genel değerlendirmeler, Türk dilindeki zaman ve görünüş yapılarının Arapçada karşılanması hususunda dikkat edilmesi gereken hususlar Sonuç kısmında açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler; Zaman, Gerçek Zaman, Fiil Zamanı, Görünüş, Türkçede Basit Zamanlar, Arapçada Basit zamanlar, Türkçede Birleşik Zamanlar, Arapçada Birleşik Zamanlar.

COMPARISON OF COMPOUND TENSES AND USAGE IN TURKISH AND ARABIC LANGUAGES

Asma HAMDY

ABSTRACT

This study, under the title of "Comparison of compound tenses and usage in Turkish and Arabic languages". The focal point of this research is to discuss tense and aspect structures in Turkish and Arabic languages. We were more sensitive about researches on these issues in grammar books of both languages and tried to reveal how these structures were compared in the two languages.

The aim of this thesis is to present a method for translating the compound tense structure from Turkish into Arabic. In order to achieve this purpose, the structural elements in the formation of tense and compound tense are analyzed, the concepts of aspect and modality are emphasized; Event time and speech time relations, which are necessary for the combined tense analysis in both languages, are also included. The technique used in the thesis is to explore the meaning, tense, and aspect of tenses and compound tenses in Turkish and to explain with examples how these structures can be resembled in Arabic.

In the conclusion section, the general assessments on this topic are explained as well as the points that should be taken into consideration about the structures of tenses and aspects in the Turkish language and their equivalent in the Arabic language.

keywords; Time, Tense, Verb Tense, Aspect, Simple Tenses in Turkish, Simple Tenses in Arabic, Compound Tenses in Turkish, Compound Tenses in Arabic.

ÖNSÖZ

Zaman, akıp giden başsız ve sonsuz bir süreç iken insanoğlunun ona hâkim olabilme ve onu yönetebilme isteği ile bölünerek çeşitlilik kazanmıştır. Zaman, yalnızca dil bilimini ve dilbilgisinin dallarında değil, felsefe, din, fizik, astronomi ve diğerleri gibi birçok bilim dalında en önemli konulardan biri olarak kabul edilir. Zaman konusu önce felsefenin sonra da dil biliminin çalışma alanına girmiştir. Dilbilimindeki zaman iki bölüme ayrılmıştır: *Gerçek zaman* (İng. time, Arp. الحقيقى الزمن) ve *fiil zamanı* (İng. tense, Arp. الزمن اللغوى)'dır. Fiil zamanına bağlı olan konulardan biri *görünüş*'tür. Fiil zamanı ve görünüş, fiil düzeyinde manada birbirini tamamlayan iki çeşitli dilbilgisi sınıflamasıdır. *Birleşik zaman* ise Türk ve Arap dilciliğinin tartışmalı, karmaşık konularından biridir. Bu çalışmanın asıl amacı, Türkçedeki birleşik zamanların kavramı ve yapısını açıklamak ve Türk dilbilimcilerin görüşlerini belirlemek; Arap dilbilimcilerin bu birleşik kalıpları nasıl ele aldıklarını, Arap dilinde bu birleşik kalıplar için hangi yapıların ve bu yapılar için hangi adlandırmanın kullanıldığını tespit etmek; böylece dil çevirisinde kullanışlı sonuçlar elde etmektir. Konu, Standart Arapça (fusha) örneklerden yola çıkılarak birleşik kalıpların terminolojisi, nasıl kullanılacağı, ifade ettiği zaman ve bağlama göre anlamları açısından tartışılmış; konuyla ilgili literatür değerlendirilmiştir. Bu araştırma aynı zamanda Türkçe ve Arapça öğrenen ve öğretenler için bu dil yapılarının doğru anlaşılmasına, öğretilmesine ve kullanılmasına da yardımcı olacaktır.

Tezin hazırlanmasında karşılaşılan güçlüklerden biri, konunun dilbilim ve dilbilgisi alanındaki en önemli ve nispeten çetrefil alanlarından biri olması yanında Batılı dilbilimciler arasında bu konunun yoğun bir şekilde çalışmasına rağmen Türkçe ve Arapça literatürün son derece sınırlı olmasıdır. Konuyla ilgili terminolojinin her iki dildeki yayınlarda karmaşık ve kesinleşmemiş olması da ayrı bir güçlük doğurmaktadır.

Araştırma dört bölümden oluşmuştur.

Birinci bölümde, felsefe, fizik ve din açısından zamanın tanımı ele alınmış; sonra dilbilimi açısından gerçek zaman ve dil zamanı kavramları ortaya konulmuştur. Gerçek ve dil zamanının Batı dilbiliminde, Türk ve Arap dilbiliminde nasıl anlaşıldığı ve açıklandığı da temel kaynaklara dayanılarak tartışılmıştır.

İkinci bölümde Türkçe ve Arapçada basit zaman kavramı ve yapıları ele alınmış, ancak bölümün başında her iki dilde olumlu ve olumsuz cümle , olumlu ve olumsuz soru yapısı da genel şekli açıklanmıştır. Bu bölümde basit zaman kavramının Türk ve Arap dilciliğinde nasıl anlaşıldığının açıklanmasından sonra her iki dildeki basit zaman yapıları ve bunların çevirisiyle ilgili hususlar değerlendirilmiştir. Olumlu ve olumsuz cümle kuruluşlarındaki tipolojik farklılık yüzünden, bu yapılar da ayrıca açıklanmıştır. Tezin temel amaçlarından olan çeviri bilimsel fayda için bütün cümle yapıları tablolar hâlinde örnek cümlelerle her bölümün sonunda gösterilmiştir.

Üçüncü bölümde, birleşik zaman kavramı ele alınmış, Türk ve Arap dilbilimcilerin bu terim hakkındaki görüşleri ve bu konuya nasıl yaklaştıkları gösterilmiştir. Bu bölümde I-dI kalıbının tüm biçimleri, anlamları, görünüşleri ve bağlam içinde taşıdığı manaları ele alınıp Arapçada nasıl karşılanabileceği açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde I-mIş kalıbı tüm zaman eklerinin biçimleri ve görünüşleri ile ele alındı ve Türk dilbilimcilere göre kullanımları anlatıldı, Arapça karşılığı belirlendi.

Bu çalışma, eksiksiz ve mükemmel olma iddiasında değildir. Gözden kaçan, değerlendirilemeyen, yanlış ya da eksik yorumlanan noktalar olabilir: ancak birleşik zaman incelemesi konusunda bir yöntem örneği teşkil edebilir, bundan sonraki çalışmalara ilham verebilirse amacına ulaşılmış olacaktır.

Bu konuyu çalışmam için öncelikle öneri sunan, sonrasında beni her anlamda destekleyen, bakış açımı oluşturan, ufku açan, bıkmadan usanmadan her türlü soruma cevap veren, benimle birlikte âdeta tezi yazmışçasına yorulan değerli danışman hocalarım Sayın Prof. Dr. Hayati DEVELİ ve Prof. Dr. Musa DUMAN'a çok teşekkür ederim

Bilimsel hazırlık öğrenimimden yüksek lisans aşamasına kadar öğrettikleriyle beni geliştiren, bu zamana gelmemde emeği olan değerli bölüm hocalarım Prof. Dr. Kemal YAVUZ, Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK, Doç. Dr. Betül ÖZBAY, Doç. Dr. Filiz KALYON ve Dr. Öğr. Üyesi Arzu ÖZTÜRK'e de ayrı ayrı teşekkür etmeyi borç bilirim.

Arapçadan Türkçeye tercüme ettiğimi kısımlarının düzeltmesinde ve önerileriyle tezime katkıda bulunan bıkmadan usanmadan bana yardım eden değerli hocam, Arş. Gör. Mahmut ŞAN'a özel olarak teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xviii
KISALTMALAR	xix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. TEMEL KAVRAMLAR	4
1.1. ZAMAN	4
1.1.1. Dil Felsefesi Açısından Zaman Kavramı	4
1.1.2. İslam Dünyasındaki Filozoflara göre Zaman Kavramı:	6
1.1.3. Zaman Kavramı.....	7
1.1.4. McTaggart'ın Zaman Teorisi Ve Argümanı	9
1.1.5. Gerçek zaman ve Fiil zamanı.....	11
1.1.5.1. İngilizcede gerçek zaman ile fiil zamanın ilişkisi:.....	12
1.1.5.2. Türkçede Gerçek Zaman ve Fiil Zamanı	13
1.1.5.3. Arapçada Gerçek Zaman ve Fiil Zamanı	17
1.1.5.3.1. Eski Arap Dilcilerine Göre Zaman	18
1.1.5.3.2. Günümüz Arap Dilcilerine Göre Zaman	20
1.1.5.3.3. Arapçada Fiil Zamanı.....	21
1.2. GÖRÜNÜŞ.....	23
1.2.1. Görünüş Kavramının Kökeni ve Gelişmesi.....	23
1.2.2. Yabancı Dilcilere Göre Görünüş Tanımları.....	24
1.2.3. Türkçede Görünüş Kavramı ve Tanımı:	25
1.2.4. Arap Dilciliğinde Görünüş Kavramı ve Tanımı	27
1.3. TÜRKÇE VE ARAPÇADA SÖZ DİZİMİ ve FİİLLER.....	30

1.3.1. Türkçe ve Arapçada Söz Dizimi	30
1.3.2. TÜRKÇE VE ARAPÇADA FİİLLER.....	30
İKİNCİ BÖLÜM	31
2. TÜRKÇEDE BASİT ZAMAN EKLERİ VE ARAPÇA KARŞILAŞMASI... 31	
2.1. TÜRKÇEDE BASİT (SALT) ZAMANLAR.....	31
2.2. ARAPÇADA BASİT ZAMANLAR.....	32
2.3. FİİLLERDE OLUMSUZ VE SORU ŞEKLİ	34
2.3.1. Türkçe Fiillerde Olumsuzluk ve Soru.....	34
2.3.1.1. Türkçede Fiillerin Olumsuz Şekilleri:	34
2.3.1.2. Türkçede Fiillerin Soru Şekli:.....	36
2.3.2. Arapça Fiillerde Olumsuzluk ve Soru	36
2.3.2.1. Arapçada Olumsuzluk (Nefy “نفي”) Şekli.....	36
2.3.2.2. Arapçada Soru (İstifham) Şekli	37
2.4. Türkçe Basit Zamanların Ekleri ve Arapçadaki Karşılığı	38
2.4.1. Geçmiş zaman (Ar. el-mazi "الماضي").....	38
2.4.1.1. Dİ'li Geçmiş Zaman (Ar. el-Mazi “Fa’ale فَعَلَ”)	40
2.4.1.1.1. Türkçede “-DI”lı Geçmiş Zaman Eki.....	40
2.4.1.1.2. Arapçada Mutlak (Basit) Geçmiş Zaman	42
2.4.1.2. -miş’li Geçmiş Zaman (Ar. Kad fa’ale قَدْ فَعَلَ).....	48
2.4.1.2.1. Türkçede –miş’li Geçmiş Zaman	48
2.4.1.2.2. Türkçedeki -miş’li Geçmiş zaman Yapısının Arapçadaki Karşılığı	52
2.4.2 - (I)Yor EKI (Ar. yaf’alu يَفْعَلُ).....	59
2.4.2.1. Türkçede Şimdiki Zaman	59
2.4.2.1.1. -(I)yor, -mAdA, -mAktA eklerin zamanları, görünüşü ve kipliği 61	
2.4.2.1.1.1. -(I)yor eki	61
2.4.2.1.1.2. -mAktA ve -mAdA eki.....	66
2.4.2.2. Arapçada Şimdiki Zaman	68
2.4.2.2.1. Hadîr- Hâl (Şimdiki Zaman)	69
2.4.2.2.2. Basit şimdiki zaman ve sıradan şimdiki zaman: (الحال البسيط – الحال العادي)	71

2.4.2.2.3. Süreklilik/Alışkanlık (Ar. el-Hâlu'l-istimrârî "الحال الاستمراري", el-Hâzıru'l-müstemirru bihi "الحال المستمر به", el-Hâlu'l-Te'avvudî "الحال التعودي").....	73
2.4.2.2.4. Yenilenebilirlik "Hâl-i Teceddüdî (الحال التجددى), Hâl-i Müteceddid (الحال المتجدد)".....	74
2.4.3. -(D)r /-Ar EKİ (Ar. Yaf'alu يُفَعِّلُ)	79
2.4.3.1. Türkçede Geniş Zaman	79
2.4.3.2. Arapçada Geniş Zaman	84
2.4.4. -AcAk EKİ (Ar. Seyef'alu, sevf Yaf'alu سَوْفَ يُفَعِّلُ / سَيَفَعِّلُ).....	90
2.4.4.1. Türkçede Gelecek Zaman	90
2.4.4.2. Arapçada Gelecek Zaman.....	94
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	100
3. TÜRKÇE VE ARAPÇADA BİRLEŞİK ZAMAN	100
3.1. TÜRKÇEDE BİRLEŞİK ZAMAN	100
3.2. ARAPÇADA BİRLEŞİK ZAMAN	106
3.3 ZAMAN EKLERİ + IDI (-DI Ekinin Birleşik Kalıparı)	111
3.3.1 -DIyDI KALIBI (Ar. KÂNE FA'ALE) كان فَعَّلَ	114
3.3.1.1. Türkçede -DIyDI ve -mİştI Kalıpların Arasındaki Farklar	114
3.3.1.2. Arapçada "Kâne kad fa'ale كان قد فعل veya kad kâne fa'ale قد كان فَعَّلَ ve kâne fa'ale كان فَعَّلَ" kalıplarının arasında farklar	115
3.3.1.3. Türkçede -DIyDI Kalıbı	117
3.3.1.4. Arapçada Kâne Fa'ale كان فَعَّلَ	120
3.3.2. -mİştI KALIBI (Ar. KÂNE KAD FA'ALE (كان قد فَعَّلَ) ve KAD KÂNE FA'ALE (قد كان فَعَّلَ)).....	128
3.3.2.1. Türkçede -mİştI Kalıbı:	128
3.3.3. -(I)yordu / -IrdI /-ArdI KALIBI (Ar. kâne yaf'alu كَانَ يُفَعِّلُ).....	140
3.3.3.1. Türkçede -(I)yordu ve -Ir/-ArdI Kalıbı	141
3.3.3.1.1. Türkçede -(I)yordu Kalıbı.....	141
3.3.3.1.2. Türkçede -IrdI/ -ArdI Kalıbı	145
3.3.3.2. Arapçada (كان يفعل)(tr. Yapıyordu / Yapardı) Kâne Yaf'alu Sigası..	151
3.3.4. -AcAktI KALIBI (Kâne Sayaf'alu/Kâne Sevf Yaf'alu كان سَوْفَ يُفَعِّلُ / كان سَيَفَعِّلُ)	163

3.3.4.1. Türkçede –AcAktI Kalıbı.....	163
3.3.4.2. Arapçada , (كان سَيُفْعَلُ/كان سوف يُفْعَلُ) Kâne sayaf'alu ve Kâne Savfe yaf'alu Kalıbı.....	167
3.4. -IDI KALIBININ HAKKINDA SON SÖZ	171
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	174
4. –mİş EKİNİN BİRLEŞİK KALIPLARI VE ARAPÇADAKİ KARŞILIĞI	174
4.1. –Imİş BİRLEŞİK KALIPLARI	174
4.1.1. -mİşmİş Kalıbı (Ar. قيل إنه كان قد فَعَلَ/قيل إنه قد فَعَلَ).....	183
4.1.1.1. Türkçede –mİşmİş kalıbı Zaman + kiplik işlevinde kullanılması ve Arapçadaki yapıyla karşılaştırılması:	183
4.1.2 –(I)yormuş, -Irmİş/ -Armİş kalıpları.....	191
4.1.2.1. Türkçede –(I)yormuş, -Irmİş/-Armİş kalıpları ve Arapçadaki karşılığı	191
4.1.3. Türkçede –AcAkmİş Kalıbı (Ar. قيل إنه كان سَيُفْعَلُ/قيل إنه سَيُفْعَلُ).....	210
4.1.3.1. Türkçede –AcAkmİş kalıbı ve Arapçadaki karşılığı:.....	210
SONUÇ.....	222
KAYNAKÇA	239
EKLER.....	250

TABLolar LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1: Türkçede DI'lı Geçmiş Zaman Teşkilî ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması	40
Tablo 2: Görülen Geçmiş Zaman Cümle Örnekleri ve Arapçadaki karşılığı.....	45
Tablo 3: Türkçede Olumlu DI'lı Geçmiş Zaman Teşkilî ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması.....	46
Tablo 4: Türkçede Olumsuz DI'lı Geçmiş Zaman Teşkilî ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması.....	46
Tablo 5: Türkçede Olumlu DI'lı Geçmiş Zaman Soru Teşkilî ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması.....	47
Tablo 6: Türkçede Olumsuz -DI'lı Geçmiş Zaman Soru Teşkilî ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması	47
Tablo 7: Türkçe ve Arapçada -mİş'lı Geçmiş Zaman Teşkilî.....	48
Tablo 8: Türkçede -mİş Ekinin Basit Yapısı Ve Arapçadaki Karşılaştırılması	55
Tablo 9: Arapçada -mİş'li geçmiş zaman yapılan yardımcı fiiller verilmesi ve Türkçedeki karşılaştırılması	55
Tablo 10: Aşağıdaki tabloda Arapçada -mİş'li geçmiş zaman yapılan yardımcı fiiller verilmesi ve Türkçede karşılaması.....	56
Tablo 11: Aşağıda -mİş biçiminin en çok kullanıldığı işlevlerin örnekleri verilerek Arapça karşılıkları gösterilmiştir.....	56
Tablo 12: Türkçede Olumlu DI'lı Geçmiş Zaman Teşkilî ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması:	57
Tablo 13: Türkçede Olumsuz DI'lı Geçmiş Zaman Teşkilî ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması.....	57
Tablo 14: Türkçede Olumlu DI'lı Geçmiş Zaman Soru Teşkilî ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması	58
Tablo 15: Türkçede Olumsuz DI'lı Geçmiş Zaman Soru Teşkilî ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması	58
Tablo 16: Türkçede Şimdiki Zaman -(I)yor ekinin kuruluşu ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması	59
Tablo 17: Arapçada <i>Yaf'alu</i> sigasının yalın durumu.....	75
Tablo 18: -(I)yor biçiminin en çok kullanıldığı işlevlerin örnekleri verilerek Arapçadaki karşılığı	76
Tablo 19: Türkçede -(I)yor Şimdiki Zaman Olumlu Teşkilî ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması.....	77
Tablo 20: Türkçede -(I)yor Şimdiki Zaman Olumsuz Teşkilî ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması.....	77

Tablo 21: Türkçede –(I)yor Şimdiki Zaman Olumlu Soru Teşkili ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması	78
Tablo 22: Türkçede –(I)yor Şimdiki Zaman Olumsuz Soru Teşkili ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması	78
Tablo 23: Arapçada Geniş Zaman Kuruluşu.....	87
Tablo 24: – <i>Ir/-Ar</i> biçiminin en çok kullanıldığı işlevlerin örnekleri verilerek Arapçadaki karşılığı	87
Tablo 25: Türkçede Geniş Zaman Olumlu Teşkilinin ve Arapça Yapıyla Karşılaştırılması	88
Tablo 26: Türkçede Geniş Zaman Olumsuz Teşkilinin ve Arapça Yapıyla Karşılaştırılması	88
Tablo 27: Türkçede Geniş Zaman Olumlu Soru Teşkilinin ve Arapça Yapıyla Karşılaştırılması	89
Tablo 28: Türkçede Geniş Zaman Olumsuz Soru Teşkilinin ve Arapça Yapıyla Karşılaştırılması	89
Tablo 29: Türkçede (– <i>AcAk</i>) Gelecek Zaman Teşkili ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması	94
Tablo 30: Arapçada Gelecek Zaman Kuruluşu.....	95
Tablo 31: – <i>AcAk</i> biçiminin en çok kullanıldığı işlevlerin örnekleri verilerek Arapçadaki karşılığı	96
Tablo 32: Türkçede Gelecek Zaman Olumlu Teşkilinin ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması	97
Tablo 33: Türkçede Gelecek Zaman Olumsuz Teşkilinin ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması	97
Tablo 34: Türkçede Gelecek Zaman Olumlu Soru Teşkilinin ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması	98
Tablo 35: Türkçede Gelecek Zaman Olumsuz Soru Teşkilinin ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması	98
Tablo 37: Erguvanlı-Taylan 1996’da Görünüş-Kip-Zaman paradigmaları	103
Tablo 38: Türkçede geçmişte bir an zaman tarzı gösterir.....	105
Tablo 39: – <i>IDI</i> Ekinin Birleşik yapıları ve Arapçadaki Karşılığı.....	111
Tablo 40: – <i>DIydI</i> Ekinin Kuruluşu ve Arapçaya Karşılığı.....	114
Tablo 41: – <i>DIydI</i> Kalıbın En Çok Kullanıldığı İşlevlerin Örnekleri Verilerek Arapçadaki Karşılığı	125
Tablo 42: Türkçede – <i>DIydI</i> Olumlu Cümle Biçimi ve Arapçadaki Karşılığı	126
Tablo 43: Türkçede – <i>DIydI</i> Olumsuz Cümle Biçimi Ve Arapçadaki Karşılığı.....	126
Tablo 44: Türkçede – <i>DIydI</i> Olumsuz Soru Biçimi ve Arapçadaki Karşılığı.....	127
Tablo 45: Türkçede – <i>DIydI</i> Olumsuz Soru Biçimi ve Arapçadaki Karşılığı.....	127
Tablo 46: – <i>mİştI</i> Ekinin Kuruluşu ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması.....	128
Tablo 47: – <i>mİştI</i> Kalıbın En Çok Kullanıldığı İşlevlerin Örnekleri Verilmesi Ve Arapçadaki Karşılığı	137

Tablo 48: Türkçede <i>-mİştI</i> Olumlu Cümle Biçimi ve Arapçadaki yapıyla Karşılaştırılması	138
Tablo 49: Türkçede <i>-mİştI</i> Olumsuz Cümle Biçimi ve Arapçadaki yapıyla Karşılaştırılması	138
Tablo 50: Türkçede <i>-mİştI</i> Olumlu Soru Biçimi ve Arapçadaki yapıyla Karşılaştırılması	139
Tablo 51: Türkçede <i>-mİşydI</i> Olumsuz Soru Biçimi ve Arapçadaki yapıyla Karşılaştırılması	139
Tablo 52: <i>-yordu</i> ve <i>-İrdI / -ArdI</i> kalıbın Kuruluşu ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması	140
Tablo 53: Türkçede <i>-İrdI / -ArdI</i> ve <i>-İyordu</i> Kalıplarının Geçmişte Kullanışı Arasındaki Farklar.....	149
Tablo 54: Arapça Yardımcı Zarfları ve Türkçedeki karşılığı	159
Tablo 55: <i>-İrdI-ArdI / -(I)yordu</i> kalıbın en çok kullanıldığı işlevlerin örnekleri verilmesi ve Arapçadaki karşılığı.....	160
Tablo 56: Türkçede <i>-yordu</i> ve <i>-İrdI/ArdI</i> Olumlu Cümlede Biçimi ve Arapça kalıbıyla Karşılaştırılması	161
Tablo 57: Türkçede <i>-yordu</i> ve <i>-İrdI/ArdI</i> Olumsuz Cümlede Biçimi ve Arapça kalıbıyla Karşılaştırılması	161
Tablo 58: Türkçede <i>-yordu</i> ve <i>-İrdI/ArdI</i> Olumlu Soru Cümlesinde Biçimi ve Arapça kalıbıyla Karşılaştırılması.....	162
Tablo 59: Türkçede <i>-yordu</i> ve <i>-İrdI/ArdI</i> Olumsuz Soru Cümlesinde Biçimi ve Arapça kalıbıyla Karşılaştırılması.....	162
Tablo 60: <i>-AcAktI</i> Kalıbının Kuruluşu ve Arapçadaki Karşılığı	163
Tablo 61: <i>-AcAktI</i> biçimin en çok kullanıldığı işlevlerin örnekleri verilerek Arapçadaki karşılığı	169
Tablo 62: Türkçede <i>-AcAktI</i> Olumlu Cümlede Çekimi ve Arapça Kalıbıyla Karşılaştırılması	169
Tablo 63: Türkçede <i>-AcAktI</i> Olumsuz Cümlede Çekimi ve Arapça Kalıbıyla Karşılaştırılması	170
Tablo 64: Türkçede <i>-AcAktI</i> Olumlu Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapça Kalıbıyla Karşılaştırılması	170
Tablo 65: Türkçede <i>-AcAktI</i> Olumsuz Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapça Kalıbıyla Karşılaştırılması	171
Tablo 66: Türkçede <i>-IDI</i> Eki Birleşik Kalıplarının Terimleri ve Arapçadaki Karşılığı	172
Tablo 67: <i>-İmİş</i> Birleşik Kalıbının <i>Zaman + Kiplik</i> İşlevinde kullanılması ve Arapçadaki karşılığı	175
Tablo 68: <i>-İmİş</i> Birleşik Kalıbı <i>Görünüş+ Zaman/kiplik</i> İşlevinde kullanılması ve Arapçadaki karşılığı	175

Tablo 69: Yardımcı Fiillere (kad+ fa'ale "فَعَّلَ") kalıbının eklenmesi veya <i>kâne ve kardeşlerinin</i> eklenmesi ile <i>-İmiş</i> kalıbı Arapçada karşılanmaktadır.	180
Tablo 70: Türkçede <i>-İşmiş</i> Kalıbı (<i>Zaman + kiplik</i>) işlevinde kullanılması ve Arapçadaki karşılığı	183
Tablo 71: <i>-İşmiş</i> Kalıbının En Çok Kullanıldığı İşlevlerin Örnekleri Verilmesi ve Arapçadaki Karşılığı	188
Tablo 72: Türkçede <i>-İşmiş</i> Olumlu Cümlede Çekimi Ve Arapçadaki Karşılığı ..	189
Tablo 73: Türkçede <i>-İşmiş</i> Olumsuz Cümlede Çekimi Ve Arapçadaki Karşılığı ..	189
Tablo 74: Türkçede <i>-İşmiş</i> Olumlu Soru Cümlesinde Çekimi Ve Arapçadaki Karşılığı.....	190
Tablo 75: Türkçede <i>-İşmiş</i> Olumsuz Soru Cümlesinde Çekimi Ve Arapçadaki Karşılığı.....	190
Tablo 76: Türkçedeki <i>-(İ)yormuş/-İrmiş, -Armış</i> Kalıpları <i>Zaman + Kiplik</i> İşleviyle kullanılması ve Arapçadaki karşılığı.....	191
Tablo 77: Türkçedeki <i>-(İ)yormuş/-İrmiş, -Armış</i> Kalıpları <i>Görünüş + Zaman/Kiplik</i> İşleviyle kullanıldığı ve Arapçadaki Karşılığı	192
Tablo 78: <i>-(İ)yormuş/ -İrmiş-Armış</i> Kalıbının En Çok Kullanıldığı İşlevlerin Örnekleri Verilmesi ve Arapçadaki Karşılığı	204
Tablo 79: Türkçede <i>-(İ)yormuş/-İrmiş, -Armış</i> Kalıbının Olumlu Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı	205
Tablo 80: Türkçede <i>-(İ)yormuş/-İrmiş, -Armış</i> Kalıbının Olumsuz Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı.....	205
Tablo 81: Türkçede <i>-(İ)yormuş/-İrmiş, -Armış</i> Kalıbının Olumlu Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı.....	206
Tablo 82: Türkçede <i>-(İ)yormuş/-İrmiş, -Armış</i> Kalıbının Olumsuz Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı.....	206
Tablo 83: Türkçede <i>-(İ)yormuş/-İrmiş, -Armış</i> Kalıbının Olumlu Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı	207
Tablo 84: Türkçede <i>-(İ)yormuş/-İrmiş, -Armış</i> Kalıbının Olumsuz Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı.....	208
Tablo 85: Türkçede <i>-(İ)yormuş/-İrmiş, -Armış</i> Kalıbının Olumlu Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı.....	208
Tablo 86: Türkçede <i>-(İ)yormuş/-İrmiş, -Armış</i> Kalıbının Olumsuz Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı.....	209
Tablo 87: Türkçedeki <i>-AcAkmış</i> kalıbı <i>Zaman + Kiplik</i> işlevinde kullanılması ve Arapçadaki Yapıyla karşılaştırılması	210
Tablo 88: Türkçedeki <i>-AcAktİ</i> Kalıbı <i>Kiplik + Zaman</i> işlevinde kullanılması ve Arapçadaki Yapıyla karşılaştırılması	210
Tablo 89: Aşağıda <i>-AcAkmış</i> kalıbının en çok kullanıldığı işlevlerin örnekleri verilmesi ve Arapçadaki karşılığı.....	217

Tablo 90: Türkçede – <i>AcAkmIş</i> Kalıbın Olumlu Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı:.....	218
Tablo 91: Türkçede – <i>AcAkmIş</i> Kalıbın Olumsuz Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı:.....	218
Tablo 92: Türkçede – <i>AcAkmIş</i> Kalıbın Olumlu Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı:	219
Tablo 93: Türkçede – <i>AcAkmIş</i> Kalıbın Olumsuz Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı:	219
Tablo 94: Türkçede – <i>AcAkmIş</i> Kalıbın Olumlu Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı:.....	220
Tablo 95: Türkçede – <i>AcAkmIş</i> Kalıbın Olumsuz Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı.....	220
Tablo 96: Türkçede – <i>AcAkmIş</i> Kalıbın Olumlu Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı	221
Tablo 97: Türkçede – <i>AcAkmIş</i> Kalıbın Olumsuz Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı:	221

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1: Eski Arap Dilcilerle Göre Zamanların Sıralaması	32
Şekil 2: Arapçadaki eylem zamanları	33
Şekil 3: Türkçe basit ana zamanları ve Arapça karşılaştırması.....	34
Şekil 4: Türkçede <i>-(I)yor, -mAdA, -mAktA</i> ekleri, gerçek zaman çizgisi üstündeki kapsam genişliğine dair sınırlandırılması	61
Şekil 5: <i>-(I)yor</i> ekinin basit biçiminde zaman, görünüş ve kiplik gösteri	66
Şekil 6: Geniş zamanın devamlılık içeren vakaların Gösterilmesi	81
Şekil 7: Geniş zamanın tekrar eden vakaların Gösterilmesi	82
Şekil 8: Türkçede <i>fiil birleşik çekimi</i> (birleşik zaman) gösterilmesi.....	101
Şekil 9: <i>(-DIyDI, mIşTI, -DI, -mIş)</i> bu dört ek, Türkçe ve Arapça gerçek zaman çizgisi üzerindeki aralarında süreliği	125
Şekil 10: <i>(mIşTI "قَدْ كَانَ فَعَلَ / كَانَ قَدْ فَعَلَ")</i> Türkçe ve Arapça gerçek zaman çizgisi üzerindeki geçmiş zaman çizginin kısmında belirlenmesi	137
Şekil 11: Gerçek Zaman Çizgisinde Geçmiş Zaman Kısmında Süreklilik Ve Alışkanlık Bildirme <i>-IrdI/-ArdI</i> Kalıbı Çizgisi.....	150
Şekil 12: Gerçek Zaman Çizgisinde Geçmiş Zaman Kısmında Sınırlı Süreklilik Bildirme <i>-Iyordu</i> Eki Çizgisi:	151
Şekil 13: Türkçede <i>-AcAktI</i> Kalıbının Kullanımı	167

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser/yer
a.g.e.	Adı geçen eser
Ar.	Arapça
a.y.	Yazara ait son zikredilen yer
b.a.	Eserin bütününe atıf
bkz.	Bakınız
bkz.: aş.	Eserin kendi içinde aşağıya atıf
bkz.:yuk.	Eserin kendi içinde yukarıya atıf
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ç	Çoğul
ed. veya haz.	Editör/yayına hazırlayan
E.T.	Eski Türkçe
E.O.	Eski Osmanlıca
İn.	İngilizce
k.g.	Karşı görüş
karş.	Karşılaştırınız
N	Nesne
Nşr	Neşir
O	Object
Ö	Özne
Ör.	Örnek
P.	Page
s.	Sayfa/sayfalar
S.	subject
Şrh.	Şerh
Tahk.	Tahkik

t.y.	Basım tarihi yok
Tr.	Türkçe
T.	Tekil
TDK	Türk Dil Kurumu
v.d.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
v.	verb
vb.	Ve benzeri
Vol.	Volume
y.y.	Basım yeri yok
Y.	Yüklem
Y.T.	Yeni Türkçe

GİRİŞ

Türkçe ve Arapça karşılıklı gramer araştırmalarında “birleşik zaman” konusuna dair monografik bir çalışma bulunmamaktadır. Bunun sebeplerinden biri Eski Arap gramercilerinin dilbilgisel zamanı tasnif ederken zamanları *geçmiş*, *gelecek* ve *şimdiki* olarak üç ana kategoriye ayırmış olmalarıdır. *Birleşik zaman* terimi Arap dilciliğinde kendine yeni yer bulan kavramlardan biridir. Bilhassa Batılı dilbilimciler Arap diline Batıda yerleşik dilbilgisi anlayışıyla yaklaşmışlar, onların kullandığı kavramlar modern Arap dilciliğinde de kullanılmaya başlamıştır. Birleşik zaman kavramıyla birlikte ele alınması gereken bir diğer dilbilgisi kavramı da ‘görünüş’ (aspect) olup hem Türk hem Arap dilciliğinde yeni ve nispeten az işlenmiş konulardandır. Bu sebeple tezimizde *birleşik zaman* kavramı *görünüş* kavramıyla bir arada ele alınmıştır.

Türkiye’de her iki dilin zaman yapılarını karşılaştırmalı olarak ele alan çalışmalardan ilki, Mehmet Ali şimşek’in *Arapçada Zaman Kalıpları Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması* (Sivas, 1997) adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışma iki kısımdan oluşmuştur: Birinci bölümde Arapçadaki zaman kalıpları ve kullanım alanları incelenmiş; zaman yapıları *geçmiş*, *gelecek*, *şimdi* ve *süreklilik* başlıkları altında ele alınmıştır. İkinci bölümde Türkçe ele alınıp ana hatlarıyla Türkçedeki zaman yapılarından hareketle bunların Arapça denk ifadeleri verilerek bir karşılaştırma yapılmış; çalışmanın esasen dil öğretilimi ve çeviri konusunda yararlı olması göz önünde tutulmuş, yapı açıklamalarına girilmemiştir.

Türkiye’de sadece Arap dilinde zaman açasından ele alınan en kapsamlı çalışmalardan ilki, Vecdi Ayküz’ün “*Arapçada Fiil Zamanları*” (İstanbul, 1995) adlı bir çalışmasıdır. Bu çalışmada Arap dilinde fiil zamanları konusu, Türk dilinin düzeni ve mantığı çerçevesinde ele alınmıştır. Arapça’da her fiil zamanı, kendi içinde yalın, şart, söylenti, anlatma hâli başlıkları altında işlenmiştir. Eser dört ana kısımdan oluşmuş; birinci bölümde haber siğalarının (Tr. kiplerinin) geçmiş zamanları (Ar. mazi), ikinci bölümde şimdiki veya geniş zamanları (Ar. muzari), üçüncü bölümde

gelecek zamanları (Ar. mustakbel) ele alınmıştır. Bu bölümlerde zamanlar işlenirken hem ana hem ara zamanlar çerçevesinde tasnif edilmiştir. Dördüncü bölümde ise, sadece dilek sığaları (Tr. kipleri) konusu işlenmiştir. Bu sistemin, hem Türk hem de Arap okuyucusuna büyük fayda ve kolaylık sağlayacağına inanıyoruz.

İkincisi, M. Reşit Özbalıkçının “*Arap Dilinde Zaman Açısından Füller*” (İzmir, 1996) isimli eseridir. Bu eser bir giriş ve üç kısımdan oluşmaktadır. Giriş kısmında fiil terimi ve zamanın çeşitli yönleri üzerinde durarak, fiilin gramatikal kategorileri içinde zamanın konumunun ne olduğunu belirtmektedir. Birinci kısımda, geçmiş zaman (Ar. mazi) terim, ifade ettiği zamanlar ve onlarla ilgili çeşitli edebi metinlerden belirlenen örneklerle bunun dışında Arap dilinde geçmiş zamanın karşıladığı diğer zamanlar üzerinde durulmaktadır. İkinci kısımda geniş zaman veya şimdiki zaman (Ar. muzari) kavramı ve karşıladığı çeşitli zamanlar yine aynı nitelikli örneklerle detaylı bir şekilde işlenmektedir. Üçüncü kısımda ise emir kategorisi, Kufe ve Basra ekollerine bağlı Arap gramercilerin görüşleri çerçevesinde işlenmiştir.

Akyüz ve Özbalıkçı'nın çalışmaları Arap dilinde zaman açısından işlenen en kapsamlı çalışmalardır. Her ikisi Arapçada fiil kiplerinin ifade ettiği zamanları klasik dilbilgisindeki tasnif ve örneklere dayanarak anlatmışlardır. Ne var ki, klasik Arap dilciliğinde zaman konusu işlenirken *birleşik zaman*, *görünüş* gibi kavramlar ele alınmış değildir. Yukarıda sözünü ettiğimiz Türkiye’de yapılan çalışmalar da bu çerçevenin dışına çıkmamıştır. Oysa dünyada yeni gelişen yöntemlerle ele alındığında Arap dilinin farklı yönleri de görülebilmekte ve başka dillerle mukayese imkânı doğmaktadır. Bizim çalışmamızda da yapılmak istenen, bu imkânı kullanarak, yani yeni yaklaşımlar ışında Türk dili ile Arap dilinin zaman yapılarını karşılaştırmaktır. Bunun hem bu dillerin ikinci dil olarak öğretilmesi süreçlerine, hem de karşılıklı çeviri çalışmalarına katkı sağlayacağını varsaymaktayız.

Çalışmanın başlangıç bölümlerinde *zaman* ve *görünüş* kavramları ele alınmış; bu kavramlar konusundaki farklı tanımlara ve tartışmalara ana hatlarıyla temas edilmiştir.

Gerek Türk gerek Arap dilciliğinde zaman, görünüş ve birleşik zaman konuları detaylı olarak ele alınmamış, tam anlamıyla çözümlenememiştir. Çalışmanın ilk

kısımında zaman, fiil zamanı, gerçek zaman, görünüş ve birleşik zaman kavramları hakkında literatürdeki çeşitli kaynaklar taranıp tartışmalar ele alınmıştır.

Bu bölümde felsefi bilgi alanında ‘zaman’ın ele alınışı ve ‘dilbilgisi zamanı’ının ortaya çıkışı P. Ludlow’a göre özetlenmiş; *zaman* kavramı, *zaman teorisi*, *gerçek zaman* ve *fiil zamanı* hakkında bilgi verilip Türk ve Arap dilbilimcilerin bu kavramları nasıl ele aldığı belirlenmiştir. Bunun yanında zaman ifadelerini oluşturan yapılarıdaki farklılıklarının anlaşılması için iki dilin tipolojik farklılıklarına işaret edilmiş; Türkçe ve Arapçada fiillerin tipolojik farklılıkları örneklerle özetlenmiş; görünüş kavramının kökeni ve gelişimi hakkında kısaca bilgi aktarılıp görünüş kavramı ve tanımı üzerinde durulup Türk ve Arap dilcilerin görüşleri açıklanmıştır.

İkinci bölümde başlangıçta Türkçe ve Arapçada fiillerin olumsuz, soru şekilleri ve cümledeki yerleri hakkında örneklere dayanarak bilgi verilmiş; Türkçe ve Arapçada fiil zaman kategorileri ele alınıp her iki dilde basit zaman kavramı ve tanımı açıklanmış; Türkçedeki geçmiş zaman tanımı, türleri ve özellikleri hakkındaki örnekler ile anlatılıp Arapçada nasıl karşılaşılabileceğine işaret edilmiştir. Türkçedeki -mİş, -DI, -(I)yor, -(I)r / -Ar eklerin anlam, görev ve işleyişleri hakkında bilgi verilip fiilin olumlu, olumsuz ve soru biçimleri bütün zamirlerle çekilip Arapçada nasıl karşılaşılabileceği belirlenmiş; bu eklerle ilgili karmaşık sorunları açıklamak için dilbilimcilerin görüşleri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü ve dördüncü bölümde Türkçedeki *-I-dI* ve *-I-mİş* yapılarının anlamı, yapısı ve işleyişi üzerinde durulup dilcilerin görüşleri hakkında bilgi verilmiş; Arapçada bu iki yapının nasıl karşılaşılabileceği açıklanmıştır. Hem Türkçede hem Arapçada *birleşik zaman* konusuyla ilgili tartışmalar ele alınmış; bu meseleler hakkında dilcilerin görüşleri örneklerle belirlenmiştir. Türkçe ve Arapçada birleşik zaman yapısı olumlu, soru ve olumsuz çekimleriyle cümle örnekleriyle gösterilip açıklanmıştır. Türkçedeki -DIydI, -mİştI, -(I)yordu, -(I)rdI /-ArdI, -AcAktI, -(I)yormuş, -(I)rmİş /-Armİş, -AcAkmİş yapılarının anlam, yapı ve işleyiş özellikleri detaylı bir şekilde işlenip Arapçadaki karşılıkları örneklerle ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEMEL KAVRAMLAR

1.1. ZAMAN

1.1.1. Dil Felsefesi Açısından Zaman Kavramı

Filozoflar zaman kavramını irdelerken zamanın dilde nasıl vücut bulduğunu merak ederler. İnsanın algıladığı zamanın modern fizik zamanı ile örtüşmediği kaygısını dile getirirler. Modern fizik zamanı ile fiziksel fiil zamanı birbiri ile aynı değildir.

Bu gibi hususlar dilbilimcilerden çok mantıkçıların ve filozofların çalışma alanıdır. Felsefe dilbilim, temel zaman kavramları üzerinde yoğunlaşır. Bu yoğunlaşma felsefe içinde uzun zamandır devam etmesine rağmen tam olarak açıklanabilmiş değildir. Bu nedenle zaman konusu felsefe alanından çok dilbilimi alanında sayılır. Bu konuda daha ileri okumalar için şu kaynaklara bakılabilir.¹

Zaman kavramını anlayabilmemiz için Wittgenstein'in zamanla ilgili 1953'te şöyle demişti: "Herkes için olmasa da 'anlam' kelimesini geniş bir sınıfa şu şekilde tanımlayabiliriz: bir kelimenin anlamı, dildeki kullanımıdır."² Belki de zaman kelimesinin tüm kullanımlarının incelenmesi bizi kelimenin anlamına götürebilir.

Bununla birlikte, çoğu zaman filozoflar zaman kelimesini kesin olarak tanımlamakla ilgilenmez, bunun yerine zamanın önemli özelliklerinin ne olduğuna ve kelimenin ne anlama geldiğine yoğunlaşmışlardır. Newton, bir elmanın düşüşünün ve Ay'ın dairesel yörüngesinin yerçekiminden kaynaklandığını keşfettiğinde, bu yerçekimi kelimesinin anlamı anlatmak yerine, yerçekiminin ne olduğunu anlatmıştır.

¹ Le Poidevin, R. M. MacBeath, **The philosophy of time**, Oxford University Press, New York 1993; Aleksandar Jokic, Quentin Smith, **Time, Tense and Reference**, The MIT Press, London 2003; Inderjeet Mani, James Pustejovsky and Gaizauskas, **The Language of Time: A Reader**, Oxford University Press, New York 2005.

² Ludwig Wittgenstein, Translated by; G. E. M. Anscombe, **Philosophical Investigations**, Basil Blackwell, Part: I, Oxford 1953.

Filozoflar da bu şekilde Zaman kavramının manasını değil de ne olduğunu açıklamışlardır.

Antik dönemden günümüze kadar filozofların görüşlerini inceledik. Platon, Aristotelest, Augustinus, Kant, Kindi, Farabi, İbn Sina gibi filozofların zaman kavramı anlatımını ele almışızdır.

Aziz Augustinus'un dediğine göre " Zaman nedir? İçeriye sorulmadığında bildiğim, fakat açıklamaya kalktığımda bilmediğim. Uzun bir açıklamadan sonra şu sonuca ulaşmıştır: zaman yok olma ihtimali kadar var olan şeydir. "Zaman yokluğa meylettiği ölçüde var olan şeydir." (Aziz Augustinus)³

Bunun üzerine, Augustinus'a göre insan doğası gereği zamanın gerçekliğini kavramaya ulaşamaz. Augustinus'un yorumuna göre zaman yaradılıştan önce var olmayıp tanrı tarafından evrenle birlikte yaratılmıştır.

En önemli filozoflardan biri olan Aristoteles, zamanın şeylerin değişim ölçüsü olduğunu iddia etti (Fizik, bölüm 12)⁴. Aristoteles, "zamanın [kendisi] değişmediğini" vurguladı çünkü bir değişiklik "daha hızlı veya daha yavaş olabilir, ancak zaman değil ..." (Fizik, bölüm 10)⁵. Örneğin, bir yaprak daha hızlı veya daha yavaş düşebilir ancak zamanın kendisi daha hızlı veya daha yavaş olamaz. Zamanla ilgili görüşlerini geliştirirken Aristoteles, "değişimden ayrı zaman yok..." derken, şimdi ilişkisel teori olarak adlandırılan şeyi savundu. (Fizik, bölüm 11).⁶

21. yüzyılın başlarında, Julian Barbour, klasik mekanikte süreyi tüm hareketlerin bir ölçüsü olarak tanımlayan bir denklem bularak Aristoteles'in fikrini geliştirdi: "[Denklemin] ile süre tanımını son derece önemli olarak görüyorum... zaman... tüm hareketlerin toplamı ile...ölçülür" (Barbour 2009, s. 6).⁷

18. yüzyılda Immanuel Kant; zaman ve mekanın zihnin kendi içlerindeki dışsal şeyler üzerine yansıttığı biçimler olduğunu söyledi; terminolojisini kullanırsak, insan

³ Erdem Çiftçi, "Augustinus'un Zaman Anlayışı", *Mediterranean Journal of Humanities*, VIII/2, 2018, s.313-319.

⁴ Aristoteles, *Physics*, Translated with Introduction and Notes by: Edward Hussey, Oxford University, 1983.

⁵ a.g.e.

⁶ a.g.e.

⁷ Julian Barbour. "The Nature of Time", *arxiv* <https://arxiv.org>. (Erişim Tarihi: 20.03.2009).

mantıklı sezgisinin biçimidir. Zaman, kendinde-şeylerin bir özelliği değildir. Zihnimizin algılarımızı, uzay Öklid geometrisine sahip olacak ve zaman matematiksel çizginin yapısına sahip olacak şekilde yapılandırdığından bahsetti. Kant'ın zamanın "iç duyunun biçimi" olduğu ve "her ne olursa olsun her türlü görüntünün a priori bir koşulu olduğu" fikri, muhtemelen en iyi şekilde, zamana dair doğrudan bir algıya sahip olmadığımızı, zaman yalnızca tek tek şeyleri ve olayları deneyimleyebildiğimizi öne sürmek olarak anlaşılır.⁸

Zeno, Plato, Spinoza, Hegel ve McTaggart, "Zaman nedir?" Sorusuna hiçbir şey olmadığını çünkü var olmadığını söyleyerek cevap vermişlerdir. Benzer şekilde, 20. yüzyılın başlarındaki İngiliz filozof F. H. Bradley; Zaman, tıpkı uzay gibi, gerçek olmadığını, çelişkili bir görünüm olduğunu en açık şekilde kanıtlamıştır.... Değişim sorunu çözüme meydan okuyor.⁹

Yirminci yüzyılın ortalarında Gödel, zamanın gerçek dışılığını savundu çünkü Einstein'ın denklemleri olayların kendilerinden önce gelmesine izin veriyordu¹⁰.

Yirmi birinci yüzyılda, genel göreliliği kuantum mekaniğiyle uzlaştırmayı uman fizikçiler, zamanın var olmadığını ya da doğada temel olmadığını ileri sürmektedir.¹¹

Ancak çoğu filozof zamanın var olduğu konusunda hemfikirdir. Sadece ne olduğu konusunda anlaşamamışlardır.

1.1.2. İslam Dünyasındaki Filozoflara göre Zaman Kavramı:

Kindi "Risale fi Hududi'l-Eşya ve Rusumiha" adlı eserinde zamanı şöyle tanımlar: "*Zaman*, hareket sayesinde belirlenebilen, ölçülebilen, cüzleri sabit olmayan (kararsız) bir süreçtir."¹²

⁸ Bradley Dowden, "Time", *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://www.iep.utm.edu>.

⁹ Bradley Dowden, "Time", <https://www.iep.utm.edu>.

¹⁰ Bradley Dowden, "Time", <https://www.iep.utm.edu>.

¹¹ Craig Callender, "Is Time an Illusion?", *Scientific American*, June, 2010, s. 58-65.

¹² Abdülemir el-A'sam, **el-Mustalahu'l-Felsefi inde'I-Arab**: Kahire 1989, s.192; Ebu Yûsuf Yâkub İbn.

İshak el-Kindî, **er-Resâ'ilü'l-felsefiyye**: tahkik ve neşr: Muhammed Abdülhadi Ebû Rîde, Dâru'l-Fikr el-Arabî, Matba'atü'l-Cenne li't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire, 1953, c. II, s. 34.

Gazali, filozofların ve Aristoteles'in zaman anlayışını eleştirir. Zira zamanın sonluluğu ya da sonsuzluğu problemi, dünyanın varoluşunun

Mahiyeti meselesiyle yakından ilgilidir. Zaman hareketin ölçüsü olduğundan, eğer zamanın ezeli olduğu gösterilebilirse, bundan hareket eden bir varlığın yani dünyanın da ezeli olduğu sonucu ortaya çıkacaktır¹³.

İslam dünyasında muallim-i sani (ikinci öğretmen) -Aristoteles'ten sonraki en büyük filozof- unvanıyla anılan Farabi, eserlerinde bilebildiğimiz kadarıyla zaman kavramına pek fazla yer vermemiştir. Ancak o "el-Cem' Beyne Ra'yeyi' IHakimeyn Eflatun el-ilahi ve Aristotalis" adlı risalesinde alemin kadim ve hadis oluşunu Aristoteles ve Platon'a göre izah edip bu iki filozofun görüşleri arasında bir aykırılık bulunmadığını açıklarken zamanın kısa bir tanımını vermekle yetinir. Farabi'ye göre zaman "gök cisimlerinin hareketinin sayısıdır."¹⁴

İbn Sina'ya göre, zaman sabit olmayan akıp giden bir fenomendir, değişmez olmayan, yeniden var olan bir imkandır. Bu ise arada mesafe bulunan bir yerden diğerine geçen harekete aittir ki, ikisi bir anda beraber bulunmayan, öncesi ve sonrası olan hareketin miktarı, ölçüsü olan zaman budur¹⁵. Ona göre Zamanın kendi başına öznlü bir varoluşunun varlığı bir süreklinin, bir cevherin varlığı değildir; zaman tıpkı cevherdeki ilinekler gibidir. Maddeye bağlı ve maddi şeyde var ise de bu doğrudan doğruya değil; hareketin aracılığıyla maddede vardır Eğer hareket olmazsa ve değişme değişiklik bulunmazsa, zaman da yoktur. Zamanın mahiyeti hareketin ölçüsü onun miktarı ve daha doğrusu onun niceliği olmasıdır.¹⁶

1.1.3. Zaman Kavramı

Zaman kaçınılmaz bir biçimde, sabit bir hızda akıp giden ve tüm canlıların eşit bir biçimde sahip olduğu önemli bir varlıktır.¹⁷ Bu sebepten dolayı zaman konusu

¹³ Oliver Leaman, **Ortaçağ İslam Felsefesine Giriş**, çev. Turan Koç, Kayseri 1992, s.62-63.

¹⁴ Ebu Nasr el-Farabi, **el-Cem' Beyne Ra'yeyi' -Hakimeyn Eflatun el-ilahi ve Aristotalis**, yy 1907, s.21.

¹⁵ el-Huseyin Ebu Ali b. Sina, **Kitab Uyunu'l-Hikme**, thk. Hilmi Ziya Ülken, Ankara 1953, s.22-23 vd; Hüseyin Atay, **Farabi ve İbn Sina'ya Göre Yaratma**, Ankara üniversitesi yayın evi, Ankara 1974, s. 64, 65, 67.

¹⁶ Atay, **a.g.e.**, s.67.

¹⁷ Aytan Akatay, "Örgütlerde Zaman Yönetimi", **Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2003, Sayı: 10, Sayfa: 282-300.

sadece felsefede değil, fizik, din, psikoloji, dilbilim ve astronomi alanlarında da araştırmaya değer görüldüğünden çeşitli tanımlar ortaya çıkmıştır. Bazıları insan duyu organlarının algılarına göre, bazıları ise hareket ve süreçle ilişkilendirilen olayların değişikliklerine göre, bazıları da gökteki cisimlerinin hareketlerine göre bilimsel bir bakış açısıyla farklı şekilde tanımlamıştır.

Smith, Tutar ve Tengilimoğlu'nun bakış açısına göre zaman "olayların geçmişten şimdiye gelip ileriye doğru birbirini takip ederek durmadan devam ettiği" süreçtir. Smith, buna, zamanın hareketinin kişinin kontrolü dışında gerçekleştiğini eklemiştir. Tutar ve Tengilimoğlu ise, zamanın harekete mana kazandıran ana unsur olduğunu belirtmişlerdir. (Gürbüz ve Aydın, s. 2012'da atıfta bulunduğu gibi).¹⁸ Güven ve Yeşil'in görüşüne göre, belirli bir işin yapılıp gerçekleşmesi için geçen veya ihtiyaç duyulan süredir; ancak zaman, kişinin duyu organlarıyla algılayamadığı fiziksel, felsefi, psikolojik ve sosyolojik ölçüleri olan bir gerçek ve olgudur.¹⁹ Sucu'nun fikrine göre zaman, başlangıcı ve sonu olmayan, olayların sırasına göre bireyin zihninde yaratılan ve nihayetinde olayların kaybolacağı düşünülen soyut bir kavramdır.²⁰ Bazı bilimcilerin tasavvurlarına göre ise zaman evrendeki bütün varlıkların hareketlerine göre oluşur yani varlıkların hareketleri olmasaydı zaman olmazdı. Özgen ve Doğan bu yaklaşımı öyle ifade etmişlerdir: Zaman, eylemin gerçekleştiği süredir. Evrende hareket eden her şeyin bir anda durduğunu varsaydığımızda, böylece sabit bir ortamda zaman olgusunun olmadığına şahit oluruz.²¹ Yine zamanı olaylara bağlayan araştırmacılardan Açıkalın'a göre zaman, art arda ortaya çıkan olay veya olayların algılanmasıdır.²²

Gökbilim Terimleri Sözlüğü'nde ise Kızılırmak'a göre; Zaman, tekrar eden gök hareketlerine göre akıp giden olayların sıralanmasından oluşan bir kavramdır,

¹⁸ Mehmet Gürbüz, Ahmet Hamdi Aydın, "Zaman Kavramı ve Yönetimi". **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9. Baskı, 2012 ,s.1-20

¹⁹ Mehmet Güven, Sahil Yeşil, **İşletmelerde Zaman Yönetimi**, (Editör. İ. Bakan), 2. Baskı, Çağdaş Yönetim Yaklaşımları İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar, Bete Basım A.Ş., İstanbul 2011, s. 60.

²⁰ Yaşar Sucu, **Yönetimsel Zamanın Etkin Kullanılması**, El Kitabı, Bolu 1996, s.3

²¹ Hüseyin Özgen, Selen Doğan, **Yönetimsel Zamanın Etkin Kullanılması**, El Kitabı, Bolu 1997, s.137.

²² Aytaç Açıkalın, **Toplumsal Kurumsal ve Teknik Yönleriyle Okul Yöneticiliği**, Pegem Yayınları, Ankara 1998.

yıldızlar ve güneşin öğlene göre açısız mesafesine (saat açısına) ölçüt olarak tanımlamaktadır.²³

Bir çok tanım olmasına rağmen zaman tanımını genel ve net bir şekilde tanımlamak mümkün değildir. Bu tanımlardan ulaştığımız sonuç ise, zaman kavramının insanlar arasında farklı algılandığıdır.

1.1.4. Mctaggart'ın Zaman Teorisi Ve Argümanı

Yukardaki felsefede zaman kısmında bahsettiğimiz filozofların yanı sıra, Schopenhauer, Hegel, Braedley gibi filozoflar ve bunlara ek olarak farklı mistik ve din görüş mensupları da zamanın gerçek dışılığı mevzusunu dile getirmişlerdir²⁴. Bu çerçevede Mctaggart da zaman üzerine yaptığı çalışmalarda hem zamanın gerçek dışılığını farklı bir temelde yeniden ele almış hem de çağdaş zaman felsefesi tartışmalarına önemli katkılarda bulunmuş dikkate değer filozoflardan biri olarak ele alınmalıdır. Mctaggart'ın zamanın ontolojik bir gerçekliğe sahip olmadığını göstermek üzere kaleme aldığı yazının iki versiyonu vardır. Bunlardan ilki 1908'de Mind dergisinde "Unreality of Time" adı altında yayınlandı. İkinci versiyon ise The Nature of Existence isimli kitabının "Time" başlıklı XXIII. bölümü olarak 1927'de yayımlandı. Her iki versiyonda da sunulan argümanlar büyük ölçüde aynı olmakla birlikte, 1927 versiyonunun basitçe birincinin tekrarı olduğu söylenemez. Mctaggart 1927 versiyonunda Russell'ın zaman anlayışına karşı daha ayrıntılı bir analizi ilave etti ve C.D. Broad'ın 1923 basımlı Scientific Thought kitabında kendisine yönelttiği eleştirileri tartışarak birinci versiyonu daha da genişletti.²⁵

Mctaggart'ın zamanın ontolojik bir gerçekliğe sahip olmadığını göstermek için sunduğu argüman, zamanın insan idraki tarafından yalnız iki biçimde tasavvur edilebileceği ve değişim ile zaman arasında mutlak zorunluluk ilişkisi olduğu varsayımlarına dayanır. Bu temelde Mctaggart'ın argümanı ana hatlarıyla şu şekilde ifade edilebilir:

²³ Abdullah Kızılırmak, **Gökbilimleri Terimler Sözlüğü ve Karşılıklar Klavuzu**, 1969, <http://www.bulutsu.org/sozluk/?sno=1506>, Erişim tarihi: 01.06.2014.

²⁴ Arslan Topakkaya, **Felsefe, Din ve Kültürde Zaman**, paradigma Yayınları, İstanbul 2013, s. 384

²⁵ Kristóf Nyíri, "Hundred Years After: How Mctaggart Become a Thing of the past", **History of philosophy**, 6th European Congress of Analytic Philosophy, Kraków, August 21–26, 2008, s. 2.

Zaman insan idraki tarafından yalnızca A serisi(dinamik zaman) ya da B serisi(statik zaman) formunda tasavvur edilebilir.

Zaman ancak gerçek bir değişim varsa, var olabilir.

Zamanın B serisi değişimi içermez, gerçek bir değişim ancak A serisi formunda bulunabilir.

A serisi ise çelişki içerdiğinden, doğru değildir.

Halde gerçek değişim yoktur, dolayısıyla da zaman var olamaz.

McTaggart olayların zamandaki pozisyonlarının insan tarafından, iki temel ilişki biçiminde tasavvur edilebileceğini iddia eder.

Bunlardan birincisine göre, zamandaki olaylar geçmiş, şimdi, gelecek modlarında kavranır. Olayları zamanın bu formu içinde ifade ettiğimizde, olaylar serisinin uzak geçmişten yakın geçmişe, buradan şimdiye, şimdiden yakın geleceğe ve oradan da uzak geleceğe doğru bir akış halinde olduğunu kastederiz. McTaggart bu algı biçimini zamanın A serisi ya da A teorisi olarak adlandırır.²⁶

Bu tanım dikkate alındığında, zamanın A serisindeki olayların en temel karakteristiği, geçmişten geleceğe doğru sürekli bir geçiş ya da akış halinde olmalarıdır.²⁷ Buna göre olayların geçmiş şimdi ve gelecek zaman kiplerinden geçişleri nesnel bir özelliktir ve zamanın geçmişten geleceğe doğru akış halinde algılanmasının en temel nedeni budur.²⁸ Olayların zamanın modları içerisinde akışkanlığını ön gören bu özelliğinden dolayı bu zaman serisi dinamik zaman teorisi olarak da adlandırılır.

İkinci yaklaşıma göre zamandaki olaylar birbirleriyle ‘-den önce’ ya da ‘-den sonra’ şeklinde ilişkilendirilerek düzenlenir. Bu durumda olaylar ya da zamanın pozisyonları arasındaki ilişki, daima birinci durumun ikinciye göre daha önce ya da

²⁶ John McTaggart, “The Unreality of Time”, Mind, New Series, Vol. 17, No. 68, pp. 457-474, Oxford University Press, Oct., 1908, s. 457- 458-459.

²⁷ Rögnvaldur Ingthorsson, “McTaggart and the unreality of time.”, Axiomathes, Vol.3, 1998, pp. 287-306.

²⁸ Nicholas, Smith J.J., “Inconsistency in the A theory”, Philosophical Studies Vol. 156, Issue:2, 2011, pp. 231-247, s.232.

ikincinin birinciye göre daha önce olması şeklinde asimetrik ve geçişken bir ilişkiyi gerektirir (Mctaggart, 1927, s. 10).²⁹

Mctaggart'a göre değişim ancak olayların şimdiyle ilişkisi üzerinden mümkündür, oysa B serisi olayları birbirleriyle şimdiyi dikkate almadan sabit bir şekilde ilişkilendirdiğinden ve olaylar daima var olduğundan değişimi açıklayamaz. Buna göre değişimi ya da zamanı mümkün kılan tek yaklaşım, şimdinin akışı üzerinden geçmiş, şimdi ve gelecek ayrımlarını içeren A serisi olmak zorundadır. Dahası B serisini oluşturan '-den önce', '-den sonra' ilişkileri de ancak zaman akışından elde edilebilir.

Tezinde yaptığı değerlendirmeler dikkat alındığında, Mctaggart bu durumu şu şekilde ifade eder:

-den önce ve -den sonra bir zaman serisidir. Biz değişim olmadan zamana sahip olamayız ve tek mümkün değişim gelecekte şimdiye, şimdiden geçmişe doğrudur. Dolayısıyla terimler gelecekte şimdiye, şimdiden geçmişe doğru akış biçiminde alınmaya kadar, -den önce, -den sonra ya da zamanda olarak alınamazlar ve yalnızca şimdilik kavramı değil, geçmiş ve gelecek oluş kavramları da, -den önce ve -den sonra kavramlarından önce olmalıdır, tersi değil.³⁰

1.1.5. Gerçek zaman ve Fiil zamanı

Dilbiliminde zaman kavramı iki kısımda ele alınmıştır:

1. Gerçek Zaman (İng. *time*, Ar. الزمان).
2. Fiil Zamanı (İng. *tense*, Ar. الزمن النحوى 'dilbilgisil zamanı')

Gerçek zaman, Smith'e göre, basit yapıda uzaya benzer; sınırlanmamış tek bir boyuttur. Gerçek zaman, uzay gibidir; onu kavramak ve değerlendirebilmek için belirli

²⁹ John Mctaggart, **The Nature of Existence**, ed. C.D. Broad, Vol. 2, Cambridge: Cambridge University, 1927, s.10.

³⁰ John Mctaggart, **The Nature of Existence**, s.271.

bir sınır veya yönlendirici bir nokta konulması gerekmektedir. Aksi takdirde sınırlanmamış ve kavranamaz olarak kalacaktır.³¹

Fiil zamanı ise Benzer'e göre, "konuşma anıyla bağlantılı olarak bir vakanın ya da durumun gerçek zamana yerleşmesidir. Fiil zamanı, dil bilgisinin araçlarını kullanarak oluşturulur. Fiil zamanı ve gerçek zaman sık sık birbirine karıştırılır."³²

"Fiil zamanı dil bilgisine ait bir yapıdır; gerçek zaman ise konuşma zamanına göre göreceli olarak bir vaka veya şartın gerçekleştiği zamana atıfta bulunur"³³:

Ör. *Akşam saat 06.00'da Ankara'ya gidiyorum.* "Ar. أنا ذاهب إلى أنقرة الساعة السادسة مساءً." Cümlede gelecek zamanı açıklamak için sürekli şimdiki zaman kullanılmaktadır.

Dilbilgisinde gerçek zaman şu öğelerden oluşur: geçmiş, şimdi ve gelecek. Fiil zamanı ise şu öğelerden oluşur: bitmiş, basit, sürekli ve bitmiş sürekli.³⁴

1.1.5.1. İngilizcede gerçek zaman ile fiil zamanın ilişkisi:

İngilizcede gerçek zaman (time) üç bölümden oluşurken fiil zamanı (tense) dört bölümden oluşur. Bunların birleşmesiyle on iki farklı fiil zamanı oluşur.

1. İngilizcede Gerçek Zaman:

- Geçmiş Zaman
- Şimdiki Zaman
- Gelecek Zaman

2. İngilizcede Fiil Zamanı:

- Basit (Simple البسيط).
- Bitmiş (Perfect المنتهي)
- Sürekli (Continuous المستمر)
- Bitmiş Sürekli (Perfect continuous الماضي المستمر)

³¹ Carlota, S. Smith "Tense and Temporal Interpretation", Volume 117, Issue 2, February 2007, Pages 419-436, s.420.

³² İngilizcede gerçek zaman için time fiil zaman için tense < (Lat. tempus) terimleri; Arapçada ise zemen زمن ve zemân زمان terimleri kullanılır, Türkçe dilbilgisi çalışmalarında bu ikisi için sadece zaman terimi kullanılmaktadır. Benzer, gerçek zaman için zaman dilbilgisi zaman için vakit terimlerini öneriyor. Ahmet, Benzer, **Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik**, kapalcı Yayınevi, 2012, İstanbul, 1. Baskı. s.9,10.

³³ a.g.e., s. 10.

³⁴ a.g.e., s. 10.

3. Gerçek Zaman ile Fiil Zamanın Birleşmesi:

a) Basit (simple):

- 1) Basit Geçmiş (Past Simple الماضى البسيط)
- 2) Basit Şimdiki (Present Simple المضارع البسيط)
- 3) Basit Gelecek (Future Simple المستقبل البسيط)

b) Bitmiş (Perfect):

- 1) Bitmiş Geçmiş (Past Perfect الماضى التام)
- 2) Bitmiş Şimdi (Present Perfect المضارع التام)
- 3) Bitmiş Gelecek (Future Perfect المستقبل التام)

c) Sürekli (Continuous):

- 1) Sürekli geçmiş (Past Continuous الماضى المستمر)
- 2) Sürekli Şimdi (Present Continuous المضارع المستمر)
- 3) Sürekli Gelecek (Future Continuous المستقبل المستمر)

d) Bitmiş Sürekli (Perfect Continuous):

- 1) Sürekli Bitmiş Gelecek Zaman (Future Perf. Cont. المستقبل التام المستمر)
- 2) Sürekli Bitmiş Şimdiki Zaman (Present Perf. Cont. المضارع التام المستمر)
- 3) Sürekli Bitmiş Geçmiş Zaman (Past Perf. Cont. الماضى التام المستمر)

1.1.5.2. Türkçede Gerçek Zaman ve Fiil Zamanı

Belli başlı Türkçe dilbilgisi kitaplarında zaman kavramı ve tanımına dair yaklaşımlar şöylece gösterilebilir:

A. Dilaçar'a göre Türkçenin, Fransızcanın, Yunancanın ya da herhangi bir Avrupa dilinin kuruluşuna bakarak, zaman kavramının fiile özgü olduğu söylenebilir (en eski Yunan dilbilgisinde de tanım böyledir).³⁵

T. Banguoğlu ise , “*Fiillerde zaman, bir kılış veya oluşun içerisinde geçtiği zaman parçasıdır.*”³⁶

³⁵ Agop Dilâçar, “Dil bilgisi: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi”, **Türk Dili Belleten** , Ankara 1971, s. 85.

³⁶ Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, Türk dil kurumu Yayınları, Ankara 2011, 9. Baskı, s. 411.

M. Ergin'e göre *zaman* fiilin işaret ettiğini hareketin hangi zamanda gerçekleştiğini ya da bulunduğunu anlatan dilbilgisi kategorisidir.³⁷

Z. Korkmaz dilbilgisinde *zaman* terimini, fiilin gösterdiğini oluş ve kılışın, başı ve sonu belli olmayan *zaman çizgisinin* neresinde gerçekleştiğini bildiren bir dilbilgisi kategorisi olarak tarif eder.³⁸

Türkçe dilbilgisi kaynaklarında gerçek zaman (*time*) ve fiil zamanı (*tense*) ayrımı yapılmamıştır.

Yabancı dillerde zaman kavramı geçmiş, şimdi, gelecek bölümlenmesi ayrılırken Türkçede zaman kavramı ise, bu üç bölümlenmeye geniş zaman dilimini de eklemiştir.

H. Ediskun, *Türk Dilbilgisi* isimli eserinde dilbilgisinde zaman'ın eylemin yapılmakta olduğunu, yapıldığını, yapılacağını haber veren soyut süre kavramı' olarak açıklar; ona göre, şimdi, geçmiş ve gelecek üç ana zamandır. Bunlardan geçmiş zaman, eylemin yapıldığını ya kesin ya da şüpheli olarak bildirir; ayrıca şimdi, geçmiş ve gelecek zamanları da kapsayan bir de geniş zaman vardır; bu durumda beş zaman yapısı ortaya çıkmış olur.³⁹

T.N. Gencan, *Dilbilgisi* adlı eserinde fiillerde zaman 'Fiillerin temel manalardan birisi de zamanla ilgilidir: *zaman*, başlangıcı ve sonu olmayan; hatta baş ve son düşünilemeyen bir akıştır. Bu dinmez akışı sınırlandırmak, kısımlara ayırmak; onu durdurmaya kalkışmak kadar imkansız. Durdurulması ve sınırlanması akla bile sığmayan zamanı, insanoğlu, işin, eylemin yapılışı ile bunun anlatılış bakımından – daha kısası- dil bakımından üçe ayırmıştır: *Geçmiş zaman*, *Şimdiki zaman* ve *Gelecek zaman*' olarak belirler. ***Geçmiş zaman***: İş, anlatıştan önce yapılmıştır, ***Şimdiki Zaman***: işle, anlatışın birlikte olduğunu bildiren fiilin zamanı, ***Gelecek zaman***: işin, söylendikten sonra yapılacağını bildiren fiilin zamanı, olarak açıklar.⁴⁰

³⁷ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınevi, İstanbul 1972, s. 281.

³⁸ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Dil bilgisi (Sekil Bilgisi)*, Ankara 2017, 5. Baskı, s.517.

³⁹ Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, 8. Basım s. 171.

⁴⁰ Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, Lise: I-II-III, Kanaat Yayınları, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1974, s. 142.

Dilaçar'a göre kadim zamanlarda, tüm dillerde zamanın iki görünüşü vardı: *bitmişlik* (Lat. perfectum, Ar. Mazi) ve *bitmemişlik* (Lat. imperfectum ya da infectum, Ar. muzari); şimdilik, gelecekle birlikte *bitmemişlik* sayılırdı. Sonraki devirlerde bu kavram *geçmişlik* (İn. passe, Ar. mazi), *şimdilik* (İn. present, Ar. hâl حال), *geleceklik* (İn. future, Ar. mustakbel) biçiminde üç bölüme ayrılır. Ayrıca *geniş zaman* (İn. aoriste, Ar. muzari), *süreklilik* (İn. progresif, continues, Ar. müstemir مُسْتَمِر), *geçmiş öncesi* (İn. passe anterior, Ar. ما قبل الماضي mazinin öncesi), *gelecek öncesi* (İn. future anterior, Ar. ما قبل المستقبل), *salt zaman* (İn. temps absolu, Ar. Basit zamanlar الأزمنة البسيطة), *görelî zaman* (İn. temps relatif, temps surcompose, Ar. Birleşik zaman الأزمنة المركبة) ve karışık biçimleri gibi zaman kavramı çoğalıp gelişti.⁴¹

Dilaçar'ın çalışmasında görüldüğü üzere, zaman kavramı eklerle somut duruma getirilmeyecek kadar geniş ve hâlâ genişletilmekte devam eden bir kavramdır. Dilaçar bütün zaman kategorilerini şöyle sınıflanmıştır:⁴²

1. “Salt zamansızlık (aoriste absolu): Yer güneşin etrafında döner.
2. Alışkı geniş zaman (aoriste consuetudinal ya da habitual): Her sabah çay içerim.
3. Şimdikilik, sürekli şimdikilik (present progresif ya da continu): Bahçede bir adam dolaşüyor, dolaşmakta.
4. Tamamlanmış şimdikilik (İn.present perfect, Fr.[eski değeriye] passe indefini, passe compose): Babam gelmiştir (=şimdi burada); Saatimi kaybetmişim (=şimdi saatsizim).
5. Tamamlanmış geçmişlik (passe defini, passe simple): Dün posta kutusuna bir mektup bıraktım.
6. Alışkı geçmişliği (passe consuetudinal ya da habituel): Çocukluğumda zorla yemek yedim.

⁴¹ Agop Dilâçar, “Aspekt”, **Türk Ansiklopedisi**, MEB Yayınevi, III. Cilt, İstanbul 1971, s. 111.

⁴² a.g.e., s. 111,112

7. Geçmişte süreklilik (passe progresif ya da continu): Dün bu saatte kâğıt oynuyorduk.

8. Tümlenişli geçmiş öncesi (plus-que-parfait): Dün geldiğinde yazımı bitirmiştım.

9. Geçmiş öncesi sürekliliği (passe anterieur progresif): Dün senden ayrıldıktan az önce onu gördüm, kardeşine mektup yazıyordu.

10. Geçmiş gelecekliliği (futur du passe): Adam köye gideceğini söyledi.

11. Geçmişte gelecek öncesi (futur anterieur dans le passe): Adam siz yola çıkmadan önce dönmüş olacağını söyledi.

12. Geleceklik (futur simple): Yarın okula gideceğim.

13. Gelecek öncesi (futur anterieur): Yarın geldiğinde yazımı bitirmiş olacağım.

14. Gelecekte süreklilik (futur progressif): Yarın geldiğinde ben uyumakta olacağım.

15. Gelecek gelecekliliği (futurite de futur): Yarın geldiğinde bu işin ne olacağını öğreneceksin.

Benzer'in kaydettiğine göre bazı eski çalışmalardaki zaman bölümleri şöyledir:

“Bergamalı Kadri (1530) ve Şemseddin Sami (1892)'nin dilbilgisi çalışmalarında zaman, *geçmiş*, *şimdi* ve *gelecek* olarak üç bölüme ayrılmışlardır. Her ikisi de **geniş zaman** şimdiki zaman sınıflaması içinde işlemişlerdir (HAMEED 1993: 86; AVŞAR 1996: 45-46).”⁴³ Yalnızca Benzer'in çalışmasında Türkçede *zaman* kavramı zaman çizgisi üzerindeki sırasıyla *geçmiş*, *şimdi*, *gelecek* ve *geniş zaman* olarak dördümlü sınıflama içerisinde işlendiğini açıklamıştır.⁴⁴

⁴³ Benzer, a.g.e., s.23.

⁴⁴ a.g.e., s.23.

Ona göre “Türkçede fiil zamanı için fiile eklenen ekler ve gramer kitaplarında zaman ekleri olarak geçen *-DI, -mİş, -Iyor, -mAktA, -mAdA, -AcAk, -(I)r/Ar* ekleri tarafında verildiğini belirtmiştir.”⁴⁵

Benzer’e göre Fiil zamanı, gerçek zamanda gerçekleşen vakanın ya da durumun başı ve sonu belli olmayan zaman çizgisinin neresinde gerçekleştiğini bildiren bir dil bilgisi sınıfı olduğunu tanıtmıştır. Bu sebeple ona göre “Türkçedeki ekler yardımıyla fiil zamanı üç farklı öbek içinde *basit* (-mİş), *birleşik* (-mİştI) ve *katmerli* (-mİş olacak) göreviyle oluştuğunu ve bu ekleriyle aynı zamanda fiile ait **görünüş** ve **kiplik** işlevleri de verildiğini belirtmiştir. Ancak bu eklerin Türk dil bilgisi eserlerinde esas ayırıcı noktasının *zaman* olduğu düşünülür ve bu yüzden ekler dil bilgisi kitaplarında geniş zaman eki, gelecek zaman eki gibi isimlerle yer alır.”⁴⁶

Benzer’e göre Türkçede ikisi geçmiş zaman, üçü şimdiki zaman olmak üzere yedi fiil zamanı vardır. Bunlar *-mİş’li* geçmiş zaman, *-DI’li* geçmiş zaman, *-(I)yor’lu* şimdiki zaman, *-mAktA’li* şimdiki zaman, *-mAdA’li* şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zamandır. Türkçede fiil zamanlarının hepsi işaretlenmiştir. Biçime dayalı fiil zamanlarının farklı zaman dilimlerine gönderimi de söz konusu olmakla birlikte her bir fiil zamanının eki belirlidir; geçmiş zaman *-DI, -mİş*, şimdiki zaman *-(I)yor, -mAktA, -mAdA*, gelecek zaman *-AcAk* ve geniş zaman için *-Ar/-(I)r* eki ile fiiller üzerinde işaretlenir.⁴⁷

1.1.5.3. Arapçada Gerçek Zaman ve Fiil Zamanı

Arapça dilbilgisinde de zaman konusu geçmişten günümüze değişikliklere uğramıştır. Klasik Arap dilciliğinin dışında, daha yakın zamanda, Batılı dilciler Arapçanın dilbilgisi üzerine yaptıkları çalışmalarda konuyu Batıda gelişen dilcilik kavramlarıyla ele almışlar ve modern zamanlarda Arapça dilbilgisine yeni terimler girmiş; bu terimlerin Arapça karşılıkları türetilmiştir.

⁴⁵ a.g.e., s. 23, 24.

⁴⁶ a.g.e., s. 23.

⁴⁷ a.g.e., s. 23.

Kadim Arap dili sözlüklerinde *zemen* (زمن) ve *zemân* (زمان) kelimeleri arasında bir ayrım yapılmaz; ikisinin de manası aynıdır⁴⁸, gerçek zaman (İng. time) ile dilbilgisel zaman (İng. tense) ayrı terimlerle karşılanmamıştır. Günümüz Arap dilcileri ise gerçek zaman ve fiil zamanını terim olarak ayırt etmektedirler. Tamam Hassân, Abdu'l-Cebbâr Tûvâme, Mahdî Maḥzûmî gibi dilbilimciler eserlerinde gerçek zaman (İng. time) için *zamân* زمان, dilbilgisel *zemân* (İng. tense) için *zemen* زمن terimlerini kullanmıştır.⁴⁹

Hassân, bu konuyu şöyle şekilde izah etmiştir: *Zemân* (زمان); saniye, dakika, saat, gece, gündüz, gün, ay, yıl, çağ, devir, asır gibi belirli uzunluklarla ölçülen ve vaktin niceliğini tayin etmek için kullanılan matematiksel bir ölçüdür. Ne kelime kalıplarının manalarını belirlemeyle ne de bağlam içerisinde bu kalıpların hangi anlamlara geldiğini tespit etmekle ilgisi yoktur. Dilbilgisel olarak zamanı ifade eden *zemen* (زمن) kavramı gibi iş, oluş, eylem ile de ilişkisi yoktur.⁵⁰ Mehdi el-Maḥzûmî, bir dilbilgisi terimi olarak *zemen*'i (زمن), konuşucu nezdinde zamansal ilişkilerle tam ve güçlü bir bağ kurup farklı zaman aralıklarında eylemin gerçekleşmesine delâlet eden kalıplar” (ve belirli fiil kalıplarında gösterilebilen olgular) olarak tarif eder.⁵¹

1.1.5.3.1. Eski Arap Dilcilerine Göre Zaman

Geleneksel dilbilgisi yaklaşımı fiilin dilbilgisel zamanını gösteren kalıplar ile dış dünyada geçerli olan mutlak zaman olgusunu bire bir aynı şey olarak görmüş ve sadece fiillerin kalıplarına bağlı kalarak, dil içerisinde karşılaşılan girift ve birleşik zaman kullanımlarını gözetmemiştir. Uzun bir süre bu üçlü ayrımı [geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman (Ar. mazi, muzari', müstakbel)] kendisine asıl olarak almış ve bu özelliğiyle bilinmiştir.

⁴⁸ Abu Bekir Muhammed bin'l-Ḥasan, İbn-i Deridi'er-Razi, *Cemharatu'l-Luğa*, Dâru'l-İlim-i'li'Lmeleyin yayınevi, Beyrut 1987.

⁴⁹ Tammâm Hassân, *el-Luğatu'l-Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*, el-Hey'etül-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kuttâb, Kahire 1985, 3. Baskı s.242; Abdu'l-Cebbâr Tûvâme, *Zemenü'l-Fiil-i fi'lüğü'l-Arabîye Karâ'ineh-u ve Cihetüh-ü*, *Divânü'l-Matbu'atu'l-Cezîriye*, el-Cezâir 1994, s. 2.

⁵⁰ Hassân, Tammâm, *el-Luğatu'l-Arabiyye Ma'nâhe ve Mebnâhe*, el-Hey'etül-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kuttâb, 1985, 3. Baskı, S. 242.

⁵¹ Mahdî'l-Maḥzûmî, *Fi'l-Nahv el-'Arabî Nakd ve Tevcih*, Dâr er-Râidu'l-'Arabî, Beyrut 1986, 2. Baskı, S. 148.

Dolayısıyla kadim Arap dilcileri zamanı, morfolojik yapıları dikkate alarak taksim etmiştir. Bunun sebebi de onların grameri inşa ederken kendilerine temel olarak ‘âmil teorisi’ni esas almalarıdır.

Âmil teorisi, Arapça cümle içinde yer alan kelime sonlarının başlarında yer alan âmil sebebiyle değişmesi esasına dayanmaktadır. Bu değişiklik cümle içinde yer alan isim, fiil ve harf (edat) gibi kelimelerin aralarında meydana gelen gramer ilişkileri sonucu meydana gelmektedir. Cümlede fiil, isim ve edatlar diğer bazı isim ve muzari fiillerden önce gelmekte ve onların aralarındaki gramer ilişkilerini, iraplarını ve sıyga yapılarını değiştirmektedir. Buna bağlı olarak cümlelerin anlamları da değişmektedir. Cümlede önce yer alan unsur *âmil*, etkilenen unsur *ma'mûl*, bu işlem ise *amel* diye adlandırılmaktadır.⁵²

Ancak Arapçada zaman, sadece fiil veya fiile ait parçaların delâletiyle anlaşılmaz, bunun yanı sıra cümlenin tamamı dikkate alınmalı ve bağlam göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin:

1. Ahmet okula gitti. ذَهَبَ أَحْمَدُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ
2. Ahmet okula gidiyordu كَانَ أَحْمَدُ يَذْهَبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ
3. Ahmet okula gitmişti. كَانَ أَحْمَدُ قَدْ ذَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ

Fiil tanımları içerisinde bize ulaşan en eski tarif, Sibeveyh’in *el-Kitâb* isimli eserinde bulunan tariftir. Buna göre Sibeveyh fiili tanımlarken şöyle söyler: “Fiil, eylemlerin isimlendirildiği sözcüklerdir ve *geçmiş*, *gerçekleşiyor*, *gerçekleşmemiş* ve *kesintiye uğramadan devam eden* gibi yapılar üzerine kurulmuştur. *Geçmiş yapı üzerine kurulan fiillere* örnek; gitti, duydu ve şükretti gibi fiillerdir. *Gerçekleşmemiş yapı üzerine kurulan fiiller* ise; hakkında haber verilen ve gerçekleştirilmesi talep edilen olmak üzere iki farklı şekildedir. Git, öldür, vur veya öldürecek, gidecek gibi. *Kesintiye uğramadan devam eden yapı üzerine kurulan fiiller* ise, konuşucunun haber verdiği anda var olan eylemlerdir. Öldürür, gider gibi.⁵³

⁵² Kadir Kınar, “Arap Gramerinde Âmil Teorisi”, *Bilimname*, Haziran 2006.

⁵³ Ebû Bişr 'Amr b. Osman b. Kanber Sibeveyh, *el-Kitâb (Kitâbu Sibeveyh)*, Şrh. ve tahk. Abdusselâm Muhammed Hâiûn, Kahire 1988, C. I, s. 12.

Sibeveh'in tanımı, zamanın çokluğunu, yani birden fazla oluşunu ve anlamca (semantik) farklılığını gösterir. *Geçmiş yapı üzerine kurulan fiil* dediğinde sadece dar anlamıyla geçmiş zamanı, yani mutlak basit geçmiş zamanı kastetmemekte, aksine yakın geçmiş zaman, uzak geçmiş zaman gibi bütün çeşitleriyle birlikte genel olarak geçmiş zamanı kastetmektedir. *Kesintiye uğramadan devam eden yapı üzerine kurulan fiil* dediğinde şimdiki zamanı ve geniş zamanı; devam eden geniş zaman, kesintili geniş zaman gibi bütün çeşitleriyle birlikte ele alır. Ona göre fiil, hangi fiil yapıda kurulursa kurulsun zamanı belirli olmayan bir vakitte meydana gelen eylemi ifade eder. *Gerçekleşmemiş yapı üzerine kurulan fiil* dediğinde ise yakın olsun uzak olsun gelecek zamanı kasteder. Son tahlilde zamanın türünü belirleyen şey, konuşucuya göre cümlenin yapısı ve görünüşüdür.

Netice itibariyle Sibeveyh'e göre *zaman*; sadece geçmiş, şimdi ve gelecek zaman gibi çeşitleriyle kısıtlı kalmaz, başka zaman anlamlarını da içine alır. Yukarıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır ki, kadim Arap dilcileri fiilde morfolojik yapıları esas almışlar, ancak zamana delâlet edebilecek isimfail, mastar gibi türemiş isimleri veya farklı dil bağlamlarında ortaya çıkabilecek olan dakik zaman göstergelerini (anlam yönünü) incelemeye tabi tutmamışlardır.

1.1.5.3.2. Günümüz Arap Dilcilerine Göre Zaman

Eski dilbilimciler “zaman bildiren kipler” konusunu ayrıntı bir şekilde ele almamışlar, zamanın sınırlarını açık ve net bir biçimde ortaya koymamışlar, fiilleri kullanımlarına göre kapsamlı bir tümevarıma göre ayırarak şema haline getirmemişler ve fiilin belirtilerini detaylı olarak incelememişlerdir. Çünkü onlar gramer çalışmalarında herhangi bir yöntem takip etmemişler ve fiildeki tek bir kipin kelimelerle veya kelime gruplarıyla birleşmesine bağlı olarak farklı zamanlarla ilgili belirtileri olmasına rağmen zamanı üç kipte incelemekle yetinmişlerdir. Onların ortaya koyduğu tasniflere bakıldığında geçmiş, şimdi ve gelecek dışında bir zaman yapısının Arapçada olmadığı; muhtelif dillerde “birleşik zaman” olarak isimlendirilen çeşitlenmelerin Arapçada ifade edilmediği sonucu çıkarılabilir. Oysa bu zaman ifadeleri Arapçada da değişik şekillerde ve yapılarda bulunmaktadır:

ketebtü (كَتَبْتُ) yazdım

küntü ketebtü (كُنْتُ كَتَبْتُ) yazdım

kad küntü ketebtü (كَدْتُ كُنْتُ كَتَبْتُ) yazmışım

zalle Yektübü (ظَلَّ يَكْتُبُ) yazmaya devam etti

Örneklere görüldüğü gibi çeşitli edat ve yardımcı fiillerle farklı zaman anlamları ifade edilebilmektedir ki ona *görünüş* (İng. aspect) denilmektedir. Bu çalışmanın ana konusu da Türkçe ve Arapçadaki bu yapıları karşılaştırmaktır.

1.1.5.3.3. Arapçada Fiil Zamanı

Yukarıda görüldüğü üzere eski Arap dilcilerinin eserlerindeki geçen Arapçada zamanlar üç temel zamana ayırmıştır. Bunlar *fa'al* veznine olan fiillerin siğası geçmiş zamandır, *yef'el* veznine olan fiillerin siğası şimdiki zaman ve geniş zamandır, *if'al* veznine olan fiillerin siğası Basra ekolüne göre emir zaman, Kûfe ekolüne göre gelecek zaman olur.

Bu şekilde Arapçada üç temel zaman vardır. (Geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zamandır).

F. Aydın, *el-ezminetü fi'luğati-l'Arabîye* isimli eserinde Arapçada fiil zamanını basit zaman ve birleşik zaman olarak ikiye ayırmıştır. Basit zamanlar temel zamanlardır. buna göre bileşik zamanlar temel zamanlardan bir bölümdür. Bu sebeple basit zamanlar sınırsız ama birleşik zamanlar sınırlıdır.

Aydın'a Göre Zamanlar:⁵⁴

A. Basit Zamanlar:

1. el-Mazî'l-Mutlak الماضى المطلق (Tr. *Mutlak Geçmiş Zaman*, İng. *The Past Unconditional*).

2. el-Hâl-i'l-Mutlak الحال المطلق (Tr. *Mutlak Geniş Zaman*, İng. *The Present Unconditional Tense*).

⁵⁴ Feridu'ddîn Aydın, *el-Ezmînetü fi'lüğati'l-Arabîye*, el-İbar Matbaacılık, İstanbul 1997, s. 12-16.

3. el-Mustakbel'l-Mutlak المستقبل المطلق (Tr. *Mutlak Gelecek Zaman*, İng. *The future Unconditinal Tense*).

B) Sınırlı Zamanlar (Tr. *Birleşik Zaman*):

1. Sınırlı Geçmiş Zaman: (İng. *The past conditinal tense*).

1.1. el-Mazî'l-Karib الماضي القريب (Tr. *Yakın Geçmiş Zaman*/ İng. *The present perfect tense*).

1.2. el-Mazî'l-Câzim الماضي الجازم (Tr. *Kesin Geçmiş Zaman*/ İng. *The simple past tense*).

1.3. el-Mazî'l-Rivâî الماضي الروائي (Tr. *Süreklilik Geçmiş Zaman*/ İng. *The past continuous tense*

1.4. Hikayet-i'l-Mazi'l-Rivâî حكاية الماضي الروائي (Tr. *Duyulan Geçmiş Zaman Hikâyesi*/ İng. *The past perfect tense*)

2. Hikayet-i'l-Hâl'l-Mukayyed حكاية الحال المقيد (Tr. *Şimdiki zaman hikâyesi*/ İng. *The present conditional tense*)

3. el-Mustakbel-u'l-Mukayyed المستقبل المقيد (Tr. *Sınırlı Gelecek Zaman*/ İng. *The future conditinal tense*).

3.1. el-Mustakbel-u'l-Mu'allak المستقبل المعلق (Tr. *Gelecek Zaman Şartı*/ İng. *The future bound tense*).

3.2. el-Mustakbel er-Rivâî المستقبل الروائي (Tr. *Gelecek zaman rivayeti* / İng. *The future perfect tense*).

3.3. Hikayet-u el-Mustakbel er-Rivâî حكاية المستقبل الروائي (Tr. *Gelecek öncesi* / İng. *The past future perfect tense*).

Aydın'a Arapçanın zaman yapılarını ayrıntılı bir şekilde sınıflandıran dilbilimcilerin ilklerinden biridir: ancak onun sınıflandırmasında bazı yapıların isimlendirilmesi biraz farklılık arz eder; örneğin, sürekli geçmiş zaman, *duyulan geçmiş zaman* olarak adlandırılmıştır.

1.2. GÖRÜNÜŞ

Görünüş kavramı (İng. aspect, Alm. aspekt, aktionsart, Fr. aspect, Rus. vid, Ar. جهة/جانب) ne Türk ne Arap ne de yabancı dillere açık ve kesin olarak tanımlanmamış; farklı çalışmalarda birbirinden farklı tariflerle yer almıştır. Bu çalışmada önce yabancı, sonrasında Türk ve Arap dillerinin görünüş hakkındaki fikirlerinde yer verilmiştir.

1.2.1. Görünüş Kavramının Kökeni ve Gelişmesi

Görünüş kavramıyla ilgili anlam farkları Roma ve Yunan filozoflarına kadar dayanır. Örneğin ilk asırda *bitmemişlik* (imperfective) ve *şimdiki zaman* arasındaki farkın aynı türden olmadığı iyi biliniyordu. Buna rağmen *görünüş* isimlendirmesi daha sonra meydana çıkmıştır.⁵⁵

İlk kez 17. yüzyılın başlarında Meletiy Smeritskiy'in çalışmasında “*vid*” isimlendirmesiyle görünüş kavramı *bitmiş* (perfective) ve *bitmemiş* (imperfective) olarak ayrılmıştır. Bu, görünüş kavramının (aspect)'in ayrıştığı ilk çalışmadır. Rusça gramer kitaplarında ise *görünüş* (aspect) isimlendirmesi ilk kez *GRE*'in *practical* isimli Rusça dilbilgisinde (1827) *fiil zamanı* (tense) dışındaki ayrımlar için kullanılmıştır.⁵⁶ “Rusça ve öteki Slav dillerinde bu terim fiil çekiminde *bitmiş* (perfective) ve *bitmemiş* (imperfective) ayrımını açıklamak için kullanılmıştır.”⁵⁷

Smith'e göre, görünüşün *bitmiş* (perfective) ve *bitmemiş* (imperfective) ayrımıyla en kapsamlı çözümlemesi yapılan dil *Slav dilleridir*.⁵⁸

⁵⁵ Anna Katarzyna, Młynarczyk, “Aspectual Pairing in Polish”, **Da browa G'ornicza** 1973, s. 34,35; I. Robert, Binnick, “Time and the Verb A Guide to Tense and Aspect”, Oxford Üniversitesi Yayınları, New York 1991, s. 142,143.

⁵⁶ I. Robert Binnick, **a.g.e.**, s. 139,140.

⁵⁷ John Lyons, **Kuramsal Dilbilimine Giriş**, Çev. Ahmet Kocaman, Ankara 1983, s. 281.

⁵⁸ Carlota S. Smith, **The Parameter of Aspect**, Kluwer Akademik Yayınları, Dordrecht 1997.

1853'de İngilizcede görünen “*aspect*” (görünüş) isimlendirmesi Rusça “*vid*” kelimesinden çeviri yoluyla dile geçmiştir.

1.2.2. Yabancı Dilcilere Göre Görünüş Tanımları

FRIEDRICH (1974)'e göre zaman çizgisi boyunca oluşumların ya da kelimelerin bağlı bulunduğu durumun sürekli, süreksiz ya da anlık olması, *görünüüş*'ü verir (Akt. YANG).⁵⁹

COMRIE'ye göre *görünüüş*, gösterici değildir: her hangi bir zaman noktası için bir durumun gerçek zamanıyla ilgili değil, daha çok bir durumun zamana ait iç oluşumuyla ilgilidir. *Görünüüş*, belirli bir gerçek zamanla bağlantılı olmaksızın, bir vakanın gerçek zaman üzerinde nasıl⁶⁰ gerçekleştiğini verir.⁶¹

Finch'e göre ise “*Görünüüş* (*ing. aspect*), eylem tarafından belirlenen hareketin süresiyle ilgilenen ve eylem betimlemelerinde kullanan bir kategoridir. Görünüüşsel zıtlığın iki türü vardır: bitmişlik ve sürerlik.”⁶²

LYONS'a göre ise zamanın tersine *görünüüş* gösterici (diectic) bir sınıf değildir; sözcenin zamanına göre düzenlenmediği bilgisinin verildiği bir dilbilgisi sınıfıdır.⁶³

OLSEN'e göre zamana yerleşen bağımsız durumun gerçek zaman aralığı *görünüüşü* oluşturur.⁶⁴

SMITH'e göre *görünüüş*, “durumun (olaylar ya da ifadeler) ve onların sunumunun zamana ait biçimlerinin anlam etkisinin alanıdır.”⁶⁵

SAUSSURE'a göre ana “dili Fransızca olanlar için bu sınıflandırmayı anlamak zor olabilir; çünkü Fransızcada böyle ayrımlar yoktur. Bunlar önceden tespit edilip belirlenmiş olsaydı durum değişirdi.”⁶⁶

⁵⁹ Yang Suying, “The Aspectual System Of Chinese”, Doktora Tezi, Victoria Üniversitesi, California 1995, s. 8.

⁶¹ Bernard Comrie, **Aspect (An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems)**, Cambridge University Press, Cambridge 1976, s. 3,5.

⁶² Geoffrey Finch, “Linguistic Terms And Concepts”, Palgrave Macmillan, New York 2000, s. 85.

⁶³ John Lyons, **Kuramsal Dilbilimine Giriş**, s. 281,282.

⁶⁴ Mari Jean Broman Lyons, “A Semantic and Pragmatic Model of Lexical and Grammatical Aspect”, Doktora Tezi, Northwestern Üniversitesi, Ann Arbor 1994, s.7.

⁶⁵ Carlota, S. Smith, **The Parameter of Aspect**, Kluwer Akademik Yayınları, Dordrecht 1997, s.3.

⁶⁶ Ferdinand De Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, Çevr. Berke Vardar, İstanbul 1998, s. 174.

1.2.3. Türkçede Görünüş Kavramı ve Tanımı:

Türkiye’de Türk dilbilimciler arasında görünüş terimi yeni yeni çalışıldığı için Türkçe terimler de tam oturmamıştır. Bazı Türk dilbilimciler *aspect* terimini *bakış*⁶⁷, bazıları ise *görünüş*⁶⁸ veya *görünüm*⁶⁹ olarak çevirmektedir.

Bu konudaki ilk çalışmalardan biri A. Dilaçar’ın makalesinde görünüş ve kılınış kavramlarının farkı gösterilerek literatür değerlendirilmiştir. A. Dilaçar’a göre *görünüş*, “çekime uğarmış fiilin taşıdığı kavramda süreç bakımından konuşanın, özel bir başkalaşım yapmasıdır, nesnel değil, öznel; mastarda değil, çekim şekillerinde bulunan bir iç anlamdır; fiil mastarının verdiği anlam türlülüğü ile deyimlerin taşıdığı özel anlamlar buna girmez”; bir başka ifadeyle görünüş, “fiil çekiminde, konuşanın, çekim kalıplarının kabul edilen anlamlandırma sınırlarının dışına çıkarak kullanışı, bu çekime fiil mastarında da bulunmayan özel bir renk verilmesi”dir. Yani *görünüş* çeşit *şekil X anlam ve anlam X şekil (sensus X forma; forma X sensus)* kaşınılıdır, ‘şekilden beklenen anlam yerine başka bir anlam çıkıyor’ demektir.⁷⁰ Görünüş, fiillerin belirttiği vakaları; süresi, gelişmesi ve bitmesiyle ilgili bütün biçimleri kapsayan dilbilgisi zümresidir.⁷¹ A. Dilâçar başka bir çalışmasında görünüşün fiilde, geçmişlik, şimdikiçlik, geleceklik gibi zamanlardan ayrı olarak bitmişlik veya bitmemişlik esasına dayanan ayırt edici bir dil bilgisi sınıflandırması olduğunu belirtmiştir.⁷²

T. Banguoğlu, fiilin çatısı başlığı altında işlediği *görünüş=aspect* terimi ile ilgili olarak şunları söyler: “Kimse söz içinde fiilin gerçekleşmesinde farklı işleyişler alır: Etkiler, etkilenir, olumsuz davranır vb. Başka bir açıdan fiil tabanı farklı görünüşler alarak kimsenin söz içindeki işleyişini belirtir. Fiil tabanının fiil

⁶⁷ Mustafa Uğurlu, “Türkiye Türkçesinde “Bakış” (Aspektotempora)”, **Türk Dili El Kitabı**, Ankara 2003, s. 125, 126; Akçataş Ahmet, “Türkiye Türkçesinde Cümle Süreye Bağlı zaman-Bakışta Kılınış”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilmsel Araştırmalar Destekli Proje, İleri Ofest, Afyonkarahisar 2005.

⁶⁸ Agop Dilâçar, “Türk Fiilinde ‘Kılınış’la ‘Görünüş’ ve Dilbilgisi Kitaplarımız”, **Türk Dili Belleten**, Ankara 1973, s. 161, 162.

⁶⁹ Vecihe Hatipoğlu, **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, 4.Baskı.

⁷⁰ Agop Dilâçar, “Türk Fiilinde ‘Kılınış’la ‘Görünüş’ ve Dilbilgisi Kitaplarımız”, **Türk Dili Belleten**, Ankara 1973, s. 161, 162.

⁷¹ A. Dilâçar, **a.g.e.** 1973, s.167.

⁷² **a.g.e.**, 1971, s. 474.

çekiminden önce aldığı bu değişik şekillerden her birine görünüş (aspect) diyoruz. Türkçede fiilin aldığı görünüşler çeşitlidir ve özel eklerle sağlanır. Fiil tabanının bu türlü çeşitlenmesine fiilin çatısı (voix) adını veriyoruz.”⁷³ şeklinde açıklayarak altı görünüşten; yalın görünüş (döv-mek), olumsuz görünüş (döv-me-mek), edilen görünüş (döv-ül-mek), dönüşlü görünüş (döv-ün-mek), karşılıklı görünüş (döv-üş-mek), ettiren görünüşü (döv-dür-mek) şeklinde bahseder.

Konuyla ilgili en yetkin çalışma Lars Johanson tarafından Almanca olarak yayımlanmıştır. Uğurlu, L. Johansson’un makalesinin Türkçe çevirisi dolayısıyla yazdığı değerlendirmede terimin Türkçedeki adlandırılışına atıfta bulunur ve *görünüş* yerine *bakış* terimini teklif eder;

“Türkiye Türkçesinde bu terimin karşılığı olarak ‘görünüş’ terimi yaygınlaşmıştır. Ancak şu husus belirtilmelidir: ‘Görünüş’ teriminin oluşturulduğu görün- fiili, dönüşlü çatıdadır. Bu yüzden ‘aspekt’ terimini karşılama kanaatimizce uygun değildir. Çünkü ‘aspekt’ kelimesinin anlamında, çekimli fiilin ifade ettiği ‘olay’ın kendi kendine bir ‘görünme’si değil, bilakis konuşanın onu ‘nasıl gördüğü’ vardır; bir başka deyişle, işi yapan ‘olay’ değil, ona bakan insandır. Nitekim ‘aspekt’ kelimesi de Latince aspektus > ad-spektus > specto ‘bakmak, görmek’ fiilinden türetilmiştir. Bu yüzden ‘aspekt’te bir ‘olay’ın farklı yerlere odaklanan bakışlarla değerlendirilmesi’ söz konusudur (Johansson 1994: 247).”⁷⁴

Uğurlu’ya göre *bakış* (ing. aspekt) kavramının temelini ‘olay’ın ‘başlangıç sınırı’, ‘bitiş sınırı’ veya ‘sürek’ine yönelik bakış teşkil etmektedir. Bir başka deyişle ‘*bakış*’ın bir ‘olay’ın gerçekleşmesindeki safhalardan birisine yönelmesi, odaklanması söz konusudur (Johanson 1994, 249). Aynı ‘olay’a farklı şahıslar tarafından farklı bakılabilir; yani her bir şahsın ‘bakış’ı belirtilen noktalardan birine odaklanmış olabilir.”⁷⁵

Uğurlu’nun *görünüş* üzerine yaptığı saptamalar tamamen Johanson (1994) görünüş kuramına dayalıdır. Johanson’un görünüş kuramına ve geliştirilen diğer

⁷³ T. Banguoglu, **a.g.e.**, s. 411.

⁷⁴ Uğurlu, **a.g.e.**, s. 125- 126.

⁷⁵ Uğurlu, **a.g.e.**, s.129.

görünüş kuramlarının konusu daha fazla bilgi edinmek için Sercan Demirgüneş'in *Türkçede Görünüş ve Zaman Morfemleri* adlı çalışmasına bakılabilir.⁷⁶

1.2.4. Arap Dilciliğinde Görünüş Kavramı ve Tanımı

Yukarıda Batı dillerinde ve Türkçede görünüş kavramının nasıl ele alındığı ana hatlarıyla ifade edildi. Bu bölümde, Arapça dilciliğinde görünüş kavramının nasıl ele alındığı değerlendirilecektir.

Çağdaş dilbilimi araştırmalarında bu konuya hayli önem gösterildiği; bu kavramın farklı dillerdeki yansımaları hakkında çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak Arap dilciliğinde konu hakkında yeteri kadar inceleme yapmamış veya çağdaş dil teorilerine veya yöntemlerine dayanan pek az çalışma yapılmıştır. Kaynak taramaları bu konu hakkında Arapçada kaleme alınan eser sayısının yok denecek kadar az olduğunu göstermektedir.

Bu konuda Batıda yapılan çalışmalar incelendiğinde kullanılan terimler üzerinde bir mutabakatın olmayışı dikkat çekmektedir. Nitekim bu durum Arap dilbilimcilerin çalışmalarında açık kullanım farklılıklarına sebep olmuştur. Örneğin *aspect* (görünüş) terimi kimi çalışmalarda *المظهر* (görünüm),⁷⁷ *السياق الفعلي* (fiilsel bağlam)⁷⁸ ve bazı sözlüklerde de *وجهة الفعل* (kılınış)⁷⁹ şeklinde karşılanmıştır. Bazıları *aktionsart* "olayın gerçekleşme tarzı" (kılınış) terimini *نمط الحدث* (iş tarzı, iş nevi) olarak çevirirken, bazıları ise *طبيعة المعنى* "anlamın doğası" adını vermişlerdir. Dilbilimcilerin bazıları da " *الجهة* "aspekt (görünüş) ve " *طبيعة الحدث* " aktionsart (kılınış)⁸⁰ kavramlarını birbirinden ayırmadan kullanmışlardır.

⁷⁶ Demirgüneş Sercan, "Türkçede Görünüş ve Zaman Morfemleri", Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi 2007.

⁷⁷ Muhammed Abdu'l-Rahmen er-Reyhânî, *İticâhâtü'l-Tahlilu'l-Zemeni Fi'l-Dirâsâtü'l-Lağaukiye*, Dâru Kubâ' li'l-tiba'a ve'nneşr, Kahire 1998, I. Baskı, s. 244.

⁷⁸ Fâlih bin Şebîb el-'Acemî, *Usus'l-Arabîyet'l-Fusha, e'Takniyet'-ü Li'l-Ufist* matbacası, er-Rîyad 2001, s. 294.

⁷⁹ Muhammad Ali Al-Khuli, *A Dictionary of Theoretical Linguistics*, Librairie du Liban, Beirut 1982, S. 23.

⁸⁰ el-Hac Musa'l-Salis, *Mefhumu'l-Cihet-u Fi'lisânîyet'ul-Edebîyye*, Yüksek Lisans Tezi, Melik Suud Üniversitesi, 2001, s. 294. Bazı Arap ve batılı dilciler kılınış ile görünüş terimleri arasına ayırt etmemişlerdir. Yeşim Aksan, *Günümüz Dilbilim Çalışmaları İçinde Kılınış Ulamına Yaklaşımlar ve Türkçede Kılınış*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2003, s. 68: "Kılınış (ing. Actionality, actional

Gerek Batılı, gerekse Arap dilbilimciler arasında var olan terim farklılıkları, yöntem ve yaklaşım farklılıkları sebebiyle kavramın tanımında da farklılığa sebep olmuştur.

Temmam Hasan الجبهة terimi, “fiilin ifade ettiği mananın, gramatik zamana veya eyleme tahsis edilmesi” olarak açıklamış⁸¹; başka bir yerde ise “görünüş kavramıyla, eylemin gerçekleşmesindeki safhalardan belirli bir durumu açıklayan şeyi” kastettiğini ifade etmiştir.⁸² Her iki tarifin de “görünüş” kavramını en genel anlamıyla açıkladığı görülüyor. Bu genel anlam, hem zamansal hem yapısal görünüştür, aynı zamanda kılınışı da içerisine almaktadır. Kılınış ise, konuşucunun bakış açısından bağımsız olarak bizzat eylemin kendisiyle ilişkilidir.

Cemil el-Hamdavi ise şöyle demiştir: “Görünüş, mantıksal, gramatik, anlambilimsel, retorik ve göstergebilimsel bir kavramdır. Bu kavramı, görünüm, görünüş ve kalıp şeklinde isimlendirenler de vardır. Dolayısıyla bu kavramın farklı ve girift tanımları mevcuttur, açık ve net olarak sınırlarının belirlenmesi zordur.”⁸³. Kavram, son derece karmaşık olup, bilimsel uzmanlık alanları arasında ifade ettiği anlam açısından farklılıklar bulunmaktadır. Ancak görünüşü, mantık, dilbilim, göstergebilim veya retorik gibi belirli bilimsel alanlara göre tanımlamak mümkündür.⁸⁴

Cemil el-Hamdavi’ye göre görünüş, dilbilgisi zamanıyla ilişkili olarak fiilin ifade ettiği eylemi ele alan nitelik ve özelliştir. Görünüş, şeklen ayrı gibi gözükse de dilbilgisi zamanıyla çok güçlü bir bağa sahiptir. Eğer dilbilgisi zamanını (tense) fiilin gerçekleştiği vakti belirleyen ve konuşucunun söylediği ana ve fiilin gerçekleşmesine işaret eden bir dış çerçeve olarak kabul edersek; görünüş, fiilin ve fiilden türeyen diğer kelimelerin ifade ettiği manaları ve göstergeleri açıklayan, eylemi özelliştiren ve belirli

content, situation type), eylemin anlattığı olay yada durumun iç zaman yapısıdır. Eylemin doğal olarak sahip olduğu bu iç yapı birlikte olduğu tümleçler, belirteçler, görünüş ekleri vb. yoluyla değişime uğrar.”

⁸¹ Tammam Hassân, **el-Luğatu’l-Arabiyye Ma’nâhe ve Mebnâhe**, 3. Baskı, el-Hey’etül-Mısriyyetü’l-Âmme li’l-Kittâb, Mısır 1985, s. 275.

⁸² Tammam Hassân, **Menâhiju’l Bahs Fi’luğa**, Mektebetü’l-Encelu El-Masriyye yayınevi, Mısır 1990, s.211.

⁸³ Abdu’l-Mecit Ceħfe, **Delâletü’l-Zemen fi’l-Arabiyye dirâsetü’l-Nusuku’l-zemeni lil’Arabiyye’âl**, Dâr Tubkâl li’l-Neşr, eL-Mağrib, 2006., 1. Baskı, s. 46.

⁸⁴ **a.g.e.**, s.46.

kılan bir olgudur. Dilbilgisi zamanı eylemin geçmiş zaman, şimdiki zaman veya gelecek zamanda gerçekleştiğini belirtir. Görünüş ise fiili, *ani* (آنيًا) veya *anlık* (لحظيًا) , *tekrarlanarak* (تكراريا) veya *alışkanlığa bağlı* (إعتياديا) olarak, *süreklilik* (مستمرا) şeklinde veya olayın *başlangıcını* (إبتدائيا) ve *bitişini* (إنتهائيا) dikate alarak *dilimlenmiş* (منقطع) ve *dilimlenmemiş* (متصل), *sınırlı* (محدودا) ve *sınırsız* (غير محدود), *bitmiş* (تاما) ve *bitmemiş* (غير تاما) olarak değerlendirir. Yani görünüş, eyleminin ifade ettiği göstergesel (anlamsal) haller, durumlar ve kalıplardır. İşte bu sebeple görünüş, anlamla ilgilidir. Buna mukabil eylem zamann, haricî bir çerçeve ve kalıptır. Dolayısıyla görünüş, fiilde veya eylemde kılınışı (aktionsart) ifade eder.⁸⁵ Yani görünüş bir gramatik değer ve özellik olarak, ismi fail ve ismi meful vb. sıfatlara bağlandığı gibi çoğunlukla fiile bağlanır. Ve son tahlilde görünüş, aslî ve türemiş fiiller arasındaki fiilin özüne dair ince morfolojik farklılıkları belirler.⁸⁶

Naime et-Tevkanî'nin “*Arap Dilinde Fiil-Zaman ve Görünüş*” adlı makalesinde görünüş kavramını şöyle açıklamıştır: “Görünüş, fiilin gerçekleşme şeklini belirten bir ifadedir. Aynı zamanda görünüş, eylem zamanından bağımsız olarak konuşucunun kullandığı fiiller yoluyla bakış açısını ifade eden veya fiilin lafzı dikkate alınmaksızın konuşucunun olaya veya eyleme nasıl bir yolla yaklaştığını gösteren bir olgudur.”⁸⁷

⁸⁵ Cemîl el-Ĥamadevi, **Mefhum-u'l-Cihet-ü Fi'lisâniyyet**, Câmî'u-l-Kutubi'lislâmiyye Matba'cı, 1. Baskı, 2016, s.3

⁸⁶ **a.g.e.**, s.3

⁸⁷ Na'ime et-Tûkânî , “Liseniyyet-u'l-Cihet-ü Fi'l-Luġatu'l-'Arabiyye”, el-Fikru'l-'Arabiyye Dergisi, Beyrut, Lubnân 1990, Basım: 80-81., s.96.

1.3. TÜRKÇE VE ARAPÇADA SÖZ DİZİMİ ve FİLLER

1.3.1. Türkçe ve Arapçada Söz Dizimi

Türkçe ve Arapçanın dilin her düzleminde (sesbilimi, biçimbilimi, sözdizimi) farklı tipolojik özelliklere sahip olduğu bilinir. Fiil cümlelerinde Türkçe sözdizimi ÖNE (SOV) dizilişini, Arapça ise EÖN (VSO) dizilişini gösterir.

Tr.	Ali	okula	gidiyor
	Ö	N	E
Ar.	Yazhabu	Ali	ila al-adrasa
	E	Ö	N
	Gidiyor	Ali	okula

Türkçe sözdiziminde kelime, kelime grupları ve yüklem arasındaki dilbilgisi ilişkileri çekim ekleri ve daha sınırlı olarak da son çekim edatlarıyla kurulurken Arapçada bu dilbilgisi ilişkileri ön çekim ve son çekim edatlarıyla kurulmaktadır. Uzun bir tarih boyunca yakın ilişki içinde olmuş bu iki farklı dilin çok temel yapı farklarına sahip oldukları söylenebilir.

1.3.2. TÜRKÇE VE ARAPÇADA FİLLER

Arapçada fiiller *mücerred* (yalın) ve *mezid* (ilâveli) olarak iki bölüme ayrılır. Yalın fiiller, genellikle üç, kimi zaman da dört aslî sestem oluşmaktadır. Üç sestem oluşan fiillere *sülâsi mücerred*, dört sestem oluşanlara ise de *rübâi mücerred* denmektedir.

Türkçede türetme ve çekime esas olan fiil tabanı daima başta olup bütün türetme ve çekim unsurları bu tabanın sonuna eklenir: bil-di, bil-ecek, bil-gi, bil-gisiz, bil-gisizlik gibi.

Arapçada türetme ve çekim belli seslerin belli kurallara göre kök seslerin başına, ortasına ve sonuna eklemesiyle gerçekleşir: k -t - b: ktab 'kitap', katb 'kâtip', mktb 'mektep', mktub 'mektup' gibi.

Bundan dolayı tipolojik olarak Türkçe son eklemeli diller, Arapça ise çekimli diller grubuna girer.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKÇEDE BASİT ZAMAN EKLERİ VE ARAPÇA KARŞILAŞMASI

Bu bölümde Türkçede ve Arapçadaki salt (basit) zaman ekleri ele alınmakta; Türkçedeki -DI, -mİş, -(I)yor, -(I)r/Ar, -AcAk eklerinin basit çekimlerinde her ekin sahip olduğu kavram ve temel işlevleri Arapçadaki sigalar (tr. kipler) ile karşılaştırılmaktadır.

2.1. TÜRKÇEDE BASİT (SALT) ZAMANLAR

T. Banguoğlu, basit (salt) zaman kavramını şöyle açıklamıştır: “Fiiller için zaman konuşma ânına göre hesaplanır. O an şimdiki zamandır ve ona ölçekle geçmiş ve gelecek zaman belirlenir. Bu türlü zaman hesabına salt [basit] zaman (Temps absolu)” denilmektedir.”⁸⁸

Uğurlu, Türkçede basit zaman teşkil eden morfemleri -mİş, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA, -AcAk, -(I)r/Ar olarak tespit eder ve bu eklerin zaman, görünüş ve kiplik işlevlerini taşıyabildiklerinden söz eder; konuşma esnasında, bu işlevlerden bazen zaman değeri öncelikli iken bazen kiplik bazen de görünüş değerinin öne çıktığını belirtir.⁸⁹

F. Akerson’un “Bir eki tek bir işleve bağlamanın anlamsızlığı, tüm eklerin çok işlevli olduğu, seçilecek işlevi ise ağırlıklı olarak bağlamın belirlediği anlaşılıyor.” ifadesi de bu minvaldedir.⁹⁰ Arapçada da fiilin bir sigası birden fazla zaman anlamı verebilmektedir. Biz bu karşılaştırmada Türkçedeki ekin en ağırlıklı olarak kullanıldığı anlamları dikkate alarak, Arapça ile karşılaştıracamız.

⁸⁸ T. Banguoğlu, **a.g.e.**,s. 443.

⁸⁹ Mustafa Uğurlu, “Türkçede Fiil ve Fiil Çekimi”, **Türk Gramerinin Sorunları II**, Ankara 1999, s.39.

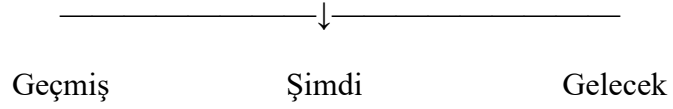
⁹⁰ Fatma, Erkman Akerson, **Dile Genel Bir Bakış**, 2. baskı, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2007, s. 270.

2.2. ARAPÇADA BASİT ZAMANLAR

Arapçada, diğer bir çok dilde olduğu gibi, üç temel fiil zamanı vardır: *Geçmiş zaman* (Ar. Mazi / İng. Past sample), *geniş zaman* (Ar. Muzari, İng. Present sample) ve *gelecek zaman* (Ar. Mustakbel / İng. Future tense). Zamanın üç bölüme ayrılması, morfolojik yapılaraya dayanmaktadır; ancak bu zamanların hangisinin asli olduğu ile alakalı değişik görüşler ortaya konmuştur.

er-Reyhani, eski Arap dilcilerinden ez-Zucaci, es-Sırafî ve başkalarına göre olayların geçmiş, şimdi veya gelecekte oluşlarının ancak özneye göre, sadece konuşmacı tarafından ölçüldüğünü söyler.⁹¹ Bu durumu şöyle gösterebiliriz:

Şekil 1: Eski Arap Dilcilere Göre Zamanların Sıralaması

Çizginin ortasındaki konuşmacı *şimdiki* anda temsil edilmekte, ondan önceki anlar *geçmiş*, sonrakiler ise henüz gerçekleşmemiş olan *gelecek* olarak kabul edilmektedir; bu şekilde, *şimdiki zamanın* diğer zamanlara önceliği olduğu ileri sürülmüştür.⁹²

Özbalıkçı'nın "Arapçada zaman açısından fiiller" adlı eserinde açıkladığına göre kimi âlimlere göre, bir şeyin önce yokken sonra gerçekleştiğini belirten müstakbel (gelecek zaman) diğer zamanlara göre önceliklidir. Gelecek zamanın yokluğunu ilk olarak şimdiki zaman (hâlin), onu da geçmiş zamanın (mâzînin) takip ettiğini söylerler. Bu görüşü savunanlara göre fiillerin protokol sırası, "müstakbel (gelecek), hâl (şimdi) ve mâzî (geçmiş)"⁹³ şeklindedir.

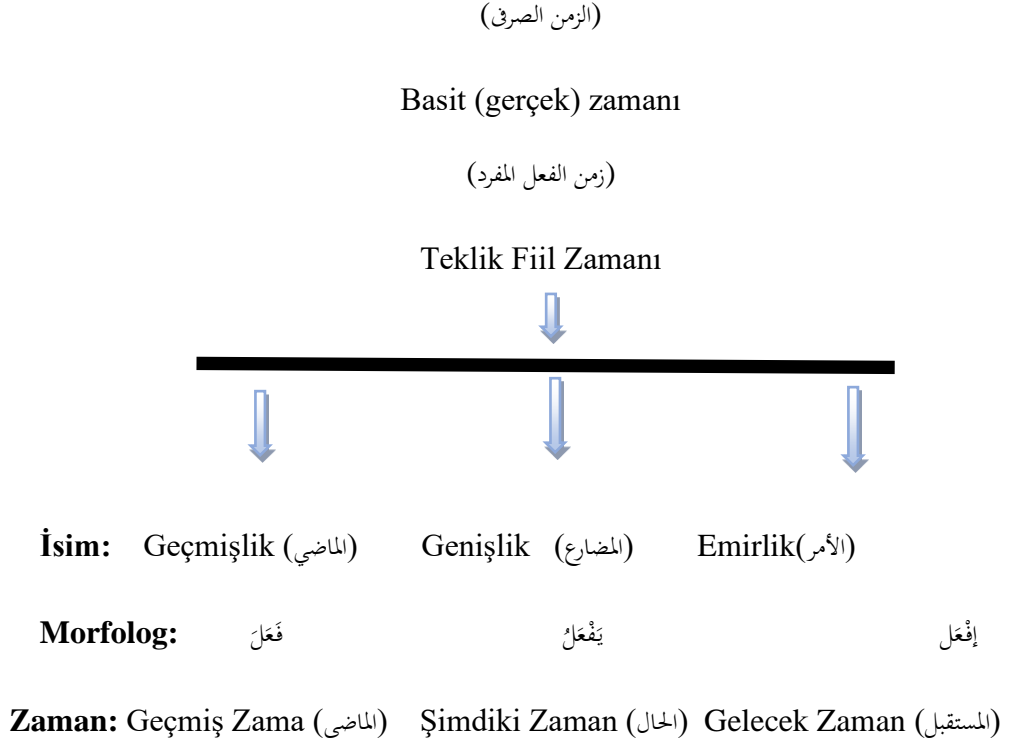
⁹¹ Muhammed Abdu'l-Rahmen er-Reyhânî, *İticâhâtü'l-Tahlilu'l-Zemeni Fi'l-Dirâsâtü'l-Lağaiye*, 1. Baskı, Dâru Kubâ' li'l-tiba'a ve'nneşr, Kahire 1997, s. 18,19.

⁹² er-Reyhânî, *a.g.e.*, s.19

⁹³ Mehmet Reşit Özbalıkçı, *Arap Dilinde Zaman Açısından Fiiller*, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1996, s. 20.

Diğer bir görüşe göre ise, mâzî (geçmiş zaman) önceliklidir. Zira onda hiç bir ilave yoktur ve varlığı (vücûdu) tamamlanmıştır. Bu sebeple asıl adını almaya hak kazanan mâzî (geçmiş zaman) fiildir.⁹⁴

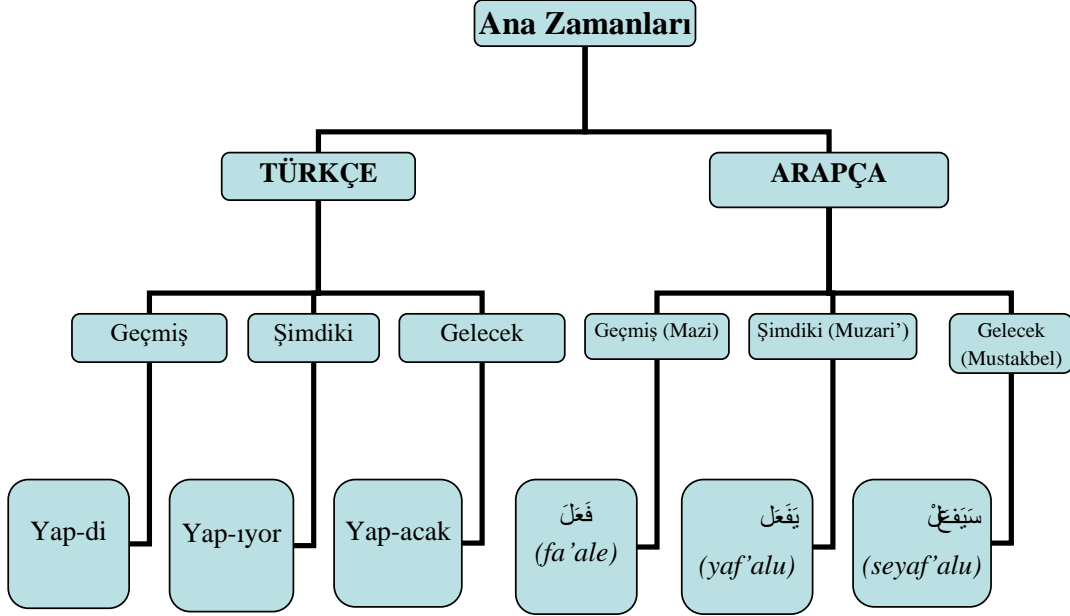
Şekil 2: Arapçadaki eylem zamanları

Yukarıda görüldüğü gibi Arapçadaki zamanların sıralaması Türkçedeki ana zamanların sıralamasına benzerdir. Bu durumu şu tabloyla gösterebiliriz:

⁹⁴ Celâluddîn ‘Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir fi'n-naḥv* (nşr. ‘Abdu’l-âl Sâlim Mukerrem), c. I-IX, Beyrut 1985, s.111, 120; İbn-Hişâm Cemâluddın el-Enşârî en-Nahvî, *Muğni-’İlebîb= el-Muğnî*, c. I-II, Kahire ty, s.256.

Şekil 3: Türkçe basit ana zamanları ve Arapça karşılaştırması

2.3. FİLLERDE OLUMSUZ VE SORU ŞEKLİ

2.3.1. Türkçe Fiillerde Olumsuzluk ve Soru

Türkçedeki olumsuzluk morfemi fiil kök veya tabanına zaman eklerinden önce getirildiği, soru teşkili ise yine tek bir morfemle yapıldığı için bu konu hakkında zaman yapılarından önce bilgi vermemiz daha uygun görünmektedir.

Türkçede olumsuzluk iki türe ayrılmaktadır: *olumsuz fiiller*, *çevrik olumsuzluk*.⁹⁵ Bunları detaylı bir şekilde işlenecektir.

2.3.1.1. Türkçede Fiillerin Olumsuz Şekilleri:

Olumsuz fiiller:

Türkçe olumsuzluk yapısını fiilin çatısı içine almış, yani onu ettirgenlik, edilgenlik, dönüşlülük, işteşlik görünüşleri gibi bir görünüş, olumsuz görünüş saymıştır.⁹⁶ Türkçede olumsuzluk eki *-mA-*'dir. Bu ek, diğer görünüş eklerden sonra gelir, ancak bütün fiil çekim eklerinden önce eklenir ve fiilin tabanına ait olur.

⁹⁵ T. Banguoğlu, *a.g.e.*, 452-454.

⁹⁶ *a.g.e.*, 452.

Olumsuzluk eki bütün fiil kök ve tabanlarına eklenebilirken diğer görünümler böyle değildir: ver-*me*-mek, ver-il-*me*-mek, ver-iş-*me*-mek, ver-dir-*me*-mek. Bu görünüşteki fiiller bütün şahıs ekleriyle ve fiil çekim ekleriyle çekilebilir: oku-

Geniş zaman (-*(I)r*, -*(A)r*) ekinin olumsuz şeklinde ise farklılık vardır: -*me-r* veya -*me-y-ir* yerine Eski Türkçe döneminden beri -*mAz* sıfat-fiil yapısı hâkin olmuştur: gel-*mez*, yaz-*maz*. Birinci teklik ve çokluk şahıslarda da daha yeni dönemlerde bir değişiklik olmuş ve fiillerin olumsuz geniş zaman yapıları şu şekli almıştır:

1. *git-me-m* (< *git-mez-im*) *gil-me-yiz* (< *git-mez-iz*)
2. *git-me-z-sin* *git-mez-siniz*
3. *git-me-z* *git-mez-ler*

Çevrik Olumsuzluk:

Yüklem ismi olan isim ve sıfatlara gelerek olumsuz isim cümlesi yapan *değil* edatı (*zor değil. Okulda değilsiniz*) sıfat-fiillerden sonra gelerek fiillerin olumsuz çekimleriyle aynı anlamı kazanırlar.⁹⁷

Okumuş değildi × *okumamıştı* *Söylemeli değildi* × *söylememeliydi*
Verecek değilim × *vermeyeceğim* *Seslenmiş değiliz* × *seslenmemişiz*
Yapıyor değilseniz × *yapmıyorsanız* *Konuşur değilmiş* × *konuşmazmış* gibi.

Yukarıda gösterildiği gibi çevrik olumsuz kipini kullanılırlar, fakat bu tarz olumsuzluk daha kesin bir olumsuzun anlamı taşır (*yazmış değil* × *hiç yazmamış*) gibi.⁹⁸

Diğer yandan bu şekil olumsuz çekimin olumsuz fiil köklerine aktararak iki tane olumsuzu kurulunca bir olumlu anlamı çıkarma yoluna gidilir.

Araştırmamış değilim × *araştırmışım* *Bakmaz değilsiniz* × *bakarsınız*

⁹⁷ a.g.e., s.452,453.

⁹⁸ a.g.e., 453-454.

Vermeyecek değişmiş × verecekmiş Alamıyor değildik × alıyorduk gibi.

Ancak bu şekil olumlu biçimler daha kesin bir *olumluluk* anlamı taşır (*söylemeyecek değilim × elbette söyleyeceğim*) gibi.⁹⁹

2.3.1.2. Türkçede Fiillerin Soru Şekli:

Banguoğlu'ya göre gerçekleşip bitmesi bilinmeyen bir oluş ya da kılış olabilmek için fiil çekim eklerine bir *-mI eki* girer. O da fiilin tüm eklerine uygulanabileceğinden bütün fiilin bir soru çekimi ortaya çıkar.¹⁰⁰

Olup bitmesi bilinmeyen bir oluş veya kılış gerçekleştirmek için çekimli fiile bir *-mi-* eki getiririz. Bu da fiilin bütün kiplerine uygulanabileceğinden her fiilin bir *soru çekimi* meydana gelir.

Fiil çekiminde şahıs ekinden önce +mI eki getirilmek yoluyla bütün fiillerin soru çekimi teşkil edilmiş olur (sadece +lAr çokluk eki en sona gelir): gelir miyim, gelir misiniz, gelirler mi? vs.

2.3.2. Arapça Fiillerde Olumsuzluk ve Soru

2.3.2.1. Arapçada Olumsuzluk (Nefy “نفي”) Şekli

Arap dilbilimcilerin olumsuz fiil tanımlarında farklılıklar görülmektedir¹⁰¹. el-Cevheri'ye göre fiilde olumsuzluk kavramı *kovulma*¹⁰², Zemahşeri'ye göre ise *vazgeçme ve çıkartma*¹⁰³ anlamından gelişmiştir. el-Cürcani'ye göre “(ل) edatıyla cezim olunmaz, eylemden ayrılma ifadesidir”¹⁰⁴.

Birçok dilbilimci ise olumsuzluk konusunu kendi başına ele almadan ancak edatlar bağlamında yer vermiştir. el-Zemehşeri, el-Muberid, İbn-i Hişem ve İbn-i Sirac, olumsuz edatını ele alırken olumsuzluk hakkında konuşmuşlardır.

⁹⁹ a.g.e., a.g.e., 454.

¹⁰⁰ a.g.e., s.454, 455.

¹⁰¹ Muhammed ‘Abdu’l-Allah ‘Aavad el-Ĥabbās, “en-Nefii Beyne’l-Nazariyye ve’l-Tatbik”, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans tezi, Ürdün 2007, s. 6

¹⁰² Abu Nasr İsmâil bin Hammâd el-Jevherî, *es’Saĥâĥ*, 5. C., Dâru’l-İlim l’l-Meleyin, Beyrut 1985, s. 1995.

¹⁰³ Abu-Kâsim Mahmut bin ‘Amr ez-Zemehşeri, *Esâsü’l-belâget*, 2. C., Dâr-u’l-Kutub, Beyrut 2007, 2. Baskı, s. 468.

¹⁰⁴ Ali bin Muhammed ec-Circânî, *et-T’arifât*, Lübnân Kütüphanesi, Beyrut 1985, S.219.

Arapçada olumsuz edatı ve kullanışı:

Arapçada olumsuzluk birden fazla ön edatın yardımıyla teşkil olunur.

(ﻻ): Hem geçmiş hem de şimdiki zaman için kullanılır.

(ﻻِ): Geniş zaman sigasındaki fiilleri olumsuz yapar ve geçmiş zaman anlamı verir.

(ﻻَ): Hem geçmiş hem geniş zaman için kullanılır.

(ﻻَ): Gelecek ve geniş zamanı olumsuz yapar.

(ﻻَ): Geniş zamanın olumsuzunu yapar.

(ﻻَ): Şimdiki zamanın olumsuzunu yapar.

2.3.2.2. Arapçada Soru (İstifham) Şekli

Sorgulama (istifham) kavramı “anlamak istemek” veya daha önce bilinmeyen bir şey hakkında bilgi edinmek anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamı karşılamak için Arapçada çeşitli soru edatları mevcuttur.

Arapçada soru ekleri:

Arapçada soru edatları iki bölüme ayrılmaktadır: Harf (edat) ve isimler. Biz burada sadece soru edatlarıyla kurulan soru cümlelerini ele alacağız.

Arapçada soru edatları şunlardır: *hemze (ʾ)* ve *hel (هل)*.

Örnek: هل زيد في الدار؟ (Zeyd evde mi?) ya da أزيد في الدار؟ (Zeyd evde mi?).

Türkçede bunların ikisi de +mI soru eki (edatı) ile ve aynı anlamda karşılansa da Arapçada kullanım yerleri ve anlamları farklıdır¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Abdu'r-Rahmân Tefvik Al-'Umânî, “Edevât-ü'l İstifhâm Dirase İhsâ'iyye Mukarene”, yüksek lisans tezi, Yüksek Öğretim Fekültesi, Ürdün Üniversitesi 2008, s.4-7.

2.4. Türkçe Basit Zamanların Ekleri ve Arapçadaki Karşılığı

2.4.1. Geçmiş zaman (Ar. el-mazi "الماضى")

Türkçede DI'lı Geçmiş Zaman:

Geçmiş zaman kullanımı bütün dillerde mevcuttur. Türkçe dilbilgisi çalışmalarında *geçmiş zaman* kavramı çeşitli terimlerle karşılanmaktadır.

Türkçedeki zaman yapılarını kip kavramı altında ele alan Banguoğlu iki geçiş kipi ayırt eder: a) geçmiş kipi, b) Dolayılı geçmiş kipi.¹⁰⁶

Banguoğlu'ya göre Türkçede *geçmiş kipi*, bildirme biçiminde basit bir kip olup geçmiş zamanı genişçe kapsayan bir anlatım tarzı taşır ve konuşanın görüşüne, bazen de kesin düşüncesine dayanan bir ifade meydana getirir; bu yüzden *görgü geçmişi* = *şuhudi mazi* ismini almıştır. Burada kılış ya da oluş başlayıp bitmiş veya bitmemiş olabilir. Bu kip –DI morfemi ile teşkil olunur: *Avcı tavşanı vurdu, Paraya kıydım. Atlılar uzaktan göründüler... vs.*¹⁰⁷

-mİş morfemi ile teşkil olunan geçmiş zaman yapısı ise aynı kaynakta *dolayılı geçmiş kipleri* başlığı altında incelenmiştir: “Dolayılı geçmiş kipleri kişinin başkasından duyduğu, sonradan gördüğü veya farkında olmadan işlediği bir kılışın ifadesine yarar.”¹⁰⁸

Ergin'e göre ise geçmiş zaman iki bölüme ayrılır: “-DI” eki için *görülen geçmiş zaman eki*, “-mİş” eki için *öğrenilen geçmiş zaman*.¹⁰⁹

D. Slobin ve A. Aksu (1982: 186)'ya göre Türkçede geçmiş zamanı göstermek için iki ekten birini seçmek gerekmektedir. Bu ekler 1. “-DI (-dı/-di/-du/-dü/-tı/-ti/-tu/-tü)” eki dolaysız deneyim (İng. *direct experience*) ve 2. “-mİş (-mış/-miş/-muş/-müş)” eki dolaylı deneyim anlatır (İng. *indirect experience*).¹¹⁰

¹⁰⁶ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s. 458-461.

¹⁰⁷ **a.g.e.**, s. 458.

¹⁰⁸ **a.g.e.**, s. 460.

¹⁰⁹ M. Ergin, **a.g.e.**, s. 399,402.

¹¹⁰ Dan.I, Slobin ve Ayhan. A, Aksu, “Tense-Aspect-Modality in The Use Of Turkish Evidential”, **Tense-aspect: Between semantics & pragmatics**, John Benjamin Yayınevi, Amsterdam 1982, s. 186.

Arapçada Geçmiş Zaman:

Geçmiş zaman tanımında geçtiği gibi, konuşma anından önce başlamış, bitmiş ve tamamlanmış fiilleri ifade etmektedir. Bu konuşma anı ister geçen gün ister geçen sene ister iki dakika öncesi olsun, hepsi geçmiş zaman kapsamına girmektedir. Arapçada mâzî (الماضى) kelimesi sözlükte "göçmek, gitmek, boşalmak" anlamlarını taşımaktadır. "مَضَى / مَضَى / مَضَى" kalıbının ism-i fâili olup "geçen, giden, giden zaman" demektir. Bu babın farklı kullanışlara göre "ilerlemek, nüfuz etmek, izin vermek" gibi değişik manaları da vardır.¹¹¹ Mâzînin eş anlamlısı "geçmiş" anlamında kullanılan "el-gâbir الغابر" kelimesidir. Zıt anlamlısı ise "gelecek" anlamındaki: "el-âti الآتى" kelimesidir.¹¹² Türkçede görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman ele alınırken Arapçada *mutlak geçmiş zaman*, *kesin geçmiş zaman* gibi tasnifler kullanılmıştır. Bunları sonraki bölümlerde ele alacağız.

el-Musili ve Rıza'ed-Din'e göre Arapçada geçmiş zaman, konuşma zamanından önceki bir zamanda olan olayı belirten zamandır.¹¹³

er-Razi, İbn 'Akil, el-Ezheri, el-Galayini, el-Haşimi, Abbas Hasan gibi bilim adamları ise *geçmiş (mazi) fiilini* 'kendi içinde geçmiş zaman ifade eden, sonuna sakin (harekesiz) dişilik te'sini kabul edebilme özelliğine sahip bir fiil' olarak tanımlamışlardır.¹¹⁴

Bitmiş zaman, tamamlanmış zaman (Ar. الماضى المنتهى / الماضى التام) gibi kavramlar ise Batı literatüründen gelen terimlerdir.

¹¹¹ el-Ma'ani, Arapça Sözlük, www.almaany.com.

¹¹² a.g.e.

¹¹³ Muvaffak-u'l-Din Yâ'îş Bin Ali Bin Yâ'îş El-Musili, *Şerhu'l-Muvaffak l'ez-Zemaşşeri*, Dârü'l-Kutub'l-İlmîyye, Beyrut, Lübnan 2001, s.244; Rıza ed'Din el-İstirabezi, *Şarhu'r-Rıza 'Ale'Lkafiyye*, c. II, Tashih (Yusuf Hasan Ömer), Mu'esasetü'l-Sadık, Tahran, 1978, s. 224.

¹¹⁴ Muhammed b. el-Hasan er-Razi, *Şerhu'l-Kâfiye fi'n-Nahv*, el-Mektebetü'l-Murtazaviyye li'l-Âsâri'l-Ca'feriyye, c.2, yy,ty, s.224; Biheu'd-Dîn Abdullah İbn. 'Akîl el-Akîlî el-Mısri el-Hamdânî İbn Akil, *Şerh bin 'Akîl*, Te'lif: Muhammed Muhyiddîn Abdu'l-Hamîd, c. I, Daru'l-Fikr, Beyrut 1979, 16. Baskı, s. 25; Mustafa el- Galâyini, *Câmi-ud'Durusi'l-Arabiyye*, c. 1, el-Mektebetü'l-Asriyye li'l-Tibâ'a ve'n-Neşr, ed-Dâr en-Nemûzeciyye, Beyrut 1994, Baskı, s. 33; Ahmed el-Hâşimi, *el-Kavâid el-Esâsiyye li'l-Luğati'l-Arabiyye*, Dersaadet İstanbul ty, s.17,18; Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vafi*, c.I, Daru'l-Maarif, Kahire 1975, s.48.

2.4.1.1. DI'li Geçmiş Zaman (Ar. el-Mazi “Fa’ale فَعَلَ”)

Yukarıda görüldüğü üzere, geçmiş zaman (Ar. el-Mazi) asıl olarak konuşma zamanından önce başlamış ve bitmiş yani tamamlanmış eylemleri ifade eder. Türkçede geçmiş zaman ikiye ayrılır; ilki, temel zamanlardan biri -DI’li geçmiş zaman, diğeri yan zamanlardan biri -mİş’lı geçmiş zamandır. Yani geçmiş zaman dilimi için Türkçede iki farklı ekin kullanılması, konuşuculara farklı mana farklarını ifade etme imkânı vermiştir. Bu kısımda Türkçede -DI’li geçmiş zaman; zaman, görünüş ve kiplik işleviyle kullanıldığı ele alınıp Arapçaya karşılaştırılacaktır.

Tablo 1: Türkçede DI’lı Geçmiş Zaman Teşkili ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

	Türkçe	Arapça
Olumlu Cümle	-DI	فَعَلَ
Olumsuz Cümle	-mAdI	مَا فَعَلَ / لَمْ يَفْعَلْ
Olumlu Soru	-DI mI?	هَلْ فَعَلَ؟ / أ فَعَلَ؟
Olumsuz Soru	-mAdI mI?	أ مَا فَعَلَ؟ / أ لَمْ يَفْعَلْ؟

2.4.1.1.1. Türkçede “-DI”lı Geçmiş Zaman Eki

Türkçede –DI’lı geçmiş zaman kavramı gramer kitaplarında belirli geçmiş zaman, asıl geçmiş zaman, kesin geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman gibi isimleriyle tanıtmıştır (Osm. *şuhudî mazi*; İng. *simple past perfect, past definite*; Alm. *bestimmte Vergangenheit, Perfektum*; Fr. *Passé définé, passé simplé passé déterminé, perfectum*; Ar. *el-Mazi el-basit* (الماضى البسيط)).

Türkçede belirli geçmiş zaman {-DI} (-dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü) morfemiyle teşkil olunur. Bu morfemin hem zaman hem şekil/kip hem de görünüş ifade ettiği belirtilmiştir.

J. Deny’e göre belirlenmiş geçmiş (Muayyen mazi) denilen fiil şuurlu bir fiildir olup (şuhudî) anlamı da bu genel anlam içinde bir çeşididir.

Araba bugün geldi “Ar. وصلت السيارة اليوم.”

cümlesinde ‘gel-’ fiilinin konuşmacının şuuru içinde olduğunu yani onun gözü önünde yapıldığını, yapılırken onun orada bulunduğunu bildirir ki “bu hakikî (şuhudî) manasıdır”.¹¹⁵

T. Banguoğlu da (-DI’li) geçmiş zaman kavramının konuşanın görmesine, bazen da kesin kanaatine dayanan bir deyiş meydana getirdiğini, bu sebeple *şuhudî mazi*= *görgü geçmişi* adını almış olduğunu belirtmiştir.¹¹⁶

M. Ergin, görülen geçmiş zaman (-DI) ekinin hem zaman, hem şekil (kip) olarak ifade eden bir ek olduğunu; zaman bakımından görülen geçmiş zaman, şekil (kip) bakımından bildirme ifade ettiğini belirtilmiştir.¹¹⁷ Ergin, bu morfemin görünüş işlevi bakımından sadece bitmişlik görünüşü verdiğini ifade etmiştir.¹¹⁸

T. Tekin -DI’li Geçmiş zamanı ‘kesin geçmiş zaman’ olarak adlandırmış; bu zamanın geçmişte başlamış ve bitmiş bir fiili belirtmek için kullanıldığını; kesin geçmiş zamanın fiilin cümlelerin yapanı yani özne tarafından gerçekleştiğini ya da fiile tanık olduğunu ve olayı gördüğünü anlattığını belirtmiştir.¹¹⁹

Bazı dilbilimciler (-DI) ekinin basit yapıda hem zaman hem görünüş hem de kiplik olarak işlevlerini aynı zamanda gösterebildiğini ifade etmiştir. A. Benzer’e göre bu morfem zaman bakımından ağırlıklı olarak konuşma zamanından önceki zaman dilimine işaret etmekte, görünüş bakımından ise *bitmişlik* görünüşü vermektedir. Bununla beraber hem *bitmişlik* hem de *bitmemişlik* görünüş özelliğini kullanım bilgisine bağlı olarak “*aynı anda*” görünüşü de verebilir.¹²⁰

Kiplik bakımından ise Türkçede görünen, bilinen, belirli, şuurulu, kesin geçmiş zaman gibi birçok kiplik işleviyle isimlendirme yoluna gidilmiştir.¹²¹

¹¹⁵ Jean Deny, **Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)**, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 370.

¹¹⁶ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s.458.

¹¹⁷ M. Ergin, **a.g.e.**, s.399.

¹¹⁸ “Görülen geçmiş zaman (-DI) eki, hareket bakımından ise hareketin olup bittiğini bildirir” Ergin, **a.g.e.**, s. 294.

¹¹⁹ Talat Tekin, **Orhon Türkçesi Grameri**, Türk dil kurumu, Ankara 2016, s. 165.

¹²⁰ Benzer, **a.g.e.**, s. 145, 146

¹²¹ **a.g.e.**, s. 142.

A. Akçataş, *-DI* morfeminin iki anlamı gösterdiğini kaydeder:¹²²

a) Bilinen yakın geçmiş: *-DI* eki, “cümlede diğer zaman unsurlarından ayrı işlediğinde, eğer zaman etkileyecek başka bir etken yoksa, cümleye bilinen yakın geçmiş zaman anlamı katar. Karşılaştırmalı bir yakınlık ifade eder”:

Tr. Çarşıdan soğan, patates aldılar.

Ar. اشتروا البصل والبطاطس من السوق

b) Tahminî geçmiş: *-DI* eki, “bazen de cümleye tahminî bir geçmiş zaman anlamı kazandırır. Hareketin gerçekleştiği görülmemiştir; hareketin meydana gelişi, tahminle tespit edilmektedir. Cümlede başka bir bilgi yoksa, fiile tanık olunmamış veya hareket, fiili aktaranın bilgisi dâhilinde gerçekleşmemiştir”:

Tr. Doktor da mutlaka *bir zamanlar* bu tecrübeyi yaşadı.

Ar. حتما عاش الطبيب هذه التجربة ذات مره

Ancak bu tahminîlik anlamının bir takım zarflarla sağlandığı gözden uzak tutulmamalıdır.

2.4.1.1.2. Arapçada Mutlak (Basit) Geçmiş Zaman

Türkçedeki *görülen geçmiş zamanın* Arapçadaki karşılığı *basit (mutlak) geçmiş zaman* yani (*fa'ale* "فَعَل") olmaktadır.

Arapçada Arap dilbilimciler basit geçmiş zamana çeşitli isimleri vermektedir: Mutlak geçmiş zaman, basit geçmiş zaman, normal geçmiş zaman, sınırsız (belirsiz) geçmiş zaman vs.

el-Maḥzûmî, İbrahim es-Samarrâî (1983: 28), Fâzıl Sâlih es-Samarrâî (1989: III/299), Abd'ulkadir (1958: 65), el-matlabi (1986: 320), Aydın (1997: 6), Bahlul

¹²² A. Akçataş “Türkiye Türkçesinde Zaman Belirleme”, *International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/16 Fall*, Ankara 2025, P. 17-72, s. 35.

(2009: 71), Al-kuakıza (1989: 37), er-Reyhanî (1997: 20) gibi yeni Arap dilciler *Mutlak geçmiş zaman* kavramını tercih etmişlerdir.¹²³ *Basit geçmiş zaman* kavramı Fr. *passé simpl*, Alm. *die einfache vergangenhei*, İng. *simple tense* kavramlarının tercüme yoluyla alıntılanmasından ibarettir.¹²⁴

T. Hassân, “*basit geçmiş zaman*” olarak adlandırmış; basitlik kavramını ise ‘*görünüş anlamının yokluğu*’ veya başka bir deyişle ‘*görünüştüzlük*’ olarak tanımlamıştır.¹²⁵

el-Matlabî, “*fa’ale*” siğanın (kipinin), geçmişte belirsiz zaman göstergelerini ifade ettiğini belirtmiştir.¹²⁶

Arap gramerciler, geçmiş zaman’ın olayın konuşma anından önceki bir zaman diliminde gerçekleştiği an olduğu konusunda hemfikirdirler.¹²⁷

Mutlak geçmiş zaman, içinde bulunan zamandan önceki geçmiş zamandır. Bu zaman uzak, yakın veya sürekli olabilir. Mutlak geçmiş zaman ifadesi, geçmiş zamanın hepsini içerebildiği gibi geçmiş zamanın sadece belirli bir kısmıyla da sınırlı olabilir. Geçmiş zaman anlamını içeren cümlelerde, zamandan çok vaka ön plandadır. Basit veya mutlak geçmiş zaman ifade eden esas kalıp, yalın olarak kullanılan *فَعَلَ* (fa’ale) mazi fiilidir.¹²⁸ *Fa’ale* (*فَعَلَ*) siğası (kipi), olup bitmiş ve tamamlanmış eylemlerin anlatımında kullanılır; uzak veya yakın geçmiş zamanda gerçekleşmiş bir eylemi ifade eder.¹²⁹ Bu kalıbı kullanan konuşmacı, geçmiş zamanı genel bir biçimde kastederek; çünkü zamandan çok vakaya yoğunlaşır.

¹²³ Mahdî el-Maḥzûmî, *Fi'l-Nahv El-‘Arabî Nakd ve Tevcih*, 2. Baskı, Dâr er-Râidu'l-‘Arabî, Beyrut 1986, s. 123; İbrahim es-Semarrâî, *el-Fi'l Zemânuh ve Ebniyetuh*, 3. Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1983, s. 28.; , Fâzil Sâlih, es-Samarrâ'i, *Ma'ânî en-Nahv*, Beytü'l-Hikme, el-Musil 1989, C. III, s. 299.; vd.

¹²⁴ Muhammed Receb el-Vâzîr, *ed-Delâletu'z-Zemenîyye l's-Sîağ el-Mazi fi'l-‘Arabîyye*, 2. Basım, 1. Cilt, ‘Ulumu’lüğati Dergisi, Kahire 1998, s. 107.

¹²⁵ Tammâm Hassân, *el-Luğatu'l-Arabîyye Ma'nâhe ve Mebnâhe*, 3. Baskı, el-Hey'etül-Mısıriyyetü'l-Âmme li'l-Kuttâb, Mısır 1985, s. 245.

¹²⁶ Malik Yusuf el-Matlabî, *ez-Zemen ve'l-Lugat*, el-Hey'etu'l-Masıriyyetu'l-‘Ammetu'l-Kitab, Mısır, 1986, s. 220.

¹²⁷ Ya'îş b. Ali İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, 2. Baskı, Alemu'l-Kutub, Maktebetu'l-Mütenebbî, Kahire ty, s. 244.

¹²⁸ Mehmet Ali Şimşek, “*Arapçada Zaman Kalıpları, Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması*”, Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1997, s.7.

¹²⁹ J.A. Haywood, H.M. Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written language*, London, 1970, s.100; Abbâs Hasan, *en-Nahvul'-Vafi*, 5. Baskı, Dâru'l-Maârif, Kahire 1975, C.I, 52,53;

Kardeşi öldü مات أخيه

örneğinde kardeşinin ölümü mutlak (belirsiz) bir geçmiş zamanda vuku bulmuştur. Bu zaman, uzak veya yakın geçmiş bir anı ifade edebilir.

Türkçede -DI morfemi zaman, kiplik ve görünüş işlevlerine sahip olduğu gibi Arapçada da *fa'ale* فَعَلَ sigası hem cümlenin anlamından hem de cümledeki yardımcı edatlar ve zarflarla geçmiş zamanın görüşünü belirtmektedir. Genelde *fa'ale* sigasının öncelikli olarak görünüş özelliği *bimişliktir*; çünkü gönderme yapılan zamanda vaka/eylem bitmiştir. Konuşma zamanında devam eden bir vaka sözkonusu değildir. Modern dilbilim kavramlarından ödünçlenerek yapılan *el-Mazi'l-Tem* ve *el-Mazi'l-Muktemil* (bitmiş 'tamamlanmış' geçmiş zaman) terimleri İngilizcedeki *perfect* terimini karşılanmaktadır.¹³⁰

Yukarıda belirtildiği gibi yeni Arap dilcilerinin çoğu *yaf'alu* sigasına *mutlak geçmiş* (*Ar. el-mazi'l-mutlak*) ve bazıları *basit geçmiş* (*Ar. el-mazi'l-basit*) (*İng. Simple past*¹³¹) olarak daha çok tercih etmişlerdir. Hasan'a göre *basit* terimi, görünüşü bulunmayan, yani görünüşsüz geçmiş zaman için kullanılmaktadır.¹³²

Arapçada Basit Geçmiş Zaman Sigaları:

Arapçada fiillerin morfolojik yapılarındaki çeşitliliğe bağlı olarak geçmiş zaman 16 sigası (kip) da vardır. Bunların her birinin kullanım yeri anlam özelliklerine değişmekte; ama hepsi *mutlak geçmiş zamanı* ifade etmektedir.¹³³

Arapçadaki mutlak geçmiş zaman sigaları (fiilleri) iki bölüme ayrılmaktadır:

a) Yalın (Mücerred) Fiiller:

Dört şekli var; (فَعَلَ - فَعِلَ - فَعُلَ - فَعَلَّلَ)

İbrahim es-Samarrâî, a.g.e., s.28; Kemâl İbrâhîm el-Bedrî, *ez-Zemen-u fi'l Nahivu'l-Arabî*, 1. Baskı, et-Tekadum, er-Riyâd 1984, s. 160,163,164.

¹³⁰ Lemy Abdu'l-Kadir Hınyab, "*et-Te'biru'z-Zemen-i Fi'l-Dirâsatu'l-Nahaviyye el-vasfiyye el-Mu'âsıra*", Doktora tezi, Al-Kadisiyye Üniversitesi 2016, s.23.

¹³¹ Ahmet Muhammed Kudur, *Mebadi'u'li-Sânîyyet*, Daru'l-Fikr, Dımaşk 2008, s. 265.

¹³² Hassân, a.g.e., 1985, s.245.

¹³³ Konuyu daha detaylı bir şekilde öğrenmek için şu kaynaklardan yararlanabiliriz: Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Fiiller*, Tekin Kitabevi, Konya 1984; İbrahim es-Semarrâî, *el-Fi'l Zemânüh ve Ebniyetuh*, 3. Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1983.

b) İlaveli (Mezid) Fiiller:

- Üçlü ilaveli fiiler: bunlar on iki şekli vardır.
 - Bir harfiyle ilaveli fiiler: (فَعَّلَ- فاعل- افعال)
 - İki harfiyle ilaveli fiiller: (تَفَعَّلَ- تفاعل- انفعال- افتعل- افعال)
 - Üç harfiyle ilaveli fiiller: (استفعل- افعال- افعلعل- افعلول)

Basit Geçmiş Zaman Olumsuzu:

Sibeveyh, mutlak geçmiş zamanın olumsuzunun (لم) edatı eklenerek yapıldığını belirtmiştir.¹³⁴ Buna göre فعل (yaptı) filinin olumsuzu لم يفعل (yapmadı) şeklindedir,¹³⁵ ancak burada fiil geçmiş zaman sigalarından şimdiki zaman sigasına dönmüştür. er-Reyhânî, لم يفعل (yapmadı) yapısının uzak geçmiş zaman olumsuzunu ifade ettiğini kaydetmiştir.¹³⁶

Tablo 2: Görülen Geçmiş Zaman Cümle Örnekleri ve Arapçadaki karşılığı

Türkçe	Arapça
Ali dün gece projesini bitirdi .	1. أَهَمِّي عَلَى مَشْرُوعَةٍ لَيْلَةَ أَمْسٍ.
Geçen sene Mısira gittim	2. ذَهَبْتُ إِلَى مِصْرَ فِي الْعَامِ الْمَاضِي.
Sen müdürünle konuştun mu?	3. هَلْ أَنْتَ تَتَحَدَّثُ مَعَ مُدِيرِكَ؟
Halam ve amcam babamla hacce gittiler .	4. ذَهَبْنَا عَمِّي وَ عَمَّتِي مَعَ وَالِدِي إِلَى الْحَجِّ.
Öğretmenler bugün sabah erken gelmediler mi?	5. أَلَمْ يَأْتِ الْمُعَلِّمُونَ صَبَاحَ الْيَوْمِ بَاكِرًا؟

¹³⁴ Ebü Bişr 'Amr b. Osmân b. Kanber Sibeveyh , **el-Kitâb= Kitâbu Sibeveyh**, Şrh. ve tahk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. I-V, Kahire, 1408/1988

¹³⁵ el-Matlabî, **a.g.e.**,1976, s. 220; Hasan, **a.g.e.**,1975, s. 247; el-Mahzûmî, **a.g.e.**,1986, s.154.

¹³⁶ Muhammed Abdu'l-Rahmen er-Reyhânî, **İticâhâtü'l-Tahlilu'l-Zemeni Fi'l-Dirâsâtü'l-Lağaiye**, 1. Baskı, Dâru Kubâ' li'l-tiba'a ve'nneşr, Kahire 1997, s.44.

Esra bu sene sınavlara girmedi	6. لم تَدْخُلْ إِمْتِحَانَاتِ هَذَا الْعَامِ.
Annenize yardım etmediniz mi?	7. أَمْ لَمْ تُسَاعِدُوا وَالِدَتِكُمْ؟
Ne dersimi çalıştım , ne yattım .	8. لَمْ أَذْكَرْ دُرُوسِي وَلَمْ أُنْمِ.
Ayşe geçen hafta okula hiç gitmedi mi?	9. أَمْ لَمْ تَذْهَبِ عَائِشَةُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ الْأَسْبُوعِ الْمَاضِي؟
Biz tatile çıkamadık	10. نَحْنُ لَمْ نَسْتَطِيعَ أَنْ نَخْرُجَ لِلْعَطْلَةِ

Tablo 3: Türkçede Olumlu DI'li Geçmiş Zaman Teşkili ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	Yazdım	أَنَا كَتَبْتُ
Sen	Yazdın	أَنْتَ كَتَبْتَ / أَنْتِ كَتَبْتِ
O	Yazdı	هُوَ كَتَبَ / هِيَ كَتَبَتْ
Biz	Yazdık	نَحْنُ كَتَبْنَا
Siz	Yazdınız	أَنْتُمْ كَتَبْتُمْ / أَنْتِنَ كَتَبْتُنَّ
Onlar	Yazdılar	هُمْ كَتَبُوا / هُنَّ كَتَبْنَ

Tablo 4: Türkçede Olumsuz DI'li Geçmiş Zaman Teşkili ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	Yazmadım	أَنَا لَمْ أَكْتُبْ / أَنَا مَا كَتَبْتُ
Sen	Yazmadın	أَنْتَ لَمْ تَكْتُبْ / أَنْتِ لَمْ تَكْتُبِي - أَنْتِ لَمْ تَكْتُبِي / أَنْتِ مَا كَتَبْتِ
O	Yazmadı	هُوَ لَمْ يَكْتُبْ - هُوَ مَا كَتَبَ / هِيَ لَمْ تَكْتُبْ - هِيَ مَا كَتَبَتْ
Biz	Yazmadık	نَحْنُ لَمْ نَكْتُبْ - نَحْنُ مَا كَتَبْنَا

Siz	Yazmadınız	أنتم لم تكتبوا- أنتم ما كتبتم- أنتن لم تكتبين- أنتن ما كتبتم
Onlar	Yazmadılar	هم لم يكتبوا- هم ما كتبوا/ هن لم يكتبن- هن ما كتبن

Tabloda gösterildiği üzere Türkçede belirli geçmiş zaman olumsuz eki olarak *-mA-* eki bulunuyorken, Arapçadaki belirli geçmiş zamanın teşkili için iki olumsuzluk edatı *ما* ve *لم* bulunmaktadır; ancak *لم* olumsuzluk edatı kullanıldığı zaman anlamı değişmemekle birlikte fiilin yapısı *فعل fa'ale* yapısından *يَفْعَلُ yaf'alu* yapısına değişir.

Tablo 5: Türkçede Olumlu DI'lı Geçmiş Zaman Soru Teşkili ve Zamanın Arapçadaki¹³⁷ Yapıyla Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	Yazdım mı?	هل أنا كتبت؟
Sen	Yazdın mı?	هل أنت كتبت؟/هل أنت كتبت؟
O	Yazdı mı?	هل هو كتب؟/هل هي كتبت؟
Biz	Yazdık mı?	هل نحن كتبنا؟
Siz	Yazdınız mı?	هل أنتم كتبتم؟/هل أنتن كتبتن؟
Onlar	Yazdılar mı?	هل هم كتبوا؟/هل هن كتبن؟

Tablo 6: Türkçede Olumsuz -DI'lı Geçmiş Zaman Soru Teşkili ve Zamanın Arapçadaki¹³⁸ Yapıyla Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	Yazmadım mı?	أنا لم أكتب؟
Sen	Yazmadın mı?	أنت لم تكتب؟/أنت لم تكتبين؟

¹³⁷ Arapçada soru cümlesinde geçmiş zaman *fa'ale* (فعل) sigasından önce *هل hel* yada *أ* soru edatları eklenir.

¹³⁸ Arapçada olumsuz biçimlerinden önce, soru ekleri getirilir. Fakat bütün zamanlarda olumsuz soru tarzlarında *أ* soru harfi daha tercih edilmektedir.

O	Yazmadı mı?	أ هو لم يكتب؟/أ هي لم تكتب؟
Biz	Yazmadık mı?	أ نحن لم نكتب؟
Siz	Yazmadınız mı?	أ أنتن لم تكتبن؟/أ أنتم لم تكتبوا؟
Onlar	Yazmadılar mı?	أ هم لم يكتبوا؟

2.4.1.2. -mış'lı Geçmiş Zaman (Ar. Kad fa'ale قَدْ فَعَلَ)

Tablo 7: Türkçe ve Arapçada -mış'lı Geçmiş Zaman Teşkili

	Türkçe	Arapça
Olumlu Cümle	-mış	قَدْ فَعَلَ / قِيلَ إِنَّهُ فَعَلَ
Olumsuz Cümle	-mAmlŝ	لَمْ يَفْعَلْ / قِيلَ إِنَّهُ لَمْ يَفْعَلْ
Olumlu Soru	-mış mı?	أ قَدْ فَعَلَ؟/ أ قِيلَ إِنَّهُ فَعَلَ؟
Olumsuz Soru	-mAmlŝ mı?	أ لَمْ يَفْعَلْ؟/ أ قِيلَ إِنَّهُ لَمْ يَفْعَلْ؟

2.4.1.2.1. Türkçede -mış'lı Geçmiş Zaman

{-mXŝ} (-mış, -miş, -muş, -müş) ” morfemiyle teşkil edilen bu zaman kategorisine Türkçe dilbilgisi kitaplarında dolaylı geçmişin bildirme¹³⁹, öğrenilen geçmiş zaman¹⁴⁰, dolaylı geçmiş zaman¹⁴¹, görülmeyen (belirsiz) geçmiş zaman¹⁴² gibi adlar verilmiştir. (İng. past indefinite; Fr. passe indetermine; Alm. unbestimmte Vergangenheit; Osm. Nakli mazi, mazi-i Nakli, mazi-i gayr-i muayyen¹⁴³).

Türkçe dilbilgisi kitaplarının çoğunda bu ekin esas kullanımı, konuşucunun bir olayı gözle görmediği, başkasından duyduğu ya da fark ettiği durumlarda olur.

Z. Korkmaz -mış morfeminin köken itibariyle sıfat-fiili olduğunu, bu zaman yapısının fiilin karşıladığı kılışın ve oluşun içinde bulunulan andan daha önce

¹³⁹ T. Banguoğlu, a.g.e., s.460.

¹⁴⁰ M. Ergin, a.g.e., s.300

¹⁴¹ Z. Korkmaz, a.g.e., s.540.

¹⁴² Lloyd Balderston Swift, **A Reference Grammar of Modern Turkish**, Indiana University Publications, The Hague: Mouton, Bloomington, Netherlands 1963.

¹⁴³ Z. Korkmaz, a.g.e., s.540

yapıldığını, fakat konuşmacının buna şahit olmayıp başkasından duyup öğrendiğini ya da sonradan görüp fark ettiğini bildiren bir biçim ve zaman kalıbı olduğunu belirtir.”¹⁴⁴ Z. Korkmaz’a göre yapılan veya gerçekleşen vaka geçmiş zamanda başlamış bitmiş bir vakadır; ancak çeşitli görevleri vardır.¹⁴⁵ Bu görevlerin her birini Arapçaya karşılaşıldığında yardımcı zarflar, edatlar ve fiilleri yardımıyla böylece Türkçedeki bu zaman yapısının anlamı karşılanabilmektedir.

Türkçede (-miş) eki ile çekimlenen eylemler Arapça’ya karşılaşıldığında cümlelerin anlamı iki farklı şekilde karşılanabilmektedir:

1. Arapçadaki *fa’ale* sigasından önce (قد ‘kad’) edatı ekleyerek doğrudan anlatım cümleyi kullanılır.

2. *Fa’ale* (فعل) sigasından önce yardımcı fiiller kullanarak cümlelerinin anlamı dolaylı anlatıma dönüştürülür. Bu yardımcı fiillerin ilerdeki kısımlarda ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Eylem konuşan tarafından yapılsa da sonradan fark edildiği ya da başkasından duyulduğu durumlar:

Küçükken anaokuluna gitmişim

Ar. قَدْ ذَهَبْتُ إِلَى الرَّوْضَةِ وَأَنَا صَغِيرٌ

Ar. قِيلَ أَنِّي ذَهَبْتُ إِلَى الرَّوْضَةِ وَأَنَا صَغِيرٌ

Küçükken anaokuluna gittiğimi söylediler.

Konuşanın hiç görmediği ve bilmediği, başka birinden işitip duyduğu durumlar:

Müdür işe geç gelmiş.

Ar. سَمِعْتُ أَنَّ الْمَدِيرَ جَاءَ إِلَى عَمَلِهِ مُتَأَخِّرًا. / قَدْ جَاءَ الْمَدِيرَ إِلَى عَمَلِهِ مُتَأَخِّرًا

¹⁴⁴ Z. Korkmaz, a.g.e., s.540.

¹⁴⁵ a.g.e., s. 540-541

Benzer *-mİş* ekinin zaman, görünüş ve kiplik görevlerine sahip olduğunu; zaman bakımından konuşma zamanından önce yapılan durum ve vakaları anlattığını belirtmiştir.¹⁴⁶:

“Bununla birlikte geçmiş zaman diliminde gerçekleşmiş olan vaka zamanı hakkında kesin bir bilgi söz konusu değildir, yalnızca vakanın konuşma anından önceki bir zaman diliminde gerçekleştiği bilgisi vardır, net bir zaman kavramı ise ancak cümle içindeki zarflar yardımıyla belirli hale gelmektedir.”¹⁴⁷

Görünüş bakımından ise basit biçiminde kullanıldığında *bitmişlik* görünüşüne, katmerli ve birleşik biçimindeki kullanıldığında ise *sürme* görünüşüne sahip olmaktadır. Kiplik bakımından Türkçede en geniş kiplik çeşitlerine sahip olan *-mİş* ekin belirsizlik, bildirme, küçümseme, şaşırma, kanıt, övünme, şüphe, sonradan farkına varma, tanık olmama, söylenti şeklinde on farklı kipliği bulunmaktadır.¹⁴⁸

Görüldüğü gibi bu kullanımların çeşitliliğinden dolayı Türkçeyi öğrenenler için bu yapının anlaşılması ve öğrenilmesinde zorluklar vardır. Ayrıca bir metni Türkçe'den Arapçaya çeviren kişi de kipliğin işlevini tam anlamadığında metinde kast edilen anlamı tam olarak aktaramamaktadır. Öğretim ve çeviri süreçlerindeki bu zorlukları gidermek için bu yapıların karşılıklı kullanımları belirlenmelidir.

M. Ergin ve Yaman'a göre *-mİş* biçimin eylemi geçmişte olmuş, bitmiş ya da bitmemiş bir eylem olabilir. Eylem, konuşanın şuuru, gözü, bilgisi dışında gerçekleştiğinden konuşan eylemi başkasından öğrenmiş, duymuş; sonradan kendisi fark etmiş; kıyaslama sonucu tahmin etmiş ya da anlamakla birlikte şüpheli bir şekilde bilgilenmiş olabilir.¹⁴⁹

Buyüzden M. Ergin'in *-mİş* ekine en uygun terim olarak görülen-öğrenilen kelimelerini tercih ettiğini, eskiden beri bu ek için kullanılan “Naklî mazî” terimi yetersiz olduğunu görmüştür.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Benzer, **a.g.e.**, s.128

¹⁴⁷ **a.g.e.**, s.128

¹⁴⁸ **a.g.e.**, s.132

¹⁴⁹ M. Ergin, **a.g.e.**, s.300; Ertuğrul Yaman, **Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 44.

¹⁵⁰ M. Ergin, **a.g.e.**, s.300

Yukarıda açıklandığı kullanışlarıyla birlikte Yaman'ın başka bir kullanışı da aktarmıştır:¹⁵¹

Bu biçim şüpheli bir kip de bildirir:

Ahmet ödevini bitirmiş

Ar. أَعْتَقِدُ أَنْ / أَظُنُّ أَنَّ أَحْمَدَ أَخَى وَظِيْفَتَهُ

Bu cümlede konuşanın Ahmet'in ödevini bitirip bitirmediğinden emin olmadığı için örnekte –mİş eki hem zaman hem şüpheli kip bildirir. Zaman olarak geçmiş zaman kullanırken kip olarak şüpheli görevinde bulunur.

Yukarıdaki cümlede işaret edildiği üzere M. Ergin'e göre –mİş eki hem zaman hem şekil (kip) ifade eder. Zaman olarak öğrenilen, görülmeyen geçmiş zaman, kip olarak da bildirme anlatır.¹⁵²

Slobin ve Aksu'ya göre, esasen *sıfat-fiil* (İng. partisip) fonksiyonunda olan –mİş morfemi zaman içerisinde, durumu (İng. state) ve süreci (İng. process) bildirme fonksiyonları kazanmış, görünüşten, fiil zamanını (İng. tense) bildirme özelliğine doğru kayarak -*dl* morfeminin *geçmiş zaman* fonksiyonunu da *doğrudan yaşantıları* bildirmeye doğru sınırlandırmıştır.¹⁵³ Bu kaynak şu üç temel anlam özelliğini: Başkasından duyma, çıkarım veya sürpriz:

Kemal gelmiş

a) Başkasından duyma: Konuşucu Kemal'ı henüz görmemiş, Kemal'ın geldiğini başkasından duymuştur. Yani *şöyle söylenir* (İng. It is said that).

Ar. يُقَالُ أَنَّ كَمَالَ جَاءَ

b) Çıkarım: konuşucu Kemal'ı henüz görmemiş, Kemal'ın çantasını görmüştür. Ar. أَعْتَقِدُ أَنَّ كَمَالَ جَاءَ

¹⁵¹ Yaman, a.g.e.,s.404.

¹⁵² a.g.e.,s.404.

¹⁵³ Dan İ. SLOBIN ve Ayhan A. Aksu, a.g.e., s.185,200.

- c) Sürpiz: Konuşucu bir kişinin yaklaştığını duyar, pencereden bakar ve Kemal’ı görür, yani tamamen beklenmeyen bir şeydir. Ar. (ياااه) قد جاء كمال

2.4.1.2.2. Türkçedeki -miş’li Geçmiş zaman Yapısının Arapçadaki Karşılığı

Bazı kaynaklara göre -miş eki, zaman bildiren bir ek olmaktan çok, bir biçim eki olarak kabul edilmelidir. Bir biçim eki olarak Türkçeye özgü olması sebebiyle bu yapının Arapçada tam bir karşılığının bulunma ihtimali azdır. Bahsi geçen belirsiz geçmiş zaman gramer kitaplarında tanımladığına göre cümlede çeşitli anlamları taşımaktadır. Arapçada karşılığını bulabilmemiz için bu yapının cümleye hangi anlamları kattığı belirlemek gerekir. Esasında Arapçada böyle bir yapı bulunmamaktadır. Arapçada belirli ve belirsiz geçmiş zaman için genellikle aynı fiilin sigası kullanılmaktadır. Fakat metnin anlatım tarzından belirsiz geçmiş zaman mı yoksa belirli geçmiş zaman anlamı mı taşıdığı anlaşılmaktadır. Türkçedeki belirsiz geçmiş zaman kullanımının Arapça ile karşılaştırılması aşağıdaki örnek üzerinden görülebilir:

“Kilisenin çatısı çoktandır çökmüş”¹⁵⁴,

Ar. ¹⁵⁵ كان السقف قد إنهار منذ زمن بعيد

Bu örnekten anladığımızıza göre *çök-* fiilini *inhar* /إنهار/ fiiline karşıladığımız zaman -miş eki *kad* ekine karşılık gelir. Türkçede -miş eki hem zaman hem durum anlamı aktarıyorken Arapçada *inhar* (إنهار) fiili zaten yapısı gereği geçmiş zamanı ifade eder - *kad* (كَد) edatı ise bildirme ifadesi katar, böylece belirsiz bir geçmiş zaman olduğu anlaşılır.

“Bu mağazayı ona bir arkadaşı anlatmış”¹⁵⁶ ¹⁵⁷ قد سبق لأحد الأصدقاء أن دل القاضي على الدكان

¹⁵⁴ Paulo Coelho, *Simyaci Romani*, Çevr. Özdemir İnce, Can Yayınları, 1. Baskı, Türkiye 2014, s. 1.

¹⁵⁵ Paulo Coelho, *elhimyâi Romani*, Çevr. Cevad Saydavi, Şirketü’lmatbuat’ Itavzi’ v’neşir, Beyrut 2008, s. 17.

¹⁵⁶ Paulo, Coelho, *Simyaci Romani*, Çevr. Özdemir İnce, Can Yayınları, c.I.s. 8.

¹⁵⁷ Paulo, Coelho, *elhimyâi Romani*, Çevr. Cevad Saydavi, 2008, a.g.e. s.18

Bu örnekte de *anlatmış* eylemi için belirsiz geçmiş zamanına karşılık olarak Arapçada *kad delle* قد.....دل kullanılmaktadır. Burada *kad* (قَدَ) + *tümleç* + *fiil* yapısı cümleye belirsiz geçmiş zaman anlatımı kazandırmaktadır. Genellikle bu yapı Arapçada günlük konuşmada ve tercüme alanında çok yaygındır.

Tr. “yaşlı Adam işe karışmaya **karar vermiş**. Bir taşa dönüşüp madencinin ayaklarına **yuvarlanmış**. Başarısız geçen beş yıl yüzünden eziklik duyan madenci taşı öfkeyle alıp uzaklara fırlatmış. Taşı öylesine bir hızla **fırlatmış** ki, başka bir taşa çarpan taş **parçalanmış** ve ortaya dünyanın en güzel zümrüdü **çıkılmış**.”¹⁵⁸

Ar. قد قرّر الشيخ التدخّل, فتحول حجراً يتدحرج عند قدميّ المنقب. لكن المنقب تحت تأثير الغضب, ويسبب شعوره بالإحباط بعد خمس سنوات راحت سدى, قذف الحجر بعيداً, ويقوه أدت, لدى صطدامه بحجر آخر, إلى انفلاقه, فإذا بداخله, أجمل زمردة في العالم.¹⁵⁹

Türkçedeki belirsiz geçmiş zaman kipi, Arapçada tam bir fiilin sigası olmadığı için fiilden önce edat kullanımını ve bazı zarflarla karşılanabilmektedir. Bu konuda Türkçe ve Arapçada yapılan çalışmaları gözden geçirdiğimizde bu yapı Arapçada biraz karışık bir şekilde gösterilmiştir. Bu sebeple Türkçeyi öğrenen Arap öğrenciler ve Arapçayı öğrenen Türk öğrencileri bu yapının kullanımını konusunda zorlanmaktadırlar. Üstelik Türkçeden Arapçaya çevirilen romanların tercümesine baktığımız zaman belirsiz geçmiş zamanın ancak anlatıcının üslubundan anlaşıldığı görülmektedir.

Bazı tercümelerde ise belirsiz geçmiş zamanın Arapçada tam karşılığı olmadığı için aynı metnin çevirisinde Türkçede –miş’li *duyulan* geçmiş zaman kullanılmasına rağmen Arapça çevirisinde belirli geçmiş zaman kullanıldığı görülür.

Bu konuda Şimşek’e göre Türkçede -miş ekiyle ifade edilen ve temel olarak başkasından öğrenme veya duyma, sonradan farkına varma gibi anlamlar sağlayan –

¹⁵⁸ Paulo, Coelho, *Simyaci Romani*, 2014, a.g.e, s. 22.

¹⁵⁹ Paulo, Coelho, *elhimyâi Romani*, 2008, a.g.e. s.39

mİş'li geçmiş zaman, Arapçada قد bitişik ya da yalın geçmiş zaman sigasındaki fiille karşılaşılır.¹⁶⁰

قد أخذتُ حَقِيبتَكَ = أخذتُ حَقِيبتَكَ (Çantanı almışım)gibi. Çünkü Arapçadaki geçmiş fiiller Türkçedeki *-DI* ve *-mİş*'li geçmiş zamanın ikisini de ifade eder, yazdı, yazmış: كَتَبَ gibi.

Fakat Arapçada *-mİş*'li geçmiş zamanın özel bir anlatım tarzı olmadığı için bu iki kalıp (yalın ya da قد'lı geçmiş fiil kalıpları), Türkçedeki *-DI*'lı geçmiş zamanın anlatımını da sağladığı için bir karışıklık söz konusu olabilir. Bu yüzden, Türkçedeki bu anlatım tarzı, Arapçada hâl karinesiyle ifade edilir.

Ben kütüphanede ders çalışırken dışarıya yağmur yağmış.

Ar. (قَدْ) هَطَلَتِ الْأَمْطَارُ بَيْنَمَا أَذَاكَرُ دَرَسِي فِي الْمَكْتَبَةِ

Bu gibi cümlelerde yağmurun yağdığı görülmediği için, Türkçede *-mİş* ekiyle ifade edilmektedir. Bu bir hâl karinesidir. Fakat bu durum her zaman açık olmayabilir.

(yağmur yağdı, yağmış) ifadesini Türkçede hem *-DI* eki, hem de *-mİş* eki karşılayabilir. Sadece *-mİş*'li geçmiş zamanla sınırlandırılmak istenirse, Arapçada haber cümlelerin başına رَوِيَ، رُوِيَ، سَمِعَ، سُمِعَ، قِيلَ، يُقَالُ، قَالَ، أَخْبَرَ، أُخْبِرَ، لَاحِظَ، لَوْحِظَ، ذَكَرَ، يَذْكُرُ، ادَّعَى، ادَّعِيَ، يَحْكِي، يَحْكِي، حُكِيَ، حُكِيَ gibi fiillerin eklenmesi gerekir.

Vecdi Akyüz'ün *Arapçada Fiil Zamanları* adlı çalışmasında anlattığına göre Türkçede *-mİş*'li Öğrenilen geçmiş zaman Arapçada *el-mazi en-nakli ve el-mazi er-rivâi* الماضى النقلى والماضى الروائى fiilin yalın durumu kullanılarak anlatılabilir ya da yardımcı fiiller ve unsurlarla olur. Kuruluşu: yalın olumlu durumunda قد edatıyla kurulur¹⁶¹.

Akyüz *-mİş* eki için Arapçada *el-mazi en-nakli ve el-mazi er-rivâi* الماضى النقلى والماضى الروائى

¹⁶⁰ Şimşek, a.g.e., 1997, s. 145

¹⁶¹ Vecdi Akyüz, *Arapçada Fiil Zamanları*, M.Ü. İFAV Yayınları, İstanbul, 1996, s. 65.

terimleri olarak kullanılmaktadır. Ancak el-Mansuri ve Feridu'ddîn Aydın *el-mazi er-rivâi "الماضى الروائى"* terimlerini (كان يُفعل) *kana yaf'alu* sigası için kullanılmıştır.¹⁶²

Yalın Durumu:

Tablo 8: Türkçede *-miş* Ekinin Basit Yapısı Ve Arapçadaki Karşılaştırılması

	Türkçe	Arapça
Olumlu Cümle	<i>Yapmış</i>	قد فعل
Olumsuz Cümle	<i>Yapmamış</i>	لم يفعل
Olumlu Soru	<i>Yapmış mı?</i>	أ قد فعل؟
Olumsuz Soru	<i>Yapmamış mı?</i>	أ لم يفعل؟

Yardımcı Fiillerle:

(قد) edatından hariç bazı yardımcı fiiller ve unsurlarla *miş*'li geçmiş zaman da kurulabilir.

Tablo 9: Arapçada *-miş*'li geçmiş zaman yapılan yardımcı fiiller verilmesi ve Türkçedeki karşılaştırılması

Arapça	Türkçe
رُويَ / يُرُويُ / روى أنه فعل	Rivayet etti/edildi/söyledi/söylenir
سَمِعَ أنه فعل	Duydu
قال/قالوا/ قِيلَ/يقال إنه فعل	Dedi/denildi/denir
حَكَى / حَكَى / يُحَكِّى أنه فعل	Anlattı/anlatıldı/anlatılır/
زَعَمَ / زُعِمَ أنه فعل	İddia etti/söylendi
إِدَّعى أنه فعل	İddia etti/söylendi

¹⁶² Feridu'ddîn, Aydın, *el-Ezminetü fi'lüğati'l-Arabîye*, el-İbar Matbaacılık, İstanbul 1997, s. 13; Ali Câbir el-Mansûrî, *ed-Delâletü'l-Zemeniye fi'l-Cümletu'l-Arabîye*, 1. Baskı, Bağdat Üniversitesinin Matbaacılık, Bağdat 1984, s. 85.

أَخْبَرَ/ أَخْبِرَ أَنَّهُ فَعَلَ	Haber verdi/ verildi
نَقَلَ/ نُقِلَ أَنَّهُ فَعَلَ	Nakletti/nakledildi
ذَكَرَ/ ذُكِرَ/ يُذَكَّرُ أَنَّهُ فَعَلَ	Zikretti/zikredilir/söylenir
بَلَّغَهُ أَنَّهُ فَعَلَ	Ona ulaştı/haberini aldı

Tablo 10: Aşağıdaki tabloda Arapçada *-mİş* 'li geçmiş zaman yapılan yardımcı fiiller verilmesi ve Türkçede karşılması

Arapça	Türkçe
إِنَّهُ فَعَلَ	Yapmış
رُبَّمَا فَعَلَ	Galiba/belki yapmış
لَعَلَّهُ فَعَلَ	Belki yapmış/yapmış olabilir
كَأَنَّهُ فَعَلَ - كَأَنَّمَا فَعَلَ	Yapmış gibi/sanki yapmış/güya yapmış

Tablo 11: Aşağıda *-mİş* biçiminin en çok kullanıldığı işlevlerin örnekleri verilerek Arapça karşılıkları gösterilmiştir:

Dün işe gitmişsin .	1. قَدْ ذَهَبْتَ إِلَى الْعَمَلِ أَمْسَ. قِيلَ أَنَّكَ ذَهَبْتَ إِلَى الْعَمَلِ أَمْسَ.
Bu öğrenciler yemekhaneden çıkışlar .	2. هَؤُلَاءِ الطُّلَّابِ قَدْ خَرَجُوا مِنَ الْمَطْعَمِ. قِيلَ أَنَّ هَؤُلَاءِ الطُّلَّابِ خَرَجُوا مِنَ الْمَطْعَمِ.
Akşam yemeğini evde yememişler mi?	3. أَمْ لَمْ يَتَنَاوَلُوا طَعَامَ الْعِشَاءِ بِالْمَنْزِلِ؟ أَسَمِعْتُ أَنَّهُمْ لَمْ يَتَنَاوَلُوا طَعَامَ الْعِشَاءِ بِالْمَنْزِلِ؟
Ali dün bize uğramamış mı?	4. أَمْ لَمْ يَمُرَّ عَلَيْنَا عَلَى أَمْسَ؟ أَأُخْبِرُتُ بِأَنَّ عَلِيَّ لَمْ يَمُرَّ عَلَيْنَا أَمْسَ؟
Ayşe resim yapmış mı?	5. أَمْ قَدْ رَسَمَتْ عَائِشَةَ الصُّوْرَةَ؟ أَسَمِعْتُ أَنَّ عَائِشَةَ رَسَمَتْ الصُّوْرَةَ أَمْسَ؟
Onlar camiiye girmişler mi?	6. أَمْ قَدْ دَخَلُوا الْمَسْجِدَ؟ أَسَمِعْتُ أَنَّهُمْ دَخَلُوا الْمَسْجِدَ؟

Bu kitabı okumamışsınız.	7. لَمْ تَقْرَأُوا هَذَا الْكِتَابَ؟ قِيلَ أَنْكُمْ لَمْ تَقْرَأُوا هَذَا الْكِتَابَ؟
Düğüne kimse gitmemiş.	8. لَمْ يَذْهَبْ أَحَدٌ إِلَى الْعَرَسِ. سَمِعْتُ أَنْ لَمْ يَذْهَبْ أَحَدٌ إِلَى الْعَرَسِ.

Tablo 12: Türkçede Olumlu *-DI*’lı Geçmiş Zaman Teşkili ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması:

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	Yazmışım	أَنَا قَدْ كَتَبْتُ / قِيلَ إِنِّي كَتَبْتُ
Sen	Yazmışsın	أَنْتَ قَدْ كَتَبْتَ - قِيلَ إِنَّكَ كَتَبْتَ / أَنْتَ قَدْ كَتَبْتَ - قِيلَ إِنَّكَ كَتَبْتَ
O	Yazmış	هُوَ قَدْ كَتَبَ - قِيلَ إِنَّهُ كَتَبَ / هِيَ قَدْ كَتَبَتْ - قِيلَ أَنَّهَا كَتَبَتْ
Biz	Yazmışız	نَحْنُ قَدْ كَتَبْنَا - قِيلَ أَنَّا كَتَبْنَا
Siz	Yazmışsınız	أَنْتُمْ قَدْ كَتَبْتُمْ - قِيلَ أَنْكُمْ كَتَبْتُمْ / أَنْتُمْ قَدْ كَتَبْتُمْ - قِيلَ أَنْكُمْ كَتَبْتُمْ
Onlar	Yazmışlar	هُمْ قَدْ كَتَبُوا - قِيلَ أَنَّهُمْ كَتَبُوا / هُنَّ قَدْ كَتَبْنَ - قِيلَ أَنَّهُنَّ كَتَبْنَ

Tablo 13: Türkçede Olumsuz *-DI*’lı Geçmiş Zaman Teşkili ve Zamanın Arapçadaki¹⁶³ Yapıyla Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	Yazmamış	أَنَا لَمْ أَكْتُبْ / قِيلَ أَنِّي لَمْ أَكْتُبْ
Sen	Yazmamışsın	أَنْتَ لَمْ تَكْتُبْ - قِيلَ إِنَّكَ لَمْ تَكْتُبْ / أَنْتَ لَمْ تَكْتُبِينَ - قِيلَ إِنَّكَ لَمْ تَكْتُبِ

¹⁶³ Arapçada لَمْ أَعْمَلُ yapısını kullanılırsa -miş ve -DI’lı geçmiş zaman arasındaki fark gösterilmeyecektir. Bundan dolayı yukarıda gösterildiği gibi Sadece -miş’li geçmiş zamanla sınırlandırılmak istenirse, haber cümlelerin başına روي, روي, سَمِعَ, سَمِعَ, قِيلَ, يُقَالُ, قَالَ, أَخْبَرَ, أَخْبَرَ, لَاحِظَ, لَاحِظَ, ذَكَرَ, يَذْكُرُ, ادَّعَى, ادَّعَى, يُدْعَى, يُدْعَى, حَكِيَ, حَكِيَ, حَكِيَ, حَكِيَ söylemek, duymak, öğrenmek, duymak veya fark etmek gibi fiillerin eklenmesi gerekir.

O	Yazmamış	هو لم يكتب - قيل أنه لم يكتب / هي لم تكتب - قيل أنه لم يكتب
Biz	Yazmamışız	نحن لم نكتب - قيل أننا لم نكتب
Siz	Yazmamışınız	أنتم لم تكتبوا - قيل أنكم لم تكتبوا / أنتن لم تكتبن - قيل أنكن لم تكتبن
Onlar	Yazmamışlar	هم لم يكتبوا - قيل أنهم لم يكتبوا / هن لم يكتبن - قيل أنهم لم يكتبن

Tablo 14: Türkçede Olumlu -DI'lı Geçmiş Zaman Soru Teşkili ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	Yazmış mıyım?	أ قد كتبت؟ أ قيل أني كتبت؟
Sen	Yazmış mısın?	أ قد كتبت؟ - أ قيل أنك كتبت؟ / أ قد كتبت؟ - أ قيل أنك كتبت؟
O	Yazmış mı?	أ قد كتبت؟ - أ قيل أنك كتبت؟ / أ قد كتبت؟ - أ قيل أنك كتبت؟
Biz	Yazmış mıyız?	أ قد كتبتنا؟ - أ قيل أننا كتبتنا؟
Siz	Yazmış mısınız?	أ قد كتبتكم؟ - أ قيل أنكم كتبتكم؟ / أ قد كتبتكم؟ - أ قيل أنكم كتبتكم؟
Onlar	Yazmışlar mı?	أ قد كتبتوا؟ - أ قيل أنهم كتبتوا؟ / أ قد كتبتوا؟ - أ قيل أنهم كتبتوا؟

Tablo 15: Türkçede Olumsuz -DI'lı Geçmiş Zaman Soru Teşkili ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	Yazmamış mıyım?	أنا لم أكتب؟ أ قيل اني لم أكتب؟
Sen	Yazmamış mısın?	أنت لم تكتب؟ - أ قيل أنك لم تكتب؟ / أنت لم تكتبين؟ - أ قيل أنك لم تكتبين؟

O	Yazmamış mı?	هو أ لم يَكْتُبْ؟- أ قِيلَ أَنَّهُ لَمْ يَكْتُبْ؟ /هي لم تَكْتُبْ؟- أ قِيلَ أَنَّهَا لَمْ تَكْتُبْ؟
Biz	Yazmamış mıyız?	نحن أ لم نَكْتُبْ؟/ أ قِيلَ أَنَّا لَمْ نَكْتُبْ؟
Siz	Yazmamış mısınız?	أنتم أ لم تَكْتُبُوا؟- أ قِيلَ أَنَّكُمْ لَمْ تَكْتُبُوا؟ أنفن أ لم تَكْتُبْنَ؟- أ قِيلَ أَنَّكُنَّ لَمْ تَكْتُبْنَ؟
Onlar	Yazmamışlar mı?	هم أ لم يَكْتُبُوا؟- أ قِيلَ أَنَّهُمْ لَمْ يَكْتُبُوا؟ هن أ لم يَكْتُبْنَ؟- أ قِيلَ أَنَّهِنَّ لَمْ يَكْتُبْنَ؟

2.4.2. - (I)Yor EKI (Ar. yaf'alu يُفَعِّلُ)

Tablo 16: Türkçede Şimdiki Zaman –(I)yor ekinin kuruluşu ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

	Türkçe	Arapça
Olumlu Cümle	Yapıyor	يُفَعِّلُ
Olumsuz Cümle	Yapmıyor	ما يُفَعِّلُ/ لا يُفَعِّلُ/لَيْسَ يُفَعِّلُ/إِنْ يُفَعِّلُ
Olumlu Soru	Yapıyor mu?	أ يُفَعِّلُ؟/هَلْ يُفَعِّلُ؟
Olumsuz Soru	Yapmıyor mu?	أ لا يُفَعِّلُ؟/ أ ما يُفَعِّلُ؟

2.4.2.1. Türkçede Şimdiki Zaman

Türkçedeki çoğu dilbilgisi kitaplarında –(I)yor morfemi ile teşkil olunan zaman yapısına şimdiki zaman (İng. Present tense; Fr. Present; Alm. Präsens, Gegenwart; Osm. Hal sigası, sig-a-i hal) denilmektedir.¹⁶⁴ Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman ana zamanlardan biridir.

Eski Türkçe döneminde bulunmayan bu morfem Batı Türkçesinin ilk döneminde *yorı-* fiilinin -Ar/-Ir geniş zaman ekiyle, bağlandığı kök fiilin şimdiki zamanını içinde oluşunu anlatan bir yardımcı fiil olarak ortaya çıkmış (*veri yorır* ‘veriyor’, *gele yorır* ‘geliyor’), bu çekimli yardımcı fiil zamanla hece binişmesi

¹⁶⁴ Z. Korkmaz, a.g.e., s. 548.

(haploloji) yoluyla ekleşmiş ve şimdiki zaman teşkiline yarayan -(I)yor morfemi ortaya çıkmıştır.¹⁶⁵

T. Banguoğlu, *şimdiki zaman kipleri* kavramı kullanarak, ‘*şimdiki zaman bildirmesi*’ (indicatif du présent)nin sınırlı ve *sürmekte* olan bir şimdiki zaman kipi” olduğunu ifade eder: *yağmur yağıyor, çalışıyorum*. Ona göre “ ‘*şimdiki zaman kipi*’ ivedililik anlatımı ile *yakın gelecek zaman* (İng. futur proche) için de kullanılmaktadır: *Yılbaşında fuarımız açılıyor*.¹⁶⁶

M. Ergin’e göre, -(I)yor eki hem zaman, hem şekil ifade eden eklerden biridir. Zaman olarak şimdiki zamanı, şekil olarak da bildirme ifade etmektedir. Bu ek, hareketin şimdiki zamanda gerçekleştiğini bildirir. Belirli bir zaman işaret eden kesin bir bildirme anlamı verir. Şimdiki zaman için Eski Türkçede ve Eski Anodul Türkçesinin ilk dönemlerinde -A morfemi kullanılmıştır.¹⁶⁷

Z. Korkmaz, şimdiki zaman kipinin fiilin gösterdiği oluş ve kılış içinde bulunan zamanda başladığını ve sürmekte olduğunu gösteren bir kip olarak tanımlar.¹⁶⁸

Benzer’e göre “*konuşma anına atıfta bulunan şimdiki zamanın en tipik özelliği gerçek zamanda çok uzun bir süreci kapsamasıdır. Şimdiki zaman, şimdiki andan önce başlayıp şimdiki anın ötesinde devam edebilir*”.¹⁶⁹

Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman anlatımı için üç farklı morfem kullanılmaktadır: En geniş kullanım alanına sahip olan -(I)yor’dur. ikinci olarak -mAktA, üçüncü olarak daha sınırlı bir kullanım alanına sahip olan -mAdA gelir:

¹⁶⁵ M. Ergin, **a.g.e.**, s. 296.

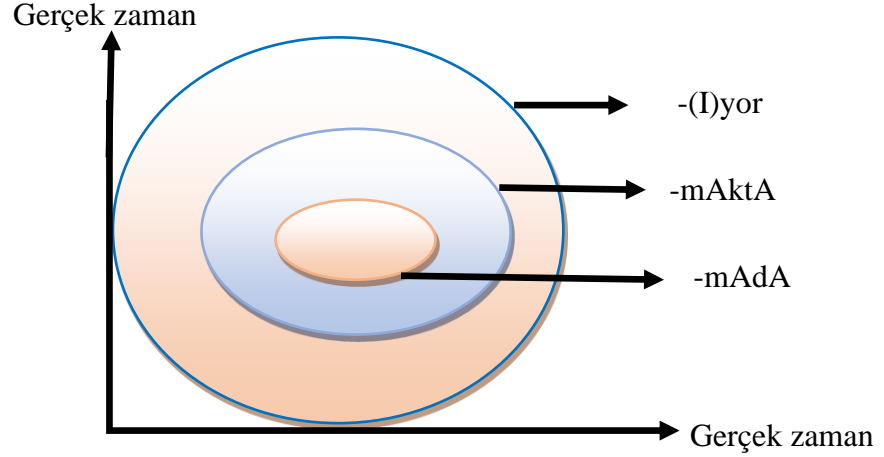
¹⁶⁶ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s. 464.

¹⁶⁷ M. Ergin, **a.g.e.**, s. 295,296.

¹⁶⁸ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 548.

¹⁶⁹ Benzer, **a.g.e.**, s.26.

Şekil 4: Türkçede *-(I)yor*, *-mAdA*, *-mAktA* ekleri, gerçek zaman çizgisi üstündeki kapsam genişliğine dair sınırlandırılması

2.4.2.1.1. *-(I)yor*, *-mAdA*, *-mAktA* eklerin zamanları, görünüşü ve kipliği

2.4.2.1.1.1. *-(I)yor* eki

-(I)yor eki basit biçimde zaman, görünüş ve kiplik işlevlerini görebilmektedir:

a) *Zaman* işlevlerinin bakımından kullanıldığında;

Türkiye Türkçesinden *-(I)yor* eki genel kullanımı; konuşma anında gerçekleşen durum ve olayları belirtmektedir. Bu ise zamanda belirsiz bir şekilde gerçekleşmektedir. Çünkü *-(I)yor* eki, konuşma anında yapılan durum ve olayları belirtirken bazen şimdiki bir anda başlayan ve gelecekte devam edebilecek durum ve olaylar bazen de geçmiş andan gelen ve hâlâ devam eden durum ve olayları belirtebilir.¹⁷⁰

Z. Kormaz, *-(I)yor* ekinin temel işlevinin şimdiki zaman ifadesi olduğunu belirtmiştir:

Nedir bu meskenetin, sen de kımıldasanal!

Niçin kımıldamıyorsun! Niçin! Ne oldu sana! (M.A. Ersoy)¹⁷¹

¹⁷⁰ Benzer, **a.g.e.**, s.154. Ergin'e göre *-Iyor* eki bazen de başlamamış, ama başlamak üzere olan hareket içinde kullanılabilir; *biraz sonra geliyorum* örnekteki gibidir. (Ergin, a.g.e., s.298)

¹⁷¹ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 549.

–(I)yor eki, bazı kullanım durumlarında kesin bir zaman ifade etmemektedir. Arapçadaki *yaf’alu* sığası gibi, anca cümlenin içindeki edat, bağlam ve zarflarla fiil zamanı kesinleştirebilmektedir.

Underhill; konuşma dilinde –(I)yor ekinin, alışkanlık ve geniş zaman “aristo zamanı” manalarında kullanıldığını belirtir:

Öğretmen her şeyi biliyor. “Ar. المعلم يعرف كل شيء.”

*Ankara otobüsleri Bolu’dan gidiyor, Bursa’dan gitmiyor.*¹⁷²

M. Ergin, şimdiki zaman eklerinin (-(I)yor, -mAktA, -mAda) devamlılık fonksiyonunun onlara bir geniş zaman ifadesi de verdiğini belirtir:

Her zaman görmekteyim,

Ar. أنا دائماً أظن أرى

Her zaman görüyorum

Ar. أنا دائماً أرى

örneklerinde olduğu gibi; ancak şimdiki zaman, hareketin içinde bulunulan zamanda devam ettiği esasına dayanır, yani yine de şimdiki zaman ifadesi hakim olduğunu belirtir.¹⁷³

Benzer de, /-(I)yor ile teşkil edilen zaman kavramının belirsizliği üzerinde durur:

Bu açıdan mesleğimi en parlak meslek grupları içinde görüyorum.

Ar. في هذا الصدد ، أرى مهنتي من بين ألمع الفئات المهنية .

cümlesinde zaman kavramı belirsizdir. Zamanın şimdiki zamana mı yoksa geniş zamana mı atıfta bulunduğu net değildir; ek, kesin bir zaman aktarmamaktadır. Bununla birlikte cümle içerisindeki edat ve zarf gibi çeşitli yönlendiricilerle bu gönderim netleşebilir:

¹⁷² Robert Underhill, **Turkish Grammar**, Cambridge, Massachusetts and London, MIT Yayınları, England 1976, s. 149.

¹⁷³ M. Ergin, **a.g.e.**, s. 298.

Doğuda ise dün akşam başlayan şiddetli fırtına ve kar bugün de hüküm sürüyor.

Ar. في الشرق ، لا تزال العاصفة الشديدة والثلوج التي بدأت مساء أمس سائدة اليوم.

cümlesinde *bugün* zarfı eylemin zamandaki gerçekleşmesini belirli hâle getirmiştir.¹⁷⁴

-*Iyor* eki gramer kitaplarında şimdiki zaman eki olarak bilinmesine rağmen, ekin zaman değerinin gerçek zaman çerçevesine yayılması nedeniyle şimdiki zamanın dışındaki farklı zaman dilimleri (-*DI*'lı geçmiş zaman, -*mİş*'lı geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman) için kolayca kullanılabilir.

b) Görünüş işleviyle kullanıldığında:

Türkçe dilbilgisi kitaplarının çoğunda -*Iyor* ekinin öncelikle *bitmemişlik görünüşü* bildirdiği ifade edilmiştir. Bazı durumlarda ise bitmişlik görünüşü anlamı da verebilmektedir. Bu konuda dilbilimciler -*Iyor* ekinin görünüşü için farklı görüş ileri sürmüşlerdir:

Ekin hareketiyle (görünüş) ilgili Ergin şunu belirtir: Hareket bitmemiştir, çünkü şimdiki zaman içindedir. Şimdiki zaman gösterdiklerine göre devamlılık ifade eder.¹⁷⁵

Görünüş kavramı için *bakış* terimini kullanan Akçataş, şunları söyler:

1. -(*I*)yor eki, geçtiği cümlede *bakış* noktasında sözün söylendiği zamanda meydana gelmekte olan fiilin zamanını belirlemektedir. Bu durumda -(*I*)yor yapısında fiilin ifade ettiği hareket *bitmemiş*, hâlâ devam etmektedir: “Şu an çok istediğimiz elbiseyi *alıyoruz*” örneğinde olduğu gibi.

2. Sınırlandırılmamış bir zamanı, geçmiş bir anda başlamış ve *bakış* noktasında devam eden bir *süreklilik*’i ifade etmektedir: “*Yıllardır dedesinin İzmir’deki evine gitmek istiyor*” örneğinde olduğu gibi.

¹⁷⁴ Benzer, a.g.e., s.154.

¹⁷⁵ M. Ergin, a.g.e., s. 298.

3. Süreklilik niteliği gösteren *-(I)yor* eki bazen de *alışkanlık* ifade edebilmektedir: “*Her yıl vergilerini mutlaka ödiyor*” örneğinde olduğu gibi.

4. *-(I)yor* eki, süreklilik kazanmış özelliğin, durumun zamanı da ifade edebilmektedir. Olayların durumu ve özelliği hakkında bilgi verme fonksiyonunda kullanılabilir: “*Korkma boğulmaz, iyi ki yüzmeyi biliyor*” örneğinde olduğu gibi.¹⁷⁶

Yukarıda gördüğümüz gibi Akçataş’a göre *-(I)yor* eki; *bitmemiş, süreklilik, alışkanlık ve durumun zamanını* da bildirmektedir.

Benzer, *-(I)yor* ekinin görünüş işleviyle kullanılmasıyla ilgili şunları söyler:

1. “Türkçede *-(I)yor* eki her ne kadar *bitmemişlik* görünüş şekline sahip olarak bilinse aslında *sürme* görünüşü de vermektedir.”: *Her gece 100 bin kişi aç uyuyor*. Özellikle soru cümlelerinde *sürme* görünüşü daha açık görebileceğimizi de belirtmiştir: *Bu okulun geleceğini iyi buluyor musun?* Örnekteki sorunun cevap konuşma anı (şimdiki anı)yla sınırlı değil. Üstelikle *-(I)yor* eki bağlam içinde sürmeyi ve bir devamlılığı göstermek veya vurgulamak hedefiyle de kullanıldığını açıklamıştır. Bağlam içinde *bitmemişlik* anlamından hariç *bitmişlik* anlamı da kullanabilmektedir. Ancak *bitmemişlik* veya *bitmişlik* bildirmesi kullanım bilgisi yardımıyla belli görülebilmektedir: *projesini hocaya veriyor ve kaç puan alacağını düşünüyor*. Bu cümlede *-(I)yor* ekinin birinci görünüşü *bitmemişlik* olmadığını, *bitmişlik* olduğunu göstermektedir.

2. “*-(I)yor* ekinin *Aşama* görünüşü bakımından ise belirsizliği ifade eder, eylemin başlanıç ve bitiş noktaları belirsizdir” demiştir: “*özel sektörde en fazla iş yeri metal eşya, makine...savunma sanayinde buluyor*” (Ar. *في القطاع الخاص ، تتركز معظم أماكن العمل ، في السلع المعدنية ، والآلات ، والصناعات الدفاعية*) cümlede olayın başlangıç ve bitiş zaman konusunda belirsizdir. Yani geçen cümlede “ne zamandan beri?” veya “ne zaman?” sorularına sorsak cevapsız kalmaktadır. Eylemin bitişiyle ilgili her hangi bir bilgi bulunmamaktadır.

¹⁷⁶ Ahmet Akçataş, “Türkiye Türkçesinde Cümle Süreye Bağlı zaman-Bakışta Kılınış”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Destekli Proje**, İleri Ofest, Afyonkarahisar 2005, s. 33-34.

3. “Basit yapılarıda görünüş anlamı sık sık zaman anlamının önüne geçmektedir: ‘Ahmet kütüphanede çalışıyor.’ denildiğimizde zaman işlevinin yerine görünüş işlevi öne çıkmaktadır. Bir sürmenin aktarımı söz konusu olabilmektedir.”¹⁷⁷

Yukarıdan anlaşıldığına göre Benzer’e göre *-(I)yor* ekinin görünüş işlevldus bitmişlik, bitmemişlik, sürme ve aşama’dır.

c) Kiplik işlevinin bakımından kullanıldığında:

Türkçe dilbilgisi kitaplarının çoğunda *-(I)yor* morfeminin teşkil ettiği yapı *bildirme* kipi olarak ifade edilmiştir.¹⁷⁸ Banguoğlu “*şimdiki zaman bildirmesi* sınırlı ve sürmekte olan bir şimdiki zaman kipidir.” der.¹⁷⁹ Benzer ise *bildirme*, *alışkanlık* ve *buyruk* olarak üç farklı kiplik türünü yansıtabildiğini belirtmiştir.¹⁸⁰

Sonuç olarak yukarıdan anlaşıldığına göre *-(I)yor* ekinin esas işlevi şimdiki zamanı bildirmekten ziyade, bitmemişlik ve sürerlik görüşünü ifade etmektedir, diye düşünüyoruz.

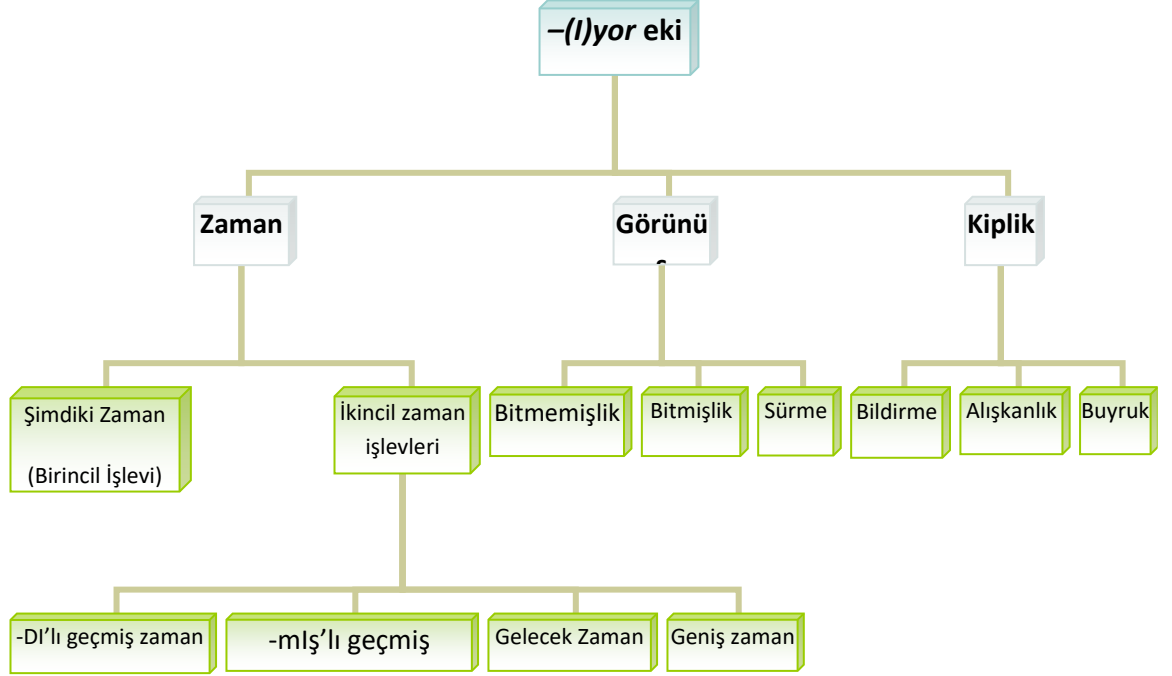
¹⁷⁷ Benzer, **a.g.e.**, s.157-161.

¹⁷⁸ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s. 464; M. Ergin, **a.g.e.**, s.295. vd.

¹⁷⁹ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s.464.

¹⁸⁰ Benzer, **a.g.e.**, s. 161.

Şekil 5: -(I)yor ekinin basit biçiminde zaman, görünüş ve kiplik gösteri

2.4.2.1.1.2. -mAktA ve -mAdA eki

-mAktA ve -mAdA morfemi basit biçimde zaman, görünüş ve kiplik işlevlerini görebilmektedir. Bu yapının her ikisi konuşma dilinde pek kullanılmayıp yazı dilinde daha çok kullanılmaktadır.¹⁸¹

-mAktA ve -mAdA eki zaman işlevinin bakımından kullanıldığında:

Banguoğlu'ya göre "Daha kekin bir -mekte fiil gövdesi yeni Türkçede -iyor şimdiki zaman kipinin genç rakibi olmuştur."¹⁸²

Ergin, -mAktA ve -mAdA 'lı şekilde -(I)yor çekimi arasında belirli bir fonksiyon fark olmadığını, her ikisinin de hareketin şimdiki zamanda yapılmakta olduğunu gösterdiğini belirtmiştir; fakat -mAktA ve -mAdA 'lı çekimlerde hareketin *mutlaka başlamış* olduğu anlamı bulunur. *Biraz sonra gelmekteyim* diyemeyiz. Bu anlam bulunma hîlinen *içinde bulunma* fonksiyonu ile ilgilidir.¹⁸³

¹⁸¹ M. Ergin, a.g.e., s. 298.

¹⁸² T. Banguoğlu, a.g.e., s. 564.

¹⁸³ M. Ergin, a.g.e., s. 298

Benzer, *-mAktA* morfemi ile teşkil olunan yapıların geçmişte başlamış olup şimdide devam eden vakalar ve durumlar için kullanıldığını, kavram içinde geçmiş ve şimdi anlamı var olduğunu belirtir.

İşlerimi yapmaktayım.

Çalışma geçmişte bir anda başlamış; ama çalışmanın etkisi hâlâ devam etmektedir.¹⁸⁴

Şu anda telefonda konuşmakta. (Ar. يتحدث حاليا في الهاتف) cümlesinde ise *süreklilik* görünüşü vardır.¹⁸⁵

Benzer'e göre *-mAdA* eki ise, *-mAktA* ve *-(I)yor* eklerine göre daha dar kapsamlı ancak şimdiki zamana en belirli atıfta bulunan ektir.¹⁸⁶

Basit yapıda *-mAktA* ve *-mAdA* ekleri, ana işlevi olarak şimdiki zaman için kullanılırken gelecek ve geniş zamanlara da gönderimi söz konusu olmaktadır.¹⁸⁷

***-mAktA* ve *-mAdA* eki görünüş işlevinin bakımından kullanıldığında:**

Z. Korkmaz'ın *-mAktA* ve *-mAdA* eklerindeki “*sürmekte*” oluş özelliği, yapılarındaki “*içinde bulunma*” işlevi taşıyan *+DA* (bulunma durumu eki)'nden gelmiştir. *-mAdA* eki nadir kullanılan bir ektir. *-mAktA* eki ise yaygın bir kullanışa sahip olduğunu söyler.¹⁸⁸

Ergin'in *-mAktA* ve *-mAdA* eklerinin hareketi *bitmemiştir* çünkü şimdiki zaman içindedir. Her ikisi de *devamlılık* ifade olduğunu belirtir.¹⁸⁹

-mAktA ve *-mAdA* ekleri, *-(I)yor* eki gibi iki görünüş şekli vardır. Biri *dilbilgisine dayalı* görünüş diğeri *aşamalı* görünüşdür. *dilbilgisine dayalı* görünüş olarak her ikisi *sürme* görüşüne sahiptir. *Aşama* görünüşü bakımından ise *-(I)yor* ekinden ayrılmaktadır. Üstelik *-mAktA* ve *-mAdA* ekleri arasında fark var: *-mAktA*

¹⁸⁴ Benzer, **a.g.e.**, s. 170.

¹⁸⁵ **a.g.e.**, s. 170.

¹⁸⁶ **a.g.e.**, s.177.

¹⁸⁷ **a.g.e.**, s. 171, 178.

¹⁸⁸ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s.557.

¹⁸⁹ M. Ergin, **a.g.e.**, s. 298.

biçimiyle verilen durum ve vakanın başlangıcı belirli, bitişi belirsiz; *-mAdA* biçimiyle ise gösterilen durum ve vakanın başlangıcı ve bitişi belirlidir.¹⁹⁰

Ali eve dönmede. (Ar. على في طريقة الى المنزل)

Ali eve dönmekte. (Ar. علي يعود إلى المنزل.)

Yukarıdaki 1. cümlede *Ali*'nin okuldan çıktığı ve de evin yakınında olduğu bilgisi söz konusudur, yani vakanın *başlangıcı* ve *bitişi* belirlidir. Fakat 2. cümlede başlangıcı *belirli*, bitişi *belirsiz*.

c) *-mAktA* ve *-mAdA* eki *kiplik* işlevinin bakımından kullanıldığında:

“*-mAktA* ve *-mAdA* eklerinin *-(I)yor* ekinden ayıran ve ekin kendisine Türkçede kullanım alanı bulmasını sağlayan en önemli ayrımlardan biri de *kiplik* özelliğidir. *-(I)yor* ekinin sahip olduğu *belirsizlik* kipliği; *-mAktA* ekinde yerini *belirlilik* kipliğine bırakır¹⁹¹, *-mAdA* eki ise *tahmin* anlamı bildirir.”¹⁹²

Benzer'e göre *-mAktA* eki *bildirme*, *belirlik* ve *kanıt* olmak üzere üç farklı kiplik, ve *-mAdA* eki *bildirme* ve *tahmin* olmak üzere iki farklı kipliktir.¹⁹³

2.4.2.2. Arapçada Şimdiki Zaman

Yukarıda gördüğümüz gibi Türkçede şimdiki zaman anlatımı için üç farklı morphem kullanılmaktadır. Bu morfemlerden her biri zaman, görünüş ve kiplik işlevlerini görebilmektedir. her birinin zaman, görünüş ve kiplik kullanımları diğer şimdiki zaman ekleriyle hem benzerlik hem de farklılıklar göstermektedir.

Arapçada zamanlar fiillerin sigasından anlaşılmaktadır. Fiillerin asıl sigası (fe'ale) geçmiş zaman sigasıdır. Şimdiki/geniş zaman ve gelecek zaman fe'ale sigasından türetilerek oluşturulmuştur. Arapçada bunun sebebi geçmişliğin, şimdilik ve geleceklükten önce olması nedeniyle daha önemli görülmesidir. Bu yüzden şimdiki/geniş zaman geçmiş için kullanılan (fe'ale) sigasının başına ye (ي) harfi eklenerek *yaf'alu* türetilmiştir. Gelecek zaman için de şimdiki ve geniş için kullanılan

¹⁹⁰ Benzer, a.g.e., s.172-178.

¹⁹¹ “Bazı durumlarda bu *belirlik* manası çeşitli zarflar ile desteklenmiştir.” (a.g.e., s.173)

¹⁹² a.g.e., s. 173-179.

¹⁹³ a.g.e., s.174-179.

yaf'alu sigasına sin (سين) harfi ve sevfa (سوف) edatı eklenerek gelecek zaman için (سيفعل /) seyf'alu ve sevfa yef'alu sigaları oluşturulur

Arapçada şimdiki ve geniş zamanın sigaları aynıdır: yef'alu يفعل sigasından oluşur. Fakat yardımcı zarflarla cümlenin anlamına göre aralarında farklar belirgin hale gelir. Yaf'alu يفعل sigası anlam bakımından “yenilenme” anlamı verirken, zaman bakımından geniş zaman anlamı verir. Yaf'alu يفعل sigası bazı edatlarla kullanılarak şimdiki zaman ve gelecek zaman anlamı vermektedir.

Arapçada fiilin zamanı sigasından anlaşılmaktadır. Arapça gramer kitaplarında Yef'alu يفعل (geniş zaman) sigası hem geniş zaman hem şimdiki zaman hem de gelecek zamanı ifade etmektedir. Bu sebeple şimdiki zamana özel bir siga olmadığı için onu tanımlamak yerine yef'alu يفعل sigasını tanımlamamız daha uygun olacaktır.

Yaf'alu Sigasının Kavramları, Kullanımları ve kuruluşu:

Eski Arap dilbilimcileri (يفعل) (Yaf'alu) sigasına muzari (مضارع) adını vermişlerdir. Ancak modern dönem dilbilimcilerin bir kısmı bu terimi kabul ederken bazıları da farklı terimler kullanmışlardır.

2.4.2.2.1. Hadîr- Hâl (Şimdiki Zaman)

İbn Ya'îş bu kavram hakkında şöyle demiştir: “Hâdir - Hâl” Gelecek zamanın kendisiyle bağı olan, ve bir kısmında da geçmiş zamanın sürdüğü bir kavramdır. Netice itibariyle olay hakkında haber verilen zaman (konuşma anı), fiilin gerçekleştiği andır.”¹⁹⁴ Bu yapı konuşma anında gerçekleşen ve gerçekte devam eden eylemi ifade etmek için kullanılır.¹⁹⁵

Bazı kelamcılar şimdiki zamanı terimini (زمن الحاضر) kullanmayı reddetmişlerdir. Çünkü onlara göre eğer bir eylem var ise geçmişte olmuştur eğer yok ise gelecekte olacaktır.¹⁹⁶ Ancak Arap dilbilimcilerinden Raddi bu tür düşünceleri reddetmiş ve

¹⁹⁴ İbn YA'İŞ, a.g.e., c. 4, S.207.

¹⁹⁵ es-Semerrâ'î, İbrahim, a.g.e., s.32.

¹⁹⁶ İbn YA'İŞ, a.g.e., ty, c. 4, s.207.

şöyle demiştir: Hâl gramercilere göre (şimdi) manasına gelmez bu kavramda dilciler zamansal bir görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Onlara göre bu kavram “şimdinin öncesindeki ve sonrasındaki anlarla birlikte bizatihi şimdii de içine alan bir ifadedir. İster “şimdi” zamansal bir an olsun ister geçmiş ve gelecek zamanın ortak sınır olsun. Örneğin *zeyd namaz kılıyor* cümlesinde bulunan “kılıyor” eylemi şimdiki zamanda (el-Hâl) gerçekleşen bir eylemdir. Ancak namazının bir kısmı kılınmış bir kısmı ise henüz kılınmamıştır. Dolayısıyla gramerciler namaz kılma eylemini birbirini takip eden çok sayıda anlarda gerçekleşen bir eylem olarak kabul etmişlerdir.¹⁹⁷

Modern dilbilimciler bu zamanın (şimdiki zaman) teşkil ettiği problemi hissetmişlerdir. Nitekim Jasspresen zamanın geçmiş ve gelecek olarak ikiye ayrıldığını ve aralarında; uzunluğu, genişliği ve yüksekliği olmayan bir geometrik nokta mesabesinde sınır çizgisi olarak şimdiki zamanın bulunduğunu söylemiştir.¹⁹⁸ *Zeyd ayağa kalkıyor* (يقوم زيد) dediğimizde onun konuşma anında kalktığını kastediyor olabiliriz. Konuşma anı olarak ifade edilen bu zaman, şimdiki zaman olarak isimlendirilen şeydir. Ve bu zaman zihnin neredeyse tasavvur edemeyeceği kadar kısır, anlık bir zamandır. Çünkü eylemin dillendirildiği andan öncesi geçmiş, sonrası gelecektir.¹⁹⁹

Nitekim bu zamanı; sınırlılığı sebebiyle bir kısım dilciler “dar zaman” (الزمن) ²⁰⁰ Matlabi ise “şimdiki zaman noktası” (نقطة الزمن الحاضر) olarak tanımlamıştır.²⁰¹ Şimdiki zamanın kısalığına rağmen dilde bu zaman vardır ve gerçekleşir. Kelamcıların ve onların görüşlerini benimseyenlerin düşünceleri *gerçek zaman* (İng. time, Ar. zemân) ile *gramtikal zamanın* (İng. tense, Ar. zemen) birbirine karıştığı bir anlayıştır. *Yaf’alu* sigası, asıl itibariyle yani yalın durumda bu zamana delalet eder. Eski ve Yeni Arap dilbilimciler, bu zamanı göstermesi bakımından (el-Hâdir ve el-Hâl) terimlerini

¹⁹⁷ Rıza ed’Din el-İstirabezi, **Şarhu’r-Rıza ‘Ale’Lkafiyye**, c. 2, Tashih: Yusuf Hasan Ömer, Mu’esesetü’l-Sadık, Tahran 1978, c. 4, s. 16,17.

¹⁹⁸ Yesberisan, “ez-Zaman-u Fi’l-Lugati’l-‘Arabiyye”, **Mecme’u’l-uğati’l-‘Arabiyye Derdisi**, Sayı 14, Kahire 1962, s. 40.

¹⁹⁹ Abdu’l-Settar el-Cuvari, “Naḥvu’l-Teysîr”, **el-Mucemme’u-‘İlmi’l-İraki Basımevi**, Bağdad 1984, s. 78.

²⁰⁰ Abbas Hasan, **en-Nahvu’l-Vafi**, Daru’l-Maarif, c.I, Kahire 1975, s.60.

²⁰¹ Melik Yusuf el-Matlabî, **e-Zemen-u ve’l-Uğat-u**, el-Hey’at-u’l-Masriyyet’u’l-‘Ammet-u’l-Kitab yayınevi, Mısır 1986, s. 280.

eşit olarak kabul etmişlerdir. Kitaplarında bu iki terimin kullanılış şekli fiilin konuşma anında gerçekleştiğini ifade edecek şekilde geçmektedir.

2.4.2.2.2. *Basit şimdiki zaman ve sıradan şimdiki zaman: (الحال البسيط)* (- الحال العادي)

Basit/ sıradan şimdiki zaman ifadesiyle görünüşten bağımsız olarak sadece *şimdiki zaman* kastedilir. Fiilin zamanı her hangi bir görünüş türüne sevk eden karina olmaksızın “*yaf’alu*” (يَفْعَلُ) sigası ile kullanılır.²⁰² Tammam Hassan ‘basit şimdiki zaman’ terimini, ‘sıradan şimdiki zaman’ olarak değiştirmiş, bu değişikliğin sebebini açıklamadan bu şekilde kullanmıştır.²⁰³ Daha önce Hassan’ın basitlikten, fiilin görünüşünün olmadığı durumu kasetmişti; sıradanlıktan kastı da budur.²⁰⁴

Yaf’alu (يَفْعَلُ) sigası içerisinde bulunduğu bağlam ve karinelere bağlı olarak şimdiki zaman ve gelecek zaman anlamı ifade edebilir. Ancak yalın olduğu durumda şimdiki zaman manasını tercih edilir. Raddi bu konu hakkında şöyle demiştir: “bu yapının gerçek anlamı şimdiki zaman ve gelecek zamandır. Bazı dilciler bu yapının gerçek anlamının şimdiki zaman, mecaz anlamının da gelecek zaman olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş daha güçlüdür çünkü yalın olarak karinelere soyutlanmış bir şekilde kullanıldığında sadece şimdiki zaman anlamı verilmiştir; karinesiz bir şekilde gelecek zaman anlamı verilmez.²⁰⁵ Modern dilbilimciler *yaf’alu* (يَفْعَلُ) sigasında çift zamanlılık düşüncesini benimsemişlerdir.²⁰⁶

Yaf’alu (يَفْعَلُ) sigası, onu şimdiki zamana has kılan bir karineyle birlikte kullanıldığında şimdiki zamana ifade eden bir yapı hale gelir. Bu manaya gelen yapılar aşağıdaki şekilde toplanabilir:²⁰⁷

²⁰² Abdu’l-Cebbâr Tûvâme, *Zemenü’l-Fiil-i fi’lügati’l-Arabîye Karâ’inuh-u ve Cihatüh-ü*, Divânü’l-Matbu’atu’l-Cezâiriye, El-Cezâir, 1994, s. 90.

²⁰³ Tammâm Hassân , *el-Luğatu’l-Arabiyye Ma’nâhe ve Mebnâhe*, 3. Baskı, el-Hey’etül-Mısrıyyetü’l-Âmme li’l-Kuttâb, 1985, s. 245.

²⁰⁴ a.g.e., s. 245.

²⁰⁵ el-İstirabezi, Rıza ed’Din, *Şarhu’r-Rıza ‘Ale’l-kafiyye*, c. 4, Tashih (Yusuf Hasan Ömer), Mu’esesetü’l-Sadık, Tahran, 1978, s. 16.

²⁰⁶ es-SEMARRÂ’î, İbrahim, a.g.e,1983, s. 32; HASSÂN, a.g.e, 1985, s. 245; Melik Yusuf el-Matlabî , *ez-Zemen-u ve’l-Uğat-u*, s. 281-283; vd.

²⁰⁷ Hunîyeb, a.g.e, s. 56-57.

Olumlu durumda:

1) (يَفْعَلُ الْآنَ) Şimdi yapıyor, (يَفْعَلُ الْحَيْنَ)şu anda yapıyor, (يَفْعَلُ السَّاعَةَ) şu saatte yapıyor... ifadelerinde kullanılan şimdi, şu anda, şu saatte zarfları ve bunlara benzeyen diğer zaman zarfları.

2) (لِيَفْعَلُ) (Le yaf'alu): Lam'ul ibtidaî (Başlangıç Lam'ı) ifadeyi şimdiki zamana has kılmıştır.

3) (كَدَّ يَفْعَلُ) (Kad yaf'alu): yapıyormuş

4) (يَفْعَلُ إِذَا...و) (İza yaf'alu): yaf'alu yapısı *iza* zaman zarfıyla beraber kendisinden önce bir kasem vavı olduğunda şimdiki zamanı ifade eder. Örneğin Allah'ın şu ayette buyurduğu gibi: "وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ" ²⁰⁸ {kasem olsun bürürken o geceye}²⁰⁹ Leyl Süresi 2.ayet

5) Fiili şimdiki zamana hasreden manavi bir karine ile birlikte kullanılması.

"جاء زيد وهو يركب", "جاء زيد راكباً"

Olumsuz durumda:

1) (لَيْسَ يَفْعَلُ) yapmıyor- yapıyor değil: (لَيْسَ) edatı, muzari fiil şimdiki zamana has kılmıştır.

2) (مَا يَفْعَلُ) yapmıyor- yapıyor değil: (مَا) edatı, muzari fiil şimdiki zamana has kılmıştır.

3) (إِنْ يَفْعَلُ) yapmıyor- yapıyor değil: (إِنْ) edatı, muzari fiil şimdiki zamana has kılmıştır.

Bazı dilciler tarafından şöyle denmiştir: basit şimdiki zaman sadece muzari fiil yapısıyla ifade edilmez muzari ism-i fiil ve ism-i fail yapılarıyla da ifade edilebilir.

²⁰⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Leyl süresi, s. 959, 2. Ayet.

²⁰⁹ Kur'ân-ı Kerîm ve Muhtasar Meâli, (2001), Hayrât Neşriyat, İstanbul. Leyl Süresi, 2. Ayet. Elmalılı maali.

2.4.2.2.3. Süreklilik/Alışkanlık (Ar. *el-Hâlu'l-istimrârî* الحَالُ المستمراري)

"الحَالُ المستمر به" *el-Hâzıru'l-müstemirru bihi*, *el-istimrari*, *el-Hâlu'l-Te'avvudî* الحَالُ التعودي)

Modern dilbilimciler bu üç terimi eş anlamlı olarak kullanmıştır. Dr. Hassan (ما يفعل) yapısının olumlusu için *hâl-i istimrârî* kavramını kullanmış, olumsuzu için (ما يفعل), pekiştirme durumu için ise (إنه يفعل) şeklinde kullanmayı önermiştir.²¹⁰ Bu yapıyla kesintiye uğramaksızın devam eden eylemi kast etmiştir. (يفعل) yapısının süreklilik manası ifade ettiğinin tam olarak anlaşılabilmesi için bunu gösteren somut veya bağlamsal karineler gereklidir. Örneğin (أنا أقرأ) “okuyorum” ifadesinden sadece konuşma anında bu fiilin gerçekleştirildiği kastedilmiş olabilir. Ancak (أنا أقرأ كل يوم) “Her gün okuyorum.” dediğimizde okuma eyleminin sürekli devam ettiğini ifade etmiş oluruz. “Her gün” ifadesi bu durumda, (يفعل الله ما يشاء) “Allah dilediğini yapar”²¹¹ ayetinde bağlamsal olarak anladığımız manayı ifade eden bir karine olarak kullanılmıştır. Nitekim bu ayeti kerimede fiil herhangi belirli bir zamana tahsis edilmemiş, sürekli bir zaman olarak gelmiştir.

Hamid Abdülkadir ise bu yapı için Muzâri-i Teavvüdî (المضارع التعودي) terimini kullanmış²¹², bazı dilciler Hâzır-ı Müstemir (الحاضر المستمر)²¹³, Hâl-i Teavvüdî (الحَالُ التعودي)²¹⁴ ve Zamân-ı Âm (الزمن العام)²¹⁵ terimlerini kullanmışlardır. Modern dilbilimciler *yaf'alu* (يفعل) sigasının bağlamsal karineler yardımıyla alışkanlık ifade etmesi

²¹⁰ Abdu'l-Cebbâr Tûvâm , **Zemenü'l-Fiil-i fi'lügati'l-Arabîye Karâ'inuh-u ve Cihatüh-ü**, Divânü'l-Matbu'atu'l-Cezâiriye, el-Cezâir, 1994, s. 95.

²¹¹ Âl-i İmrân Suresi, 40. Ömer Nasuhi Bilmen Meali.

²¹² Hamîd Abdu'l-kâdir, “Ma'ânî'l-Muzari' fi'l-Kur'an-ı'l-Kerîm”, **Mecme'u'l-Uğâti'l-'Arabîyye dergisi**, Tehrîr Matbaacılık, 13.c., Kahire 1961, s. 151.

²¹³ Ali Câbir el-Mansûrî, **ed-Delâletü'l-Zemeniye fi'l-Cümletu'l-'Arabîye**, 1. Baskı, Bağdat Üniversitesi'nin Matbaacılık, Bağdat 1984, s. 91.

²¹⁴ Tûvâme, **a.g.e.**, 1994, s. 91.

²¹⁵ Abdul'l-Kerim Bekri, **ez-Zemenu fi'l-Kur'an-ı'l-Kerim Dirâse Deleliyye lil Af'alu'l-Varide fih**, Daru'l-Fecri lil-Neşir ve'l-Tevzi' yayınevi, 3. Baskı, Kahire 2001, s. 111, 115.

noktasında görüş birliği içindedirler; ancak bu yapı için herhangi bir zamansal terim üzerinde uzlaşmaya varmamışlardır.²¹⁶

Abdülcebbar Tuvame'ye göre Hâl-i Müstemir, Hâl-i Teavvüdî ve Hâl-i Teceddüdü ifadelerini, "hâl" kelimesini kullanmaksızın sadece "Müstemir" (süreklilik) olarak isimlendirir.²¹⁷

Malik Yusuf el-Matlabi ise Hâzır-ı Müstemirr'in bu anlamı açıkça ortaya koyan herhangi bir karine olmaksızın (يظل يفعل) "Yapmaya devam ediyor" kalıbıyla ifade edilebileceğini söyler.²¹⁸ Bu görüşe yakın bir görüşte olan Ali Cabir el-Mansuri (يفعل) yapısı yerine (فاعلا) yapısını kullanmış ve kalıbın (يظل فاعلا) şeklinde olduğunu söylemiştir.²¹⁹ Bu kalıba örnek olarak (قالوا نعبد أصناما فنظل لها عكفين) "Dediler ki: «Putlara ibadet ediyoruz. Onlara (ibadete) devam edip duruyoruz.»²²⁰ ayeti kerimesini vermiştir. Burada (يظل فاعلا) kalıbı Hâl-i Müstemirre delalet eder. Olumsuzu (ما يفعل) şeklinde, pekiştirilmiş hal (إنه يفعل) olarak kullanılır.²²¹

2.4.2.2.4. Yenilenebilirlik "Hâl-i Teceddüdü (الحال التجديدي), Hâl-i Mütectedid (الحال المتجدد)"

Bu iki terim zamanda süreklilik manası ifade etmesi bakımından önceki terimlerle aynıdır ancak bu terimler arasındaki fark eylemin gerçekleşmesi esnasında ortaya çıkar. Bu yapıda eylem gerçekleşir ve kesintiye uğrar, sonra tekrar gerçekleşir ve tekrar kesintiye uğrar ve bu hal üzere sürekli devam eder. Bu eylem tekrar eden vakalardandır. Anlam bu şekliyle (تشرق الشمس من المشرق) "Güneş doğudan doğar." Cümlesinde olduğu gibi herhangi bir karine olmaksızın bağlamdan ortaya çıkar.

²¹⁶ Kemâl İbrâhîm Bedrî, **ez-Zemen fi'l Nahvi'l-Arabî**, 1. Baskı, et-Tekadum, er-Riyâd 1984, s. 163; Mahdî el-Mahzûmî, **Fi'l-Nahv-i'l-'Arabî Nakd ve Tevcih**, 2. Baskı, Dâr er-Râidu'l-'Arabî, Beyrut 1986, s. 157; es-Semerrâ'î, İbrahim, **a.g.e.**, s. 32; vd.

²¹⁷ Tûvâme, **a.g.e.**, 1994, s. 92.

²¹⁸ el-Matlabî, Melik Yusuf, **e-Zemen-u ve'l-Uğat-u, el-Hey'at-u'l-Masriyyet'u'l-'Ammet-u'll-Kitab**, Mısır, 1986, s. 287.

²¹⁹ el-MANSÛRÎ, Ali Câbir, **ed-Delâletü'l-Zemenîye fi'l-Cümletü'l-'Arabîye**, 1. Baskı, Bağdat Üniversitesi'nin Matbaacılık, 1984, s.93.

²²⁰ Şuara Suresi 71, Ömer Nasuhi Bilmen Meali.

²²¹ el-Mansûrî, **a.g.e.**, 1984, s.92; Tammâm Hassân, **el-Luğatu'l-Arabiyye Ma'nâhe ve Mebnâhe**, 3. Baskı, el-Hey'etül-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kuttâb, Kahire 1985, s. 248.

Nitekim güneşin doğuşu her gün tekrar eden bir vakadır ancak batmasıyla kesintiye uğrar.²²²

Hassan Temmam, bu yapı için (الحال التجديدي) *Hâl-i Teceddüdü* terimini benimserken,²²³ Abdülcebbar Tuvame (الحال المتجدد) *Hâl-i Müteceddid* terimini kullanmıştır.²²⁴ Fazıl es-Semerrâî süreklilik biçimleri arasında ayırım yapmamış, tamamı için (الاستمرار التجديدي) *İstimrâr-ı Teceddüdü* (Yenilenebilen Süreklilik) terimini kullanmıştır.²²⁵

Ancak Malik Yusuf el-Matlabi, hâl-i müteceddid (Yenilenebilir Şimdiki Zaman) için, bu anlamı ifade eden bir kalıp aramış ve herhangi bir karine olmaksızın bu manaya gelecek yapının (أفلم يسيروا في الأرض فتكون لهم قلوب يعقلون بما) “Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendileri için onlar ile düşünecekleri kalpler olsun²²⁶” ayetindeki gibi (يكون يفعل) olduğunu söylemiştir.²²⁷ Ali Cabir el-Mansuri ona bu görüşünde katılmış ve hâl-i müteceddid anlamının ifade edilmesi için (يكون فاعلا) kalıbını da eklemiştir. Örnek olarak (ونكون عليها من الشاهدين) “ve biz onun üzerine şahitlerden olalım.”²²⁸ Ayet-i kerimesini vermiştir. Kalıbın olumsuzu (ما يفعل) şeklinde ve pekiştirilmiş şekli de (إنه يفعل) şeklindedir.²²⁹

Arapçada Şimdiki Zaman Kuruluşu

Tablo 17: Arapçada *Yaf'alu* sigasının yalın durumu

Durum	Biçim
Olumlu Cümle	يُفَعِّلُ
Olumsuz Cümle	ما يُفَعِّلُ / لا يُفَعِّلُ / لَيْسَ يُفَعِّلُ / إِنْ يُفَعِّلُ

²²² Hassân, **a.g.e.**, 1985, s. 248; el-Mansûrî, **a.g.e.**, 1984, s.92.

²²³ Hassân, **a.g.e.**, 1985, s. 248

²²⁴ Tûvâme, **a.g.e.**, 1994, s. 92

²²⁵ Fâzıl Sâlih es-Semerrâ’î, **Ma’ânî en-Nahv**, Beytü’l-Hikme, el-Musıl 1989, 3.c., s. 322.

²²⁶ Hac Suresi 46, Ömer Nasuhi Bilmen Meali.

²²⁷ el-Matlabî, Malik Yusuf, **a.g.e.**, 1986, s. 287.

²²⁸ Maide Suresi 113, Ömer Nasuhi Bilmen Meali.

²²⁹ el-Mansûrî, **a.g.e.**, 1984, s.92; Hassân, **a.g.e.**, 1985, s. 248.

Olumlu Soru	هَلْ يَفْعَلُ؟/ أ يَفْعَلُ؟
Olumsuz Soru	أ مَا يَفْعَلُ؟/ أ لَا يَفْعَلُ؟

Arapçada Şimdiki Zaman Yardımcı Zarfları:

Şimdi الآن

Bugün اليوم

Şu anda فى هذه اللحظة

Hâlihâzırda, Şu anda فى الوقت الحاضر

Şimdiki ve geniş zaman aralarındaki farklar bu yardımcı zarfların kullanımından anlaşılmaktadır.

Tablo 18: *-(I)yor* biçiminin en çok kullanıldığı işlevlerin örnekleri verilerek Arapçadaki karşılığı

Şimdi çantalarımı taşıyorum .	1. الآن أنا أحمل حقائى.
Öğrenciler şu sırada kitapları okuyor .	2. يقرأ الطلاب فى الوقت الحاضر كُتُبهم.
Şimdi yemek yiyor muyuz?	3. هل سنأكل الطعام الآن؟
Bu kız tanıyor musunuz?	4. هل تعرفين هذه البنت؟
Şu anda dersleri çalışmıyor musun?	5. هل تُذاكر دروسك الآن؟
Öğretmen şimdi bizi görmüyor mu?	6. هل يرانا المعلم الآن؟
Kahvaltı okulda yapmayı düşünmüyor musun?	7. هل لا تُفكر فى تناول الفطور فى المدرسة؟
Ben sadece kahve içiyorum .	8. أنا فقط أشرب القهوة.
Sınavdan önce neden uyumuyorsunuz?	9. لماذا لا تنام قبل الإختبار؟
Babam şimdi işten geliyor .	10. أبى قادم الان من العمل.

Tablo 19: Türkçede –(I)yor Şimdiki Zaman Olumlu Teşkili ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

T. kişi zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	iste- yor -um	أنا أُريدُ
Sen	iste- yor -sun	أنتَ تُريدُ / أنتِ تُريدِ
O	iste- yor	هو يُريدُ / هي تُريدُ
Biz	iste- yor -uz	نحنُ نُريدُ
Siz	iste- yor -sunuz	أنتمُ تُريدوا/ أننَّ تُريدنَّ
Onlar	iste- yor -lar	هم يُريدوا/ هنَّ يُريدنَّ

Tablo 20: Türkçede –(I)yor Şimdiki Zaman Olumsuz Teşkili ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

T. kişi zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	iste- mi -yor-um	أنا لَسْتُ (ما) أُريدُ
Sen	iste- mi -yor-sun	أنتَ لَسْتَ (ما) تُريدُ / أنتِ لَسْتِ (ما) تُريدِ
O	iste- mi -yor	هو لَيْسَ (ما) يُريدُ / هي لَيْسَتْ (ما) تُريدُ
Biz	iste- mi -yor-uz	نحنُ لَسْنَا (ما) نُريدُ
Siz	iste- mi -yor-sunuz	أنتمُ لَسْتُمْ (ما) تُريدوا/ أننَّ لَسْتُنَّ (ما) تُريدنَّ
Onlar	iste- mi -yor-lar	هم لَيْسُوا (ما) يُريدوا / هنَّ لَسْنَ (ما) يُريدنَّ

Tablo 21: Türkçede –(I)yor Şimdiki Zaman Olumlu Soru Teşkili ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

T. kişi zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	iste- yor mu-y-um?	هل أنا أريد؟
Sen	iste- yor mu-sun?	هل أنت تُريد؟ / هل أنتِ تَريدِ؟
O	iste- yor mu?	هل هو يُريد؟ / هل هي تُريد؟
Biz	iste- yor mu-y-uz?	هل نحن نُريد؟
Siz	iste- yor mu-sunuz?	هل أنتم تُريدوا؟ / هل أننَّ تُريدنَّ؟
Onlar	iste- yor -lar mı?	هل هم يُريدوا؟ / هل هنَّ يُريدنَّ؟

Tablo 22: Türkçede –(I)yor Şimdiki Zaman Olumsuz Soru Teşkili ve Zamanın Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

T. kişi zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	iste- mi-yor mu-y-um?	أنا أَلَسْتُ (ما) أريد؟
Sen	iste- mi-yor mu-sun?	أنتَ أَلَسْتَ (ما) تُريد؟ / أنتِ أَلَسْتِ (ما) تُريدِ؟
O	iste- mi-yor mu?	هو أَلَيْسَ (ما) يُريد؟ / هي أَلَيْسَتْ (ما) تُريد؟
Biz	iste- mi-yor mu-y-uz?	نحن أَلَسْنَا (ما) نُريد؟
Siz	iste- mi-yor mu-sunuz?	أنتم أَلَسْتُمْ (ما) تُريدوا / أننَّ أَلَسْنَّ (ما) تُريدنَّ؟
Onlar	iste- mi-yor -lar mı?	هم أَلَيْسُوا (ما) يُريدوا؟ / هنَّ أَلَيْسْنَ (ما) يُريدنَّ؟

2.4.3. -(I)r /-Ar EKİ (Ar. Yaf‘alu بِفَعْل)

2.4.3.1. Türkçede Geniş Zaman

Türkçe dilbilgisi kitaplarının çoğunda –(I)r/-Ar morfemiyle teşkil olunun yapı geniş zaman olarak tanımlanır (İng. *Aorist, timeless*; Fr. *Aoriste atemporal*; Alm. *Aorist, Zeitlos*; Osm. *Muzari sigası, siga-i muzari*).²³⁰

T. Banguoğlu'nun geniş zaman eklerini temel zamanlardan değil, yan zamanlardan bir ek olarak tanımlar.²³¹

Türkçede Geniş Zaman Ekleri:

Türkçede geniş zaman teşkilinde –(I)r ve –Ar morfemleri kullanılmaktadır. Birincisi çok heceli fiil tabanlarının hepsinde ve bazı tek heceli fiil tabanlarında; ikincisi ise bazı tek heceli fiil tabanlarında kullanılır.

Türkçede geniş zamanın olumsuz görünüşü ise diğer zamanların olumsuz yapılışından farklıdır. Geniş zaman olumsuzu –mA + şahıs eki şeklinde olmayıp –mAz + şahıs eki şeklindedir; ancak tarihî gelişim sürecinde birinci teklik ve çokluk şahıslarda da değişiklik olmuştur. Günümüz Türkçesinde geniş zamanın olumsuzu şu şekilde teşkil olunur:

1. t. gel-me-m (eski bil-mez-im)	1. ç. gel-me-y-iz (bil-mez-iz)
2. t.gel-mez-sin	2. ç. gel-mez-siniz
3. t. gel-mez	3. ç. gel-mez-ler

Geniş Zamanın Tanımı ve İşlevi

Geniş zaman, konuşma zamanından önce başlayan ve konuşma zamanı ile sonrasında devam eden her an geçerli olan durum ve vakaları belirtmek için kullanılır.

M. Ergin'e göre geniş zaman, her zaman içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade eden zamandır.²³²

²³⁰ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 569.

²³¹ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s.442.

²³² M. Ergin, **a.g.e.**, s.291.

a) –(I)r/-Ar ekin basit yapısında zaman işleviyle kullanıldığında:

Bu ekin bağlama göre kullanımı değişebilmektedir. Çünkü –(I)r/-Ar eki hem kendi hareketi var hem de gerçek zaman diliminde de değişik zamanlara göndermeyi yapmaktadır. Bu sebepten dolayı geniş zaman eklerinin temel fonksiyonu *her zamanı* ifade etmektedir.

T. Banguoğlu'ya göre ise geniş zamanın bildirme kipi her üç zaman *şimdiki zaman, geçmiş zaman, gelecek zaman* sınırsız geniş kullanışları vardır. Bu kipin zaman olarak kullanıldığında belirsiz²³³ anlamında yer alır: *belirsiz gelecek zaman, belirsiz şimdiki zaman, zaman zaman geçmiş, belirsiz gereklilik* gibidir. Üstelik *süreklilik, karakter, alışkanlık* bildirir.²³⁴

M. Ergin, bu zaman yapısının asıl fonksiyonunun “*her zaman*”ı ifade etmek olduğunu söyler; geniş zaman, geçmiş zamanda başlayıp devam eden, böylece *daimîlik* (süreklilik) vasfını hâiz olan hareketler için kullanılabilir.²³⁵ Ona göre geniş zaman üç çeşit zaman ifade eder:

“1. Geniş zaman, 2. Geçmiş zamanla şimdiki zamanı içine alan bir zaman, 3. Gelecek zaman.” Bu şekilde Ergin'in, geniş zaman ekleri, hareketin bu üç zaman bölümünden birinde ortaya çıktığını veya çıkacağını göstermek için kullanıldığını bahsetmiştir.²³⁶

A. Dilaçar geniş zamanın –(I)r/-Ar eklerini *salt zamansallık* (aoriste absolu) “Yer güneşin etrafında döner” ve *alışkı geniş zamanı* (aoriste consuetudinale ya da habituel) “Her sabah çay içerim” ifade ettiğini bildirir.²³⁷

A. Akçataş ise geniş zaman yapısının ifade ettiği anlam için dört kavram kullanmıştır.²³⁸

²³³ “Bu belirsizlik ancak kullanım bilgisine dayalı olarak cümle içinde çeşitli yönlendiriciler yardımıyla tespit edilebilmektedir.” Benzer, **a.g.e.**, s. 194.

²³⁴ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s.462.

²³⁵ M. Ergin, **a.g.e.**, s. 291.

²³⁶ **a.g.e.**, s. 291.

²³⁷ A. Dilaçar, **a.g.e.**, s. 111, 112.

²³⁸ Ahmet Akçataş, “Türkiye Türkçesinde Cümle Süreye Bağlı zaman-Bakışta Kılınış”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Destekli Proje**, İleri Ofest, Afyonkarahisar 2005, s. 41, 42.

1. Genel geçer geniş zaman²³⁹: Her zaman geçerli olan ve her kesin kabul ettiği durumların, gerçeklerin anlatımında kullanılır, tabiat hadiseleri, kanunlar, atasözler gibi genel hüküm bildiren cümlelerin zamanı, geniş zaman $-(I)r/-Ar$ ekleri kullanılarak belirlenir.” “Her insan, bu sıkıntıları yaşar.”

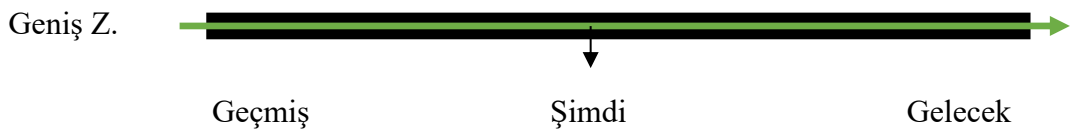
2. Özellik geniş zamanı: $-(I)r/-Ar$ ekleri, özellikleri bakımından varlıkların durumunu bildiren cümlelerin kuruluşunda da kullanılır. Süreklilik içinde özellik, bu yapıda düzenlenir” “Ali, bu konuda ne yapılacağını çok iyi bilir.”

3. Alışkanlık geniş zamanı: Alışkanlıkları ifade eden $-(I)r/-Ar$ ekleri, süreklilik bildiren ‘hep’, ‘dâimâ’ gibi alışkanlık ve süreklilik bildiren zaman zarfları, bu yapıda kullanılır.” “Ayşe’nin annesi, *her Perşembe* alışveriş için pazara gider”

4. Sürekli geniş zaman: Sürekli geniş zamandaki genel hüküm, özellik veya alışkanlık bildirmez. İşin, her zaman birden çok yapıldığı durumları gösteren bir sürekliliğe sahiptir. Bu yapı, tekrara dayalı bir sürekliliği gösterir.” “Komşularımız, *akşamüstleri* kahvede toplanırlar.”

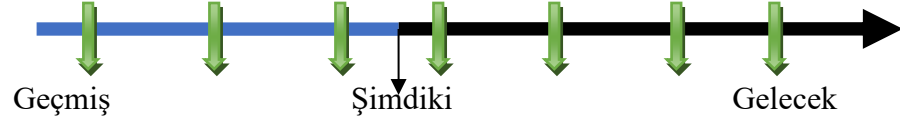
Yukarıda özetlenen görüşlere göre geniş zaman hem tekrar eden durumlar için hem de devamlılık gösteren fiiller için kullanılır.

Şekil 6: Geniş zamanın devamlılık içeren vakaların Gösterilmesi

²³⁹ Banguoğlu; geniş zaman kipi genel yargılar, hikmetler, kurallar, kanunlar, atasözleri, vecizeler gibi ifadesinin kullanımında *yargılık geniş zaman* ismini vermiştir. Banguoğlu, **a.g.e.**, s. 462.

Şekil 7: Geniş zamanın tekrar eden vakaların Gösterilmesi

b) $-(I)r/-Ar$ basit yapıda görünüş işleviyle kullanıldığında:

Yukarıda gösterildiği gibi geniş zaman $-(I)r/-Ar$ ekleri zaman ifade etmekten daha çok şekil ifade etmektedir.

Türkçe dilbilgisi kitaplarının çoğunda, $-(I)r/-Ar$ ekleri temel görünüş işleviyle kullanıldığında devamlılık, yani süreklilik görünüşüne sahip olduğu ifade edilmiştir. Üstelik bu ek farklı görünüş türlerini ifade etmektedir.

Z. Korkmaz'ın değerlendirmesine göre esas itibarıyla 'her zaman'ı içine alan süreklilik işlevi; bu işlevi dolayısıyla, sık sık yapılan, alışkanlık ya da âdet hâline gelen oluş ve kılışlar hep bu kiple anlatılır."²⁴⁰ Bunun yanında ihtimal anlamını da ifade eder. Özellikle gelecek zaman yerine kullanıldığı zaman kesin gelecek zaman bildirmez ihtimali gelecek zaman bildirir.

²⁴⁰ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 569

c) –(I)r/-Ar ekin basit yapıda kiplik işleviyle kullanıldığında:

Türkçe dilbilgisi kitaplarında –(I)r/-Ar morfeminin farklı kiplik anlamlarına sahip olduğunu belirtilmiştir. Benzer’in tespitine göre bu morfem, bildirme²⁴¹, alışkanlık²⁴², karakter²⁴³, istek, buyruk, gereklilik, kesinlik²⁴⁴, tahmin, söz verme olmak üzere sekiz farklı kipliğe sahiptir.²⁴⁵

Bildirme kipliğinde:

Atina demokrasinin doğduğu kent olarak bilinir.

Ar. تُعرف أثينا بأنها مهد الديمقراطية

Alışkanlık kipliğinde:

Sabahları kahve içerim.

Ar. أشرب القهوة في الصباح (صباحاً)

Karakter kipliğinde:

Sen adam olmazsın”

Ar. لَنْ تُكَوْنَ رَجُلًا

İstek kipliğinde:

Bir gün üniversiteyi bitirir büyük adam olursun.

²⁴¹ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s. 462; M. Ergin, **a.g.e.**, s. 291; “Bildirme kipliğinde ek her zaman genel doğruları, ilmî gerçekleri belirtir. Bu belirtme herkes tarafından kabul edilen genel yargıları içerir” Benzer, **a.g.e.**, s. 198; v.d.

²⁴² T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s. 462; Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 569; Benzer, **a.g.e.**, s. 198; v.d.

²⁴³ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s. 462.

²⁴⁴ Şeyda Ozil’e göre “Öğretmen (belki) gelir, Öğretmen (mutlaka) gelir. İlk cümlenin yüklemine kullanılan /-IR/ eki ile konuşucu, öğretmenin gelmesi üzerine bir tahminde bulunmaktadır. İkinci cümlede ise, gene aynı eki kullanarak öğretmenin gelmesine kesin olarak bakmaktadır.” Bu şekilde yazara göre -Ar/-Ir ekin Türkçede hem *kesinlik* hem de *tahmin* işlevi üstlenen bir kip anlatım biçimidir. Kullanıldığı cümlelerde -Ar/-Ir ekinin *kesinlik* ve *tahmin* anlamından hangisinin kastedildiğini, genellikle yer aldıkları bağlamlar ile belirlenir. Ancak kimi durumlarda *belki*, *mutlaka* vb. gibi belirteçlerle (zarflarla) desteklenerek cümlede geçerli olan kip anlamı daha açık olarak belirtilebilir ve dolayısıyla , yardımcı sözcüklerin kullanımı -Ar/-Ir ekinin kip anlamlarını pekiştirir, aynı zamanda da iki anlamdan hangisinin kastedildiğini açıkça ortaya koyar. Şeyda Ozil, “Temel tümcelerde ve ortaçlı yapılarda kip anlatımı”, Dilbilim Araştırmaları Dergisi, İstanbul 1994, s. 114.

²⁴⁵ Benzer, **a.g.e.**, s. 198.

Ar. ²⁴⁶ في يوم من الأيام تُنهي دراستك وتُصبح رجلاً كبيراً

Buyruk kipliğinde:

Dolabını temizlersin.

Ar. تقوم بتنظيف خزانةك

Gereklilik kipliğinde:

İlacını düzenli alırsın

Ar. تتناول دوائك بانتظام

Kesinlik kipliğinde:

Ahmet (mutlaka) gelir.

Ar. أحمد (حتمًا) يأتي

Tahmin kipliğinde:

Öğretmen (belki) gelir.

Ar. (ربما) يأتي المعلم

Söz verme kipliğinde:

Çarşamba günü dönerim.

Ar. ²⁴⁷ أعود يوم الأربعاء

2.4.3.2. Arapçada Geniş Zaman

Önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere Arap dilciliğinde Basra ve Kûfe olmak üzere iki ekol vardır. Arapçada zaman; Basralılara göre geçmiş zaman, geniş zaman ve emir zamanı olarak üçe ayrılırken Kûfelilere göre geçmiş zaman, gelecek zaman ve emir zaman olarak üçe ayrılır. Biz tezimizde Basralıların tasnifini dikkate alarak

²⁴⁶ Türkçe cümlesinde *Ar/-Ir ekinin* zamanı belirsiz gelecek zaman olarak bildirdiği için bu işlevinde Arapça cümlesinde karşılığında *yaf'alu* (يَفْعَلُ) sigası kullanmak yerine *seyaf'alu* (سَيَفْعَلُ) sigasının kullanılabilirliği: في يوم من الأيام تُنهي دراستك وتُصبح رجلاً كبيراً

²⁴⁷ Türkçe cümlede *Ar/-Ir ekinin* söz verme kipliğinin kullanıldığı Arapça cümlesinde karşılığında *yaf'alu* (يَفْعَلُ) sigası kullanmak yerine *seyaf'alu* (سَيَفْعَلُ) sigasının kullanılabilirliği: سأعود يوم الأربعاء

konuyu işlemekteyiz. Çünkü geniş zaman sadece Basralıların zaman tasnifinde kendine yer bulmuştur.

Ernest HARDER'e göre Arapça'daki şimdi zaman olarak geçen "muzâri"ye bu adı verenlerin Basralı dilciler olduğu bilinmektedir. Bu terim bilindiği gibi "el-muzâri' bi'smi'l-fa'il: ism-i faile benzeyen"²⁴⁸ muzâri ifadesinin kısaltılmış şeklidir. Kûfeli dilciler ise, bunun yerine "yef alu: *يُفَعَلُ*" terimini kullanırlar²⁴⁹". "Müstakbel" terimi ise, Basra ve Küfe dilciler tarafından muzâri yerine ortak olarak kullanılan bir terimdir. Nitekim Basralı dilciler olan el-Muberrid ve ez-Zeccâcî'niin Kûfeli dilciler gibi bu terimi sık sık kullandıklarını görürüz.²⁵⁰

es-Samarrâî'ye göre Kûfeli dilciler ise, sigaya işaret etmek için "yef alu: *يُفَعَلُ*", zamana işaret etmek için de "müstakbel" terimlerini kullanmaktadırlar.²⁵¹

Arap dilciliğinde geniş zaman (المضارع) henüz tamamlanmamış bir işi ifade eder, bundan dolayı şimdiki ve gelecek zamanlarla ifade edilebilir.²⁵² Arapçada geniş zaman fiilin sigası olan (يفعل) *yef'alu*, şimdiki zaman sigası ile aynıdır; zira Arapçada geniş zamanın asıl fonksiyonu şimdiki zamandır ve bu yapı bazı edatlar eklenerek gelecek zamanı ifade eder.

Arapçada geniş zaman "*yef'alu*" *يُفَعَلُ* sigasının ifade ettiği zamanlar hakkında Arap dilcilerin arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bazılarına göre bu siga asıl şimdiki zaman için kullanılır ve gelecek zamana elverişlidir. Bazıları da geniş zamanın aslında şimdiki zaman için gerçek olduğunu ama gelecek zaman için mecazdır. Bu sebeple Basralılar ve Kûfeliler arasında *yef'alu* *يُفَعَلُ* sigası konusunda farklı fikirler ortaya çıkmıştır.

Yaf'alu (يُفَعَلُ) sigası tek başına geldiği zaman belli bir zamanı ifade etmez. Geniş zaman, gelecek zaman ve geçmiş zamanı ifade etme imkânı vardır. Ama genelde

²⁴⁸ Sîbeveyh, **a.g.e.**, c.I, s. 13.

²⁴⁹ el-Ferrâ, **Ma' ani'l-Kur'an**, c.1, 'Alemlü'l-Kutub, Beyrut 1983, s. 3, 136- 274- 296- 386

²⁵⁰ Ernst Harder, **Modern Arapça grameri**, çev.Ekrem Sarıkçıoğlu, Bayrak Yayıncılık, İstanbul 1982, s.90

²⁵¹ es-Semerrâî, **a.g.e.**, 1983, s. 18

²⁵² Ernst Harder, **a.g.e.**, s.90

bu siga yenileme ve tekrarlama anlamı verir. Bu meseleyi John C. Eisele, İngilizce ve Mısır Arapça şivesinin karşılaştırılması ile ilgili yaptığı araştırmada açıklamıştır.²⁵³

er-Reyhani'nin ifadesine göre *yef'alu* (يَفْعَلُ) sigasına aktarılan edatlar ve cümlede bulunan zarflarla bu yapının hangi zamanı ifade ettiği anlaşılır. Eylemin tekrarlanması, süreklilik, ve her seferde yenilenme, bu yapının anlamları arasındadır.²⁵⁴

İbtida (ل) 'si başlangıç le 'si ise bağlanarak, olumsuz (لا) 'si ve (ليس/ ما) olumsuz edatlarıyla geniş zaman, (لم- لما- رب- ربما) edatlarıyla geçmiş zaman türlerini (uzak geçmiş zaman, geleceğe bağlı geçmiş zaman ve mutlak geçmiş zaman) ve س- ل- ن- harfleriyle bağlanarak, سوف- لسوف- قد- أن- عسي- لا- لو- لولا- لوما- ليت- هلا- ألا- عل- قد- لن- ليس- ما- هيها edatlarıyla gelecek zaman da ifade eder. Bazı zarflarla كثرما- سرعان ما- طالما- قلما gibi sürekli ve seyrek yapılan alışkanlıkları ifade eder.

Arapçada Geniş Zaman (Yef'alu) Sigasının Çeşitleri:

Türkçede geniş zaman morfeminin üç alt biçimi olduğu gibi Arapçadaki *yef'alu* sigasının da çeşitleri vardır. Bunlar yukarıda bahsettiğimiz geçmiş zaman sigalarının bazı hareketleri değiştirilerek ve başına (ye- ي) harfi eklenerek oluşturulmaktadır.

Geniş Zamanın Olumsuzu:

Yaf'alu (يَفْعَلُ) sigası hem geniş hem de şimdiki zamanda kullanmasına rağmen olumsuz edatları biraz farklıdır. Şimdiki zaman anlamında kullanılan *yef'alu* (يَفْعَلُ) sigasını dört olumsuz edatı varken, geniş zaman anlamında tek bir edat vardır. Geniş zamanın olumsuz edatı sadece (لا لا)dır.

²⁵³ Eisele, John C' a göre *yaqtulu* fiili (he kills/ is killing/ will kill) (tr. öldürüyor, öldürmüştür, öldürecek) olarak ifade eder → imperfect (tr. bitmemişlik)= 'incomplete action' (tr. Tamamlanmamış olay) or 'non-past' (tr. Geçmiş dışı), i.e present (tr. Geniş zaman/ şimdiki zaman) or future (tr. Gelecek zaman).

²⁵⁴ er-Reyhani, a.g.e.,1997, s.104

Tablo 23: Arapçada Geniş Zaman Kuruluşu

	Olumlu	Olumsuz
Olumlu Cümlede	يُفْعَلُ	لَا يُفْعَلُ
Soru Cümlesinde	هَلْ يُفْعَلُ؟ أُفْعَلُ؟	أَلَا يُفْعَلُ؟

Arapçada Geniş Zaman Yardımcı Zarfları:

Geniş zamanı şimdiki zamandan ayrılabilmek için genellikle şu zarflar kullanılır:

Daima,, hep: دائما / دوماً / دائماً , Genellikle: عادةً , Çoğunlukla: غالباً / غالباً ,
Çoğunlukla, çoğu, sık sık: كثيراً ما , Arada bir, pek az: قليلاً ما , Nâdiren, biraz, seyrekçe:
من كل حين / من كل وقت , Zaman zaman, arasıra: أحياناً , Zaman zaman, arasıra: نادراً / نادراً
وحين

Tablo 24: *-Ir/-Ar* biçiminin en çok kullanıldığı işlevlerin örnekleri verilerek Arapçadaki karşılığı

1. Bu konu seni ilgilendirmez.	1. هذا الموضوع لا يُعْنِيكَ.
2.Öğenciler genellikle sınavdan önce dersleri çalışırlar .	2. عادةً يدرس الطلاب دروسهم قبل الإمتحان.
3.Ben her Sabah bir fincan kahve içerim .	3. أنا أحتسى فنجان قهوة كل صباح.
4.Ali her sabah parkta yürüyüş yapar .	4. يُمارس على رياضة المشى كل صباح في المنتزة.
5.Sabreden kazanır .	5. مَنْ صَبَرَ ظَفَرَ
6.Ayşe her hafta sonu ailesine kahvaltı hazırlar .	6. تُعدُّ عائشة طعام الإفطار كُل عطلة أسبوع لأسرتها.
7.Müzik dinlemeyi istemez misin?	7. أ لا تُريد أن تستمع الى الموسيقى؟
8.Güneş doğudan doğar .	8. تشرق الشمس من المشرق.
9.Ahmet zaman zaman sigara içer .	9. من كل وقت وحين يشرب أحمد سيجار.
10.Ara sıra biraz dinleriz .	10. من حين لآخر نَسْتَرِيح قليلاً.

Tablo 25: Türkçede Geniş Zaman Olumlu Teşkilinin ve Arapça Yapıyla Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	yaz- ar -ım	أنا أَكْتُبُ
Sen	yaz- ar -sın	أنتَ تَكْتُبُ - أنتِ تَكْتُبِينَ ²⁵⁵
O	yaz- ar	هو يَكْتُبُ - هي تَكْتُبُ
Biz	yaz- ar -ız	نحنُ نَكْتُبُ
Siz	yaz- ar -sınız	أنتم تَكْتُبُوا - أنتن تَكْتُبْنَ
Onlar	yaz- ar -lar	هم يَكْتُبُوا - هن يَكْتُبْنَ

Tablo 26: Türkçede Geniş Zaman Olumsuz Teşkilinin ve Arapça Yapıyla Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	Yaz- ma -m	أنا لا أَكْتُبُ
Sen	Yaz- maz -sın	أنتَ لا تَكْتُبُ - أنتِ لا تَكْتُبِينَ ²⁵⁶
O	Yaz- maz	هو لا يَكْتُبُ - هي لا تَكْتُبُ
Biz	Yaz- ma -yız	نحنُ لا نَكْتُبُ
Siz	Yaz- maz -sınız	أنتم لا تَكْتُبُوا - أنتن لا تَكْتُبْنَ
Onlar	Yaz- maz -lar	هم لا يَكْتُبُوا - هن لا يَكْتُبْنَ

²⁵⁵ Arapçada tesniye zamiri da var yani iki kişi bunlar dört zamirdir. Birincisi Tesniye 3. Şahıs müzekker(erkekler) "هما يَكْتُبان" , tensiye 3. Şahıs mü'ennes "هما تَكْتُبان" , Tesniye 2. Şahıs müzekker ve mü'ennes aynıdır "أننما تَكْتُبان".

²⁵⁶ Arapçada tesniye zamirlerin olumsuz şekilleri: Birincisi Tesniye 3. Şahıs müzekker(erkekler) "هما لا يَكْتُبان" , tensiye 3. Şahıs mü'ennes "هما لا تَكْتُبان" , Tesniye 2. Şahıs müzekker ve mü'ennes aynıdır "أننما لا تَكْتُبان".

Tablo 27: Türkçede Geniş Zaman Olumlu Soru Teşkilinin ve Arapça Yapıyla Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	Yaz- ar mı-y-ım?	هل / أنا أكتب؟
Sen	Yaz- ar mı-sın?	هل / أنت تكتب؟- هل / أنت تكتب؟
O	Yaz- ar mı?	هل / هو يكتب؟- هل / أهي تكتب؟
Biz	Yaz- ar mı-y-ız?	هل / نحن نكتب؟
Siz	Yaz- ar mı-y-sınız?	هل / أنتم تكتبوا؟- هل / أنتم تكتبون؟
Onlar	Yaz- ar -lar mı?	هل / هم يكتبوا؟- هل / هن يكتبن؟

Tablo 28: Türkçede Geniş Zaman Olumsuz Soru Teşkilinin ve Arapça Yapıyla Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	Yaz- maz mı-y-ım?	أنا لا أكتب؟
Sen	Yaz- maz mı-sın?	أنت لا تكتب؟- أنت لا تكتب؟
O	Yaz- maz mı?	أهو لا يكتب؟- أهي لا تكتب؟
Biz	Yaz- maz mı-y-ız?	أنحن لا نكتب؟
Siz	Yaz- maz mı-y-sınız?	أنتم لا تكتبوا؟- أنتم لا تكتبون؟
Onlar	Yaz- maz -lar mı?	أهم لا يكتبوا؟- أهن لا يكتبن؟

Bu tablodaki Arapça kısmın geniş zamanda çekimlendiği fiil şimdiki zaman tablosu ve geniş zaman tablosunun Arapça kısmına bakarsak iki çekimin birbirinin aynısı olduğu görülür. Bu yüzden Arapçada geniş zaman ve şimdiki zaman anlamı cümlenin bağlamından veya *yef'alu* sigasıyla gelen edatlardan anlaşılmaktadır.

2.4.4. -AcAk EKİ (Ar. Seyef‘alu, sevf Yaf‘alu سَوْفَ يَفْعَلُ / سَيَفْعَلُ)

Türkçe ve Arapça dilbilgisi kitaplarında ele alınan temel fiil zamanlarından biri gelecek zamandır. Gelecek zaman, henüz gerçekleşmemiş, olmamış bir olay veya durumu ifade ettiği için kimi dillerde ‘niyet zamanı’, ‘beklenen zaman’ olarak da adlandırılmıştır. Biz bu bölümde Türkçe ve Arapçada gelecek zaman kavramının sınırlarının ve anlamının dilbilgisi kitaplarında nasıl belirlendiğini ortaya koymaya çalışacağız.

2.4.4.1. Türkçede Gelecek Zaman

Gelecek zaman (Alm. *Futur, futurum*; Fr. *futur*; İng. *future*; Osm. *İstikbal*; Arp. *Mustakbel*), Banguoğlu’ya göre gelecek zaman yahut ‘geleceğin bildirmesi (indicatif du futur)’, henüz gerçekleşmemiş bir kılış anlatır ve konuşulan zamandan sonraki bir zamanı kapsar. Dilaçar, bu yapıyı “geleceklik” (futur simple) olarak adlandırmıştır.²⁵⁷

*Ne zaman taşınacaksın?*²⁵⁸

متى سَنَنْتَقِلُ؟ / متى سوف تَنْتَقِلُ؟

Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman kavramı için -IsAr ekini kullanılmıştır. Esasen bir sıfat-fiil olan -AcAk eki yaygın olarak 17. yüzyıldan sonra gelecek zaman teşkilinde kullanılmaya başlanmış ve -IsAr morfeminin yerini tutmuştur.

-AcAk eki, sadece zaman değil görünüş ve kiplik işlevlerine sahip olabilmektedir.²⁵⁹

a) AcAk eki zaman işleviyle kullanıldığında:

-AcAk ekiyle teşkil olunan yapıda, olay ve durum ne konuşma zamanında ne de konuşma zamanın öncesi gerçekleşmiştir. Olay ve durum konuşma zamanından sonraki bir zaman diliminde gerçekleşecektir; yani konuşucunun planında, niyetinde veya tasavurunda olabilecek bir olaydır.

Z. Korkmaz, -AcAk eki karşılanan gelecek zaman kipi, bu ekin asıl görevi; henüz gerçekleşmemiş bulunan; ancak, fiilin gösterdiği oluş ve kılış gelecekteki bir

²⁵⁷ A. Dilaçar, a.g.e., Ankara 1971, s. 112.

²⁵⁸ T. Banguoğlu, a.g.e., s. 465.

²⁵⁹ T. Benzer, a.g.e., s.181.

zaman kesminde mutlaka gerçekleşeceğini bildiren bir kip olduğunu ve yapılacak iş niyet hâlinde olsa bile, gerçekleşmesinde kesinlik bulunduğu için -AcAk ekiyle kurulan gelecek zaman kipinde var olduğunu belirtmişti.²⁶⁰

Gelecek zaman -AcAk ekinin kapsamı çok geniştir, konuşma zamanından sonraki bir zamanda gerçekleştiğini belirlenmiştir ancak ne zaman gerçekleştiğini belirsizdir. Bundan dolayı fiil zamanındaki sınırını çizmek için cümlenin içindeki zaman zarfları yardımıyla yönlendirilmektedir: *yarın, bu gün, geceleyin, iki hafta önce, üç yıl sonra, daha sonra, beş güne kadar, yakında, sonsuza dek, önümüzdeki günlerde* gibidir.²⁶¹

“Yarın işe buradan başlayacaksın”

Ar.

غداً سَتَبْدَأُ الْعَمَلُ مِنْ هُنَا / غداً سَوْفَ تَبْدَأُ الْعَمَلُ مِنْ هُنَا

M. Ergin'e göre -AcAk eki şekil ve zaman ifade eder, şekil olarak bildirme zaman olarak gelecek zaman ifade eder, yani bu ekler hareketin gelecek zaman olacağını bildirir.²⁶²

Türkçede gelecek zamanın birden daha fazla çeşidi vardır. İhtimali gelecek zamanda -Ir, -Ar eki, yakın gelecek zamanda -Iyor eki, kesin veya uzak gelecek zaman için -AcAk eki kullanılmaktadır.

Bu konuda Ergin şöyle belirtmiştir; geniş zaman ve şimdiki zaman bazen gelecek zaman olarak ifade ettiğini bahsetmiştik. Ancak geniş zaman -(I)r/-Ar eklerini bildirdiği ihtimali bir gelecek zaman, şimdiki zaman -(I)yor ekinin bildirdiği çok yakın bir gelecek zaman veya şimdiki zamanla birleşmiş bir gelecek zamandır. -AcAk eki ise bildirdiği gelecek zaman istekli, belirli, niyetli bir gelecek zamandır. Bu -AcAk eki ihtimali bir gelecek zaman bildirmez, gerçek bir gelecek zaman ifade eder. Fiilin gerçekleşebileceği değil, gerçekleşeceği ifade edilir. Üstelikle bu -AcAk eki şimdiki ana karışmış bir an değil şimdiki andan sonra başlayan açık ve tam bir gelecek zamandır. Kısaca geniş zaman ve şimdiki zaman eklerinin karşıladığı gelecek zaman

²⁶⁰ Z. Korkmaz, a.g.e., s. 559

²⁶¹ T. Benzer, a.g.e., s. 181; Korkmaz, a.g.e., s. 559.

²⁶² M. Ergin, a.g.e., s. 302.

geniş zaman ve şimdiki zaman anlatım içinde bir gelecek zaman, fakat –AcAk eklerinin karşıladığı gelecek zaman asıl ve tam bir gelecek zaman ifadesi taşımaktadır.²⁶³

–AcAk ekiyle çeşitli zamanların anlatımı:

Z. Korkmaz’a göre –AcAk eki gelecek zaman kipindeki zaman kaymaları başlıklı altında –AcAk eki, görülen veya duyulan geçmiş zaman, geniş zaman, şimdiki zaman, emir ve istek kipleri gösterebilir.²⁶⁴ Ancak Benzer’e göre “–AcAk eki yalnızca şimdiki ve geniş zamana atıfta bulunabilmekte geçmiş zamana dair herhangi bir gönderme söz konusu değildir.”²⁶⁵

b) –AcAk ekleri görünüş işlevi ile kullanıldığında:

Benzer’e göre –AcAk ekleri görünüşü ikiye ayrılmıştır: 1) **Dil bilgisine dayalı görünüş**, henüz gerçekleşmemiş durum ve vakalara ek **sürme** görünüş türüne sahiptir. Bitmemişlik görünüşü söz konusu değildir, çünkü durum ve vaka henüz başlamamıştır. Bu nedenle ne *bitmişlik* ne de *bitmemişlik* nitelendirilebilir: “*Bu bölümde arkadaşım irem ve ben fazıl sizlere öğretmenimizin verdiği proje ödevimizden kısa bölümler sunacak.*” Cümlesinde fiilin gösterdiği durum ve vaka henüz başlamamış; fakat başlamak üzerindedir. 2) **Aşama görünüşü** bakımından -acak, -ecek ekleriyle atıfta bulunan durum ve vaka başlangıcı ve sonu *belirsizdir*. Belirlilik için ancak cümle içindeki çeşitli yönlendirici (zarflar) yardımıyla gerçekleşmektedir: “*Bu yılda aynı düzeyde öğrenci gelmesi hâlinde 2022 yılı sonunda Türkiye’ye gelen yabancı öğrenciler sayısı 100.000 öğrenciye ulaşacak.*” Cümlede kullanılan zaman zarfı vakanın başlangıç “*bu yıl*” ve bitiş “*2022 yılı sonunda*” dilimini belirli hâle getirmektedir.²⁶⁶

–AcAk ekleri kiplik işlevi ile kullanıldığında:

Yukarıda açıklandığı üzere Türkçede –AcAk eki zaman açısından, gelecek zaman ifade ettiğini bulunmuştur. Gelecek zamanla ne geçmiş zaman gibi yaşanmış ve gerçekleşmiş ne şimdiki zaman gibi yaşanan ve gerçekleşen ne de geniş zaman gibi yaşanmakta ve gerçekleşmekte olan bir durum ve vaka söz konusu değildir. Çünkü

²⁶³ M. Ergin, **a.g.e.**, s. 302.

²⁶⁴ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 564- 565-566-567-568.

²⁶⁵ Z. Benzer, **a.g.e.**, s. 181.

²⁶⁶ Benzer, **a.g.e.**, s. 183.

gelecek zaman henüz yaşanmamış ve gerçekleşmemiş bir durumdur. Bu sebepten dolayı gelecek zaman –AcAk eki ile belirtilen gelecek zaman, bir niyeti bir isteği veya bir planı bildirmektedir.

Türkçe çalışma kapsamında –AcAk ekinin *niyet, bildirme, gereklilik, söz verme, istek, tahmin, buyruk* gibi farklı kipliği bulunmaktadır. Bununla beraber Korkmaz’a göre metinlerde –AcAk gelecek zaman ekinin yer yer *sitem, şaşkınlık, kızgınlık, şüphe, tembih, olmazlık, ihtar, sevinç, böbürlenme, kabullenme* gibi birbirinden farklı işlevlere yönelmiş kullanışları da yer almıştır. –AcAk ekiyle gelecek zaman kipinin, bir “*tahmin*”, bir “*olasılık*” işlevi ile kullanıldığı yerler de vardır. Tahmini işlevi gösteren yerlerde daha çok, nispeten kalıplaşmış bulunan “*olacak*” biçimi yer almıştır.²⁶⁷

Akçataş’a göre gelecek zaman –AcAk ekinin işlevleri şunlardır: *belirli gelecek zaman, gerekli gelecek, niyet – istek gelecek, emir gelecek, ihtar gelecek, temennî gelecek,DI.....-AcAk (yakın gelecek), ha.....-DI, ha.....-AcAk (çok yakın gelecek).*

Sonuç olarak Türkçede gelecek zaman –AcAk eki, zaman ve görünüş işlevinden daha çok kiplik işleviyle kullanıldığı görülmüştür. Bu nedenle Türkçe bir metnin içerisinde –AcAk ekinin farklı işlevlere yönelmiş kullanışları yer aldığından dolayı öncelikle Türkçe metinlerinde –AcAk ekinin kullanılışı iyice bilinmesi gerekir böylece ekinin tam ifade edeceği anlam Arapçaya çevirilebilmektedir. Arapçadaki gelecek zaman eki ve işlevi sonraki bölümünde daha detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

²⁶⁷ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, 562,563.

Tablo 29: Türkçede (-AcAk) Gelecek Zaman Teşkili ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

	Türkçe	Arapça
Olumlu Cümle	-AcAk	سَيُفْعَلُ سَوْفَ يَفْعَلُ إِسْم فاعل + شخص / ضمير (هو فاعل)
Olumsuz Cümle	-mA-y-AcAk	لَنْ يَفْعَلَ لَا يَفْعَلُ
Olumlu Soru	-AcAk mI?	هَلْ سَيُفْعَلُ؟ أَسَوْفَ يَفْعَلُ؟ أَيُفْعَلُ؟
Olumsuz Soru	-mA-y-AcAk mI?	أَلَنْ يَفْعَلَ؟ أَلَا يَفْعَلُ؟

2.4.4.2. Arapçada Gelecek Zaman

Arapçada gelecek zaman için özel bir eylem sigası yoktur; bunun için *س* (*sin*) harfi veya *سوف* (*sevfe*) edatı *yef'alu* sigasına aktarılır. Sibeveyh'in (1988: 35) *el-Kitab*'ında ifade ettiği gibi "سيذهب" (gidecek) dediğinde, bununla gelecek zamanda olması beklenen ifade edilir.²⁶⁸ Aynı kaynakta Sibeveyh'in işaret ettiği gibi "سيفعل" ve "سوف يفعل" denilir. Ama bu iki ekin görünüşleri bakımından değişiklikler vardır. Sadece *س* (*sin*) harfi aktarıldığında yakın gelecek zaman, yani "سيفعل" = 'az sonra yapacak'; ama *سوف* (*sevfe*) edatı uzak gelecek zaman, yani "سوف يفعل" = 'ileride yapacak' şeklinde gelecek zamana özel olarak ifade edilir. Ancak Abbas Hasan'a göre "سوف يفعل" = 'yakında yapacak' anlamını da verebilir.²⁶⁹

²⁶⁸ Sibeveyh, a.g.e., c. 1., s.35.

²⁶⁹ Hasan, a.g.e. 1978, s. 60.

Yukarıda gösterildiği gibi dilbilimciler “سيفعل” ve “سوف يفعل” *seyaf’alu* ve *sevf yaf’alu* kalıpların delaletini fark etmiş ve onun yerlerini incelemişlerdir. Ancak bu kalıpların kavramı bakımından çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Bazıları *el-mustakbel-u’l-basit* (المستقبل البسيط)²⁷⁰ “tr. basit gelecek zaman”, bazıları *el-mustakbel-u’l-mukayyed* (المستقبل المقيد)²⁷¹ “tr. sınırlı gelecek” ve bazıları ise *el-mustakbel-u’l-’adi* (المستقبل العادي)²⁷² “tr. sıradan gelecek zaman” olarak adlandırmışlardır. Bununla birlikte konuşma zamanından sonra başlayıp sonsuza kadar devam ettiğinden dolayı gelecek zamanın sınırlarını belli olmadığı fark edilmiş ve ondan dolayı Abas Hasan bu kalıpları *ez-zemen-u’l-vasi’* (الزمن الواسع)²⁷³ “tr. geniş zaman” olarak nitelendirmiştir.

Gelecek zaman için çeşitli tanımlar yapılmıştır. Ibn Ya’iş (2001: 04)’e göre gelecek zaman, şimdiki zaman veya geniş zamanda olmayan olaydır. Ve onun konuşma zamanı olayın zamanından önce gerçekleşir.²⁷⁴ Yani şimdiki zamandaki konunun gelecekte belirli bir zamanda yapmayı veya yapmamayı amaçladığı olayı ifade etmektedir.

Tablo 30: Arapçada Gelecek Zaman Kuruluşu

Cümle Tipi	Olumlu	Olumsuz
Olumlu Cümlede	سيفعل سوف يفعل (هو فاعل)	لن يفعل لا يفعل
Soru Cümlesinde	هل سيفعل؟ أ سيفعل؟ أ سوف يفعل؟	أ لن يفعل؟ أ لا يفعل؟

²⁷⁰ Hassân, a.g.e. 1985, s. 245.; TÛVÂME , a.g.e., s. 94.

²⁷¹ Aydın, a.g.e., s. 8.

²⁷² el-Mansûrî, a.g.e., s. 94.

²⁷³ Hasan, a.g.e., s. 60.

²⁷⁴ İbn-i Ya’iş, a.g.e., c.07, s. 04.

Yardımcı Zarflar ve Unsurları:

Yef'alu sigasına س (*sin*) harfi veya سوف (*sevfe*) edatı eklemeyen de gelecek zaman anlamı verilebilir. Bu durum hem cümle anlamından hem de bazı yardımcı zarfların kullanımından anlaşılmaktadır.

Yarın: غدا , Öbür gün: بعد غد , gelecek: التالى\القادم (-dAn) sonra: بعد , gelecekte, ileride: فى المستقبل\ فيما بعد:

Ahmet Muhtar Ömer'e göre günümüz Arapçasında yapılan hatalardan biri سوف لن (*sevfe*) edatıyla olumsuz edatı beraber kullanmaktır. Ör. *Yapmayacak* سوف لن (*sevfe*) edatıyla olumsuz edatı beraber kullanılmaktadır. Örneğin *Yapmayacak* سوف لن = *لا يفعل* = *كُنْ يَفْعَلْ*. Bunun doğrusu: *لا يفعل*.²⁷⁵

Tablo 31: -AcAk biçiminin en çok kullanıldığı işlevlerin örnekleri verilerek Arapçadaki karşılığı

Yakında Ben, onu alevli ateşe yaslayacağım (atacağım) ²⁷⁶ .	1. "سَأُصَلِّيهِ سَقَرًا."
Hayır! Siz yakında bileceksiniz ²⁷⁷	2. "كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ."
Ali yarın okula gelmeyecek.	3. لَنْ يَذْهَبَ عَلَى إِلَى الْمَدْرَسَةِ غَدًا.
Hocamız bize ödev vermeyecek.	4. لَنْ يُعْطِينَا أُسْتَاذُنَا وَظَيْفَةً.
Mısır'a gidecek misiniz?	5. هَلْ سَتَذْهَبُونَ إِلَى مِصْرَ؟
Arapça'yı öğrenecek miyiz?	6. أَسَوْفَ نَتَعَلَّمُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ؟
Bu kafeye tekrar gelmeyecekler mi?	7. أَلَنْ يَخْضَرُوا إِلَى هَذَا الْكَافِيَةِ مَرَّةً أُخْرَى؟
Zor günler kesin geçecek.	8. خَتْمًا سَتُضَى الْأَيَّامُ الصَّعَابُ.
Annenize yardım etmeyecek misiniz?	9. أَلَنْ تُسَاعِدُوا وَالِدَتِكُمْ؟
Sizinle bir daha konuşmayacağım.	10. لَنْ أَتَحَدَّثُ مَعَكُمْ مَرَّةً أُخْرَى.

²⁷⁵ Ahmet Muhtar Ömer, *Ahta'u'l-uğatu'l-'Arabiyye El-mu'âsira 'Înde'l-Kutab ve'l-İza'yiin*, Dâru Neşr-i 'Alemlu'l-kutub, 1991, s. 168.

²⁷⁶ Muddessir sûresi 27. ayeti Kuran beycan. net

²⁷⁷ Tekâsur sûresi 3. Ayet a.g.e

Tablo 32: Türkçede Gelecek Zaman Olumlu Teşkilinin ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	Yaz-acak-ım	أنا سأكتب - أنا سوف أكتب
Sen	Yaz-acak-sın	أنت ستكتب - أنت سوف تكتب / أنت ستكتبين - أنت سوف تكُتِبن ²⁷⁸
O	Yaz-acak	هو سيكتب - هو سوف يكتب / هي ستكتب - هي سوف تكُتِب
Biz	Yaz-acak-ız	نحن سنكتب - نحن سوف نكتب
Siz	Yaz-acak-sınız	أنتم ستكتبون - أنتم سوف تكُتِبون / أنتم ستكتبن - أنتم سوف تكُتِبن
onlar	Yaz-acak-lar	هم سيكتبون - هم سوف يكتبون / هن سيكتبن - هن سوف يكُتِبن

Tablo 33: Türkçede Gelecek Zaman Olumsuz Teşkilinin ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	Yaz-ma-y-acak-ım	أنا لن أكتب
Sen	Yaz-ma-y-acak-sın	أنت لن تكتب / أنت لن تكُتِبن ²⁷⁹
O	Yaz-ma-y-acak	هو لن يكتب / هي لن تكُتِب
Biz	Yaz-ma-y-acak-ız	نحن لن نكتب
Siz	Yaz-ma-y-acak-sınız	أنتم لن تكُتِبون / أنتم لن تكُتِبن
Onlar	Yaz-ma-y-acak-lar	هم لن يكتبون / هن لن يكُتِبن

²⁷⁸ Tesniye zamirlerin gelecek zaman olumlu şekilleri: Birincisi Tesniye 3. Şahıs müzekker(erkekler) "أنا سوف يكتبان / سيكتبان", tensiye 3. Şahıs mü'ennes "أنا سوف تكتبان/هما ستكتبان", Tesniye 2. Şahıs müzekker ve mü'ennes aynıdır "أنتما سوف تكتبان/أنتما ستكتبان".

²⁷⁹ Tesniye zamirlerin gelecek zaman olumsuz şekilleri: Birincisi Tesniye 3. Şahıs müzekker(erkekler) "أنا لن يكتبان", tensiye 3. Şahıs mü'ennes "أنا لن تكتبان", Tesniye 2. Şahıs müzekker ve mü'ennes aynıdır "أنتما لن تكتبان".

Tablo 34: Türkçede Gelecek Zaman Olumlu Soru Teşkilinin ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	Yaz-acak mı-y-ım?	هل أنا سأكتب؟- أ أنا سوف أكتب؟
Sen	Yaz-acak mı-sın?	هل أنت ستكتب؟- أ أنت سوف تكتب؟ / هل أنت ستكتبين؟- أ أنت سوف تكتبين؟
O	Yaz-acak mı?	هل هو سيكتب؟- أ هو سوف يكتب؟ / هل هي ستكتب؟- أ هي سوف تكتب؟
Biz	Yaz-acak mı-y-ız?	هل نحن سنكتب؟- أ نحن سوف نكتب؟
Siz	Yaz-acak mı-sınız?	هل أنتم ستكتبون؟- أ أنتم سوف تكتبون؟ / هل أنتن ستكتبن؟- أ أنتن سوف تكتبن؟
Onlar	Yaz-acak-lar mı?	هل هم سيكتبون؟- أ هم سوف يكتبون؟ / هل هن سيكتبن؟- أ هن سوف يكتبن؟

Tablo 35: Türkçede Gelecek Zaman Olumsuz Soru Teşkilinin ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça
Ben	Yaz-ma-y-acak- mı-y-ım?	أ أنا لن أكتب؟
Sen	Yaz-ma-y-acak mı-sın?	أ أنت لن تكتب؟ / أ أنت لن تكتبي؟
O	Yaz-ma-y-acak mı?	أ هو لن يكتب؟ / أ هي لن تكتب؟
Biz	Yaz-ma-y-acak-ız?	أ نحن لن نكتب؟
Siz	Yaz-ma-y-acak mı-sınız?	أ أنتم لن تكتبون؟ / أ أنتن لن تكتبن؟
Onlar	Yaz-ma-y-acak-lar mı?	أ هم لن يكتبون؟ / أ هن لن يكتبن؟

Yukarıda Türkçede basit veya salt zamanın Arapça ile karşılaştırılmasını gördük. Esas olarak Türkçedeki basit zamanları işledik ve buyapıların Arapçadaki karşılıklarını açıklamaya çalıştık. Arapça, Türkçe gibi zaman bakımından zengin bir dildir. Ancak Arapça dilciler bu zamanları özel ve açık olarak ele almamışlardır. Bu sebeple Türkçe bir metin Arapçaya veya Arapça bir metin Türkçeye tercüme edilirkin sadece zamanların bilinmesi yetmez. Görüldüğü gibi zaman yapıları farklı anlamları ifade etmete de kullanılabilir. Bu anlamlar da metne göre ve konuşma tarzına göre değişmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKÇE VE ARAPÇADA BİRLEŞİK ZAMAN

Bu bölümde Türkçedeki *birleşik zaman* kavram ve yapı olarak ele alınacak ve bu yapının Türkçe ve Arapça dilbilgisi kitaplarında nasıl değerlendirildiği incelenecektir.

Türkçe dilbilgisi kitaplarında birleşik zaman kavramı çok yaygındır. Son yıllarda ise bu kavram yeni Türk dilcileri tarafından eleştirilmiştir. Burada yerleşik anlayış ve bununla ilgili eleştiriler ele alınarak değerlendirilecek; bu kavramın ifade ettiği yapının Arapçada bulunup bulunmadığı tartışılacaktır.

3.1. TÜRKÇEDE BİRLEŞİK ZAMAN

a) Türkçede Birleşik zaman kavramı

Türkçede ‘birleşik’ kelimesi “Bir araya gelmiş, birleşmiş olan, müttehit” şeklinde; ‘birleşik zaman’ ise “Yalın zamanlı ve çekimli bir fiilin -di (i-di), -miş (i-miş), -se (i-se) gibi ek fiil eklerinden birini alarak bildirdiği zaman: Sevdidi (sevdi-y-di)” şeklinde tanımlanmaktadır.²⁸⁰

Türkçe dilbilgisi kitapları incelendiğinde birleşik zaman, *i-mek*²⁸¹ fiiliyle oluşturulan zamandır. Fiiillerin birleşik çekimleri *i-mek* fiiline eklenen (-DI) *hikâye*, (-mİş) *rivâyet*, (-SA) *şart* ekleriyle sağlanmaktadır. Banguoğlu’na göre bu tarz eklerde zamanı geçmişe aktararak yapılan (-DI) *anlatma (bil-ir-di)*, dolaylı bir geçmişe

²⁸⁰ TDK: Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, s. 311.

²⁸¹ “Bütün isim ve fiil şekillerinin sonuna gelerek onlardan birleşik fiiller yaptığı için *ana yardımcı fiil*, isimleri fiilleştirdiği için de *isim fiili* dediğimiz *i-* fiilinin tek başına kök olarak kesin ve belirli bir anlam yoktur. Onun için *imek* şeklinde fiil isim de kullanılmaz. Aynı şekilde başka hiçbir yapım ekini de almaz, hiçbir isim veya fiil gövdesi meydana getirmez. Yalnız kök olarak belirli çekim şekilleri içinde ortaya çıkar. Yalnız yanına, geldiği isim veya fiil şekli ile birlikte açık bir anlam kazanır, belirli bir vazife görür. Bu durumdaki anlam ve görevinden anlaşılıyor ki *i-* fiilinin *ol-* fiiline çok yakın bir anlam vardır. *İ-* fiilinin dört çekim şekli, dört kipi vardır. Bunlar *şimdiki zaman*, *görülen şimdiki zaman*, *öğrenilen şimdiki zaman* ve *şart* şekilleridir.” (Ergin, a.g.e., 320)

aktararak yapılan (-mİş) *söylenti* (bil-ir-miş) ve dilek-şart kipine aktararak yapılan (-sA) *şart* (bil-ir-se) tarzlarıdır.²⁸²

Şekil 8: Türkçede *fiil birleşik çekimi* (birleşik zaman) gösterilmesi

(*fiil kökü* + “-Iyor, -Ir/Ar, -DI, -mİş, -AcAk” + *İmek yardımcı fiilin kökü* + “-DI, -mİş, -sA”)

Fiil kökü+Ek.Yardımcı Fiil kökü + Ek > Fiil kökü + Ek Yardımcı ~~Fiil kökü~~ + Ek
↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓
Gel- + iyor i- + di > gel iyor du

Şekilde gösterildiği gibi “yardımcı fiilin kökü düşerek asıl fiil kipine eklenince birleşik çekim anlam bakımından olduğu gibi şekil bakımından da tam birleşik çekim manzarası almış ve bir fiile arka arkaya iki çekim eki getiriliyor gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Zaten asıl birleşik çekim de yardımcı kökün düşmesi ile bu iki ekli çekimdir. Bu ekleşme olmadığı zaman ortada bir birleşik fiil çekimi vardır. Ekleşme olunca ortaya bir fiil birleşik çekimi çıkar.”²⁸³ Böylece bu ekleşme olmadığı zaman (*gelir idi*) gibi ortada bir *birleşik fiil çekimi* vardır. Ekleşme olunca (*gelirdi*) gibi ortaya bir *fiil birleşik çekimidir*.

Türkçe dilbilgisi kitaplarında bu yapı için çeşitli kavramlar kullanılmıştır; “*görelî zaman* (temps relatif)”²⁸⁴, “*birleşik fiil çekimi, fiil birleşik çekimi*”²⁸⁵, “*Birleşik kipli fiiller* (Alm. *zusammengesetztes*; Fr. *Temps composé*; İng. *Compound tense*; Osm. *mürekkep sigâ, sîga-i mürekkebe, ezmine-i mürekkebe*).”²⁸⁶, “*Birleşik yapılar: ‘Zaman eki olarak adlandırılan iki ekin bir araya gelmesiyle oluşan yapılardır’*”²⁸⁷

Bu -IDI, -Imİş, -IsA yapıları için “*görelî zaman*” teriminin kullanılma sebebi şöyle açıklanmaktadır: “Fiiller için zaman, konuşanın konuştuğu ana göre hesaplanır. O an, şimdiki zamandır ve ona kıyasla geçmiş ve gelecek vardır. Bu tür zaman hesabına ‘salt zaman’ deriz. Ancak zamanda hareket noktasını öznenin konuştuğu

²⁸² T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s.

²⁸³ M. Ergin, **a.g.e.**, s.321.

²⁸⁴ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s. 443.

²⁸⁵ M. Ergin, **a.g.e.**, s. 321.

²⁸⁶ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 642.

²⁸⁷ “Birleşik ve Katmerli yapılara ise Türkçede *birleşik zaman* olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu adlandırmanın yanıltıcı olmasından dolayı ve de mantık kurallarına aykırı olduğunu (birleşik bir zaman olamayacağı) düşünceysiyle tercih edilmemiştir. Bunun yerine birleşik ve katmerli yapı adlandırması kullanılmıştır.” Benzer, **a.g.e.**, s. 122.

andan, yani şimdiki zamandan, başka bir zamana aktarmak mümkündür. O takdirde, buna ‘görelî zaman’ deriz. Meselâ “gel-” fiilinin hareket noktasını geçmişe aktardığımızda fiilinin şimdiki zamanı “geçmişte geliyor” anlamına gelen “geliyordu” olur.”²⁸⁸

Başka bir görüşe göre bu yapılar için “*bileşik kip*” terimi daha uygundur: “Bileşik zaman, yalın kipin üzerine ek eylemin bir kipinin eklenmesiyle kurulur. Ek eylemin dört kipi vardır. Bunlardan durum, salt kişi ekinin gelişiyile oluştuğundan başka bir kip üzerine gelemez. Böylece geriye üç kip kalır: öykü, söylenti, koşul. Bileşik zaman için iki yalın kipin üst üste gelmesi demek daha doğru olur. Çünkü zaman demek, hep zaman kip demek değildir. Bu bileşik zaman terimi için de geçerlidir. Gerçekte bileşik zamandan çok, bileşik kiptir.”²⁸⁹

Yukarıda aktarılan görüşler *-IDI*, *-ImIş*, *-IsA* yapıları için birleşik zaman teriminin uygun olmadığını ortaya koymaktadır; ancak Türkçe dilbilgisi kitaplarında hâlâ yaygın olarak *birleşik zaman* kavramı kullanılmaktadır. İki ekin bir araya gelmesinin iki zaman anlamını ifade etmediği görülmektedir; bu eklerin birisi zaman, diğeri görünüş veya kiplik anlamını ifade etmektedir. Bu yapıyı *birleşik zaman* terimiyle ifade eden çalışmalardan bazıları şöyle zikredilebilir:

K. Bilgegil “Birleşik kiplerde, zaman eklerinin ikincisi, daima sabit bir fiilin, - *ek fiilin* - üç kipinden biri olur.”²⁹⁰ H. Zülfikar ise “Zaman eklerinin üzerine *imek* fiilinin *hikâyesini* ekleriz. Zaman eklerinin üstüne *imek* fiilinin *rivayetini* ekleriz.”²⁹¹

Z. Korkmaz “birleşik zaman”ı şöyle tanımlar: “bildirme ve tasarlama kiplerinin bağlı oldukları şekil ve zamanın görülen geçmiş zamanın (hikaye), duyulan geçmiş zaman (rivayet) içinde meydana geldiğini veya şarta bağlı olarak ortaya çıktığını ifade etmek için kullanılan ve *i-* (< er-) ek fiilinin yardımıyla kurulan zaman. Örneğin: Bilirdi (< bil-ir i-di), hatırlatıyordu (< hatırlat-ıyor i-di), kazanmıştı (< kazan-mış i-di),

²⁸⁸ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s. 423.

²⁸⁹ Fuat Bozkurt, *Türkiye Türkçesi*, Hatipoğlu Yayınları: 112, 2. Baskı, Ankara 2000, s. 73.

²⁹⁰ Kaya Bilgegil, **Türkçe Dilbilgisi**, 2. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul 1982, s. 271

²⁹¹ Hamza Zülfikar, **Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1980, s.146-147

çalışıyormuş (< çalış-ıyor i-miş), gelseymiş (< gel-se i-miş), bakarsa (< bak-ar i-se), yazdıysa (<yaz-dı i-se) vb. Karşıtı basit zaman”²⁹²

S. Güneş,“Çekimli bir fiilde, iki zaman ya da şekil ifadesinin veya bir şekil ile bir zaman ifadesinin yer almasıdır. Bu hadise, aynı fiilin birden fazla şekil ve zaman ifadesi taşımasından ibaret değildir; iki ayrı fiilin taşıdığı zaman veya şekil ifadelerinin bir araya gelmesinden ibarettir.”²⁹³

Diğer bir çalışmada ise “basit zaman” ve “birleşik zaman” ayrımının nereden kaynaklandığını izah ederken iki nokta üzerinde durulmuştur. Söz konusu çalışmada konuşanın fiilin zamanını tespit ederken konuşma anından (içinde bulunulan an, şimdi) hareket ettiği, fiilin zamanını bu nokta etrafında biçimlendirdiği ifade edilmiştir. Bu yaklaşımda; geçmiş, şimdi, gelecek zaman da içinde bulunulan andan hareketle ortaya çıkacaktır. Bu biçimlendirmede ortaya “basit zamanlı fiiller” çıkacaktır. Oysaki bizler her zaman fiillerimizi içinde bulunduğumuz anın ölçülerine göre tespit etmeyiz. Kimi zaman geçmişte bir nokta belirleyip fiilleri bu nokta çevresine yerleştiririz. Tespit edilen bu noktadan öncesinin, sonrasının vb. anlatımı ise iki zaman, tarz ekinin birleşmesiyle mümkün olur.

b) Türkçede Birleşik Zaman Teşkili

Bu tezde daha çok bildirme kiplerini oluşturan zaman yapıları üzerinde durulduğu için *-IdI ve -ImIş* ile oluşan birleşik zamanlar incelenecektir.

Birleşik zaman konusunun üzerine yapılan diğer çalışmalar ekler üzerine durulmuştur. “Türkçede kip/ zaman/ görünüş üçlüsü” çalışmasında başka bir çalışmaya dayanarak şöyle açıklamıştır: “(tek ek/çok işlev) yaklaşımı benimseyen son çalışmalar arasında yer alan Erguvanlı-Taylan 1996, Türkçenin “eylemci dilbilgisel biçimbirim”lerle iki ayrı paradigma kurduğunu kabul edip bu paradigmalara ait dilbilgisel kategorileri şöyle belirlemiştir”²⁹⁴:

Tablo 36: Erguvanlı-Taylan 1996’da Görünüş-Kip-Zaman paradigmaları

²⁹² Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 28.

²⁹³ Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi”, D.E.Ü. Rektörlük Matbaası, 4. Basım, İzmir Eylül 1999, s.211.

²⁹⁴ Nadir Engin Uzun, “Türkçede kip/ zaman/ görünüş üçlüsü”, **Dil dergisi**, Ankara 1998, sayı: 68, s. 6.

	Paradigma	Paradigma
EYLEM+ (çatı)	+ - DI (bitmiş) -mİş (bitmiş) -(I)yor (bitmemiş) -(y)AcAk (gelecek- kipsel) -(A/I)r (aorist-kipsel) -mAll (gereklilik-kipsel) -(y)A (istek-kipsel) -sA (koşul-kipsel)	-(y)DI (geçmiş) -(y)mış (tanıtsal)

Bu tabloda yer alan II. Paradigmanın *-DI* ve *-mİş* ekleri tek işlevlidir, yani söz konusu kategorilerden ancak birini aktarmaktadırlar. *-(y)DI* zaman (**geçmiş** (past)), *-(y)mİş* ise kip [tanıtsal(evidential)] ekidir. I. Paradigmadaki ekler ise çok işlevli olabilir: *-DI*, *-mİş*, *-(I)yor* “aslen” (predominantly) birer görünüş ekidir (*-DI* “perfective”, *-mİş* “perfect” ve *-(I)yor* “imperfective”) ama üzerlerine II. Paradigma eklerinden biri gelmediğinde, eylemin türüne bağlı olarak zaman da aktarabilirler (ilk ikisi “past”, üçüncüsü “future”). Diğer eklerden *-(A/I)r* ve *-(y)AcAk* iki ayrı kategoriye aynı anda yansıtan ekler iken (*-AcAk* “future-model” gelecek- kip ve *-(Ar/Ir)* “aorist-model” geniş-kip) *-mAll*, *-sA* ve *-(y)A* doğrudan ve yalnızca kipsel (model)’dir.²⁹⁵

Yine aynı çalışmada bu kipler hangisi zaman hangisi görünüş açıklayarak iki kipli nasıl ortaya çıktığını şöyle anlatmaktadır: “Erguvanlı-Taylan 1996’nın daha dikkat çekici yönü, Türkçe dilbilgisine sokulması gereken şöylesi ilişkilerin bulunduğunu kabul etmesidir: Eylemcil yüklemde I. paradigma eklerinin tek başına bulunduğu cümleler zamansız, kipsiz ve (ya) görünüşsüz olabilirler. Örneğin {-DI} ,{-mİş}, {-I)yor} ile aktarılan aslen görünüşlerdir ve zaman içsel olarak sunulabilmektedir. {-y)AcAk} ve {-A/I)r} ise zaman ve kipi birlikte sunarken görünüş bildirmemektedir. Öte yandan I. paradigmanın ekleri {-DI}, {-mİş}, ve {-I)yor}, II. Paradigmanın eklerinden {-y)DI}’nın bulunduğu cümlelerde bu

²⁹⁵ a.g.e., s. 6.

işlevlerini bırakmakta ve zaman aktarma işi $\{-\{y\}DI\}$ 'ya geçmektedir. II. paradigmanın eki $\{-(y)mIş\}$ olursa – bu kez zaman aktarma işinin üzerine geçeceği ek de söz konusu değildir; çünkü $\{-(y)mIş\}$ bir zaman eki değildir; I. paradigma ekleri zaman aktarma özelliklerini yine de yitirmekte, sonuçta, iki kipli cümleler ortaya çıkmaktadır.”²⁹⁶

Diğer çalışmada birleşik zaman geçmiş zamanda bir an belirleyip fiilleri bu nokta çevresine yerleştiririz. Tespit edilen bu noktadan öncesinin, sonrasının vb. anlatımı ise iki zaman, tarz ekinin birleşmesiyle mümkün olur.

Tablo 37: Türkçede geçmişte bir an zaman tarzı gösterir

Merkez: Geçmişte bir an (anlatı zamanı) ²⁹⁷				
	Dilimlenmemiş Zaman	Dilimlenmiş Zaman		
İşlev	Geniş	Geçmiş	Şimdi	Gelecek
Biçim	$\{-(A/I)rdI\}$ $\{-(A/I)rmIş\}$	$\{-DIydI\}$ {- $mIştI\}$ $\{mIşmIş\}$	$\{(I)yordu\}$ $\{(I)yormuş\}$	$\{-AcAktI\}$ $\{AcAkmIş\}$

c) Türkçede Birleşik Zamanda Soru Kategorisi:

Basit zaman bölümünde fiilde soru ekinin yeri belirtmiştik. Ancak Türkçede birleşik zaman $-ImIş$ ve $-IdI$ yapısının soru cümlesinde yeri değişmektedir. “*Birleşik anlatma (-IDI) ve söylenti (-ImIş) çekimlerinde de soru cevher fiilinin geçmiş ve dolaylı geçmiş soru çekimlerini takımıyla (-miydim, -miydin, -miymişim, -miymişsin? v.b.) fiil gövdesi üzerine aktararak kurulduğu için –mi eki bu kiplerde ikinci sırada, zaman ekinden sonra görülür: yazdırmış-mı-ydık? Gelecek-mi-ymişim? Kalıyor-mu-ymuşuz? Gider-mi-ydin? Gibi. Bunların da 3.kişi ö-çoklusunda ikilcilik görülür: tutacak-mı-ydılar? × tutacak-lar-mı-ydı? yine bu iki çekimin geçmiş ve dilek kiplerinde soru birleşik kiplerin oluşmasında görüldüğü gibi ikilcim olur. Başka bir*

²⁹⁶ a.g.e., s.7.

²⁹⁷ Fatma Erkman Akerson, Şeyda Ozil, "Türkçede Niteleme : Sıfat İşlevli Yan Tümceler", **İlmi Araştırmalar** 2014, s. 289

deyimle o kiplerin her iki çeşidi ayrı ayrı soru çekimine aktarılabilir: *sevdi-mi-ydim?* × *sevdim-mi-ydin?* *Sevdi-mi-ydiniz?* × *sevdimiz-mi-ydi?*”

Arapçada birleşik yapının sorusu için basit yapılarda gösterdiğimiz gibi aynı edatlar (*hemze " /" ve hel "هل"*) kullanılmaktadır. Fakat yerinin *kana ve kardeşlerinden* önce olduğu görülmektedir: “*Hal kana yafa 'lu*” هل كان يفعل , “*A kana yafa 'lu*” أكان يفعل “*hal kuntu afalu*” هل كنتُ أفعل gibi.

3.2. ARAPÇADA BİRLEŞİK ZAMAN

Eski nahivciler bileşik zamanlar üzerinde uzun uzun durmamış " كان قد فعل " ve " فعل " gibi vezinlerde zaman delâletlerinden daha çok fiilin ameli, i'râbı gibi meselelere önem vermişlerdir. Bir ifadede " كان " yi görünce, hemen onun nâkıs olup olmadığını araştırmaları, kendi ekollerine göre ismine ve haberine işaret etmeleri, mâzî ve muzâriye zaman bakımından değişik katkıları olan " كان : kâne " ye karşı oluşturdukları bu terkipleri belki de onlara fark ettirmemiş olabilir.

Eski ve yeni yazarların ilgisini çekmemiş olan bu tip ifadeleri daha çok, değerli Arap yazarı el-Câhız (ö.255/869)'ın “el-Buhala” adlı eserinde görmek mümkündür. Örneğin: (Bu mezhep, onların nezdinde nesep gibi olmuştur)²⁹⁸. Bu ifadedeki zaman ifadesi Türkçe'deki bileşik zamanlardan "öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi" karşılığı olabilir.

" وإنه كان إذا صار صار في يده." (Kuşkusuz o (yani dirhem), elinde olacağı zaman idi)²⁹⁹. Bu da "olacaktı" yorumuyla "gelecek zamanın hikâyesi" karşılığı olabilir.

"وكان ذلك لا يكون منه إلا في آخر لقمه" (Bu ondan, ancak son lokmasında oluyordu)³⁰⁰. Bu ifade ise Türkçe'deki "şimdiki zamanın hikâyesi" karşılığı sayılabilir.

²⁹⁸ el Câhız CEBü Osman 'Amr b. Balı, **el-Buhalâ**, Tahk. fâhâelHâcirîf, Tab'atu mektebi'n-neşri'l-'arabi, Dimaşk ty, s. 51.

²⁹⁹ **a.g.e.**, s. 207.

³⁰⁰ **a.g.e.**, s. 191.

"لو ذهب هؤلاء النقلاباء لقد أكلنا" (Eğer bu ağır toplar gitmiş olsalardı, yiyecektik)³⁰¹.

Burada "öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesinin şart şekli" ile "gelecek zamanın hikâyesi" şekilleri vardır. Bu cümlede getirilen birinci ek geçmişe delalet ederken, ikincisi birinciye göre gelecek zaman ifade etmektedir. Bu, Fransızca'da "Concordance de temps" (Zamanların uyumu) şeklinde ifade edilmektedir. Bu gibi kullanışlar bizde, Arap dilinin bünyesinde bileşik zamanların olduğu düşüncesini desteklemektedir.

a) Arap Dilbilgisciliğinde Birleşik Zaman

Gösterdiğimiz gibi Türkçede birleşik zaman, görelî zaman gibi tarzlar varken Arapçada öyle bir yapı var olup olmadığını Arap dilciler çokça tartışır. Böyle bir yapı varsa Arapçadaki karşılığına, yoksa Arap öğrencilere nasıl anlatılır ve tercüme alanında nasıl karşılanır.

Arapçada Sibeveyh³⁰² kitabında zamanı açıklarken sadece mutlak (serbest, sınırsız) zamanı kastetmiştir. Yani zaman olarak mutlak geniş zaman, mutlak geçmiş zaman ve mutlak gelecek zamanı saymıştır. Sibeveyh'e göre Arap dilciler dilbilgisi alanında kendisini takip ederek zaman konusunu ele almışlardır.

Yeni Arap dilcilerin görüşlerine göre ise Arapça zaman konusunda çok zengin bir dildir. Buna göre Arapçada sadece üç zaman yerine yedi zaman olduğunu ifade etmişlerdir. Bu şekilde Arapçada zamanlar şöyle gösterilmiştir³⁰³:

Geçmiş Zaman Öncesi.

Geçmiş Zaman

Geçmiş Zaman Sonrası

Geniş Zaman (Tr. Geniş zaman ve Şimdiki Zaman)

Gelecek Zaman Öncesi

Gelecek Zaman

Gelecek Zaman Sonrası

³⁰¹ a.g.e., s. 241.

³⁰² Sibeveyh, a.g.e., s. 1988.

³⁰³ Muhammed Receb el-Vezir, "es-Sıyaku'l-Leğavi ve Dirasatu'l-Zaman Fi'l-Lugati'l-'Arabiyye", 'Ulumu'l-Lugatu Dergisi, Dar Garib Yayınevi, 1. Cüz', 1. Basım, 2003, s. 9-90.

Dr. Lumî Abdulkadir Hınyâb *et-Ta'biru'z-Zemenî fi'd-Dirâsât-i'n-Nahviyye'l-Mu'âsıra* çalışmasında; zamanı basit ve birleşik olarak ikiye ayırmış ve şu şekilde açıklamıştır.³⁰⁴

b) Arapçada Basit zaman (Ar. الزمن البسيط) ve Birleşik zaman (Ar. الزمن المركب):

Basit zaman, bağlam dışı mutlak zamansal göstergeyi kapsayan morfolojik yapının (siganın) zamanını ifade ederken; birleşik zaman ise, zamansal göstergeyi sınırlayan ve kısıtlayan karinelerle beraber bağlam içerisinde kalıbın (siganın) manasını ifade etmektedir.³⁰⁵

Bazı araştırmacılar, basit zaman ve birleşik zaman için kullanılan bu terimlerin yerine morfolojik zaman (الزمن الصرقي) ve dilbilgisel zaman (الزمن النحوي) teriminin kullanılmasını uygun görmüştür.

Aydın basit zamanın asıl zamanlar, birleşik zamanın ise alt zamanlar olduğunu, bu nedenle basit zamanlarda edatlar, karineler, bağlamlar gibi kısıtlayıcı öğelerin olmadığını fakat birleşik zamanlarda bu öğelerin bulunduğunu açıklamıştır. Ona göre basit zamanlar üç kısma ayrılır: ³⁰⁶ Mutlak mazi الماضي المطلق , Mutlak hâl الحال المطلق , mutlak istikbâl المستقبل المطلق. Buna göre, bağlam dışı, uzak morfolojik yapının (siganın) zamana, açık bir delaleti vardır. Birleşik zamanlar ise, burada üç ana bölüme ayrılmıştır: Mukayyet mazi الماضي المقيد (tr. sınırlı geçmiş), Mukayyet hâl الحال المقيد (tr. sınırlı şimdiki), Mukayyet istikbâl المستقبل المقيد (tr. sınırlı mustakbel). Bunların her biri, birbirinden farklı olmasını sağlayan kendine has kısıtlamalarla farklılaşmış ve çoğunda fiil, kısıtlayıcı öğelerden sonra gelir.³⁰⁷

Böylece, Aydın (basit zaman "الزمن البسيط" / birleşik zaman "الزمن المركب") kavramları ile eşanlamlı yeni bir kavram çifti ortaya atmıştır. Bu yeni kavram çifti (**mutlak zaman** "الزمن المطلق" / **mukayyet zaman** "الزمن المقيد")'dır. Birleşik zamanların en önemli

³⁰⁴ Lamî Abdu'l-Kâdir Hınyâb, *et-Te'biru'z-Zemen-i Fi'l-Dirâsatu'l-Nahviyye el-vasfiyye el-Mu'âsıra*, Doktora tezi, el-Kâdisiyye Üniversitesi 2016, s.16.

³⁰⁵ a.g.e., s. 16-17.

³⁰⁶ Aydın, a.g.e., 1997

³⁰⁷ a.g.e.

özelliği, bu zamanlarda gönderme zamanının ve olayın gerçekleşme zamanının birbirine denk olmamasıdır, yani olay hâlde bir vakaya atıfta bulunur (يفعل ancak bağlam geçmişe veya geleceğe atıfta bulunmasına dair (zarf, edat, yardımcı fiiller gibi) ipuçları (karineler) içermektedir.

Sonuç olarak eski Arap dilcileri birleşik zaman kavramıyla ilgili herhangi bir bilgi vermezken yeni Arap dilciliğinde bu konunun ele alındığı görülmektedir. Bunu sebebi bazı dilcilerin görüşlerine göre Arapça zaman konusundan fakir bir dil olduğu içindir. Bazı eski Arap dilcileri ise *kâne* fiiline i'rab açısından önem vermişler ancak zaman açısından cümlede nasıl değişiklik yapıldığını açıklamamışlardır.

c) Arapçada Birleşik Zamanın Teşkilî

Yukarıda açıkladığımız üzere Arapçada zaman konusunda en çok tartışılan konulardan biri, birleşik zamanın bir yapı olup olmamasıdır. Yeni Arap dilcilerinin çalışmalarından anlaşıldığı üzere *kâne* ve *kardeşleri* tek başına geldiğinde anlam vermez ancak *fa'ale* sigasıyla geldiğinde Türkçedeki *-mek* fiili yerine, *yef'ale* sigasıyla ise *-olmak* fiil yerine geçer ve birleşik zaman anlamı verir.³⁰⁸ Bu bölümde *fa'ale* sigasıyla olan *kâne* ve *kardeşlerini* işleyeceğiz.

Bu konuyla ilgili Arapçada bazı çalışmaların görüşüne açıklamaya çalışmaktadır.

er-Reyhânî'nin çalışmasında Türkçede *Birleşik Zaman* kavramını süren geçmiş, yenilenen geçmiş ve şimdiye bağlanan geçmiş zaman olarak adlandırılmaktadır:

d) Basit sigalar “الصيغ البسيطة”/ birleşik sigalar “الصيغ المركبة”:

Bu terimler basit zaman ve birleşik zaman fikrine yakındır. Ancak bu iki terim konuya sigalar açısından yaklaşır. Basit ve birleşik sigalar şeklinde ifade edilen terimler ise, forma (biçime) özeldir. Basit sigalar (kalıplar), zaman olmaksızın sadece eylemi göstermeyi amaçlamaktadır. Birleşik sigalarda (kipler) ise, zamansal göstergeyi belirlemek için bağlamdaki bazı karineler ile fiilin birleştirilmesi

³⁰⁸ er-Reyhânî, a.g.e., s. 57.

amaçlanmıştır.³⁰⁹ ‘Akkâd birleşik sigalara delalet etmek için (**muallak zamanlar** “الزمن المعلق”) terimini kullanmıştır.³¹⁰

Muhammed Halife'ye göre, (**birleşik yapı** "البنية المركبة") terimi aynı anlamı ifade eder.³¹¹ Matlabi ise, zamansal birleşik (المركب الزمني) kavramını, birleşik siga (الصيغة المركبة) kavramına karşılık gelecek şekilde kabul etmiş ve şunları söylemiştir: “Bu çalışmanın ele alacağı kavramlardan birisi olan ve "فرينة زمنية + صيغة فعلية" (zamansal karine + fiil siygası) şeklinde kullanıla gelen zamansal birleşik kavramı (المركب الزمني) şu şekildedir: (neredeyse yapıyordu كان يفعل , yapacak سوف يفعل , yaptıydı كان فعل)...vs.³¹²

el-Fahrî (كان يفعل) (kâne+ yaf’alu) biçimi için, زمن مركب (Tr. birleşik zaman) terimini kullanmayı ve bu kalıbın "زمن + جهة" “zaman + görünüş” şeklinde oluştuğunu söylemeyi uygun bulmamıştır. Buna mukabil bu biçimin "زمن + زمن" (zaman+ zaman) işleviyle oluştuğunu ve kullanılması gereken uygun kavramın الزمن المزدوج (çift zaman) olduğunu söylemiştir.³¹³

er-Reyhânî el-Fahrî’nin bu görüşünden faydalanarak (yardımcı fiil فعل مساعد) “nâkıs fiiller الأفعال الناقصة , yaklaşma fiiller أفعال القرب , başlama fiiller أفعال الرجاء , ümit fiillerي أفعال الرجاء” gibi + fiil (فعل) ’den oluşturularak birleşik sîgalar ile ek alma (eklemeli) sigalar arasında ayırım yapmıştır. Burada er-Reyhânî ek alma (eklemeli) sigalar’ın İşlevsel kelimelerle "إِنّ، و قد، و لقد، و ما، و لا ، و قلما، و طالما، و لو" vb.gibi fiil siga birleşmesinden kaynaklanan sîgaları ifade ettiğini kastetmiştir.³¹⁴

³⁰⁹ a.g.e., 1997, s. 20.

³¹⁰ ‘Abbas Mahmud el-‘Akâd, “e-Zemen-u Fi’l-uğat-i’l-‘Arabiyye”, **Mecme‘u-l-‘Uğati-l-‘Arabiyye Dergisi**, Kahire 1962, 14. c., s. 37-38.

³¹¹ Muhammed Hâlife el-‘Sved, **Delelet-u Sıyğat’u-l-F’li ve Binyetuh**, el-Lisanu’l-‘Arabii Dergisi, 32 Basım, 1989, s.41.

³¹² Melik Yusuf el-Matlabî, **e-Zemen-u ve’l-Uğat-u**, el-Hey’at-u’l-Masriyyet’u’l-‘Ammet-u’l-Kitab, Mısır 1986, s. 17.

³¹³ Abdu’l-Kadir el-Fasi el-Fahrî , “el-Binyetu’z-Zemeniyye ve Eşkelihê”, **menşurat ma‘had-u’l-Dirasat-u ve’l-Ephas** , Fas 2000, s.20.

³¹⁴ er-Reyhânî, a.g.e., 1997 s. 73.

3.3. ZAMAN EKLERİ + IDI (-DI Ekinin Birleşik Kalıparı)

Türkçe IDI Ekinin Birleşik yapıları ve Arapçadaki Karşılığı:

Türkçede geçmiş zaman ifade eden *-DI* eki hem basit ve birleşik biçimleri sahip olan bir ektir. Bu ekin basit yapıda zaman, görünüş ve kiplik işlevinde kullanıldığı yukarıda gösterilmiştir. *-DI* ekinin birleşik yapıda kendisinden önce *-DI*, *-mİş*, *-Iyor*, *-mAkta* *-Ir/-Ar*, *-AcAk* eklerinin hepsine birleşebilmektedir. Ancak bu eklerle kullanım işlevi değişmektedir: *-mİştI*, *-Iyordu*, *-mAktaydI*, *-Ir/-ArdI*, *-AcAktI* biçimlerinde zaman ve *-DIyDI* biçimiyle görünüş ve kiplik olarak kullanıldığı gösterilmektedir. Türkçede *-IDI* yapı *imek fiili + DI geçmiş zaman* kurulduğu gibi Arapçada da bu kalıp *Kâne* كان fiili *fa'ale* (geçmiş zaman ifade eden sıgası) sıgasından çekimlenerek *Fa'le* (فَعَلَ), *Kad Fa'ale* (قَدْ فَعَلَ), *Yaf'alu* (يَفْعَلُ), *seyaf'alu* (سَيَفْعَلُ) sıgaların hepsine birleşebilmektedir. Bu kısımda *-DI* ekinin birleşik yapılarda oluşturulduğu biçimler ele alınıp Arapçaya karşılaştırılacaktır.

Tablo 38: *-IDI* Ekinin Birleşik yapıları ve Arapçadaki Karşılığı

z	Ek olarak	Sıyga olarak	Sıyga olarak
-DI-	-DI	<i>Fa'lae</i> فَعَلَ	<i>Kâne</i> كان
-mİş-	-DI	<i>Fa'ale</i> فعل	<i>Kâne kad</i> كان قد <i>Kad kâne</i> قد كان
-AcAk-	-DI	<i>Seyf'alu</i> سيفعل	<i>Kâne</i> كان
-Ar/Ir-	-DI	<i>Yef'alu</i> يفعل	<i>Kâne/ Zalle</i> كان/ ظَلَّ
-(I)yor-	-DI	<i>Yef'alu</i> يفعل	<i>Kâne</i> كان
-mAktA-	-DI	<i>Yef'alu</i> يفعل	<i>Kâne</i> كان

Yukarıdaki tabloda fiilin birleşik çekiminde *-DI(y)mİş* kalıbının bulunmadığı ve bu şekilde bu yapının çekimlenemeyişin sebebi; yapıdaki hem *-DI* eki hemde *-mİş* kalıbı geçmiş zaman bir şekilde ifade edebilmesidir.³¹⁵

³¹⁵ “-DI morfeminin temel işlevi zaten geçmiş zamanken, *-mİş* morfemi kimi durumlarda geçmiş zamanı işaretlemektedir” Gülbahar, Karakaş, **Türkçede Görünüş Ve Zaman Morfemleri**, Yüksek Lisans, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Türkçede –*IDI* Kalıbının Kavramı ve Arapçadaki karşılaştırılması

a) Türkçede –*IDI* Kalıbı

–(y)*DI*’lı birleşik yapı Türkçe dilbilgisi kitaplarında çeşitli adlarla tanımlanmıştır. Bu tarz yapı diğer dillerde (Alm. *Imperfektum*, *Imperfekt*, *plusquamperfektum*; Fr. *imparfait*, *plus-que-parfait*/ İng. *Imperfect*, *pluperfect*/ Osm. *Hikâye-i mazi*, *hikâye-i hal*, *hikâye-i istikbal*).³¹⁶

Z. Korkmaz’a göre, “*Birleşik Kipli Fiillerin Hikâyesi* olarak adlandırmıştır. “birleşik kipli fiillerin hikâyesi, bir kip eki almış esas fiile, -i ek-fiilinin –*DI/-DU* geçmiş zaman kipi getirilerek oluşturulur.”³¹⁷

M. Ergin’e göre, “Hikâye” olarak isimlendirmiştir. “Birleşik çekimin hikâye şekli asıl fiil kipinin gösterdiği hareketin görülen geçmiş zamanda cereyan etmiş olduğunu bildirir. Bu çekim konuşanın geçmiş zamanda gördüğü hareketleri hikâye etmek için, anlatmak için kullanacağı fiil şeklidir. Asıl fiilin ile *i-* fiilin görülen geçmiş zamanının veya ekleşmiş şeklinin birleşmesi ile ortaya çıkar. Emir dışındaki bütün kipleri hikâye şekli vardır.”³¹⁸

T. Banguoğlu’ya göre “Geçmişin anlatması”³¹⁹ olarak tanımlamıştır.

Yeni dilbilgisi kitaplarında bazıları sadece “–*DI* ekinin birleşik yapı”³²⁰ olarak ele alınmıştır.

Güler “Fiilde bitmişlik” şeklinde bir başlık vermiştir. Bu başlığın altında bunu şöyle açıklamıştır: “*Fiilde bitmişlik*, cümlede fiille anlatılan işin tarzı ne olursa olsun geçmişte olup bitmesi, tamamlanmasıdır. İlköğretimin her kademesinde incelenen kaynakların tamamına yakınında bu yapı “*hikâye birleşik zamanı*” olarak adlandırılmıştır.”³²¹

³¹⁶ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s.645.

³¹⁷ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s.645.

³¹⁸ M. Ergin, **a.g.e.**, s. 322.

³¹⁹ T. Banguoğlu, **a.g.e.**,s. 409

³²⁰ Benzer, **a.g.e.**, s. 150.

³²¹ Esra Birsen Güler, **a.g.e.**, s.32.

M. Ergin'e göre bu adlandırmanın sebebi şöyle açıklamışlardır; "Bu çekim konuşanın geçmiş zamanda gördüğü hareketleri *hikâye* etmek için, anlatmak için kullanacağı fiil şeklidir."³²²

Türkçedeki –*IDI* yapı hikâye olarak adlandırırken Arapçada dilciler bu yapıyı nasıl kavramsallaştırmışlardır? Arapçada zaman konuları hakkındaki çalışmasında Aydın, "*kâne fa'ala, kâne yef'alu, kâne kad fa'ala*" gibi yapıları "*hikâye*"³²³ olarak adlandırmıştır. Kanaatimizce Feridüddin Aydın kendisi Türk olduğu için Arapçadaki birleşik yapıları işlerken Türkçe dilbilgisii ile mukayese yapmıştır. Bu sebeple bu yapıyı Türkçede olduğu gibi hikâye olarak isimlendirmiştir. Arapça dilbilgisi kitaplarında "*Kâne ve kardeşleri*"ne nasih fiiller denilmiştir. Yeni Arap dilciler göre bu yapılardan her birine ayrı bir isim verilmiştir. Geçmişte gelecek, uzak geçmiş zaman, yakın geçmiş zaman gibi kavramları belirtmişlerdir.

Dr. es-Semmerâî'nin dediği gibi: *Kâne ve Kardeşleri* geçmiş zaman için ve başka fiillerle (يفعل) şimdiki zaman yapısıyla da kullanılabilir. Bu kullanım geçmiş zamanda yaşanan olayları açıklamak için kullanılmaktadır. Hikâyelerde ve kıssalarda bu dilin kullanımı görülmektedir.³²⁴

³²² M. Ergin, **a.g.e.**, s. 321,322.

³²³ J. Aydın, **a.g.e.**, s.14.

³²⁴ İbrahim es-Semerrâî, **el-Fi'l Zemânuh ve Ebniyetuh**, 3. Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1983, s. 30.

3.3.1. -DIYDI KALIBI (Ar. KÂNE FA‘ALE) كان فَعَلَ

Türkçede *-DIyDI* kalıbı görünüş ve kiplik işleviyle hem olumlu ve olumsuz normal cümle hem de olumlu ve olumsuz soru cümlesinde fiil çekim biçimi sahiptir.

Tablo 39: *-DIyDI* kalıbının Kuruluşu ve Arapçaya Karşılığı

	Türkçe	Arapça
Olumlu cümle	<i>-DIyDI</i>	كَانَ فَعَلَ
Olumsuz cümle	<i>mA-DIyDI</i>	مَا كَانَ فَعَلَ لَمْ يَكُنْ فَعَلَ
Olumlu soru	<i>-DI mIyDI?</i>	أَسْكَانَ فَعَلَ؟
Olumsuz soru	<i>mA-DI mIyDI?</i>	أَمَا كَانَ فَعَلَ؟ أَلَمْ يَكُنْ فَعَلَ؟

Tabloda gösterildiği gibi olumsuz cümlesinde *mA-DIyDI* kalıbı, Arapçaya karşılaştırıldığında iki biçimle ifade edilebilmektedir. Bu sebepten dolayı Olumsuz soru cümlesinde de *mA-DI mIyDI?* kalıbı Arapçaya da karşılaştırıldığında da iki biçimle oluşmaktadır.

3.3.1.1. Türkçede *-DIyDI* ve *-mİştI* Kalıplarının Arasındaki Farklar

Türkçe dilbilgisi kitaplarında *-mİştI* ve *-DIyDI* geçmesine rağmen okul ders kitaplarında *-DIyDI* şekli kullanılmamıştır. Onun yerine *-mİştI* kalıbı kullanılmıştır. Bu konu hakkında dilciler farklı görüşler belirtmişlerdir.

T. Banguoğlu'ya göre “*dolaylı geçmişin anlatması (-DIyDI)* kipinde salt ve dolaylı geçmiş gövde ekleri salt geçmişin söylenti kipinde olduğu gibi, fakat sıra farkıyla üst üste gelip anlatımca çelişme meydana getirdikleri için bunun da kullanılmaz olması gerekirdi. Ancak burada gövde sıfatfiilde olduğu gibi salt geçmiş anlamını muhafaza ettiğinden dolaylı geçmiş üzerine yapılan bu birleşik de anlatma tarzındaki salt geçmiş anlamına gelmiş ve onunla anlamdaş olmuştur: *Bize bir de hediye getirmiştiniz* × *Bize bir de hediye getirdiydiniz*. Demek ki bunda dolaylı geçmiş

anlatımı kalmamıştır. Ancak yukarıda işaret ettiğimiz gibi bu sonuncusunun daha geniş ve az sınırlı bir geçmiş için kullanıldığı fark edilebilir.”³²⁵

Benzer, Underhill’den aktararak şunu açıklanmıştır: “-*DıydI* yapı, Kullanım alanı Türkçede oldukça sınırlıdır. UNDERHILL (1975: 185) bu kullanım Türkçenin son yıllarında ağırlık kazandığını belirtir.”³²⁶

J. Deny’e göre “*Şuhûdi mazi hikâyesi, nakli mazi hikâyesi* manasıyla hemen de birdir. *Nakli mazi hikâyesinin* evvelce daha çok kullanılır olduğu görünmüştü.”³²⁷ Aynı çalışmada Deny şunları da ekler: “*Nakli mazi hikâyesi, şuhûdi mazi hikâyesinden* daha çok kullanılır.”³²⁸

3.3.1.2. Arapçada “*Kâne kad fa’ale* كان قد فعل veya *kad kâne fa’ale* قد كان فعل” kalıplarının arasında farklar

Hemen hemen yukarıdaki görüldüğü üzere Türkiye Türkçesinde –*DıydI* ve –*mİştI* yapının birbirlerinden pek farkı yoktur. Arapçada da aynı görüş vardır. Türkçedeki –*DıydI* kipini Arapçada *kana fa’ale* كان فعل karşılarken, Türkçedeki –*mİştI* kipini Arapçada *kâne kad fa’ale* كان قد فعل veya *kad kâne fa’ale* قد كان فعل kalıbı karşılamaktadır.

Yeni Arap dilcilerinin görüşüne göre bu yapılar (كان فعل/كان قد فعل/قد كان فعل) arasında pek fark yoktur. Arapçada eski metinlerde ve Kur’an-ı kerimde (*kâne fa’ale* كان فعل) daha çok görülmüştür ancak yeni metinlerde ve fasih Arapça konuşmasında (*kâne fa’ale* كان فعل) bu yapının yerine (*kâne kad fa’ale* كان قد فعل / *kad kâne fa’ale* قد كان فعل) yapısı daha çok kullanılmaktadır.

Arapçada “*Kâne kad fa’ale/ kâne fa’ale* كان فعل” sığalarının kavramı:

“*Kâne kad fa’ale* كان قد فعل veya *kad kâne fa’ale* قد كان فعل / *kana fa’ale* كان فعل” yapılarının isimlendirilmesinde yeni Arap dilcilerinin farklı görüşleri vardır. Bu

³²⁵ T. Banguoğlu, a.g.e., s. 460,461.

³²⁶ Benzer, a.g.e., s.152.

³²⁷ J. Deny, a.g.e., s. 409.

³²⁸ a.g.e., s. 401.

yapılara bazı yeni dilbilgisi kitaplarında uzak geçmiş zaman, bitmiş uzak geçmiş zaman, bitmiş yakın geçmiş zaman denilmektedir.

b) el-Mazi'l-Ba'id "Ar. الماضي البعيد" (Tr. uzak geçmiş zaman), el-Mazi'l-Ba'id-u'l-Munkâti' "Ar. الماضي البعيد المنقطع" (tr. dilimlenmiş uzak geçmiş zaman), el-Mazi'l-Karib-u'l-Munkâti' "Ar. الماضي القريب المنقطع" (tr. dilimlenmiş uzak geçmiş zaman):

Bunlar çeşitli delaletlere (anlama) sahip olan üç farklı terimdir. Onları ayıran şey, bu terimlerin işaret ettiği zaman görünüşlerini ifade eden biçimleridir. Yeni dilciler bu terimler için sırasıyla şu biçimleri kullanmıştır: "Kâne kad fa'ale كان قد فعل , kad kâne fa'ale قد كان فَعَلَ ve kâne fa'ale كان فَعَلَ"

Bu biçimlerden bahsetmeden önce bazı kavramlar hakkında bilgi verilmesi gerekir. Bu kavramlardan biri *inkita'* انقطاع (*dilimlenmiş/ kesik*) kavramıdır. Matlabîye göre *inkita'* (*dilimlenmiş/ kesik*), *yaf'alu* yapısının özelliklerinden zamansal bir özelliktir. "konuşma zamanından önceki bir zamanda olayın gerçekleştiği ve bittiği anlamına gelir. Yani hâzir (şimdiki) andan kesilmiştir (munkati)." Burada *inkita'* nın انقطاع (*dilimlenmiş/kesik*) niteliği sadece (فعل) (fa 'ale) sigasından kaynaklanmaktadır ve bu şekilde morfolojik bir zaman olmuştur.³²⁹

Ancak es-Semerrâi, *inkita'* (*dilimlenmiş/ kesik*) kavramı için farklı bir tanım sunmaktadır: ona göre *inkita'* nın (*dilimlenmiş/ kesik*) anlamı, olayın bir kez gerçekleşmesi ve bir daha tekrarlanmamasıdır. Ve böylece eğer *mazi* fiil, *kâne'nin* haberi olarak gelirse: (ör. (كان كذب) "yalan söyledi") bununla yalan söylemesinin bir kez gerçekleşmiş olduğunu ve tekrarlanmadığını gösterir. Ancak كان (*kâne*) ile birlikte kullanılmayan *mazi* fiil bazen *inkita'* (*dilimlenmiş/ kesik*) anlamı ifade eder. Yani fiilin tekrarlanmadığını belirtir Kur'an'da geçen şu ayette olduğu gibi: {خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ} "Allah gökleri ve yeryüzünü yarattı..."³³⁰. Bazen de olayın tekrarlandığını ifade eder.

³²⁹ el-Matlabî, a.g.e. 1986, s. 75.

³³⁰ Kur'an-ı Kerim ve Muhtasar Meâli, Hayrât Neşriyat, İstanbul 2001, Ankebut süresi 44.ayet

Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyurulmuştur: {لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَ نَصَحْتُ لَكُمْ}

“Şüphesiz sizlere rabbimin mesajlarını ulaştırdım ve sizlere nasihat ettim.”³³¹

Burada Allah’ın mesajlarını ulaştırılması ve nasihat etme fiili tekrarlanmış olabilir.

Yukarıda görüldüğü gibi Matlabî’ye göre *inkita’* (dilimlenmiş/ kesik) teriminin anlamı, sürekliliğin zıttıdır. Ancak es-Semerrâî’e göre *inkita’* (dilimlenmiş/ kesik) teriminin anlamı, yenilenmenin zıttıdır. Bu iki farklı görüş içerisinde bizi ilgilendiren, es-Semerrâî’nin belirttiği *inkita’* (dilimlenmiş/ kesik) anlamıdır. Çünkü Matlabî, *inkita’* (dilimlenmiş/ kesik) teriminin anlamını, tamâm (bitmiş), tamamlanmış anlamına mutabık olacak şekilde açıklar. Tam mazi (tr. Tamamlanmış/bitmiş geçmiş zaman); eylemin konuşma zamanından önce gerçekleştiğini ve bittiğini ifade eder, yani hâzîr (şimdiki) an ile ilişkisi kesilmiştir (munkati olur).³³²

Uzaklık البعد (el-bu‘d) kavramı ise konuşma zamanından uzak bir zamanda eylemin gerçekleşmesine atıfta bulunur. Bu *uzak anlamı* mazi (geçmiş) yönünde ya da *müstakbel* (geleceğin) yönünde olabilir; uzak mazi (الماضى البعيد) ve uzak mustakbel (المستقبل البعيد) şeklindedir.

3.3.1.3. Türkçede -DIydI Kalıbı

Türkçe dilbilgisi kitaplarında bu kalıp çeşitli şekillerde isimlendirilmiştir. T. Banguoğlu’ne göre “*Geçmişin anlatması*”³³³, M. Ergin’e göre “*Görülen geçmiş zamanın hikâyesi*”³³⁴, Z. Korkmaz’a göre “*Görülen geçmiş zaman kipinin hikâyesi*”³³⁵, Akçataç’a göre “*Bilinen Uzak Geçmiş, Duyulan Geçmişin Hikâyesi, Görülen Geçmişin Hikâyesi.*”³³⁶ olarak tanımlamıştır.

³³¹ Kur’ân-ı Kerîm ve Muhtasar Meâli, Hayrât Neşriyat, İstanbul 2001, A’raf süresi 93. Ayet

³³² Melik Yusuf el-Matlabî, **e-Zemen-u ve’l-Uğat-u**, el-Hey’at-u’l-Masriyyet’u’l-‘Ammet-u’l-Kitab, Mısır 1986, s.75.

³³³ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s. 459.

³³⁴ M. Ergin, **a.g.e.**, s. 322.

³³⁵ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 645

³³⁶ Akçataç, **a.g.e.**, s. 35.

a) *-DIyDI* kalıbının Çekimi:

Bu kalıbının çekimi eski ve yeni Türkçenin arasından fark varmıştır, eski Türkçede (**Fiilin kökü + DI + kişi ekleri + IDI**) *gördü-m-dü, gördü-n-dü, gördü-y-dü, gördü-k-dü, gördü-nuz-dü, gördü-ler-di* şekli kullanılmaktadır. Bugün Türkiye Türkçesinde (**Fiilin kökü + DI + y + DI + Kişi ekleri**) *açtı-y-dı-m, açtı-y-dı-n, açtı-y-dı, açmadı-y-dı-k, açmadı-y-dı-nız, açmadı-y-dı-lar* şeklindedir.³³⁷

J. Deny'e göre "Yardımcı *idim* fiilinin de *idi-m* suretinde çözümlendiği düşünülürse aynı sığa olan bu iki suretin ancak teşkilci unsurlarının yer değiştirmeleri yüzünden fark gösterdikleri görülür, *sevdi-idi+m = sevdi+m+idi*."³³⁸

b) *-DIyDI* kalıbının kullanımı:

Bu yapının kullanımı hakkında dilcilerin arasında farklı görüşler vardır. T. Banguoğlu'ya göre "1. Geçmiş planında bir geçmiştir, daha ziyade hatırlama üslubunda kullanılır: *biz bu mağazaya geldiydik (geldikti)* 'Ar. *كُنَّا جئنا إلى هذا المتجر*', 2. Bu kip daha çok kullanılan ve artık *işitme geçmiş* anlamı taşımayan *dolaylı geçmişin anlatmasıyla* çoğu zaman anlamdaş olur: *Bize bir de hediye getirdiydiniz.* 'Ar. *كُنْتُ* *فَدَكُنْتُ أَحضرت لنا هدية أيضًا* × *Bize bir de hediye getirmiştiniz* 'Ar. *كُنْتُ أَحضرت لنا هدية أيضًا*'. Ancak birincisinin daha sınırlı geçmiş için tercih edildiğini sezeriz, 3. Her iki kip kesinlikle anlatmak üzere bazen *olmayası şartın ceza cümlesini* kurmak için de kullanılır: *karşıma çıksaydı öldürdüydüm* 'Ar. *كُنْتُ قَتَلْتُهُ إِذَا ظَهَرَ أَمَامِي* × *karşıma çıksaydı öldürmüştüm.* 'Ar. *قَدْ كُنْتُ قَتَلْتُهُ إِذَا ظَهَرَ أَمَامِي*."³³⁹

Z. Korkmaz *-DIyDI* kalıbı için "geçmiş zamanda gerçekleşmiş bulunan tarz bildiren bir oluş ve kılış *geçmiş zamana* aktarılarak anlatılmasıdır. Kalıp olarak, tarz bildirme görevindeki görülen geçmiş zaman eki ile hikâye etme görevindeki ikinci ve asıl geçmiş zaman eki bir araya gelmiştir."³⁴⁰ demiştir. Z.Korkmaz'ın görüşüne göre *-DIyDI* kalıbında yer alan ilk *-DI* eki *bildirme kipi* bildirirken ikinci *-DI* eki *zaman* bildirmektedir. Bu şekilde kalıbı *kiplik (bildirme) + zaman (geçmiş zaman)* olarak

³³⁷ M. Ergin, **a.g.e.**, s. 322.

³³⁸ J. Deny, **a.g.e.**, s.407.

³³⁹ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s. 461.

³⁴⁰ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 645.

oluşmaktadır. Bu kalıbkı kullanması için şunu açıklamıştır: “Daha çok ağızlaraya yatkın anlatımlarda ve nispeten *uzak geçmiş zaman* kavramında göze çarpar.”³⁴¹

Benzer’e göre hem anlam hem biçim açısından “Bu biçim iki farklı öbeğe dâhil olabilir. Birinci öbekteki kullanımda konuşma anından önce gerçekleşen belirli bir vaka ya da duruma göndermede bulunulur. Bununla birlikte gerçekleşen vaka ya da duruma karşı konuşucu inanmadığını”³⁴² belirtir. Böylece biçim *kiplik + zaman* olarak oluşur: ör. *Bütün gün evde oturup ders çalıştıydı (öyle olsaydı zayıf almazdı (!)).*³⁴³

Yukarıdaki cümlede "oturmak ve çalışmak" fiiller ; birinci fiilin zamanı geçmişte şart anlamı ikincisi ise *-IrdI/-ArdI* biçimin anlamını taşıdığı için, Arapçaya karşılaştırıldığı zaman , (كان فَعَل) kalıbı kullansak Türkçe cümlelerin anlamı yanlış veya eksik kalabilir. Ar. جلس في المنزل طوال اليوم وكان دَرَسَ .

Bu yüzden Arapça cümlesinde da birinci eylem için *lev + kâne + fa‘ale* (لو + فَعَل) kalıbı, ikincisi ise *Fa‘ale* (ل(كان)فَعَل) kalıbı yani “*lev+kâne+ fa‘ale (le) fa‘ale* (لو كان فَعَل (لكان) فَعَل) kalıbı kullanılması daha uygun olur ve bu şekilde Arapçaya çevrilmesi şöyle olur:

لو كان جَلَسَ في المنزل طوال اليوم لكان دَأكر درسة (يُقصد من الجملة " لو كان جالساً في المنزل طوال اليوم لمذاكرة درسه لما حصلَ على علامات ضعيفة")

“İkinci öbekte ise geçmişte bitmiş vaka ya da durumlara göndermede bulunmak için kullanılır: ör. *Üniversitede bu kitabı okuduyduk.* Yukarıdaki cümlede vaka konuşma anından önce gerçekleşmiş olup biçimde yer alan **ilk –DI eki bitmişlik** bildirirken **ikinci –DI eki ise zaman** bildirmektedir. Böylece biçim *görünüş (-DI) + zaman (ydI)* olarak oluşmaktadır”³⁴⁴ olarak açıklamıştır: Örnek *Üniversitede bu kitabı okuduyduk.* Ar. كنا قرأنا هذا الكتاب في الجامعة

³⁴¹ a.g.e., s. 645.

³⁴² Benzer, a.g.e., s. 152.

³⁴³ a.g.e., s. 152.

³⁴⁴ a.g.e., s. 151, 152.

Akçataş'a göre de hem anlam hem görünüş bakımından “-DI(y)DI yapısı, birinci -DI ekinin bulunulan anın geçmişinden *daha uzak bir geçmiş zamanı* bildirir. İkinci -DI ekinin geçmişi pekiştirmesiyle katmerli bir geçmiş zaman ortaya çıkar: “Okuldayken bu soruya ilk cevabı, kardeşim veriydi.” . Ar. *عندما كنت في المدرسة كان أخي أول*. من أعطى الجواب الأول لهذا السؤال. Bu görüşe göre -DI(y)DI kalıbının ifade ettiği anlam, Arapçadaki (كان فَعَلَ) kalıbının anlamına en yakın anlamdır. Bu kalıp, çoğunlukla cümleye hatırlama anlamı katar: “*İlk maaşımı, bu bankadan aldım.*” Ar.

كُنْتُ حصلت على راتبي الأول من هذا البنك

Yukarıda gösterildiği -DI ekin birleşik yapısında birinci -DI zaman, ikinci – (y)DI görünüş ve kiplik işlevine sahip olduğunu gözetmektedir. Zaman olarak *geçmiş zaman*, kiplik olarak *bildirme* ve (*inanmam*)³⁴⁵, görünüş olarak ise *bitmişlik* olarak bildirmektedir.

3.3.1.4. Arapçada *Kâne Fa‘ale* كان فَعَلَ

-DIyDI kalıbı Arapça dilbilgisi dilbilgisiinde “كان فعل” kalıbına karşılaştır. Dolayısıyla Akyüz’e göre “Di’li geçmiş zaman olumlu şeklinde كانَ فَعَلَ kalıbı kullanılır; her ikisi de mazi (geçmiş) olarak çekilir.”³⁴⁶

es-Semerrâî, el-Matlabî ve el-Mansurî gibi bazı Arap dilcilerin görüşlerine göre Arapçada bu yapı “*bitmiş (tamamlamış) geçmiş zaman الماضي المنقطع*”³⁴⁷ olarak bazılarına göre de Hasan isa “*bitmiş uzak geçmiş zaman الماضي البعيد المنقطع*”³⁴⁸’a karşılık gelir. Ama el-Maḥzûmî, bitmiş kavramı kullanmadan “*uzak geçmiş zaman الماضي البعيد*”³⁴⁹ olarak tanımlar. Akyüz’e göre ise “*bitmiş uzak geçmiş zaman الماضي البعيد المنقطع*, *Nakis geçmiş zaman الماضي الناقص*” olarak adlandırmaktadır.³⁵⁰

³⁴⁵ a.g.e., s. 152.

³⁴⁶ Akyüz, a.g.e., 1995, s. 53.

³⁴⁷ es-Semerrâî, a.g.e., 1983, s.29; el-Matlabî, a.g.e., 1986, s. 246; el-Mansurî, a.g.e., 1984, s. 64.

³⁴⁸ ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu’l-Vafi*, Daru’l-Maarif, c.I, Kahire 1975, s.245.

³⁴⁹ el-Maḥzûmî, a.g.e., s.156

³⁵⁰ Akyüz, a. g.e., 1995, s. 53

Arap dilcileri tarafından bu yapının hem oluşumu hem de ismi üzerinde durulmuştur. Daha önce açıkladığımız üzere Arapça Sami dillerin ailesinden olduğundan dolayı zaman konusu genelde Arap ve yabancı dilcilerinin çalışmasında bitmiş ve bitmemişlik açısından belirlenmektedir.

Bu birleşik kalıp (كان فعل) (tr. yaptıydı) çağdaş dilbilimciler arasında, aslında bu yapının Arapların dilinde kullanılmadığı veya hatalı olduğu bahanesiyle çok fazla kafa karışıklığına sebep olmuştur. Bu kalıbın doğru kullanımı *kad* edatı eklenerek oluşturulan (قد كان فعل / كان قد فعل) (tr. Yapmıştı) şeklindedir. Ama Dr. Hasan ‘Avn, Kur'an'ı Kerim-i, bazı edebi ve lugavi metinleri inceleyerek (كان فعل) kalıbının doğruluğunu ispat etmiştir. Bu kalıpların metinlerde var olduğunu ve çokça geçtiğini tespit etmiştir.³⁵¹ {إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كُنَّ كَثِيرٌ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَلَكَيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ} **“Allah'ın ayetleriyle öğüt vermem sizlere ağır geliyorsa...”**³⁵² Ve aynı şekilde başka bir ayette: {إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ} **“Eğer onun gömleği önden yırtılmış ise o(bayan) doğru söylemiştir ve o(erkek) yalancılardandır.”**³⁵³ Yine bir diğer ayette buyurduğu gibi: {تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرًا} **“İnkâr edilmiş olana (Nuh'a) bir mükâfat olmak üzere gemi, gözlerinin önünde akıp gidiyordu.”**³⁵⁴

es-Semerrâî, (كان فعل) kalıbının zamansal göstergesine dikkat çekmiş ve *Munkati' Mazi'ye* (bitmiş geçmiş zaman) delalet ettiğine işaret etmiştir.³⁵⁵ Ancak Mahzümi bitmişlik anlamının üzerinde durmadan, (قد كان فعل / كان قد فعل) (كان فعل) kalıplarının (الماضي البعيد) (uzak geçmiş)'a delalet ettiğini aktarmıştır.³⁵⁶ Bu konuda es-Semerrâî, ardından el-Matlabî ve el-Mansuri aynı görüşe sahiptir.³⁵⁷ Ancak Hassân,

³⁵¹ Hasan ‘Avn , ““ An el-eselibu'l-Ta‘biriyye (Kâne + El-mazi Bidune kad)”, **Mecme‘u'l-uğati'l-Arabiyye**, 18.c, Kahire 1971, s. 115-119.

³⁵² Kur’ân-ı Kerîm ve Muhtasar Meâli, Hayrât Neşriyat, İstanbul 2001, (Yunus süresi 71.ayet)

³⁵³ Yusuf Süresi 26. ayet.

³⁵⁴ Kamer Süresi 14. ayet.

³⁵⁵ es-Semerrâî, 1983, **a.g.e.** s. 29.

³⁵⁶ el-Maḥzûmî 1986, **a.g.e.**, s. 156.

³⁵⁷ es-Semerrâî, 1983, **a.g.e.** s. 29, el-Matlabî, **e-Zemen-u ve'l-Uğat-u**, el-Hey’at-u'l-Masriyyet’u'l-‘Ammet-u’ll-Kitab, Mısır 1986, s. 246, el-Mansûrî, **a.g.e.**,1984, s. 64.

inkita (bitmişlik) ve بعد (uzaklık) düşüncelerini birleştirerek (كان فعل) kalıbına tahsis edip bitmiş uzak geçmiş'e delalet ettiğini belirtmiştir.³⁵⁸

Arapçada Kâne Fa'ale (كان فعلا) Kalıbının Kullanımı:

Arapçada bu yapının kullanışı Türkçedeki –DıydI kalıbın kullanışlarına benzemektedir. Ancak Türkçede Benzer ve Aktaç'ın görüşlerine göre daha yakındır. Arapçada bu yapının kullanımında yeni Arap dilcilerinin bazı değişik görüşleri vardır. Bazılara göre geçmiş zamandan daha uzak bir geçmiş zamanda olan bir vaka veya durum diğerlere göre geçmiş zamana yakın bir geçmiş zamanda olan bir vaka veya durum olarak kullanılmaktadır. Bu konu daha açık bir şekilde ele alınacaktır.

(كان فعل) (Tr. yaptıydı) Kalıbı:

el- Vazir Kâne Fa'ale kalıbının iki delaleti olduğunu söylemiştir: birinci temel delaleti, olayın mazi (geçmiş) zamandan daha uzak bir zamanda gerçekleşmesidir. Bu görüşü el-Maḥzûmi, el-Mansuri, Hassan ve diğer dilbilimciler daha önce de ifade etmişlerdir. Ancak bağlamın önemi, bu yapıyı uzak bir geçmişe delalet eden bir zaman kalıbı haline getirmesiyle ortaya çıkmaktadır.³⁵⁹

Bu birleşik yapıda iki anlam (görünüş) algılanabilir: Birinci genel anlam (görünüş); uzak geçmiş zamanda gerçekleşen olaydır. Bu, el-Maḥzûmi, el- Mansurî, Hassân ve daha önce adı geçen diğer âlimlerin düşüncelerinde de var olan bir görüştür. Ancak bağlam, bu kalıbı uzak geçmişe delalet eden bir zaman kalıbı haline getirmektedir. el-Vezir bu delalet için şu hadisi örnek olarak kullanmıştır:

" (حدثني رجل من قريش من أهل العلم أن صفوان قال لعمير : ويحك ! اغرب عني فلا تكلمني ، فإنك كذاب ؛ لما كان صنع

به (...)³⁶⁰

"Bana kureyş'den ehl-i iliminden bir adam haber verdi ki; Safvan, Umeyr'e şöyle dedi: -Yazık sana! Benden uzaklaş, benimle konuşma, çünkü sen çok

³⁵⁸ Hassan, a.g.e., s. 245.

³⁵⁹ Muhammed Receb el-Vâzîr, "ed-Deleletu'z-Zemenîyye li-Sıyağ el-Mazi fi'l-'Arabîyye", 2.Basım, 1. Cilt, 'Ulumu'lügati Dergisi, 1998, s. 137.

³⁶⁰ Muhammed b.Abdülmelik İbn-i Hişâm, es-Siretü'n Nebeviyye, Dâr İhyâ'u-'l-Turas'u-l-'Arabî , Beyrut 1985, 4. c., s. 60, Aynı kaynaktan bu örnek gibi başka örneklerde de var, 4. c., s.74.

yalancısın.”³⁶¹ (Bunu onun yaptığı bir şeyden ötürü söyledi. Ki Bedr günü haberinin sonunda o şeyi zikr etmiştik.) (كان صنع به) (tr. yaptıydı) sözü; (قال لعمر) (Umeyr'e dedi ki) sözünde temsil ettiği, geçmiş zamandan uzak bir olayın gerçekleştiğine delalet etmektedir. Zira ilk olay (كان صنع به) hicretin ikinci yılı Bedir Gazvesinde gerçekleşmiştir. Diğer olay (قال لعمر) ise hicretin sekizinci yılı Mekke'nin fethedilmesinde gerçekleşen bir olaydır.³⁶²

Yukarıda gösterilen örnekten şu sonuç çıkarılmaktadır:

1. (كان صنع) (yaptıydı/davrandıydı) fiiline, uzak geçmiş zamanda gerçekleşme anlamı, metnin bağlamından gelmiştir, çünkü (صنع) (yaptı) fiili, (قال) (dedi) fiilinden önce gerçekleşmiştir. Buna göre birinci fiilin, uzak geçmiş zamanda gerçekleştiği tasdik edilmiştir..³⁶³

Geçmiş zamandan önce terimi ile kastedilen, başka bir eylemin gerçekleşmesi ve tamamlanmasından önce eylemin meydana gelmesi ve tamamlanmasıdır. Ayyette geçtiği gibi: ³⁶⁴ {عَمَّا اللَّهُ عَمَّا سَأَفَ} “**Allah geçmişte olanı bağışladı...**”³⁶⁵ ayyetteki (سلف) fiili, (عفا) fiilinden önce gerçekleşmiştir. (سلف) fiili geçmiş zamandan önce gerçekleşmesine rağmen yardımcı fiil olan *kane*'ye ihtiyaç duymaksızın geçmiş zamandan önce gerçekleştiğini ifade ettiği açık bir şekilde görülmüştür.

Eğer cümle *kâne* (كان) olmaksızın (قال لعمر: كذا وكذا) (ما صنع) (Umeyr' yaptığına şöyle böyle dedi) “tr. Umeyr'e: onun yaptığı bazı şeyler sebebiyle şunları söyledi.” Şeklinde söyleneceydi; bu cümlede ilk fiil olan (قال) “söyledi” fiilinin, ikinci fiil olan (صنع) (yaptı) fiilinin bir sonucu olduğu açıkça ortaya

³⁶¹ Muhammed b.Abdülmelik İbn-i Hişâm, , **es-Siretü'n Nebeviyye (Siret-i İbn-i Hişam)**, Çevr. Hasan Ege, Kahram Yayınları, c.4, Türkiye 2017, s. 81.

³⁶² el-Vâzîr, **a.g.e.**, 1998, s. 137.

³⁶³ **a.g.e.**, 1998, s. 137.

³⁶⁴ Maide Süresi 95. Ayet.

³⁶⁵ Maide Süresi 95. Ayet.

konmuş olur. Buna binaen (صنع) (yaptı) fiili, (قال) (söyledi) fiilinden önce gerçekleşerek geçmiş zamandan önce bir zamanda meydana gelmiştir ve *kâne* yardımcı fiilinin bu mananın ortaya çıkışında her hangi bir katkısı yoktur.³⁶⁶

Kâne yardımcı fiili, geçmiş zamana uzaklık manasını vermiştir. Bizim ilk varsayımımızda olduğu gibi cümle kane olmaksızın: (قال لعمير (كذا وكذا لما صنع) (Umeyr' yaptığına şöyle böyle dedi) şeklinde gelseydi, iki fiilin arasında ne kadar süre geçtiği yada (صنع) (yaptı) fiilinin (قال) (dedi) fiilinden ne kadar önce gerçekleştiği belirtilmemiş olurdu. Ancak cümle kane yardımcı fiili kullanılarak (قال لعمير : (كذا وكذا) لما كان صنع) şeklinde söylendiğinde Umeyr'in yapmasının, Safvan'ın söylemesinden uzak bir geçmişte meydana geldiği belirtilmiş olur.³⁶⁷

Kâne fa'ale kalıbının delaleti, uzak geçmiş zamanı ifade etmektedir ve onda meydana gelen değişiklikler olayın ve metnin bağlamından kaynaklanmaktadır. Çünkü el-Vezîr, (قال) (dedi) fiilinin hicretin sekizinci yılında ve (صنع) (yaptı) fiilinin ise hicretin ikinci yılında gerçekleştiğini nakletmiştir³⁶⁸

2. *Kâne fa'ale* birleşik kalıbının ikinci delaleti (özel anlam); Olayın, geçmiş zamana yakın bir zamanda meydana geldiğini ifade etmektedir. Bunu el-Belazirî şu hadislerle örnek vererek göstermiştir : (و قتل علي بن أبي طالب رضي الله عنه) “ Ali B. Ebi Talib (r.a) Huveyris b. Nukeyz b. Buceyr b. Abd b. Kusayy'ı öldürdü. Peygamber (s.a.s), onu bulan kimsenin öldürmesini emretmişti.” göstermiştir. Burada (امر) “Emretti” fiili (قتل) “öldürdü” fiilinden önce gerçekleşmiştir. Ancak iki fiil de, biri diğerinden önce gelse bile, gerçekleşme açısından birbirine

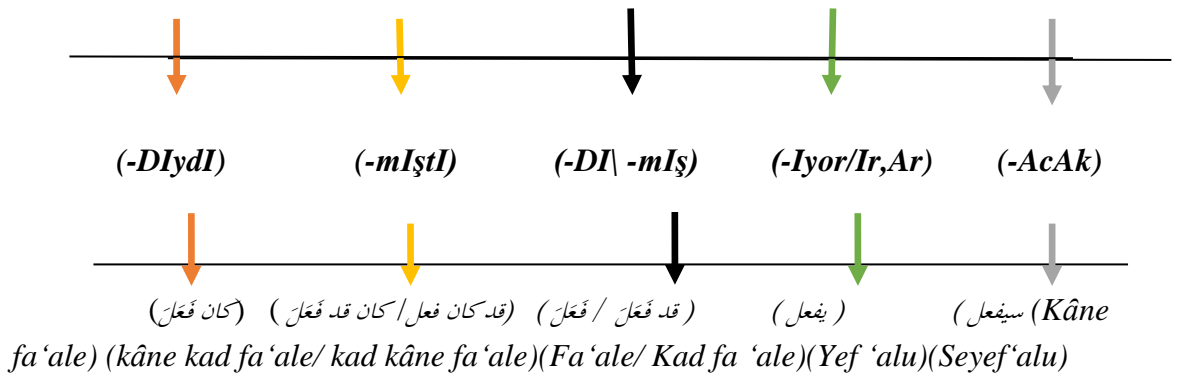
³⁶⁶ el-Vâzîr, a.g.e. 1998, s. 137.

³⁶⁷ a.g.e. 1998, s. 137.

³⁶⁸ a.g.e. 1998, s. 137.

yakındır. (كان فعل) kalıbının, zamansal yakınlığa delalet etmesine nadiren rastlanır. Ancak bu metindeki yakın bir zamana delalet ettiği yönündeki yorum, bağlamla ilgilidir. Bu sebeple çağdaş dilcilerin bu anlamı ele almayışları garipsenmemektedir.³⁶⁹

Şekil 9: (-DIydI, mIştI, -DI, -mIş) bu dört ek, Türkçe ve Arapça gerçek zaman çizgisi üzerindeki aralarında süreliği

Tablo 40: -DIydI Kalıbının En Çok Kullanıldığı İşlevlerin Örnekleri Verilerek Arapçadaki Karşılığı

Mustafa hocanın verdiği ödevi yaptıydı.	1. كَانَ مُصْطَفَى فَعَلَ الْوُظَيْفَةَ الَّتِي كَلَّفَهُ بِهَا الْأُسْتَاذَ.
Ali akşamlayın kur'an okudu.	2. كَانَ عَلِيٌّ قَرَأَ الْقُرْآنَ مَسَاءً.
Bir hafta önce köye gittiydiler.	3. كَانُوا ذَهَبُوا إِلَى الْقَرْيَةِ قَبْلَ أُسْبُوعٍ.
Mamurlar toplantıda oturdu muydular?	4. أَ كَانُوا الْمُوظَّفُونَ جَلَسُوا فِي الْإِجْتِمَاعِ؟
Ali benden yemek almami istedi miydi?	5. أ كَانَ عَلِيٌّ طَلَّبَ مِنِّي أَشْتَرِي طَعَامًا؟
Geçen hafta hiç iyi yatmadıydım.	6. لَمْ أَكُنْ نِمْتُ جَيِّدًا الْأُسْبُوعَ الْمَاضِيَّ.
Ömer, arkadaşlarıyla birlikte oyun alanına gitmediydi.	7. لَمْ يَكُنْ عَمْرٌ ذَهَبَ إِلَى سَاحَةِ الرِّيَاضَةِ مَعَ أَصْدِقَائِهِ.
Seni dün komşumuz düğününde görmediydim.	8. لَمْ أَكُنْ رَأَيْتُكَ أَمْسَ فِي عُرْسِ جَارَتِنَا.

³⁶⁹ el-Vâzîr, a.g.e., 1998, s. 137.

Sınavda başarılı olmak için çok çalışmadı mıydınız?	9. أَمْ تَكُونُوا إِجْتِهَدْتُمْ كَثِيرًا مِنْ أَجْلِ أَنْ يَجْتَازُوا الإِخْتِبَارَ؟
Bu sene öğrenciler okullara gitmedi miydiler?	10. أَمْ يَكُنُّ الطُّلَابُ ذَهَبُوا هَذَا الْعَامَ إِلَى الْمَدَارِسِ؟

Tablo 41: Türkçede –*DıydI* Kalıbının Olumlu Cümlede Biçimi ve Arapçadaki Karşılığı

T.kişi zamirleri	Türkçe	Arapça	A.kişi zamirleri
Ben	Okuduydum	كُنْتُ قَرَأْتُ	أنا
Sen	Okuduydun	كُنْتَ قَرَأْتَ / كُنْتِ قَرَأْتِ	أنت / أنتِ
O	Okuduydu	كَانَ قَرَأَ / كَانَتْ قَرَأَتْ	هو / هي
Biz	Okuduyduk	كُنَّا قَرَأْنَا	نحن
Siz	Okuduydunuz	كُنْتُمْ قَرَأْتُمْ / كُنْتِنَّ قَرَأْتِنَّ	انتم / أنتم
Onlar	Okuduydular	كَانُوا قَرَأُوا / كَانَّ قَرَأَنَّ	هم / هنَّ

Tablo 42: Türkçede –*DıydI* Kalıbının Olumsuz Cümlede Biçimi Ve Arapçadaki Karşılığı

T.kişi zamirleri	Türkçe	Arapça	A.kişi zamirleri
Ben	Okumadıydım	مَا كُنْتُ قَرَأْتُ / لَمْ أَكُنْ قَرَأْتُ	أنا
Sen	Okumadıydın	مَا كُنْتَ قَرَأْتَ - لَمْ تَكُنْ قَرَأْتَ / مَا كُنْتِ قَرَأْتِ - لَمْ تَكُنِي قَرَأْتِ	أنت / أنتِ
O	Okumadıydı	مَا كَانَ قَرَأَ - لَمْ يَكُنْ قَرَأَ / مَا كَانَتْ قَرَأَتْ - لَمْ تَكُنْ قَرَأَتْ	هو / هي
Biz	Okumadıydık	مَا كُنَّا قَرَأْنَا / لَمْ نَكُنْ قَرَأْنَا	نحن
Siz	Okumadıydınız	مَا كُنْتُمْ قَرَأْتُمْ - لَمْ تَكُونُوا قَرَأْتُمْ / مَا كُنْتِنَّ قَرَأْتِنَّ - لَمْ تَكُنِّي قَرَأْتِنَّ	انتم / أنتم

Onlar	Okumad ^y dılar	ما كانوا قرأوا- لم يكونوا قرأوا/ ما كنَّ قرأنَّ- لم نكنَّ قرآنَّ	هم / هنَّ
-------	---------------------------	---	-----------

Tablo 43: Türkçede –Dıydı Kalıbının Olumsuz Soru Cümlesinde Biçimi ve Arapçadaki Karşılığı

Tr. kişi zamirleri	Türkçe	Arapça	Ar. kişi zamirleri
Ben	Başladı-mı-ydım?/ başladım-mı-ydı?	أَكُنْتُ بَدَأْتُ/ هل كُنْتُ بَدَأْتُ؟	أنا
Sen	Başladı-mı-ydın?/ başladın-mı-ydı?	أَكُنْتِ بَدَأْتِ؟- هل كُنْتِ بَدَأْتِ؟/ أَكُنْتُ بَدَأْتُ؟- هل كُنْتُ بَدَأْتُ؟	أنت / أنتِ
O	Başladı-mı-ydı?/ başladı-mı-ydı?	أَكَانَ بَدَأَ؟- هل كَانَ بَدَأَ؟/ أَكَانَتْ بَدَأَتْ؟- هل كَانَتْ بَدَأَتْ؟	هو / هي
Biz	Başladı-mı-ydık?/ başladık-mı-ydı?	أَكُنَّا بَدَأْنَا؟- هل كُنَّا بَدَأْنَا؟	نحن
Siz	Başladı-mı-ydınız?/ başladınız-mı-ydı?	أَكُنْتُمْ بَدَأْتُمْ؟- هل كُنْتُمْ بَدَأْتُمْ؟/ أَكُنْتِنَّ بَدَأْتِنَّ؟- هل كُنْتِنَّ بَدَأْتِنَّ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Başladılar-mı-ydı?	أَكَانُوا بَدَأُوا؟- هل كَانُوا بَدَأُوا؟/ أَكُنَّ بَدَأْنَ؟- هل كُنَّ بَدَأْنَ؟	هم / هنَّ

Tablo 44: Türkçede –Dıydı Kalıbının Olumsuz Soru Cümlesinde Biçimi ve Arapçadaki Karşılığı

Tr. kişi zamirleri	Türkçe	Arapça	Ar. kişi zamirleri
Ben	Başlamadı-mı-ydım?/ başlamadım-mı-ydı?	أَ مَا كُنْتُ بَدَأْتُ؟ / أَلَمْ أَكُنْ بَدَأْتُ؟	أنا
Sen	Başlamadı-mı-ydın?/ başlamadın-mı-ydı?	أَ مَا كُنْتِ بَدَأْتِ؟ - أَلَمْ تَكُونِ بَدَأْتِ؟/ أَمَا كُنْتِ بَدَأْتِ؟ - أَلَمْ تَكُونِ بَدَأْتِ؟	أنت / أنتِ
O	Başlamadı-mı-ydı?/ başlamadı-mı-ydı?	أَ مَا كَانَ بَدَأَ؟- أَلَمْ يَكُنْ بَدَأَ؟/ أَمَا كَانَتْ بَدَأَتْ؟- أَلَمْ تَكُنْ بَدَأَتْ؟	هو / هي
Biz	Başlamadı-mı-ydık?/ başlamadık-mı-ydı?	أَ مَا كُنَّا بَدَأْنَا؟- أَلَمْ نَكُنْ بَدَأْنَا؟	نحن
Siz	Başlamadı-mı-ydınız?/ başlamadınız-mı-ydı?	أَ مَا كُنْتُمْ بَدَأْتُمْ؟- أَلَمْ تَكُونُوا بَدَأْتُمْ؟/ أَمَا كُنْتِنَّ بَدَأْتِنَّ؟- أَلَمْ تَكُونُوا بَدَأْتِنَّ؟	أنتم / أنتنَّ

Onlar	Başlamadılar-mı-ydı?	أ ما يَكُونُوا بَدَأُوا؟ - أ لم يَكُونُوا بَدَأُوا؟ / أ ما يَكُونُ بَدَأَ؟ - أ لم يَكُنْ بَدَأَ؟	هم / هنَّ
-------	----------------------	--	-----------

3.3.2. -mİştI KALIBI (Ar. KÂNE KAD FA'ALE (كان قد فَعَلَ) ve KAD KÂNE FA'ALE(قد كان فَعَلَ))

Yukarıda gösterildiği gibi bazı Türk dilbilgiscilerin görüşlerine göre *-mİştI* ve *-DİydI* kalıpların kullanımlarını aynı olduğunu, bazıları ise bu biçimlerin arasındaki bazı farklar vae olduğunu açıklamışlardır. Arap dilbilgisciler de *kâne fa 'ale* (كان فَعَلَ), *kâne kad fa 'ale* (كان قد فَعَلَ) ve *kad kâne fa 'ale* (قد كان فَعَلَ) kalıpları arasında bir farklılık var olduğunu açıklamışlardır. Aşağıdaki tabloda Türkçede *-mİştI* yapının olumlu, olumsuz cümlesi ve olumlu, olumsuz sorusu ile Arapça larşılaştırılmasıdır.

Tablo 45: -mİştI Kalıbının Kuruluşu ve Arapçadaki Kalıbıyla Karşılaştırılması

	Türkçe	Arapça
Olumlu Cümle	<i>-mİştI</i>	كَانَ قَدْ فَعَلَ
Olumsuz Cümle	<i>-mA-mİştI</i>	مَا كَانَ قَدْ فَعَلَ / لَمْ يَكُنْ قَدْ فَعَلَ
Olumlu Soru	<i>-mİş mİydI?</i>	هَلْ كَانَ قَدْ فَعَلَ؟ / أَسْكَانَ قَدْ فَعَلَ؟
Olumsuz Soru	<i>-mA-mİş mİydI?</i>	أَ مَا كَانَ قَدْ فَعَلَ؟ / أ لَمْ يَكُنْ قَدْ فَعَلَ؟

3.3.2.1. Türkçede -mİştI Kalıbı:

Türkçede dil bilgisi kitaplarının bazıları Benzer ve Akçataç gibi isimlendirmeden sadece *-mİştI* yapı olarak göstermiştir, bazıları ise şu kalıba çeşitli isimler verilmiştir:

M. Ergin'e göre “öğrenilen geçmiş zaman hikâyesi”³⁷⁰, ör. **Yapmıştı.** Banguoğlu'a göre “dolaylı geçmişin anlatması”³⁷¹, ör. Bize bir de hediye **getirmiştiniz.** Z. Korkmaz'a göre “duyulan geçmiş zaman kipin hikâyesi”³⁷², “ör. Kaleme

³⁷⁰ M. Ergin, a.g.e., s. 322.

³⁷¹ T. Banguoğlu, a.g.e., s. 460.

³⁷² Z. Korkmaz, a.g.e., s. 648.

bugün nasılsa erken **uğramıştı** (Ö. Seyfettin, EB,9)”. Akçataç’a göre “*bilinen uzak geçmiş, duyulan geçmişin hikâyesi ve görülen geçmişin hikâyesi*, ör. Beraber Çanakkale’ye **gitmiştik**.”³⁷³ A. Dilaçar’a göre “*Tümlenişli geçmiş öncesi* (plus-que-parfait): ör. Dün geldiğinde yazımı **bitirmiştin**.”³⁷⁴ Deny’e göre “*Gayri muayyen mazi temesinin mürekkep sıgası* (Os. نقلی ماضی نك حكاية سى) nakli mazinin hikâyesi. Ör. *Sevmiş idim =sevmiştim*”.³⁷⁵

Türkçedeki *-mİştI* kalıbı Arapçadaki *kâne kad fa‘ale/ kad kâne fa‘ale* kalıbının karşılar.

Türkçede *-mİştI* kalıbın çekimi:

Bu kalıbının çekiminin “*esas fiil + -mİş kipi eki + i- ek-fiili + -DI hikâye eki + şahıs eki*” nin birleşmesinden oluştuğunu belirtmektedir.³⁷⁶

b) Türkçede *-mİştI* yapının kullanımı:

T. Banguoğluya göre *-mİştI* ve *-DIydı* kalıpların arasında hiç bir fark olmadığını şöyle açıklamıştır: “*dolaylı geçmiş (-mİş)* ekin üzerine yapılan bu birleşik de anlatma tarzındaki salt geçmiş anlamına gelmiş ve onunla anlamdaş olmuştur: *Bize bir hediye getirmiştiniz* “*Ar. كُنْتُ قَدْ أَحْضَرْتُ لَنَا هَدِيَّةً*” x *Bize bir hediye getirdiytiniz* “*Ar. كُنْتُ أَحْضَرْتُ لَنَا هَدِيَّةً*” (bkz. S. 134) demekki bunda dolaylı geçmiş anlatımı kalmamıştır. Ancak işaret ettiğimiz gibi bu sonucusunun daha geniş ve az sınırlı bir geçmiş için kullanıldığı farkedilebilir: “*yakmış şem’i fikreti beceris-i mükten*”.”³⁷⁷

Z. Korkmaz *-mİştI* kalıbı için şunu açıklamıştır: “*-DIydI* yapının her iki çekim kalıbının da uygulamada kullanmadan düştüğü ve *-mİş/-mUş* ekiyle kurulan biçimin *-DI/DU* ekiyle kurulan *hikâye* kalıbının yerini aldığı görülüyor: *gör-müş-tü-m, gör-müş-tü-n....* gibi. Bu çekim kalıbında, *-mİş* ekindeki “*duyma-rivayete*” dayanan geçmiş zamanlık işleri artık zayıflamış ve “*görülen,bilinen*” bir geçmiş zaman işlevine dönüşmüştür. Bu bakımından, duyulan geçmiş zaman hikâye çekimi, şekilce var olan

³⁷³ Akçataç, a.g.e., s. 35.

³⁷⁴ A. Dilaçar, a.g.e., s. 112

³⁷⁵ J. Deny, a.g.e., s. 401.

³⁷⁶ Z. Korkmaz, a.g.e., s. 648.

³⁷⁷ T. Banguoğlu, a.g.e., s.461.

ama işlevce var olmayan bir birleşik kip olarak kabul edilmelidir: *sen geçenlerde demiştin ki...* (M.A Ersoy, s, 407) “*Ar. كُنْتُ قَدْ قُلْتُ سَبَقاً*.”³⁷⁸

Akçataç'a göre *-mİştI* kalıbının ilk kullanımı: “*-mİşDI* yapısı, cümlenin zamanını, *öznenin işi bizzat gördüğü*, bilinen fakat *uzak geçmişte* kalmış fiil veya durum şeklinde düzenler:

“*Beraber Çanakkale’ye gitmiştik.*” *Ar. كُنَّا قَدْ ذَهَبْنَا إِلَى جَنَاقِ قَلْعَةِ مَعَا*, “*Dersleri salı günleri yapmıştık.*” *Ar. فَعَلْنَا الدَّرُوسَ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ*.” İkinci kullanımı: “*-mİş* eki, **uzak geçmişte bitiş**; *-DI* eki, fiil veya durumu **bilme anlamı** verir. Bu iki ek birleşerek, durum pekiştirme ve kesinlik işlevi oluşur.” Başka bir kullanışı: “Bu yapı, bazen cümlenin diğer unsurlarıyla birlikte bulunulan andaki bir sonucu bildirir: “*Söylediklerinden hiç kimseye güvenmediği sonucu çıkmıştı.*” *Ar. وَقَدْ كَانَتِ النَّتِيجَةُ أَنَّهُ لَا يَثِقُ*”³⁷⁹ بأحد مما قاله

Benzer’in çalışmasında belirttiğine göre bu yapı ile “Dil bilgisi kitaplarında **geçmiş zamanın hikâyesi biçiminde** adlandırılan biçim ile konuşma anından önceki bir zaman diliminde belli bir süre boyunca yapılan vaka ya da durumlar aktarılır: (Ör. *Lisede öğretmenlik yapmıştı.*” *Ar. . كان قد عمل (كان يعمل) استاذاً في المدرسة*” *Lisede kopya çekmişti*” *Ar. . كان قد عمل (كان يعمل) استاذاً في المدرسة الثانوية*”³⁸⁰ *كانت العاصفة قد استمرت ليومين*” *Fırtına 2 gün sürmüştü*”

Başka bir kullanımı da şu şekildedir: “Vaka konuşma anından önceki bir zaman diliminde gerçekleşmiş olup konuşma anında artık söz konusu değildir. Ör. *O geçen yıl Haziran’da hasta olmuştu*” *Ar. كان قد مَرَضَ فِي يُونِيُو مِنَ الْعَامِ الْمَاضِي*. *Bugünkü dersten çok zevk almıştım*” *Ar. كُنْتُ قَدْ اسْتَمْتَعْتُ بِالدَّرْسِ الْيَوْمِ*. *Çok keyifli bir staj dönemi geçirmiştım*” *Ar. كُنْتُ قَدْ حَظَيْتُ بِفَتْرَةٍ تَدْرِيْبٍ مُمْتَعَةٍ لِلْعَايَةِ*” olarak belirtilmiştir.

“Bu biçimde Türkçede zaman eki olarak bilinen **iki farklı geçmiş zaman eki bir araya gelmiştir**. Bu kullanımda **geçmişte bir noktada başlamış ve geçmişte bir**

³⁷⁸ Korkmaz, a.g.e., s. 647, 684.

³⁷⁹ Akçataç, a.g.e., s. 35.

³⁸⁰ Benzer, a.g.e., s. 150.

noktada bitmiş vaka ve durumlar belirtilir:

Ör. *Dersimi çalışmıştım* ‘Ar. *كَانَتْ ذَاكَرْتُ دَرَسِي* (fakat birçoğunu unuttum. Ar. *لَكِنِّي نَسِيتُ الْكَثِيرَ مِنْهُ*) bu örnekteki Çalışma geçmişte başlamış; fakat çalışmanın etkileri artık söz konusu değildir ve konuşmacı bilgilerini hatırlamadığını söyler; fakat hatırladığını bu kullanımda söyleyemez. Bunun yerine; *Dersimi çalıştım* ‘Ar. *دَرَسْتُ دَرَسِي*’ deseydi, *o zaman hatırlayabilir ya da hatırlamayabilirdi*. Türkçedeki *-miş* biçimi İngilizcedeki *The past perfect tense*’i karşılar. Biçimdeki *-miş* eki *bitmişlik* görünüşünde, *-DI* eki ise *zaman* görevinde kullanılmıştır. Biçim *görünüş + zaman* olarak oluşmuştur.”³⁸¹ Şeklinde açıklamaktadır.

3.3.2.2. Arapçada *kâne kad fa‘ale/ kad kâne fa‘ale* (كَانَ فَعَلَ / كَانَ قَدْ فَعَلَ) Kalıbı:

Türkçede *-miş* kalıbının Arapçadaki karşılığı nedir, Arapça dilbilgisi kitaplarında hangi kavramlar kullanılmıştır.

Türkçedeki *-miş* kalıbının Arapçada iki karşılığı vardır. Bunlar “*kâne kad fa‘ale, kad kâne fa‘ala*”dır. Bu kalıp Arapça üzerine yapılan Türk araştırmacıların çalışmalarında da yer bulmuştur.

Ör. Hasan Akdağ “Arap Dilinde Zaman açısından Fiiller” çalışmasında “*bilmişti = كان قد فعل*” olarak belirtmiştir.³⁸²

Feridüddin Aydın “Arapçada zamanlar الأزمنة في اللغة العربية” çalışmasında “*-miş = kâne kad fa‘ale / كان قد فعل / kad kâne fa‘ale / كان فَعَلَ*” olarak iki şekil gösterilmiştir.³⁸³

Aydın’ın çalışmasında gösterdiği gibi bu iki kalıp Arapçada aynı anlamı belirtmektedir, ancak “*kâne kad fa‘ale / كان قد فعل*” kalıbı daha çok kullanılmaktadır.

Aydın’a göre bu kalıba “The past perfect tense ("حكاية الماضي الروائي " Tr. Duyulan geçmiş zaman hikâyesi)” olarak tanımaktadır.³⁸⁴

³⁸¹ M. Ergin, a.g.e., s. 151.

³⁸² Akdağ, a.g.e., 1984, s.55.

³⁸³ Aydın, a.g.e., 1997, s.13.

³⁸⁴ Aydın, a.g.e., 1997, s.13

Akyüz'e göre “الماضى القريب المنقطع (Tr. Bitmiş yakın geçmiş zaman)/الماضى التام (Tr. Bitmiş yakın geçmiş zaman)”³⁸⁵.

el-Maḥzûmî bu birleşik yapılar (كان قد فعل، قد كان فعل)(tr. yapmıştı) munkatî' (süreksiz-bitmiş-dilimli) olup olmamasına bakmaksızın uzak geçmişe delalet ettiğini daha önce belirtmiştir. Ancak Dr. el- Mansurî'ye göre: “munkatî' uzak mazi “الماضى البعيد المنقطع” (süreksiz-bitmiş Uzak Geçmiş zaman) manasındaki cümle, ya (كان قد) yada (قد كان) kalıplarının hemen arkasından gelen (فعل) sigasıyla meydana gelir.³⁸⁶

el-Maḥzûmî de, bu iki kalıbın(كان قد فعل / قد كان فعل) ve bunlara benzeyen kalıpların, uzak geçmiş zamanda bir olayın meydana gelmesini ifade etmek için kullanıldığını düşünmektedir. Böylece İnkita' (إنقطاع)(tr. süreksiz-bitmiş) düşüncesi ile (بُعْد) uzaklık düşüncesini bir araya getirmiş ve mezkur iki kalıba bağlamıştır.³⁸⁷

el-Maḥzûmî'nin aksine Hassân, zamansal morfolojik bir yapı olan (كَد)kad 'dan ve kad'in mazi'yi hazır'a yaklaştırma manasından yararlanarak bu iki kalıbın (كان قد) (كَد كَان فَاعِلٌ وَ قَد كَان فَاعِلٌ) (kâne kad fa'ale ve kad kâne fa'ale البعد) uzaklık manasına delaletini uzak bir ihtimal olarak görmüş, bu sebeple bu iki kalıbın munkatî karib mazi'ye “الماضى القريب المنقطع” (tr. bitmiş yakın geçmiş) delalet ettiğini söylemiştir.³⁸⁸

Muhammed Recep el-Vezîr'in görüşü:

el-Vezîr; (فَعَلٌ) mazi sigasının (tr. geçmiş zaman kipinin) delaletini, dilbilimsel kalıpları inceleyerek ele alıp, bu kalıpları içeren metinlerde ifade ettikleri manaları ortaya koyarken dilbilimsel bağlam çerçevesinde araştırmasını yapmıştır. Bu da bazı kalıpların göstergesi yönünden değişimlerin zorunluluğuna sebep olmuştur. Bu konuda bizi ilgilendiren kalıplar, el-Vezîr 'in geçmiş öncesindeki zaman konusu hakkında bahsederken bu kalıpların delaletlerini tartıştığı *kâne kad fa'ale, kad kâne*

³⁸⁵ Akyüz, a.g.e., 1996, s.71.

³⁸⁶ el-Mansurî, a.g.e., 1984, s.61.

³⁸⁷ el-Maḥzûmî, a.g.e. 1986, s.61

³⁸⁸ Hassân, a.g.e. 1985, s. 245.

fa'ale, kâne fa'ale (كان فعل ، وكان قد فعل و قد كان فعل) kalıplardır. Zira el-Vezîr bu kalıpları geçmişin öncesindeki zaman için bir ifade biçimi haline getirmiştir. Bağlamın etkisini, zamansal kalıpların ifade ettiği manayı yönlendirme noktasında nazar-ı itibare almak her kalıp için iki farklı delali anlamın ortaya çıkmasına yol açmıştır. İlki, dilbilimsel metinlerde ve dilbilimciler arasında yaygın olan kalıp için genel veya baskın anlamdır. İkincisi ise, dilbilimsel bağlam tarafından yönetilen özel veya daha az kullanılan bir manaya sahiptir. Bu nedenle, özellikle dilde ve dilsel eserlerde çok az bahsedilmiş olsa bile, dilbilimciler arasında yaygın olmayabilmektedir.³⁸⁹

Arapçada *kâne kad fa'ale/ kad kâne fa'ale* (فَدَّ كَانَ فَعَلٌ / كَانَ فَعَلٌ) Kalıplarının

Çekimi:

Arapçada bu kalıplarının iki şekli vardır. Birincisi *kâne+ kad+ fa'ale*, ikincisi *kad+kâne+ fa'ale* oluşmaktadır.

Arapçadaki *kana kâne kad fa'ale/ kad kâne fa'ale* (فَدَّ كَانَ فَعَلٌ / كَانَ فَعَلٌ)

Sigasının Kullanımı:

Yukarıda açıkladığımız gibi bu kalıbının iki biçimi vardır. İkisinin anlam ve kullanımında hiçbir fark yoktur. Arap dilciler bunu kalıbının geçtiği metinlerden örnek olarak ispatlamaktadır. Bu kalıpların iki kullanımı vardır. Biri *yakın geçmiş zaman*, diğeri *uzak geçmiş zaman*'a ifade etmektedir. el-Vezîr'in çalışmasında açıkladığına göre bu kalıbın metinlerde genel olarak *yakın geçmiş zaman* için kullanılmaktadır. Bazı metinlerde *uzak geçmiş zaman* ifade ettiği için ikinci kullanımı olarak belirtmektedir.³⁹⁰

³⁸⁹ el-Vâzîr, **a.g.e.**, 1998, s. 138.

³⁹⁰ **a.g.e.**, s. 138.

(كان قد فعل) kâne kad fa'ale Kalıbının Terkibinin Manası (Görünüşü):

Bu kalıbın manası, geçmişin öncesindeki bir zamanı ifade ettiği için ikiye ayrılmıştır:

Birincisi, Geçmiş zamana yakın bir zamanda meydana gelen bir olayı ifade etmektedir.³⁹¹ Bu kalıbın kullanımında en çok ortaya çıkan mana budur. Örneğin: قول

جابر بن عبد الله في غزوة حنين: "انحدرنا في واد من أودية تحامة . . وكان القوم قد سبقونا إلى الوادي ، فكمنوا لنا في شعابه وأحنائه

392 " ومضابقيه " Huneyn Gazvesinde Câbir b. Abdullah'dan şöyle dedi: "Huneyn vâdilerinden yöneldiğimiz zaman Hicaz topraklarının çukur geniş ve engin vâdilerinden bir vâdiye indik. Ancak durmadan oradan aşağı iniyorduk. Dedi ki: Sabahın karanlığında idi. Kavm bizden önce vâdiye gitmişlerdi."³⁹³ "Kavm bizden önce vâdiye **gitmişlerdi**." كان القوم قد سبقونا " sözü geçmiş zamana yakın bir olayın meydana geldiğini göstermiş ve bu mana "İndik" sözünde ifade edilmiştir.³⁹⁴

İkincisi, Geçmişten uzak bir olayın meydana geldiğinin (semantiği) göstergesi ve öncekinden daha az kullanılmaktadır. Örneğin:

قول ابن هشام : "وكان الفاكه بن المغيرة بن عبد الله بن عمر بن مخزوم وعوف بن عبد عوف بن عبد الحارث ابن زهرة و

عفان بن أبي العاص بن أمية بن عبد شمس قد خرجوا تجارة إلى اليمن... فلما أقبلوا حملوا مال رجل من بني جذيمة بن عامر ، كان هلك

باليمن ، إلى ورثته." 395

Ör. İbn Hişam dedi ki: "Fâkih b. Muğire b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm, Avf. b. Abd-i Şems Yemen'e tüccar olarak **çıkışlardı**. Affân ile birlikte oğlu Osmân ve Avf ile birlikte ise Abdurrahman vardı. Gittiklerinde beni Cezime b. Âmir'den bir adamın malını (ki o adam Yemen'de ölmüştü) vârislerine **taşıdılar**."³⁹⁶ İbn Hişam'ın

³⁹¹ a.g.e., s. 139.

³⁹² Muhammed b. Abdülmelik İbn-i Hişâm, **es-Siretü'n Nebeviyye**, Dâr İhyâ'u-l-Turas'u-l-'Arabî, Beyrut 1985, c. 4, s.85. Aynı kaynakta bu örnek gibi başka örneklerde de var, s.49-51-206.

³⁹³ Muhammed b. Abdülmelik İbn-i Hişâm, **es-Siretü'n-nebeviyye, (Sîret-i İbn-i Hişam)**, Çevr. Hasan Ege, Kahram Yayınları, c. 4, Türkiye 2017, s. 100.

³⁹⁴ el-Vâzîr, 1998, a.g.e., s. 139.

³⁹⁵ İbn-i Hişâm, a.g.e, 1985, c.4, s.74-175. aynı Kaynakta bu örneğe benzeyen iki örnek daha vardır: c. 4, s.175/c. 3, s.74.

³⁹⁶ İbn-i Hişâm, a.g.e, 2017.

“Fâkih... **çıkışlardı**” “قد خرجوا... كان الفاكه” sözü geçmiş zamana uzak bir olayın meydana geldiğini göstermiş ve mana “**taşıdılar**” “حملوا” sözünde ifade edilmiştir.

(قد كان فعل) **kad kâne fu‘ale Kalıbının Manası (Görünüü):**

Bu kalıbın ifade ettiği mana, geçmişin öncesindeki bir zamana ifade etmesi yönüyle ikiye ayrılır:

Birincisi, Geçmiş zamana yakın bir zamanda meydana gelen bir olayı ifade etmektedir. Bu kalıbın kullanımında en çok ortaya çıkan mana budur.³⁹⁷

Örneğin:

نحو قول ابن هشام في غزوة تبوك : "استتب برسول الله صلى الله عليه وسلم سفره ، وأجمع السير . وقد كان نقر من المسلمين ابطأت بهم النية عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ، حتى تخلفوا عنه من غير شك ولا ارتياب" 398 .

Tebük Gazvesinde İbn-i Hîşâm şöyle dedi “Sonra Resulullah (Sallahahhahû Aleyhi ve Sellem)’in sefere çıkması bekişti. O, çıkmaya azm etti. Kalplerinde bir şüphe olmadığı halde bazıları geri kalmak istediler. (onların niyetleri yavaşlatılmıştı) Ve gitmediler.”³⁹⁹ “bir grup Müslümanın niyetleri onları **yavaşlatmıştı.**” sözü, “sefere çıkması **bekişt**i. O, çıkmaya **azm etti**” sözünde ifade edilen geçmiş zamana yakın bir olayın meydana geldiğine delalet eder.

Birincisi, Geçmiş zamana yakın bir zamanda meydana gelen bir olayı ifade etmektedir. Bu kalıbın kullanımında en çok ortaya çıkan mana budur.⁴⁰⁰

Örneğin:

"استتب برسول الله صلى الله عليه وسلم سفره، و أجمع السير، و قد كان نفر من المسلمين ابطأت بهم النية عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، حتى تخلفوا عنه من غير شك و لا ارتياب." 401

³⁹⁷ el-Vâzîr, 1998, a.g.e., s. 139-140

³⁹⁸ İbn-i Hîşâm, a.g.e., 1985, aynı Kaynakta bu örneğe benzeyen iki örnek daha vardır: 4.c., s. 74-175.

³⁹⁹ İbn-i Hîşâm, a.g.e., 2017, s. 218

⁴⁰⁰ el-Vâzîr, a.g.e. 1998, s. 139-140.

⁴⁰¹ İbn-i Hîşâm, a.g.e., 1985, c.4, s. 162, aynı kaynakta ifade veren başka örneklerde s. 175- 73.

Tebük Gazvesinde İbn-i Hişâm şöyle dedi “Sonra Resulullah (Sallahahhahû Aleyhi ve Sellem)’in sefere çıkması bekişti. O, çıkmaya azm etti. Kalplerinde bir şüphe olmadığı halde bazıları geri kalmak istediler. (onların niyeti yavaştırılmıştı) Ve gitmediler.” “Bir grup Müslümanın niyetleri **yavaştırılmıştı.**” “ابطأت المسلمين من نفر كان قد” “النية بهم ” sözü geçmiş zamana yakın bir olayın meydana geldiğini delalet etmiş ve “sefere çıkması **bekişt**i. O, çıkmaya **azm etti**” “سفره استتب” “السير أجمع و” sözünde ifade edilmiştir.

İkincisi; Geçmiş zamana yakın bir zamanda bir olayın meydana geldiğini gösterir ve öncekinden daha az kullanılmaktadır İbn İshak'ın şu sözünden de anlaşılacağı gibi:

”وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم، قد عهد إلى أمراءه من المسلمين حين أمرهم أن يدخلوا مكة، أن لا يقاتلوا إلا من

قاتلهم، إلا أنه قد عهد في نفر سماهم أمر بقتلهم...منهم عبد الله بن سعد أخو بني عامر بن لؤي. لأنه قد كان أسلم، و كان يكتب

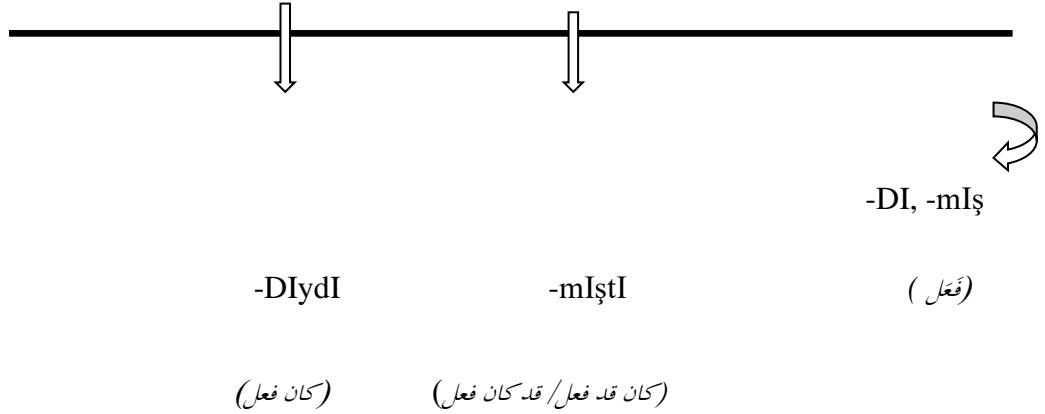
لرسول الله صلى الله عليه وسلم الوحي، فارتد مشركا راجعا إلى قريش.”⁴⁰²

İbn İshak'ın şu sözünden de anlaşılacağı gibi: “Resulullah (Sallahahhahû Aleyhi ve Sellem) müslüman kumandanlarına Mekke’ye girmesini emrettiği zaman onlardan şu sözü aldı: Müslümanlar ancak savaşanlarla savaşacaklardır. İsimlerini verdiğim bir takım kimseler bundan müstesnadır.....bunlardan biri Beni Āmir b. Lueyye’in kardeşi Abdullah b. Sa’d’ir. Resulullah (Sallahahhahû Aleyhi ve Sellem) onun katledilmesini emretti. Çünkü o İslâma girdi (doğrusu: **girmişti**). Resulullah (Sallahahhahû Aleyhi ve Sellem)’in vahy katibi oldu (doğrusu: vahy’i yazıyordu.) sonra müşrik olarak irtidad edip (irtidad etti ve..) Kureyş’e döndü.”⁴⁰³ “لأنه قد كان أسلم” “Çünkü o İslâma girdi (doğrusu: **girmişti**)” sözü geçmiş zamana yakın bir zamanda olayın meydana geldiğini delalet eder ve “فارتد مشركا”**irtidad etti**” sözü ise ondan sonra geçmiş zamanda meydana geldiğini ifade eder.

⁴⁰² İbn-i Hişâm, a.g.e., 1985, c.4., s. 51-52.

⁴⁰³ İbn-i Hişâm, a.g.e., 2017, c.4.s. 69.

Şekil 10: (*mIştI* " *كَانَ فَعَلًا / كَانَ قَدْ فَعَلَ* ") Türkçe ve Arapça gerçek zaman çizgisi üzerindeki geçmiş zaman çizginin kısmında belirlenmesi

Hem Türkçe hem Arap dilcilerin görüşlerine göre *-mIştI* ve *-DIydI* kalıbının gerçek zaman çizgisinde aynı anlam ve aynı görünüşü ifade etmektedir.

Tablo 46: *-mIştI* Kalıbın En Çok Kullanıldığı İşlevlerin Örnekleri Verilmesi Ve Arapçadaki Karşılığı

Babam onu azarlamıştı, çünkü ödevi yapmamıştı.	1. كَانَ أَبِي قَدْ وَبَّخَهُ، لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ قَدْ فَعَلَ وَطَيَّقْتَهُ.
Geçen sene Peris'e gitmişlerdi.	2. كَانُوا قَدْ ذَهَبُوا إِلَى بَارِيسِ الْعَامِ الْمَاضِي.
Ablam işi bitirdikten sonra, bize uğramıştı.	3. كَانَتْ أُخْتِي قَدْ مَرَّتْ عَلَيْنَا بَعْدَ أَنْ أَهَمَّتْ عَمَلَهَا.
Ayşe küçükken okula gitmemişti.	4. مَا كَانَتْ عَائِشَةُ قَدْ ذَهَبَتْ إِلَى الْمَدْرَسَةِ وَهِيَ صَغِيرَةً.
Babam yemeği hiç yememişti.	5. لَمْ يَكُنْ أَبِي قَدْ أَكَلَ طَعَامَهُ.
Hacer ailesini daha önce görmemiş miydi?	6. أَلَمْ تَكُنْ هَاجِرٌ قَدْ رَأَيْتَ عَائِلَتَهَا مِنْ قَبْلِ؟
İşlerimi bitirmemiştim.	7. لَمْ أَكُنْ قَدْ أَهْمَيْتُ عَمَلِي.
Dün eve geç gelmiş miydiler?	8. أَكَانُوا قَدْ جَاءُوا إِلَى الْبَيْتِ مُتَأَخِّرًا؟
Başkan konfrans salonunda görünmemiş miydi?	9. أَلَمْ يَكُنْ قَدْ رُؤِيَ الرَّئِيسُ فِي قَاعَةِ الْمَوْتِمِرَاتِ؟
İstanbul'a gelinceye kadar onu görmemiştim.	10. لَمْ أَكُنْ قَدْ رَأَيْتَهُ حَتَّى جِئْتُ إِلَى إِسْطَنْبُولِ.

Tablo 47: Türkçede –*mlştI* Olumlu Cümle Biçimi ve Arapçadaki yapıyla Karşılaştırılması

T. kişi zamirleri	Türkçe	Arapça	A. kişi zamirleri
Ben	Okumuş tum	كُنْتُ قَدْ قَرَأْتُ	أنا
Sen	Okumuş tun	كُنْتَ قَدْ قَرَأْتَ/ كُنْتِ قَدْ قَرَأْتِ	أنتَ/ أنتِ
O	Okumuş tu	كَانَ قَدْ قَرَأَ/ كَانَتْ قَدْ قَرَأَتْ	هو / هي
Biz	Okumuş tuk	كُنَّا قَدْ قَرَأْنَا	نحن
Siz	Okumuş tunuz	كُنْتُمْ قَدْ قَرَأْتُمْ/ كُنْتِنَّ قَدْ قَرَأْتِنَّ	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Okumuş lardı	كَانُوا قَدْ قَرَأُوا/ كُنَّ قَدْ قَرَأْنَ	هم / هنَّ

Tablo 48: Türkçede –*mlştI* Kalıbının Olumsuz Cümlede Biçimi ve Arapçadaki yapıyla Karşılaştırılması

Tr. kişi zamirleri	Türkçe	Arapça ⁴⁰⁴	Ar. kişi zamirleri
Ben	Okumamış tım	مَا كُنْتُ قَدْ قَرَأْتُ؟	أنا
Sen	Okumamış tın	مَا كُنْتَ قَدْ قَرَأْتَ؟/ مَا كُنْتِ قَدْ قَرَأْتِ؟	أنتَ/ أنتِ
O	Okumamış tı	مَا كَانَ قَدْ قَرَأَ؟/ مَا كَانَتْ قَدْ قَرَأَتْ؟	هو / هي
Biz	Okumamış tık	مَا كُنَّا قَدْ قَرَأْنَا؟	نحن
Siz	Okumamış tınız	مَا كُنْتُمْ قَدْ قَرَأْتُمْ؟/ مَا كُنْتِنَّ قَدْ قَرَأْتِنَّ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Okumamış lardı	مَا كَانُوا قَدْ قَرَأُوا؟/ مَا كُنَّ قَدْ قَرَأْنَ؟	هم / هنَّ

⁴⁰⁴ Arapçada bu yapının olumsuz eki iki tür biçimi vardır: 1. لم أنت-قَرَأْتَ قَدْ تَكُنْ لم أنت. 2. أنا لم أكنْ قَدْ قَرَأْتُ؟ 3. قَرَأْتُ؟ قَدْ تَكُون هم. 6. قَرَأْتَنَّ قَدْ تَكُنْ لم أنتنَّ-قَرَأْتُمْ قَدْ تَكُونُوا لم أنتم. 5. قَرَأْنَا قَدْ تَكُنْ لم نحن. 4. قَرَأْتُ قَدْ تَكُنْ لم هي-قَرَأَ قَدْ يَكُنْ لم هو. 3. قَرَأْتُ؟ قَدْ تَكُون لم قَرَأْنَ قَدْ يَكُنْ لم هنَّ-قَرَأُوا قَدْ يَكُونُوا لم قَرَأْنَ؟

Tablo 49: Türkçede –*mİstI* kalıbının Olumlu Soru Cümlesinde Biçimi ve Arapçadaki yapıyla Karşılaştırılması

Tr. kişi zamirleri	Türkçe	Arapça	Ar. kişi zamirleri
Ben	Okumuş muydum?	هل (أ) كُنْتُ قَدْ قَرَأْتُ؟	أنا
Sen	Okumuş muydun?	هل (أ) كُنْتَ قَدْ قَرَأْتَ؟ / هل (أ) كُنْتِ قَدْ قَرَأْتِ؟	أنتَ / أنتِ
O	Okumuş muydu?	هل (أ) كَانَ قَدْ قَرَأَ؟ / هل (أ) كَانَتْ قَدْ قَرَأَتْ؟	هو / هي
Biz	Okumuş muyduk?	هل (أ) كُنَّا قَدْ قَرَأْنَا؟	نحن
Siz	Okumuş muydunuz?	هل (أ) كُنْتُمْ قَدْ قَرَأْتُمْ؟ / هل (أ) كُنْتُنَّ قَدْ قَرَأْتُنَّ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Okumuşlar mıydı?	هل (أ) كَانُوا قَدْ قَرَأُوا؟ / هل (أ) كَانْنَ قَدْ قَرَأْنَ؟	هم / هنَّ

Tablo 50: Türkçede –*mİstI* kalıbının Olumsuz Soru cümlesinde Biçimi ve Arapçadaki yapıyla Karşılaştırılması

T. kişi zamirleri	Türkçe	Arapça ⁴⁰⁵	A.kişi zamirleri
Ben	Okumamış mıydım?	أ مَا كُنْتُ قَدْ قَرَأْتُ؟	أنا
Sen	Okumamış mıydın?	أ مَا كُنْتَ قَدْ قَرَأْتَ؟ / أ مَا كُنْتِ قَدْ قَرَأْتِ؟	أنتَ / أنتِ
O	Okumamış mıydı?	أ مَا كَانَ قَدْ قَرَأَ؟ / أ مَا كَانَتْ قَدْ قَرَأَتْ؟	هو / هي
Biz	Okumamış mıydık?	أ مَا كُنَّا قَدْ قَرَأْنَا؟	نحن
Siz	Okumamış mıydınız?	أ مَا كُنْتُمْ قَدْ قَرَأْتُمْ؟ / أ مَا كُنْتُنَّ قَدْ قَرَأْتُنَّ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Okumamışlar mıydı?	أ مَا كَانُوا قَدْ قَرَأُوا؟ / أ مَا كَانْنَ قَدْ قَرَأْنَ؟	هم / هنَّ

⁴⁰⁵ Arapçada bu yapının iki olumsuz şekli var: أنا أ لم أكن قد قرأت؟ / أنا أ لم أكن قد قرأت؟ / أنت أنت لم تكن قد قرأت؟ / أنت أنت لم تكن قد قرأت؟ / هو هو لم يكن قد قرأ؟ / هو هو لم يكن قد قرأ؟ / هي هي لم تكن قد قرأت؟ / هي هي لم تكن قد قرأت؟ / نحن نحن لم نكون قد قرأنا؟ / نحن نحن لم نكون قد قرأنا؟ / أنتم أنتم لم تكونوا قد قرأتم؟ / أنتم أنتم لم تكونوا قد قرأتم؟ / أنتن أنتن لم تكونوا قد قرأتن؟ / أنتن أنتن لم تكونوا قد قرأتن؟ / هم هم لم يكونوا قد قرأوا؟ / هم هم لم يكونوا قد قرأوا؟ / هن هن لم يكن قد قرأوا؟ / هن هن لم يكن قد قرأوا؟

3.3.3. -(I)yordu / -IrdI /-ArdI KALIBI (Ar. *kâne yaf'alu* كَانْ يَفْعَلْ)

Basit zamanlarda açıkladığımız gibi Türkçedeki *-yor* ve *-Ir/Ar* eklerinin ikisi Arapçada sadece *yaf'alu* يَفْعَلْ sigasına karşılık gelmektedir. Ancak cümle anlamı ve zarfların kullanımı ile *yaf'alu* sigasının Türkçede *-Ir/-Ar* ekine mi yoksa *-yor* ekine mi karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Türkçede *-yordu* ve *-Irdı / Ardı* kalıplarını ise Arapçada *kâne yaf'alu* (كَانْ يَفْعَلْ) kalıbı karşılamaktadır, fakat basit zamanda olduğu gibi aralarındaki farklar cümle anlamı ve kullanılan zarflar yoluyla anlaşılmaktadır.

Tablo 51: *-yordu* ve *-Irdı / -Ardı* kalıbın Kuruluşu ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması

	Türkçe	Arapça
Olumlu cümle	<i>-(I)yordu,</i> <i>-IrdI/-ArdI</i>	كَانْ يَفْعَلْ
Olumsuz cümle	1. <i>-mIyordu</i> 2. <i>-mAzdI</i>	كَانْ لَا يَفْعَلْ مَاكَانَ يَفْعَلْ لَمْ يَكُنْ يَفْعَلْ
Olumlu soru	<i>-yor muydu?</i> <i>-Ar /-Ir mIydI?</i>	أَكَانَ يَفْعَلْ
Olumsuz soru	<i>-mIyor muydu?</i> <i>-mAz mIydI?</i>	أَكَانَ لَا يَفْعَلْ أَمَاكَانَ يَفْعَلْ أَلَمْ يَكُنْ يَفْعَلْ

3.3.3.1. Türkçede –(I)yordu ve -Ir/-ArdI Kalıbı

3.3.3.1.1. Türkçede –(I)yordu Kalıbı

Bu kalıp dilbilgisi kitaplarında çeşitli şekillerde adlandırılmıştır. T.Banguoğlu'nun Türkçenin dilbilgisi kitabında iki kavram belirtmiştir. Biri hikâyede tarz gereği geçmiş için sadece –*Iyor* kalıbına “*şimdiki zamanla hikâyesi* (présent narratif)” adını vermektedir, ör. *O tarihte Türkiyede III. Selim padişah oluyor* “*في ذلك الوقت في تركيا يُضحّح سليم الثالث سلطاناً*” gibi. Ancak –*Iyordu* biçimini “*Şimdiki zamanın anlatması* (Perfectif du présent)” adlandırmaktadır.⁴⁰⁶

M. Ergin'e göre –*Iyordu* kalıbına “*şimdiki zaman hikâyesi*” kavramı vermektedir.⁴⁰⁷ Deny'e göre –*Iyordu* = –*Iyor idi* veya *udu* biçimine “*sürmelik temenin*” *mürekkep mazi (hikâye sygası = حاليه hikâye-i hal)* olarak adlandırmıştır.⁴⁰⁸ A. Dilaçar'a göre –*Iyordu* kalıbına “*Geçmişte süreklilik*” (*passé progressif ya da continu*) adlandırmaktadır: “*Dün bu saatte kâğıt oynuyorduk*” “*Ar. كما نعب الورق في هذه الساعة أمس*” gibi.⁴⁰⁹ Akçataç'a göre –*yordu* yapısında bilinen “*geçmişte süreklilik, şimdiki zaman hikâyesi ve sürekli geçmiş*” kavramları kullanılmaktadır.⁴¹⁰ Esra Güler de yüksek lisans tezinde –*yordu* yapısı *belirli geçmiş zaman sürerlilik* başlığın altında işlenmektedir.⁴¹¹ Gülbahar da “*belirli geçmiş zaman sürekliliği*” olarak tanımlamıştır.⁴¹²

Yukarıda gösterildiği gibi –*Iyordu* kalıbının kavramlarından bu kalıp geçmişte bir süreklilik ifade edildiği anlaşılmaktadır.

a) Türkçede –(I)yordu kalıbının Kullanımı:

–(I)yordu kalıbının çeşitli kullanımları vardır. Bunlar cümlede bulunan çeşitli zarflara göre değişmektedir. Ancak geçmiş zamanda gerçekleştiği belirtilmektedir.

⁴⁰⁶ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s.464.

⁴⁰⁷ M. Ergin, **a.g.e.**, s. 322.

⁴⁰⁸ J. Deny, **a.g.e.**, s. 395.

⁴⁰⁹ A. Dilaçar, **a.g.e.** 1971, s.112.

⁴¹⁰ Akçataç, **a.g.e.**, s. 36.

⁴¹¹ Güler, **a.g.e.**, s. 30.

⁴¹² Gülbahar, **a.g.e.**, s.

Türkçe çoğu dilbilgisi kitaplarında *geçmiş zaman hikâyesi* olarak adlandırılan bu kavram kısıtlı görünmektedir. Çünkü geçmiş zamanda gerçekleşen bir olay olduğu açıkken hikâye mi yoksa süreklilik mi alışkanlık mı olduğu kesin değildir.

T. Banguoğlu'na göre: *-(I)yordu* biçiminin kullanımı için, geçmişte sınırlı ve sürmekte bir zaman gösterdiğini belirtmektedir⁴¹³:

Ben kardeşimi bekliyordum

كنت أنتظر أخي

Dün orada ne yapıyordunuz?

ماذا كنت تفعل هناك بالأمس؟

“Bu kip basit şeklinin yakın gelecek anlatımını geçmiş planına aktararak geçmişte bir teşebbüsü, gerçekleşmemiş bir yakın geleceği anlatmak için de kullanılır”:⁴¹⁴

Tam çıkıyordum, misafir geldi.

كنت أغادر للتو ، جاء الضيف

Neredeyse vapuru kaçıırıyordum (كُنتُ على وشك أن أفتقد العبارة) (كُنت أن أفتقد العبارة)

Bu anlatımda *-(I)yordu* kalıbı geleceğin anlatmasına yaklaşır (*çıkacaktım, kaçıracaktım*) ve *niyette yakın gelecek* (futur proche intentionnel/Ar. *Elmustekbal f'lmazi*) olarak ifade edilebilir.⁴¹⁵ Böylece *-(I)yordu* kalıbı kimi zamanda geleceğe yakın bir geçmiş zaman olarak da kullanılmaktadır.

Uzun'a göre “*-(I)yor*’un bileşik zamanda **sürme** aktardığı açıktır. Ekin böyle bir işlev üstlendiği, sıkça yapılan bir test türü ile, cümleye belirteç yerleştirme yoluyla anlaşılır: a. Ali *iki günden beri* çalışıyordu. Ar. *اكان على يعمل منذ يومين* b. Ali *iki günden beri* çalıştı. Ar. *عمل على منذ يومين* c. Ali *iki günden beri* çalışıyor. Ar. *ي عمل على منذ يومين*. *İki günden beri* (منذ يومين), başlangıcı olan ama bitiş nokta olmayan bir zaman dilimini gösteren, **bitişsiz** bir belirteç öbeğidir. Bu belirtecin bulunması (a)’da sorun çıkarmamaktadır ama (b)’de, bu belirteç öbeği ile **bozuktur**. Düzgün olan (c)’de desteklemektedir ki

⁴¹³ T. Banguoğlu, a.g.e., s.464.

⁴¹⁴ a.g.e., s. 464-465.

⁴¹⁵ T. Banguoğlu, a.g.e., s. 464, 465.

cümlelerde belirteç öbeğine izin veren ek, *-(I)yor*'dur. Demek ki *-(I)yor*, belirtecin bitişsizliğine uygun bir kategori yansıtmaktadır ki bu da **sürmedir**.”⁴¹⁶

-(I)yordu kalıbı için Benzer şöyle tanımlamıştır: “*-(I)yordu* biçimi konuşma anından önceki vakalara göndermede bulunur; yani biçimin gönderme zamanı adlandırmadaki gibi **şimdiki zaman değil, geçmiş zamandır: 534 yıllarında başlarında Bumin bulunuyordu** ‘Ar. 534 *كان يوجد بومين في بداية عام 534*’. Cümledeki geçmişteki belli bir zaman diliminde **zaman zarfı yardımıyla** bu kesit net biçimde verilmekte”.⁴¹⁷

Böylece *-(I)yordu* kalıbı geçmişte gerçekleşen olaylar için kullanılır.

Benzer'in *-(I)yordu* yapısının görünüşü hakkında şöyle açıklamıştır: “*Konuşucu -(I)yordu biçimini atıfta bulunmak için seçerken önemli anlam ayırtlarını dinleyiciye vermek ister*”⁴¹⁸. Bu noktaya dikkatimizi şöyle çeker: “**Selahattin ders çalışıyordu** (Ar. *كان صلاح الدين يذاكر درسه*). Cümlesinde konuşma anından önce gerçekleşen vakanın bitiş noktası hakkında bilgi sahibi olmadığını dinleyici bu biçim ile aktarır. Muhtemelen konuşmacı *Selahattin*'in ders çalıştığını görmüş ya da duymuştur; ama ders çalışmaya biririp bitirmediği hakkında bir bilgisi yoktur”.⁴¹⁹

Yukarıdaki gösterildiği *-(I)yordu* biçimi görünüşü için “cümlelerde eylemin geçmişte tamamlanmış, bitmiş bir eylem mi yoksa eylem başlamış, süren; fakat sonucu bilinmeyen, bitim bitmediği belli olmayan (*bitişsiz*) bir eylem mi olduğunu söz konusudur”⁴²⁰. Benzer uzun bir tartışmadan sonra şöyle “kısaca, **-yordu** biçimi belirli bir **geçmişte devam eden**; fakat konuşma anında **bitmiş vakalar** için kullanılır. Geçmişteki bir sürecin parçası olup bütün hakkında bilgi vermez. Biçim ek düzeyinde **görünüş + zaman** işleviyle oluşmuştur”⁴²¹ diye açıklamaktadır.

İkinci görünüş için bunu şöyle açıklar: “Aşama görünüşü bakımından bu biçim ile vakanın bitiş noktası hakkında bir bilgi verilmez. Bitiş noktasına sahip olmayan bu biçim yabancı yayınlarda bitişsiz (atelic) anlamına sahip ek olarak geçer: *haberde gece*

⁴¹⁶ Nadir Engin Uzun: “Türkçede Görünüş/Kip/Zaman Üçlüsü”, **Dil Dergisi: Ankara** 1998a, 68. Sayı, s. 9.

⁴¹⁷ Benzer, **a.g.e.**, s. 154.

⁴¹⁸ Benzer, **a.g.e.**, s. 164.

⁴¹⁹ **a.g.e.**, s. 164.

⁴²⁰ **a.g.e.**, s. 166.

⁴²¹ **a.g.e.**, s.166.

deniz yolculuğuna çıkan bir geminin denizin ortasında bozulduğu, yolcuların bunun üzerine büyük panik yaşadığı belirtiliyordu.”⁴²²

وورد في الأخبار أن سفينة كانت تسير في رحلة بحرية ليلا تعطلت في وسط البحر وأصيب الركاب بدعر شديد.

“Yukarıdaki cümlede ise panik durumunun devam edip etmediği ya da sonucu ile ilgili bir bilgi yoktur. Ancak 552 yılında meydana gelen bu olayla kök türk devleti de kurulmuş oluyordu.

مع هذا الحادث الذي

وقع في عام 552 كان أيضًا تأسيس الدولة التركية الجذرية

cümlede geçmişte

belli bir süre devam eden ‘sürme görünüş özelliğine sahip’ –(I)yor’lu biçimin kullanımı söz konusudur.”⁴²³

Gülbahar tezinde açıkladığına göre [-(I)yor+-Dİ] Sürelik Gösteren Geçmiş (*imperfective*) Biçimbirimi Dilbilimcilerin görünüş (İng. *aspect*) bakımından üzerinde durdukları bu bileşik zaman, Türkçede, *geçmişte süreklilik* gösteren bir eylemi, bir işi, şimdiki zamanla görülen geçmiş zaman bildiren biçimbirimlerin birleşmesiyle dile getirilir; temel işlevi budur.⁴²⁴

İmparatorluk birçok ülkede savaşıyordu.

كانت الإمبراطورية تحارب في العديد من البلدان.

Çocuk zayıflıyordu, vitamin vermişlerdi.

كان الصبي يفقد وزنه ، وقد أعطوه الفيتامينات.

Kısaca –(I)yordu kalıbı belirli geçmiş zamanda başlayan bitiş noktasını bilinmeyen devam eden bir ektir. Belirli geçmişte eylemin sınırlı bir süre sürmesi veya geleceğe yakın anlatımını bir zaman göstermektedir.

⁴²² Benzer, a.g.e., s.165.

⁴²³ a.g.e., s.165.

⁴²⁴ Gülbahar, a.g.e., s.31

3.3.3.1.2. Türkçede –IrdI/ -ArdI Kalıbı

-Ir/-Ar eki Eski Türkçeden yeni Türkiye Türkçesine geçen zamanlardan biridir ve Geniş zaman (Aoriste gnomique) olarak adlandırılmaktadır.

-Ir/-Ar eki basit, birleşik ve katmerli yapılarda kullanılmaktadır.

Basit biçimi üç ana zaman (Geçmiş zaman, gelecek zaman ve geniş zaman) yerine kullanılabilir, ancak kesinlik bulunmayan durumlarda kullanılmaktadır. Üstelik bu tarz biçimi; alışkanlık, tahmin, istek, söz gibi işlevleri de ele almaktadır.

T. Banguoğlu'ya göre “Bu geniş ve adeta zaman üstü anlatımı sebebiyle geniş zaman kipi genel yargıları, kanunlar, kurallar, hikmetler vecizeler, atasözleri v.b. ifadesine yarar. Ona bu kullanışta *yargılık geniş zaman* adını veririz. Ayrıca alışkanlık, süreklilik ve karakter bildirmektedir.”⁴²⁵

Yukarıdaki bilgiye göre –Ir/-Ar ekinin basit biçiminde çeşitli kullanımları vardır, bu sebeple geçmiş zamanda kullanırken farklı özellikler gösterir. Bu yüzden de farklı şekillerde kavramsallaştırılmıştır.

M. Ergin'e göre, “*geniş zaman hikâyesi*”⁴²⁶, Z. Korkmaz'a göre “*geniş zaman kipinin hikâyesi*”⁴²⁷, T. Banguoğlu'a göre “*geniş zamanın anlatması*”⁴²⁸, J. Deny'e göre “*Muzari temasının mazi mürekkep (hikâye) sığası*”⁴²⁹ olarak adlandırmaktadırlar.

Ancak A. Dilaçar'a göre “*Alıştı geçmişliği (ör. Çocukluğumda zor yemek yedim)*”⁴³⁰, Esra Güler'e göre “*belirli geçmişte terk edilmiş alışkanlık*”⁴³¹, Akçataç'a göre “*geçmişteki geniş zaman, geçmişteki sınırsız şimdiki zaman, bilinen geçmişte süreklilik (alışkanlık) ve geçmişte bitmiş süreklilik, geçmişte tekrar*”⁴³² olarak isimlendirmişlerdir.

⁴²⁵ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s. 462.

⁴²⁶ M. Ergin, **a.g.e.**, s. 322. “–IrdI/ -ArdI Dil bilgisi kitaplarında *geniş zaman hikâyesi* biçiminde adlandırılan bu biçim konuşma anından önceki zaman diliminde gerçekleşen vaka ve durumlara atıfta bulunmak için kullanılır.” Benzer, **a.g.e.**, s. 201.

⁴²⁷ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 653.

⁴²⁸ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s. 462.

⁴²⁹ J. Deny, **a.g.e.**, s.397.

⁴³⁰ A. Dilaçar, **a.g.e.**, 1971, s. 31.

⁴³¹ Güler, **a.g.e.**, s.36.

⁴³² A. Akçataç, **a.g.e.**, s.37.

Ele aldığımız yukarıdaki kavramlardan **-IrdI/ArdI** kalıbının kullanımı anlaşılmaktadır. Ancak **-Ir/-Ar** eki **-Iyor** eki gibi bazı hikâyelerde üslub gereği geçmiş zaman için kullanılmaktadır.

a) Türkçede **-IrdI/ -ArdI** Kalıbının Kullanımı:

-Ir/-Ar basit biçiminde anlamlar geniş zamanda aktarıldığına göre, **-IrdI/ArdI** kalıbının de çeşitli anlamları vardır, ancak konuşulduğu zamanda devam etmemektedir. Belirli geçmiş zamanda *bitmiş alışkanlıkları, sürekliliği bitmiş fiilleri, belirli geçmişte devam eden ve tekrarlanan vakaları, belirli geçmiş zamanda niyet ve gerçekleşmesinin olabildiği fiilleri* ifade etmektedir. Bahsettiğimiz çeşitli görevlerin Türkçe dilbilgisi kitaplarında nasıl işlendikleri aşağıda örneklerle sıralanarak gösterilmektedir.

T. Banguoğlu'na göre **-IrdI/ArdI** kalıbı çeşitli kullanımları vardır:

1. “*geniş zamanın anlatması*’: Geçmişte bir geniş zaman, bir sınırsız şimdiki zaman anlatır. Bu kip basit kipinin anlam özelliklerini geçmiş planına aktarmış görünür: *Teyzem çok sigara içerdi* كانت عمتي تدخن كثيرا . *Her gün aynı trenle giderdi* . Ar.

433” كان يذهب بنفس القطار كل يوم

2. “Bu kip geçmişte süren bir kılış anlatmaya yaradığı gibi o kılışın devam etmediğini, hattâ gerçekleşmediğini ima için de kullanılır: **Ör. O eskiden çok çalışırdı.** Ar. كان يعمل بجد في الماضي.”434

3. “Bu son anlatımı sebebiyle bu anlatma kipi *olmayası şartın* ceza cümlesini kurmakta çok kullanılır: **Ör. Çalışsaydın sınavdan geçerdin.** Ar. لو كنت درستت، كنت ستجتاز .”435 لا اختبار

-Ar/Ir ekinin, geçmiş, içinde bulunan anı ve geleceği içine alan anlatımıyla *alışkanlık* haline gelmiş, frekansı yüksek fiiller ifade edilir. Burada fiil birden çok kez gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle bahsi geçen ek bazı kaynaklarda “*dilimlenmemiş*

433 T. Banguoğlu, a.g.e., s.462.

434 T. Banguoğlu, a.g.e., s. 462, 463.

435 a.g.e., s. 463.

zaman” adıyla yer almıştır. -*Ar/Tr* ekinin fiilde bitmişlik ekini almasıyla oluşan yeni anlatımda ise -genel bir ifade ile- *geçmişte terk edilen alışkanlıklar* dile getirilir.⁴³⁶

Benzer -*IrdI/-ArdI* kalıbı ile **geçmişe dönük alışkanlıkların** anlatıldığını,⁴³⁷ -*IrdI/ -ArdI* yapıdaki *Ar/Tr* ekinin *alışkanlık* kipliğinde; -*DI* ekinin ise *zaman* işlevinde kullanıldığını belirtmiştir: *eskiden bu ateşler evlerin damında yakılırdı. Ar. كانت هذه الحرائق تُشعل على أسطح المنازل*.⁴³⁸

Benzer’e göre bu biçimdeki kiplik türü ise cümleden cümleye, kullanımdan kullanıma değişime uğrayabilmektedir. Ona göre -*IrdI/-ArdI* kipliğin kullanımları:⁴³⁹

Geçmişe dönük alışkanlık kiplik:

Ör. *Yazın karpuz çok yedim. Ar. كُنْتُ أَكَلْتُ الكَثِيرَ مِنَ البَطِيخِ فِي الصَّيْفِ.*

Geçmişe dönük tahmin kiplik:

Ör. *Seni aramam tehlikeli olurdu. Ar. (من المحتمل أن) إتصالي بك كان خطراً.*

İstek kiplik:

Ör. *İmkânım olsa seni de yanımda götürürdüm. كُنْتُ أَصطحبك معي إذا استطعت.*

Yukarıdaki kullanımlardan anlaşılır ki “bu biçim *kiplik* + *zaman* biçiminde oluşur.”⁴⁴⁰

Akçataş’a göre -*IrdI / -ArdI* Kalıbının kullanımları:⁴⁴¹

Geçmişteki geniş zaman: *Zeynep Korkmaz, -(A)rDI yapısını “Geniş zamanın ifade ettiği anlamın geçmişte olduğunu gösteren bir birleşik zaman (Korkmaz:1992, 69) olarak değerlendirir:*

⁴³⁶ Güler, **a.g.e.**, s. 39.

⁴³⁷ YAVAŞ (1982: 156) geniş zamanın Türkçede sıklıkla alışkanlık görünüşünü işaretlediğini belirtir. (Benzer,**a.g.e.**,s. 201)

⁴³⁸ **a.g.e.**, s. 201.

⁴³⁹ **a.g.e.**, s. 202.

⁴⁴⁰ Benzer, **a.g.e.**, s. 202.

⁴⁴¹ Akçataş, **a.g.e.**, s. 37.

Ör. "Mustafa da çocukken arkadaşları gibi top oynardı."

Ar.

كان مصطفى يلعب الكرة مثل أصدقائه عندما كان طفلاً

Sınırsız şimdiki zaman: -IrdI/-ArdI eki bulunulan anda gerçekleşen fiilin her zaman diliminde devam ederek süreklilik kazandığını belirleyebilir:

Ör. "Bu saatlerde şimdi olduğu gibi ters yoldan görünürdü."

Ar.

"في هذه الأوقات كان الأمر يبدو بطريقة خاطئة كما هو الآن"

Bilinen Geçmişte Süreklilik: Bu yapı, geçmişte çok sayıda yapılarak alışkanlık hâline gelmiş fiilin zamanını gösterebilir. "hep", "dâima", "her zaman" gibi zarflar, -(A)rdI ekiyle birlikte, sınırsız şimdiki zamanı daha vurgulu şekilde verebilir:

Ör. "Perşembeleri hep bu lokantada yemek yerlerdi."

Ar.

"كانوا دائما يتناولوا العشاء في هذا المطعم أيام الخميس"

Geçmişte Bitmiş Süreklilik: -(A)rDI yapısı, cümleye geçmişte tekrarlanarak süreklilik kazanmış fiilin artık tekrarlanmaması sebebiyle sürekliliğini kaybetmesi işlevi verebilir. "eskiden", "onun zamanında", "önceleri", "gelmeden", "küçükken", gibi zaman zarfları, -(A)rDI yapısına geçmişte bitmiş süreklilik anlamı verir:

Ör. "Küçükken köpeklerden korkardım."

Ar.

"عندما كنت صغيراً، كنت أخاف من الكلاب"

Geçmişte Tekrar: Cümlenin fiilinin geçmişte tekrar tekrar yapıldığını gösteren bir zamanlama yapar:

"Her yıl evlilik yıl dönümlerini kutlardı."

Ar.

"كانوا يحتفلون بذكرى زواجهم كل عام"

"her sabah", "her yıl" gibi zaman zarfları, -(A)rDI yapısına geçmişte tekrar anlamı verir.

Türkçede -IrdI/-ArdI yapısının bazen de geçmişte ne alışkanlık ne süreklilik kullanılmaktadır.

a) *-(I)yordu* Kalıbı ve *-IrdI* ve *-ArdI* kalıbının Arasında Ayırım:

Benzer, “türkçede zaman, görünüş ve kiplik adlı olan çalışmasında şöyle açıklar: *-(I)yordu* kalıbı yalnızca geçmişe atıfta blulunurken *-Ar/IrdI* kalıbı yalnızca geçmişe değil, aynı zamanda şimdi ve geniş zamana göndermede bulunur. Yerleşmiş adlandırma tamamıyla içeriği vermekte yetersiz kalabilir; çünkü annesine **yemeğimi bitirdim (bitirirdim)**⁴⁴² diyen bir çocuk ne geçmişe ne de bir alışkanlık kipliğine göndermede bulunur; biçim şimdiye göndermede bulunur.”⁴⁴³

Yukarıda *-(I)yordu* eki ve *-IrdI/ -ArdI* kalıbının kullanımları açıklamaya çalıştık. Ancak bu iki yapının görevi arasında benzerdir ve bazı durumlarda birbirini yerine kullanılabilir. Bu sebeplerden dolayı Türkçede bu yapıların arasında bir farklılık olup olmadığını cümleler üzerinde belirtilmektedir. Bundan dolayı *-yordu* ve *-IrdI/-ArdI* kalıplarının aralarındaki farklar şöyledir:

Tablo 52: Türkçede *-IrdI/ -ArdI* ve *-Iyordu* Kalıplarının Geçmişte Kullanışı Arasındaki Farklar

B biçim	Tarz	Geçmişte Kullanışı	Örnek
1.-IrdI/ -ArdI	Kiplik + Zaman -Ir/-Ar + -DI	Alışkanlık Sınırsız süreklilik	Ali akşamları kahve içerdi
2.-Iyordu	Görünüş + zaman -Iyor + Zaman	Sınırlı süreklilik	Ali akşamları kahve içiyordu

Tablodaki örneklerin birbirlerine çok benzer görünmesine rağmen *-ArdI* ve *-Iyordu* kalıpar birbirlerinden ayrılmaktadır. 1. cümledeki içerdi’de *-Ir/-Ar* eki kiplik görevinde bir alışkanlığı ve olayın tekrarlılığı anlatmaktadır, Ancak 2. cümledeki *-(I)yor* eki görünüş görevinde sürekliliği anlatmaktadır. Demek ki 1. cümlede Ali’nin geçmişte kahve içme fiilini *alışkanlık* durumu getirmektedir, Fakat 2. cümlede geçmişte *süreklilik* bir durumu bahsetmektedir.

⁴⁴² yazmada hata olarak yazılmış olabilir çünkü *yemeğimi bit+(ir)+dim* cümlesinin fiilinde (*-ir*) eki edilgen olarak (*-di*) eki geçmiş zaman olarak kullanılmış olur, ancak yazar bu kısımda (*-IrdI/-ArdI*) yapısını anlatması için *bit+ir+ir+dim* olarak yazmayı kastedmiş olabilir. Benzer, a.g.e., s.202-203

⁴⁴³ a.g.e., s.202-203.

Peki, bu iki kalıbı Arapçada nasıl ayırt edebiliyoruz? Bunun için genel olarak metnin bağlamına ve zarflara bakılmaktadır. Biz bu konuyu karşılaştırma kısmında daha ayrıntılı olarak aktaracağız.

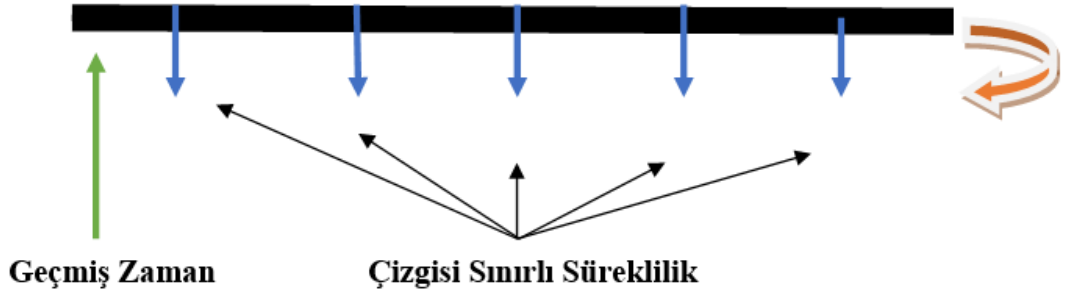
Yukarıda anlatımı verilen **-Iyordu** kalıbı geçmişte bitmiş bir sürekliliktir ve **-IrdI/-ArdI** geçmişte hem *süreklilik* hem de *alışkanlıktır*. Türkçedeki **-Iyordu** ve **-IrdI/-ArdI** kalıpları Arapçadaki (كان يُفعل) *kâne yaf'alu* kalıbını karşılamaktadır. Ancak bazı durumlar ve metinlerde de (ظال يُفعل) *zalle yaf'alu* sigasını kullanılabilmektedir.

Aşağıda şekiller Türkçede **-IrdI/-ArdI** kalıbı ile **-Iyordu** kalıbı arasındaki ayrımları, gerçek zaman çizgisi üzerindeki geçmiş zaman çizginin kısmında belirtmektedir:

Şekil 11: Gerçek Zaman Çizgisinde Geçmiş Zaman Kısmında Süreklilik Ve Alışkanlık Bildirme **-IrdI/-ArdI** Kalıbı Çizgisi

Şekil 12: Gerçek Zaman Çizgisinde Geçmiş Zaman Kısmında Sınırlı Süreklilik Bildirme –*Iyordu* Eki Çizgisi:

Yukarıdaki şekillerden anlaşıldığı gibi –(*I*)*yordu* kalıbının sürekliliği kesik bir süreklilik yani fiil gerçekleşir sonra kesilir sonra bir daha gerçekleşir vs., Fakat –*ArdI*–*IrdI* kalıbının sürekliliği kesilmeden devam eden bir süreklilik olduğunu gösterilir.

3.3.3.2. Arapçada (كان يفعل)(tr. Yapıyordu / Yapardı) *Kâne Yaf‘alu* Sigası

Yukarıda belirtildiği üzere Arapçada *kâne yaf‘alu* sigasının kavramı bahsederken hem –*yordu* kalıbının kavramı hem –*Ir*–*Ar* kalıbının kavramını kapsamaktadır.

- a) el-Mazi'l-Mustemir (الماضى المستمر) “Tr. Sürekli geçmiş zaman”, el-Mazi'l-Mutasil-u b'l-Hazir (الماضى المتصل بالحاضر) “Tr. Sürekli geçmiş zaman”, el-Mazi'-Mütecedd (الماضى المتجدد) “Tr. Yenelenebilir geçmiş zaman”:

Bunlar farklı manaları olan üç terimdir, ancak hepsi geçmiş zamanda süreklilik fikri etrafında döndüğü için bunları birlikte ele almamız gerekmektedir. Ve geçmişte süreklilik manası; Nâkıs Fiillerden birini yani “Kâne ve benzerlerini” (كان وأخواتها), muzarî bir fiil ile birlikte kullanarak meydana gelir. Muzari fiil, cümlede kâne'nın haberi konumunda bulunur.⁴⁴⁴

⁴⁴⁴ Hassân, a.g.e., s. 107.

VENDRYES; “Zeyd öldürürdü” كان زيد يقتل örneğinde, “Arapçada muzari fiil, zamanda süreklilik anlamı ifade etmek için *kâne* fiilinden sonra gelmektedir.”⁴⁴⁵

el-Maḥzûmî; (Kâne yaf‘alu) kalıbı, geçmiş zamanın içerisinde bir süre boyunca olayın/ eylemin devamlılığını ifade etmek için kullanıldığını söylemektedir. Örneğin; *Sîbeveyhî, Halil b. Ahmed'in meclisine sık sık giderdi* (كان سيبويه يختلف إلى مجلس الخليل بن أحمد). Bu delalet için de kâne (oldu) yardımcı fiilinin yerine; أَصْبَحَ esbaha (sabahladı), أَهْمَسَا (akşamladı), ظَلَّ zalle (gündüzün tamamına girmek), بَاتَ bâte (gece vakti- geceledi) kullanılabilir; ⁴⁴⁶ örneğin, *Yağmur yağarak akşamlıyordu.* (akşama kadar durmadan yağmur yağdı).⁴⁴⁷

Yukarıdaki bu metinlerden yola çıkarak: Geçmiş zamanda süreklilik manası, (kane ve benzeri kalıpları) ile (yaf‘alu يَفْعَلُ) sigasının birleşmesiyle ortaya çıkar. Böylece bu biçimde (yaf‘alu يَفْعَلُ) sigası bitmemişlik görünüşü bildirirken kâne ve benzeri kalıplar ise zamana delalet etmektedir.⁴⁴⁸

es-Semerrâî, Arapçadaki bu zamanları örnek olarak alıp bu zamanların belirsizliğini hissetmiş ve şöyle demiştir: “Arapçada mazi için net ve kesin bir şekilde rehberlik edemeyiz, çünkü "كان يباشر مشيخة قریش" (Tr. Kureyş Şeyhliğini yönetirdi) örneğinde görüldüğü gibi bu ifade süreklilik görünüşü içermektedir. Arap dilinde bu manaya delalet eden benzer çok sayıda söz vardır. Fiilde süreklilik manası vardır ancak ne kadar zamanlık bir sürekliliğin olduğunu belirlemeyiz.”⁴⁴⁹

Nakîs fiillerin zamansal özellikleri ve farklı delaletleri nedeniyle fiillerde “zaman delaleti” bu durumdan etkilenmiştir. Yaf‘alu (يَفْعَلُ) sigasıyla birleşen Nakîs

⁴⁴⁵ Joseph Vendryes, **el'l-uğa**, çev. Abdu'l-Ḥamid ed-Devaḥîli ve Muhammed el-Kassas, Lecnetu'l-Beyanu'l-'Arabîi, Mısır 1950, s.107.

⁴⁴⁶ Bu yardımcı fiilleri öznesiyle yetinip hem *kana* gibi birleşik zaman anlamı verir hem de delalet ettikleri vakitlere girmek anlamına gelirler. Ör. أَصْبَحْتُ حَزِينًا (üzgün olarak akşama girdim), أَهْمَسْتُ حَزِينًا (üzgün olarak akşama girdim).

⁴⁴⁷ el-Maḥzûmî, **a.g.e.** 1986, s. 158.

⁴⁴⁸ Muhammed el-Mellâḥ, **ez-Zemenü fi'l-lügati'l-Arabiye Binyâtehu'l-Terkîbiye ve'delâliye**, 1. Baskı, ed-Dârül-Arabiye li'l-'Ulum Nâşrûn, Beyrut 2009, s. 70

⁴⁴⁹ es-Semerrâî, **a.g.e.**, 1983, s. 279

fiiller geçmişte olayın sürekliliğini ifade etmekteydi.⁴⁵⁰ Bu sebeple Hassan bu fiilleri manalarına göre şöyle sınıflandırmıştır:

1. Kâne: yaf'alu sîgasıyla birleştikten sonra *mazi-i müteceddid* (yinelenen mazi) anlamı ortaya çıkarmaktadır. *mazi-i müteceddid* (yinelenen mazi (geçmiş)), Olayın, geçmiş bir zamanda meydana gelmesi ve bu zamanda birkaç kez gerçekleşmesi, ardından da kesilmesini ifade etmektedir. Hassan, yinelenen mazi (الماضي المتجدد) terimini seçmiş ve onu (كان يفعل) kalıbıyla özelleştirmiştir.⁴⁵¹

Hâmid Abdu'l-kadir ise, bu kalıba ve delaletine dikkat etmiş, ancak bu terimden başka iki terim daha kullanmıştır. Bu terimler الماضي التعودي ، والماضي الاستمراري (alışılmış (alışılı) geçmiş zaman ve sürekli (devam eden) geçmiş zaman)'dır. Bu iki terime şu ayetlerle örnek vermiştir:⁴⁵²

" وَإِذَا جَاؤُكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ (61) وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّخْتِ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (62) لَوْلَا يُنَاهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَابُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّخْتِ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (63). "

{Size geldiklerinde iman ettik derler. Oysa onlar inkârla girmiş ve inkârla çıkmışlardır. Allah onların saklamış olduklarını daha iyi bilendir. }⁴⁵³ Onlardan birçoğunu günaha girmede, haksızlık yapmakta ve haram yeme hususunda birbirleriyle yarıştıklarını görürsün. Yapmakta oldukları şey ne kadar kötüdür!}⁴⁵⁴ {Bari din adamları ve âlimleri onları yalan söylemekten ve haram yemekten sakındırsalardı. Bu yaptıkları ne fenadır!}⁴⁵⁵

Bu ayetlerde *kâne yaf'alu* (كان يفعل) kalıbı, geçmişte olayın sürekliliğine delalet etmektedir.⁴⁵⁶

⁴⁵⁰ es-Semerrâî, 1983, a.g.e., s.33.; el-Matlabî 1986, a.g.e., s.248; el-Maḥzûmî, a.g.e., 1986, s.185.

⁴⁵¹ Hassân, a.g.e., 1985, s.245.

⁴⁵² Ḥamîd Abdu'l-kâdir, "Ma'ânî'l-Mazi ve'l-Muzari' fi'l-Kur'an-ı'l-Kerîm", **Mecme'u'l-Uğâti'l-'Arabîyye dergisi**, Tahrir Matbaacılık, 10.C., Kahire 1985, s. 68.

⁴⁵³ Maide Süresi 61.ayet

⁴⁵⁴ Maide Süresi 62.ayet.

⁴⁵⁵ Maide Süresi 63.ayet.

⁴⁵⁶ el-Vâzîr, a.g.e., 1998, s.119.

(*Zalle*) (ظل) (tr. başka bir hale geçinceye kadar gündüzün vakti boyunca bir hal üzerine devam etmek) fiili ile *yaf'alu* (يفعل) sigası birleşerek (*Zalle Yaf'alu*) (ظلَّ يفعل) kalıbı oluşmaktadır. Hassan bu kalıp için (الماضي المستمر) (tr. sürekli geçmiş) terimini kullanmıştır. Geçmişte bir olayın içinde kesintiye uğramadan devam edegelen bir süreklilik olduğu halde gerçekleşmesini ifade eder, ancak şimdiki zamandan kopuktur.⁴⁵⁷ el-Mansûrî, buna (بات و أمسى و أضحى) (tr. Geceledi, akşamladı, kuşluk vaktine girdi) fiillerini de eklemiştir.⁴⁵⁸

(*ماونى* "459" , مازال, مادام, مافتى, مايرح, ما انفك) fiilleri ile *yaf'alu* sigası birleştiğinde, Hassân bu kalıp için (الماضي المتصل بالحاضر) "el-mazi-i'l-mutassil-u bi'l-hâzir" (tr. Şimdiki zaman ile bağlantılı geçmiş zaman) terimini kullanmaktadır. (الماضي المتصل بالحاضر) Ve bu terimle olayın mazi'den Hazır'a bağlantılı olarak ve kesintiye uğramadan devam ettiğini kastetmektedir.⁴⁶¹ Örneğin: (مازال محمد يكتب) (tr. Muhammed yazmaya devam ediyor/ hâlâ yazıyor/ yazmaktadır/ yazma işini terketmemiştir). Zira Muhammed, konuşma zamanından önceki bir zamanda yazmaya başlamış ve kesintiye uğramaksızın şimdiye kadar yazmaya devam etmektedir.⁴⁶² Sadece el-Matlabî *yef'alu* (يفعل) sigası ile birleşmesiyle bu fiillerin delalet ettiği zamanı, müşterek zaman (الزمن المشترك) (olarak isimlendirmiştir).⁴⁶³

Ancak modern dilcilerin çoğu, *Zalle* (ظل) fiilinin sürekliliği ile *ma-zale* (مازال) fiilinin ve benzerlerinin sürekliliği arasında ayırım yapmamaktadır.⁴⁶⁴ Abdurrahman Eyüp bu fiilleri (الأفعال التي تدل على الزمن مع الاستمرار) "süreklilikle birlikte zamana delalet eden fiiller" olarak isimlendirmiştir. Tûvâme ise, bunları (أفعال الكينونة المستمرة) (tr. sürekli

⁴⁵⁷ Hassân, , a.g.e., 1985, s.119.

⁴⁵⁸ el-Mansûrî, a.g.e., 1984, s.63.

⁴⁵⁹ Tûvâme, a.g.e., 1994, s.50.; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî es-Süyûtî, *Hime'u'l-Havâmi' Fi-Şarh Cem 'u'-Cevâmi'*, ed. A. Şemsü'Ddîn, Dâru'l-Kutubu'l- 'İlmiyye yayınevi, 1. Baskı, Beyrut 1998, s. 356.

⁴⁶⁰ (tr. Devamlılık ve süreklilik bildiren fiiller "Hâlâ olmak, devam etmek")

⁴⁶² el-Mansûrî, , a.g.e., 1984, s.62.

⁴⁶³ el-Matlabî, a.g.e., 256.

⁴⁶⁴ el-Matlabî, a.g.e., s. 251, Kemâl İbrâhîm Bedrî , *ez-Zemen fi'l Nahu'l-Arabî*, 1. Baskı, et-Tekadum, er-Riyâd, 1984., 84.

imek/anlatma fiilleri) olarak adlandırmıştır.⁴⁶⁵ Ama bazıları, bu fiillerin aralarındaki delalet farklılıklarını incelemeye çalışmıştır:

(ما زال يفعل) kalıbı, olayın bitmediğini bildirir. Ancak (ما برح يفعل) kalıbı, olayın meydana geldiği yere dikkat çekip orada devam ederek olayın zamanına odaklanmaktadır.⁴⁶⁶ (ما انفك يفعل) kalıbı ise, olay sahibine dikkat çekerek olayın devam ettiğini bildirmektedir. (ما فتى يفعل) ifadesi “fiili işleyen kişinin kesintisiz olarak eyleme devam ettiğine vurgu yapar.”⁴⁶⁷

(ما دام) ise, , zamansal devamlılık için kullanılmaktadır.⁴⁶⁸ Dolayısıyla (ظل) fiilinin sahip olduğu süreklilik anlamı, sınırsız genel bir sürekliliği ifade ederken, diğer fiiller sürekliliğin yanısıra kendilerine özel bir takım ince delaletlere sahiptir.⁴⁶⁹

Süreklilik düşüncesi çerçevesinde Hassan üç farklı görünüş terimi ortaya atmıştır. Bunlar الماضي المستمر (tr. sürekli geçmiş zaman), الماضي المتصل بالحاضر (tr. şimdiki zaman ile bağlantılı geçmiş zaman), الماضي المتجدد (tr. yinelenen geçmiş zaman)’dır. Hassan bu yapılar arasındaki ince ayrıntılara ve zamansal farklılıklara işaret etmek için net bir zamansal terim ortaya atmaya çalışmıştır. Yani örneğin *Kâne yaf’alu* (كان يفعل) kalıbı, olayın geçmiş bir zamanda tekrarlı bir şekilde gerçekleşmesini ifade etmektedir.⁴⁷⁰ Zira olay gerçekleşir, sonra kesilir, sonra bir daha gerçekleşir ve bu durum hâzır (şimdiki zaman)’dan ayrılan kadar devam etmektedir. Teceddüd (yinelenme) delaleti (görünüşü), bu yapıdan ortaya çıkmaktadır. Böylece kalıbın zamanı (ماضى تام) (tamamlanmış bir geçmiş) bitmiş geçmiştir.⁴⁷¹

⁴⁶⁵ Abdurrahman Muhammed Eyüp, *Dirâsat-u Nakdîyye fil’l-Nahiv-u’l’Arabî, Mü’essesetu’s-Sabahn l’l-Neşri v’l-Tevzi’*, Kuveyit 1957, s. 181.

⁴⁶⁶ Akyüz, a.g.e., s. 225: (ما زال, مادام, ما انفك, ما فتى) “Bu zaman Türkçe’ye (-e duruyor, -Ip duruyor, meye devam ediyor, hâlâ, -Iyor, -mekte...) şeklinde çeviriyor.”

⁴⁶⁷ er-Reyhânî, a.g.e., 1997, s.60; Semir Şirif İstite, *el’Lisâniyyât el-Mecal v’l-Vazife v’l-Menhec*, 2. Baskı, Cidâre li’l-Kitab el-‘Ali lil-Neşr v’l-Tevzi’, Ürdün 2008, s.150

⁴⁶⁸ er-Reyhânî, a.g.e., 1997, s.191.

⁴⁶⁹ Tûvâme, Abdu’l-Cebbâr, a.g.e., 1994, s.50

⁴⁷⁰ Abbâs Hasan, *en-Nahvul’-Vafi*, 5. Baskı, Dâru’l-Maârif, Kahire 1975, 3.c., s.201.

⁴⁷¹ Hasan, a.g.e., 3.c., s.201.

(مازال يفعل) kalıbı ise, olayın geçmişte meydana geldiğini göstermektedir. Ancak olay kesintiye uğramadan konuşma zamanına kadar devam etmektedir. Yani olay geçmişte gerçekleşmiştir fakat henüz tamamlanmamıştır, bu yüzden buradaki mazi (geçmiş) (tamamlanmamıştır) bitmemiştir.⁴⁷²

el-Maḥzûmî; devam eden/sürekli geçmiş zaman döngüsüne girmesi için nakıs fiillerle Fail kalıbını birleştirirken buna benzer görüş ifade etmiştir. Böylece *kâne fai'len* (كان فعلاً) kalıbı oluşur. Bu kalıbı şöyle açıklamıştır: “Geçmiş zaman içerisinde belli bir sürede bir olayın kesintiye uğramadan devam ettiğini ifade etmek için kullanılır: örneğin: كان محمد جالساً Muhammed (geçmişte belli bir süre boyunca) oturuyordu (oturandı).” Bunun gibi de *fa'il* (فاعل) sigası, (*kane*)nin yerine (أمسى، ظل (بات، أصبح، ظل *emsâ, bâte, asbaha, zalle* fiilleriyle kullanılırsa aynı anlamı vermektedir. Ancak *fa'il* (فاعل) sigası, (ما زال، ما انفك، ما فتى، ما برح) fiilleriyle geçmişte gerçekleşen ve şimdiye kadar kesintiye uğramadan devam eden bir olayı ifade etmek için kullanılmaktadır.⁴⁷³

Bu görüşüyle el-Maḥzûmî (كان فعلاً) kalıbının sürekliliği ve (ما زال فعلاً) kalıbının sürekliliği arasında, birinciyi şimdiki zamandan ayırarak, ikinciyi ise onunla bağlayarak ayırt etmek istemiş gibidir.

Bu durum, el-Matlabî 'nin (لا يزال يفعل ve ما زال يفعل)⁴⁷⁴ kalıplarının zamanları için (الزمن المشترك) (Tr. müşterek zaman) terimini kullanmasına sebep olan şey olabilir. Bu konudaki fikrini şu sözlerle beyan etmiştir: “Arapça'da her iki kalıp da -eğer onların üzerinde durulursa, olayın, geçmişten kesintiye uğramaksızın şimdiye kadar devam etmesine atıfta bulunur. Zira olay kesilir ve yardımcı fiilin biçimi fe'ale sigası (ما زال) olursa, fiil geçmiş zamanda tamamlanmış bir olayla kesintiye uğramaktadır.”⁴⁷⁵ Örneğin; ما زلت أفعل حتى جائي زيد *Zeyd bana gelene kadar yapıp durdum*. Bu cümle, Zeyd

⁴⁷² Hassân, a.g.e., 245.

⁴⁷³ el-Maḥzûmî, a.g.e., 1986, s.159.

⁴⁷⁴ Akyüz, a.g.e., s. 225: “bu zaman Türkçe'ye (-A duruyor, Ip duruyor, -mAyA devam ediyor, hâlâ, -Iyor, -mAktA...)şeklinde çevrilir.”

⁴⁷⁵ el-Matlabî, a.g.e., 1986, s. 268.

bana gelene kadar bunu yapmaya devam ettiğim anlamına gelir. Yardımcı fiil muzari halde (أزال) gelir ve olay henüz gerçekleşmemiş bir muzari‘ fiil tarafından kesintiye uğratılırsa, bu kesintinin manası gelecekte varsayılan bir kesintidir. Ancak kalıbın her iki fiilinde de süreklilik bir araya gelince eylemin devam ettiğini gösterir. örneğin: (لا أزال أفعل حتى يأتيني زيد) *Zeyd bana gelene kadar yapıp durmaktayım/ duruyorum*. Yani Zeyd bana gelene kadar yapmaya devam edeceğim, demektir.⁴⁷⁶

el-Matlabi'nin bu iki kalıbın kullanımlarını izleme ve delalet ettikleri zamanı inceleme konusundaki titiz çalışmasının yanı sıra; “الاستمرار و الاستمرارية” (tr. süreklilik) kalıplarını kullanmayarak “المشترك” (tr. müşterek) terimini kullanmayı daha uygun görmüştür.

Ancak Dr.el-Mansuri ise , (الحال المتصل بالمستقبل) “Gelecek zamana bağlı şimdiki zaman” terimini koymaya tek olmuş ve (ما زال يفعل) (tr. Hâlâ yapmakta) *mezâle yaf‘alu* kalıbına tahsis etmiştir. Örneğin: (ما زال العلم يتسع) “ İlim hala genişlemekte” gibidir.⁴⁷⁷ Kalıpta kesinti olmadan geçmişten geleceğe sürekliliğin önemini atlamış ve bu zamanda olumsuzluk siygasını zikretmemiştir.

Bu Kalıpların olumsuz halleri:

Modern dilbilimciler, *kana yaf‘alu* (كان يفعل) kalıbın olumsuz hali için *lem yekun yef‘alu* (لم يكن يفعل) kalıbının kullanıldığında ihtilafa düşmemişlerdir.⁴⁷⁸ Ancak bazı dilbilimciler buna başka iki kalıp daha eklemişlerdir⁴⁷⁹ (يفعل كان ما) (Yapmıyordu-yapmazdı) ve (يفعل لا كان)⁴⁸⁰ (Yapmıyordu) her ikisi de aynı anlamdadır.

⁴⁷⁶ a.g.e., 1986, s. 268.

⁴⁷⁷ el-Mansûrî, a.g.e., 1984, s. 92, 93.

⁴⁷⁸ Abdu'l-Hamit Ceħfe, Delâletü'l-Zemen fi'l-Arabiye dirâsetü'l-Nusuku'l-zemeni lil' Af'âl, 1. Baskı, Dâr Tubkâl li'l-Neşr, Fas 2006, s.61.; HASSÂN, 1985, a.g.e.; 247. el-Matlabî, 1986, a.g.e., s.248; el-Maħzûmî, 1986, s.158

⁴⁷⁹ Hassân, a.g.e., 1985, s. 247; Ceħfe, 2006, a.g.e., s. 61; el-Matlabî, a.g.e., 1986, s.248

⁴⁸⁰ Hassân, a.g.e., 1985, s. 247., Ceħfe, 2006, a.g.e., s.61.

a) *Zalle yaf'alu* (ظَلَّ يَفْعَل) kalıbın olumsuz halleri:

Sadece Hassân, bu kalıp için olumsuz kalıp belirtmiştir, bu kalıp (لَمْ يَفْعَل) *lem yaf'al* kalıbıdır. el-Mansurî de bu görüşü takip etmiştir.⁴⁸¹ Hassân'ın görüşünde ise bir tuhaflık vardır, çünkü (لَمْ يَفْعَل) kalıbını, hem basit (mutlak) mazi'nin olumsuzu yani (*fa'ale*) sigasının olumsuzu hem de sürekli geçmiş zamanın olumsuzu (ظَلَّ يَفْعَل) yapmıştır. el-Matlabî, Hassân'ın görüşündeki bu çelişkiye dikkat çekmiştir.⁴⁸²

b) *Me zâle yaf'alu* (مَا زَالَ يَفْعَل) kalıbın olumsuzu:

Hassân, *Me zâle yaf'alu* (مَا زَالَ يَفْعَل) kalıbının olumsuz şeklinin, *lemmâ yef'al* (لَمْ يَفْعَل) kalıbı olduğunu söylemiş ve el-Mansurî de bu görüşü takip etmiştir.⁴⁸³ Yukarıda belirtildiği gibi dilbilimciler düşüncelerini Sibeveyh'in sözlerine dayandırdıkları için, onların (قَدْ يَفْعَل) kalıbının olumsuz halinin (لَمْ يَفْعَل) kalıbı olması noktasında da fikir birliğine varmışlardır.⁴⁸⁴ Böylece (لَمْ يَفْعَل) kalıbı, Hassân'a göre (مَا زَالَ يَفْعَل) kalıbının olumsuzu, diğerlerine göre ise (قَدْ يَفْعَل) kalıbının olumsuz haline gelmiştir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında Arapçada kâne ve kardeşlerinin (كَانَ وَأَخْوَاتِهَا) *fa'ale* sigasıyla birleştiğinde oluşan zamanı ve görünüşünü belirtmeye çalıştık. Türkçede geçmiş zamanın sürekliliği, alışkanlığı, devamlığını ifade eden (*I*)yordu ve *-IrdI/-ArdI* kalplarına Arapçada *kâne yaf'alu* (كَانَ يَفْعَل) sigası karşılık gelmektedir.

Ancak basit zamanda belirttiğimiz gibi aşağıdaki yardımcı zarflarla da genel olarak *-IrdI/ -ArdI* kalıbı karşılanmaktadır.

Aşağıdaki tabloda, Türkçede *-IrdI/ -ArdI* kalıbı karşılayabilmemiz için Arapçada kâne yaf'alu sigasıyla kullanılan yardımcı zarfları göstermektedir.

⁴⁸¹ Hassân, **a.g.e.**, 1985, s. 247.; Ceħfe, 2006, **a.g.e.**, s.61.

⁴⁸² el-Matlabî, **a.g.e.** 1986 , s. 254.

⁴⁸³ Hassân, **a.g.e.**, s. 247.; el-Mansuri, **a.g.e.**, s.61.

⁴⁸⁴ Sibeveyh, **a.g.e.**, 3.c, s. 117.

Tablo 53: Arapça Yardımcı Zarfları ve Türkçedeki karşılığı

Türkçe karşılığı	Arapça Yardımcı Zarfları
Geçen	الماضى
Her (zaman- saat- sene-gün.....)	كُلِّ (وقت- ساعه- سنه- يوم...)
daima	دائماً
genellikle	عاداً
nadiren	نادراً ما
pek az	قليلاً ما
bazen, kimi zaman, ara sıra	أحياناً
sürekli	باستمرار
pek çok	كثيراً ما

Tablo 54: *-IrdI-ArdI/-(I)yordu* kalıplarının en çok kullanıldığı işlevlerin örnekleri verilmesi ve Arapçadaki karşılığı

Saat beşte yemek iyordu .	كان يَتَنَاوَل الطعام في الساعة الخامسة.
Kardeşime küçükken hep tatlı şarkları söylordim .	كُنْتُ دائما أَنشِدُ لأخي وهو صَغِير الأناشيدُ العذبة.
Peygamber döneminden Müslümanlar bir yere yerleşince, o yerin halkının ana dilini öğrenirler di .	في عَهْد الرسول (صلى الله عليه وسلم) كانا المسلمون عندما ينزلون الى مكان يَتَعَلَّمون لغة أهله.
Onu aradığımda, anneni yardım ediyordu	عِنْدما إتصلتُ به , كان يُساعِدُ أمه.
Seni çağırdığımda, namaz kılı yor muy du ?	أ كُنْتُ تُصَلِّي عِنْدما ناديتُ عَلَيْكَ؟
Ayşe'yi gördüğümde ders çalışmı yordu .	عِنْدما رأيتُ عائشة كانت تُذاكر درسها
Hoca bu saatte ödevi istemiyor muy du ?	أ كان الأستاذ يُريدُ الوظيفة في هذه الساعة؟
Dedem anneme çok ilgilenir di .	. كان جَدِّي يَعْتَنِي كَثِيرًا بأمي
Her Pazar spor salonuna gider miy diniz ?	أ كُنْتُمْ تَذَهَبون الى النادي الرياضي كُل أحد؟
Peygamberden sonra asla dost edinme zdim .	لَمْ أَكُنْ لِأَتَخَذُ صَدِيقًا بعدَ رَسُول الله (صلى الله عليه وسلم)

Aşağıdaki tablolarda *-(I)yordu* ve *-IrdI/-ArdI* kalıbı hem olumlu ve olumsuz cümlelerle hem de olumlu ve olumsuz sorularda bütün kişi zamirleriyle çekimlemesi ve Arapça karşılaştırılması gösterilmektedir

Tablo 55: Türkçede *-yordu* ve *-IrdI/ArdI* Kalıbı Olumlu Cümlede Biçimi ve Arapça kalıbıyla Karşılaştırılması

Tr. kişi zamirleri	Türkçe	Arapça	Ar. kişi zamirleri
Ben	Çalış-ıyordum/ Çalış-ırdım	كُنْتُ أَعْمَلُ	أنا
Sen	Çalış-ıyordun/ Çalış-ırdın	كُنْتَ تَعْمَلُ / كُنْتِ تَعْمَلِينَ	أنت / أنتِ
O	Çalış-ıyordu Çalış-ırdı	كَانَ يَعْمَلُ / كَانَتْ تَعْمَلُ	هو / هي
Biz	Çalış-ıyorduk Çalış-ırdık	كُنَّا نَعْمَلُ	نحن
Siz	Çalış-ıyordunuz Çalış-ırdınız	كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ / كُنْتُنَّ تَعْمَلْنَ	أنتم / أننَّ
Onlar	Çalış-ıyorlardı Çalış-ırlardı	كَانُوا يَعْمَلُونَ / كَانَتْ يَعْمَلْنَ	هم / هنَّ

Tablo 56: Türkçede *-yordu* ve *-IrdI/ArdI* Kalıbı Olumsuz Cümlede Biçimi ve Arapça kalıbıyla Karşılaştırılması

Tr. kişi zamirleri	Türkçe	Arapça	Ar. kişi zamirleri
Ben	Çalış-mıyordum/ Çalış-mazdım	لَمْ أَكُنْ أَعْمَلُ	أنا
Sen	Çalış-mıyordun/ Çalış-mazdın	لَمْ تَكُنْ تَعْمَلُ / لَمْ تَكُونِ تَعْمَلِينَ	أنت / أنتِ
O	Çalış-mıyordu/ Çalış-mazdı	لَمْ يَكُنْ يَعْمَلُ / لَمْ تَكُنْ تَعْمَلُ	هو / هي
Biz	Çalış-ıyorduk/ Çalış-mazdık	لَمْ نَكُنْ نَعْمَلُ	نحن
Siz	Çalış-ıyordunuz/ Çalış-mazdınız	لَمْ تَكُونُوا تَعْمَلُوا / لَمْ تَكُنَّ تَعْمَلْنَ	أنتم / أننَّ
Onlar	Çalış-ıyorlardı/ Çalış-mazlardı	لَمْ يَكُونُوا يَعْمَلُونَ / لَمْ يَكُنَّ يَعْمَلْنَ	هم / هنَّ

Tablo 57: Türkçede –yordu ve –İrdİ/Ardİ Kalıbı Olumlu Soru Cümlesinde Biçimi ve Arapça kalıbıyla Karşılaştırılması

Tr. kişi zamirleri	Türkçe	Arapça	Ar. kişi zamirleri
Ben	Çalış-ıyor mıydum?/ Çalış-ır mıydım?	أَكُنْتُ أَعْمَلُ؟	أنا
Sen	Çalış-ıyor mıydın?/ Çalış-ır mıydın?	أَكُنْتَ تَعْمَلُ؟ / أَكُنْتَ تَعْمَلُ؟	أنتَ / أنتِ
O	Çalış-ıyor mıydı?/ Çalış-ır mıydı?	أَكَانَ يَعْمَلُ؟ / أَكَانَتْ تَعْمَلُ؟	هو / هي
Biz	Çalış-ıyor mıyduk?/ Çalış-ır mıydık?	أَكُنَّا نَعْمَلُ؟	نحن
Siz	Çalış-ıyor mıydunuz?/ Çalış-ır mıydınız?	أَكُنْتُمْ تَعْمَلُوا؟ / أَكُنْتُمْ تَعْمَلُونَ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Çalış-ıyorlar mıydı?/ Çalış-ırlar mıydı?	أَكَانُوا يَعْمَلُونَ؟ / أَكَانَ يَعْمَلُونَ؟	هم / هنَّ

Tablo 58: Türkçede –yordu ve –İrdİ/Ardİ Kalıbı Olumsuz Soru Cümlesinde Biçimi ve Arapça kalıbıyla Karşılaştırılması

Tr. kişi zamirleri	Türkçe	Arapça	Ar. kişi zamirleri
Ben	Çalış-mıyor mıydum?/ Çalış-maz mıydım?	أَلَمْ أَكُنْ أَعْمَلُ؟	أنا
Sen	Çalış-mıyor mıydın?/ Çalış-maz mıydın?	أَلَمْ تَكُنْ تَعْمَلُ؟ / أَلَمْ تَكُنْ تَعْمَلِينَ؟	أنتَ / أنتِ
O	Çalış-mıyor mıydı?/ Çalış-maz mıydı?	أَلَمْ يَكُنْ يَعْمَلُ؟ / أَلَمْ يَكُنْ تَعْمَلُ؟	هو / هي
Biz	Çalış-mıyor mıydık?/ Çalış-maz mıydık?	أَلَمْ نَكُنْ نَعْمَلُ؟	نحن
Siz	Çalış-mıyor mıydunuz?/ Çalış-maz mıydınız?	أَلَمْ تَكُونُوا تَعْمَلُونَ؟ / أَلَمْ تَكُنْ تَعْمَلُونَ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Çalış-mıyorlar mıydı?/ Çalış-mazlar mıydı?	أَلَمْ يَكُونُوا يَعْمَلُونَ؟ / أَلَمْ يَكُنْ يَعْمَلُونَ؟	هم / هنَّ

3.3.4. –AcAktI KALIBI (Kâne Sayaf‘alu/Kâne Sevġ Yaf‘alu كان سوف يفعل /كان سيفعل)

Tablo 59: –AcAktI Kalıbının Kuruluşu ve Arapçadaki Karşılığı

	Türkçe	Arapça
Olumlu biçimi	-AcAktI	كان سيفعل /كان سوف يفعل
Olumsuz biçimi	-mAyAcAktI	ماكان سيفعل لم يكن سيفعل ماكان ليفعل لم يكن ليفعل
Olumlu soru	-AcAk mIydI?	أكان سيفعل؟ هل كان سيفعل؟
Olumsuz soru	-mAyAcak mIydI?	أ ماكان سيفعل؟ أ ماكان ليفعل؟ أ لم يكن ليفعل؟

3.3.4.1. Türkçede –AcAktI Kalıbı

Ortaokul ve lise Türkçe dilbilgisi kitaplarının çoğu, –**AcAktI** kalıbının terimini *gelecek zaman hikâyesi* olarak tanımlanmıştır. Bazı dilbilimciler bu terimi çeşitli gerekçelerle eleştirmişlerdir. Bundan dolayı –**AcAktI** kalıbı Türk dilinin dilbilgisi kitaplarında farklı terimlerle isimlendirilmiştir. Bu kısımda dilcilerin dil bilgisi kitaplarındaki geçen –**AcAktI** kalıbı hakkındaki görüşlerini sunmaya çalışacağız.

J. Deny’e göre –**AcAktI** kalıbı, “*niyetli temesinin (yapısının) mürekkep mazi sığası (Mustakbelin Hikâyesi مستقبلك حكايةهسى)*”⁴⁸⁵ olarak adlandırmaktadır.

Ancak J. Deny’nin aynı çalışmasında –**AcAK** ekinin kavramlarındaki farklılıklar ne olursa olsun, denilebilir ki, basit yapıda gelecek zaman manası

⁴⁸⁵ J. Deny, a.g.e., s. 402.

baskındır. Ancak *niyet manası* açıkça birleşik zamanda görülür. Bununla beraber niyet manası basit biçimde de görülebilmektedir: *Efendiyi göreceğim*.⁴⁸⁶

J. Deny'in yaklaşımını sürdüren M. Ergin ve Z. Korkmaz'a göre –*AcAktI* kalıbı “*Gelecek zaman hikâyesi*”⁴⁸⁷ ve “*Gelecek Zaman kipinin hikâyesi*”⁴⁸⁸ olarak betimlenmiştir.⁴⁸⁹

T. Banguoğlu'ya göre –*AcAktI* kalıbı *geleceğin anlatması* ve *niyette gelecek* diye adlandırılmaktadır.⁴⁹⁰

Akçataç'a göre ise –*AcAktI* kalıbı *bilinen geçmişte niyet* veya *bilinen geçmişte gerçekleşmeyen niyet* olarak adlandırmaktadır.⁴⁹¹

a) Türkçede –*AcAktI* kalıbının kullanımları:

T. Banguoğlu'ya göre –*AcAktI* kalıbının tanımı: “*geleceğin anlatması genel olarak geçmiş bir zamanda gelecek olan bir kılış anlatır.*”⁴⁹² Ona göre –*AcAktI* kullanımının çeşitli anlatımları var olduğunu şöyle açıklamıştır:⁴⁹³

“Ör. *o akşam tiyartoya gidecektim, erken çıktım.* Ar. *كُنْتُ سَأَذْهَبُ إِلَى الْمَسْرَحِ فِي ذَلِكَ الْمَسَاءِ، وَغَادَرْتُ مَبَكْرًا*. 1. Burada –*AcAktI* kalıbı açıktan, veya söz gelişiyle kılışın gerçekleştiği anlaşılır. 2. yine aynı (–*AcAktI*) kalıbı açıktan, veya söz gelişi ile kılışın gerçekleşmediğini de anlatabilir: ör. *bu yarışmayı sen kazanacaktın.* Ar. *أَنْتَ كُنْتَ سَتَفُوزُ بِجَاهِ الْمَسَابَقَةِ*”.

Bu yüzden yukarıda açıklandığı gibi her iki anlatımda –*AcAktI* kalıbı *niyette gelecek* (futur intentionnel) diye isimlendirilmiştir. Bu kullanışta –*AcAktI* kalıbı

⁴⁸⁶ a.g.e., s. 383.

⁴⁸⁷ M. Ergin, a.g.e., s. 322.

⁴⁸⁸ Z. Korkmaz, a.g.e., s. 652.

⁴⁸⁹ “Adlandırmada hareketle ekin gelecek zamana atıfta bulunduğu düşünülebilir. Oysaki –*AcAktI* biçimi konuşma anından önceki bir vakaya atıfta bulunur. Yani bı biçimde geçmiş zamana atıfta bulunduğunu belirtir.” Benzer, a.g.e., s.189.

⁴⁹⁰ T. Banguoğlu, a.g.e., s. 466.

⁴⁹¹ Akçataç, a.g.e., s. 38.

⁴⁹² T. Banguoğlu, a.g.e., s. 466.

⁴⁹³ a.g.e., s. 466.

yukarıda işaret edilen *niyette yakın gelecek* anlatımına yaklaşır: “işe başlıyorlardı (Ar. كانوا يبدأون (سَيِّبًا وَنَ) العمل) gibi.

3. Geleceğin anlatması (-AcAktI) bazen de gerçekleşmemiş bir gereklilik için kullanılır: “işin sonunu düşünecektin .(Ar. كُنْتُ سَتَفَكِّرُ فِي نَهَايَةِ الْعَمَلِ).⁴⁹⁴

4. Geleceğin anlatması özellikle olmayışı *şartın ceza cümlesini* kurmaya yarar ve türlü şart kipleriyle bağdaşır: “bana söylese cevabımı alacaktı. (Ar. إِذَا أَخْبَرَنِي كَانَ سَيَحْصِلُ) (على إيجابته لو كُنْتُ عَرَفْتُ عَرَفْتُ هَذَا لِلْحِظَّةِ كُنْتُ سَتَكُونُ) (Ar. Mağrur olacaktın bunu bir lâhza bileydin. (Ar. إِذَا لَمْ كُنَّا عُذْنَا فِي الْوَقْتِ الْمُنَاسِبِ ، كُنَّا سَتَبْتَلُ) (Ar. Vaktinde dönmeseydik ıslanacaktık. (Ar. (مَغْرُورًا) (Ar. إِذَا لَمْ كُنَّا عُذْنَا فِي الْوَقْتِ الْمُنَاسِبِ ، كُنَّا سَتَبْتَلُ).⁴⁹⁵

Z. Korkmaz, “-AcAktI eki, -AcAk eki ile karşılanan ve ileride gerçekleşecek olan bir oluş ve kılış geçmişe aktaracak bildiren yani geçmişte gelecek niteliği taşıyan bir birleşik kiptir. ör. Akşam bize gelecektiniz ama ne geldiniz, ne de haber verdiniz. Ar. كُنْتُمْ سَتَأْتُوا لَنَا فِي الْمَسَاءِ وَلَكِنْكُمْ لَمْ تَأْتُوا وَلَمْ تُبَلِّغُونَا. ⁴⁹⁶

Ona göre -AcAktI kalıbı, cümle yapısına ve kullanım özelliğine bağlı olarak, arasıra, bu ekin geçmişe aktarılmış bir gelecek zamandan çok, *tahmine* dayanan bir yargıya ifade ettiği de olur: *şu, mendilini burnuna tutmuş sevinç yaşları döken hanım, herhalde gelinin anası olacaktı* (anası idi, anasıdır, anası olmalıydı) تلك السيدة التي تمسك (كانت والدة العروس/ محتمل أن تكون والدة العروس/ يجب أن منديلها على أنفها ، تذررف دموع الفرح ، كانت ستكون والدة العروس (كانت والدة العروس/ محتمل أن تكون والدة العروس/ يجب أن منديلها على أنفها ، تذررف دموع الفرح ، كانت ستكون والدة العروس) ⁴⁹⁷ تكون والدة العروس).

Benzer, J. Deny ve T. Banguoğlu'nun söz konusu yapıyı bu biçimde adlandırdıkları gibi -AcAktI biçimindeki -AcAk eki kiplik göreviyle kullanılmış olup *niyet* bildirdiğini de ifade eder. Bu niyet geleceğe veya geçmişe yönelik olarak gerçekleşebilir. Ama -DI eki zaman göreviyle kullanılması; buna göre -AcAktI kalıbı *geçmişe dönük niyet* manasını vermektedir:⁴⁹⁸ *elifin öğretmeni, öğrencilerine*

⁴⁹⁴ T. Banguoğlu, a.g.e., s. 466: “Bu kullanış -AcAktI kipi *gerekliliğin anlatması* ile anlamdaş kılar, *düşünmeliydin* (كان يجب أن تفكر) ”

⁴⁹⁵ a.g.e., s.467, “Bu kullanışta geniş zamanın anlatmasıyla paralel sayılabilir. (alırdı, olurdu, ıslardık).”

⁴⁹⁶ Z. Korkmaz, a.g.e., s. 652.

⁴⁹⁷ a.g.e., s. 653.

⁴⁹⁸ Benzer, a.g.e., s. 189.

Anadolu'da yaşayan ilk medeniyetler hakkında bilgi vermek için onları Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne götürecekti. Ar. كانت معلمة أليف ستأخذ طلابها إلى متحف حضارات الأناضول لإعطاء معلومات عن الحضارات الأولى التي عاشت في الأناضول. Cümlede konuşma anından önceki bir zaman diliminde gerçekleşmemiş bir olaydan bahsedilmektedir. Eylem *niyet* hâlinde kalmıştır.⁴⁹⁹

Bazı cümlelerde ise –AcAktI kalıbında –AcAk eki iki farklı kiplik durumu iki farklı bakış açısıyla yansıtmaktadır; yani konuşucu bu cümleyi söylerken bir niyetini ifade edebilir: *Ben size gelecektim.* Ar. كنت سوف آتي/ سآتي إليك. Dinleyici bu kalıbı kullanıyorsa: *sen bize gelecektin.* Ar. كُنْتَ ستآتي إلينا cümlesinde –AcAk eki *niyet* değil bir *beklenti* kipliğini kullanır; çünkü bir bilgi vardır ve bu bilgi gerçekleşmemiştir. Biçimin sahip olduğu kiplik konuşucu ve dinleyici merkezli olarak değişmektedir. Böylece biçim *kiplik* + *zaman* işlevleriyle oluşmuştur.⁵⁰⁰

Akçataç'a göre –AcAktI kalıbı iki işleviyle kullanıldığını açıklamıştır:

1. -AcAkDI yapısıyla, bir *niyet* veya *tasarlama* işlevi kurulabilir: (*Komşular, yarından sonra annenle pazara çıkacaktı* 'Ar. كان الجيران سَيَذْهَبُوا إلى السوق مع والدتك بعد غد. '), (*Yarın karşı apartmandaki Fehmi Bey'in yanına gidecektik* 'Ar. غدًا كُنَّا سَنَذْهَبُ إلى فهمي بك. '), (*Yarın karşı apartmandaki Fehmi Bey'in yanına gidecektik* 'Ar. غدًا كُنَّا سَنَذْهَبُ إلى فهمي بك. '), (*Bir evleri olacaktı, yeşil boyalı.* 'Ar. كان سيكون لديهم منزل مطلي باللون الأخضر. ')⁵⁰¹ 2. -AcAkDI yapısı, hayal etme işlevini de verebilir.⁵⁰² (*Bir evleri olacaktı, yeşil boyalı.* 'Ar. كان سيكون لديهم منزل مطلي باللون الأخضر. ')⁵⁰²

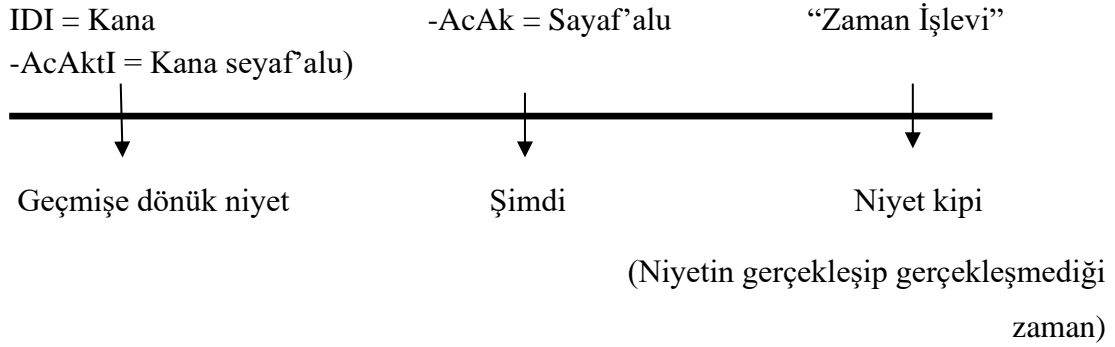
⁴⁹⁹ Benzer, a.g.e., s. 189, 190: "Türkçede -miş, -DI ve -(I)yor ekleri gibi -AcAk eki de gerçekleşmemiş vakalar atıfta bulunabilir; Fakat özellikle -AcAk biçimi Türkçede gerçek dışılığı en kuvvetli biçimde veren ektir. Vaka niyet hâlinde kalmıştır, zaten vakada henüz gerçekleşmemiştir: *Ancak onun bu isteğini gerçekleştirmek zor olacaktı.* Ar. ولكن، كان سيكون صعباً تحقيق رغبته."

⁵⁰⁰ a.g.e., s. 190,191.

⁵⁰¹ Akçataç, a.g.e., s. 45: "Bu işlevde -DI ekinin, *geçmiş zaman* anlamının etkisi, cümlede zayıflamış ve -AcAk ekinin etkisi kuvvetlenmiştir."

⁵⁰² a.g.e., s. 45.

Şekil 13: Türkçede –AcAktI Kalıbının Kullanımı

Türkçede –AcAktI kalıbı ve Arapçadaki (كان سَيَفْعَلُ/كان سوف يُفْعَلُ) **kâne seyaf’alu** **kâne savfe yaf’alu** kalıplarıyla karşılaşılmaktadır.

3.3.4.2. Arapçada , (كان سَيَفْعَلُ/كان سوف يُفْعَلُ) Kâne sayaf’alu ve Kâne Savfe yaf’alu Kalıbı

Bu kalıp, Arapçada çok kullanılan yapılardandır. Bazen geçmiş zamanda vazgeçilmiş bir niyeti, bazen de geçmişte bilinen bir niyeti bildirmektedir. Ancak Arap dilciler bu yapıyı anlatılan gelecek zaman hikâyesi ya da bilenen gelecek hikâyesi ve geçmişte gelecek zaman olarak tanımaktadır.

حكاية المستقبل الروائي = المستقبل في الماضي (tr. öğrenilen gelecek zaman hikâyesi=geçmişte gelecek):

İbrahim es- Semmerâî, “ Geçmiş zamanda gelecek” “المستقبل في الماضي” terimini ortaya atarak, *fa’ale* sigasının kane’nin muzarî sığasından “ يكون ” fiilinden sonra geldiğini kasetmiştir.⁵⁰³ Bu sözlerine şunları da eklemiştir; “*Kâne ve benzerleri*” fiillerinin geçmiş sığaları, geçmişteki olayları anlatarak masallar ve hikâyelerde de olduğu gibi ardından gelen (يفعل) sigasında olan diğer fiillerle de kullanılabilir.⁵⁰⁴

⁵⁰³ es-Semarrâî, a.g.e., 1983, s. 30.

⁵⁰⁴ a.g.e., 1983, s. 30.

Öyle görünüyor ki, dilbilimci araştırmacılar Dr.es-Semmarâî'nin daha önce geçen sözlerine bakmış ve eklemeler yapmışlardır. Tûvâme “ Geçmişte gelecek” (المستقبل في الماضي) terimini benimsemiş ve üstelik aynı anlamı taşıyan başka kalıpları da araştırmıştır. Ve bu teriminin tanımını şöyle yapmıştır: “geçmiş zamanda, geleceği ifade etmek için kullanılır; kalıbın olumlu hali (كان سَيُفْعَل/كان سوف يُفْعَل) ve olumsuz hali de (ما كان ليفْعَل) kalıbıdır.”⁵⁰⁵ Yani kalıptaki fiilin gelecek manasında kullanıldığını ifade eder ve (سيفْعَل، سوف يفْعَل، ليفْعَل) manasındadır. Fakat *kane* fiili, fiilin manasını geçmiş zamana çevirir. Bu sebeple bu kalıbın zamanı geçmiş zamandır. Arap dilbilgiciler, bu zamansal anlamın daha önce farkına varmışlardır. Nitekim İbn Cinnî; (*zeyd dîin ayağa kalkacaktı*)” كان زيد سَيَقُوم أمس ” cümlesinin “hâlin hikâyesi (şimdiki zaman hikayesi) olduğunu söylemiş ve Zeyd'in geçmişte ayağa kalkması beklenirdi.” demiştir.⁵⁰⁶ Bu cümlede (سَيُفْعَل) sığası, özne tarafından bir niyet göstergesi olarak kullanılmaktadır, dinleyici veya konuşucu tarafından ise bir beklenti olarak algılanır.

Dr. Tuvâme, kalıbı çeşitlendirdirmiştir. es-Semerrâî'nin, geçmiş zamanda geleceğe delalet etmesi için, *kâne*'nin muzari sığasını ve esas fiilin de mazi sığasına kullanmasına mukabil, Tuvâme kalıpta bir takım değişiklikler yapmıştır: *kâne* yardımcı fiilinin mazi sığasını almış ve esas fiile (sin ve sevfe edatları ekleyerek) mustakbel çekimine dönüştürmüştür. O esas fiilin, *yaf'alu* sığası çekimiyle yetinseydi kalıbın delaleti geçmiş hal hikayesi (tr. Şimdiki zaman hikayesi) olurdu. es-Semerrâî daha önce bahsedilen metinde bunu ima etmiştir. Aydın'ın, “öğretilen/ anlatılan gelecek hikayesi” terimini, es-Semerrâî'nin sözlerinde geçen ve masallarda kullanılan *kâne yaf'alu* kalıbının delaletinden ilham alarak ifade ettiğini ön görebiliriz.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Tûvâme, a.g.e., 1994, s.95.

⁵⁰⁶ a.g.e., 1994, s.95.

⁵⁰⁷ Aydın, a.g.e., 1997, s.16.

Tablo 60: –AcAktI Kalıbın en çok kullanıldığı işlevlerin örnekleri verilerek Arapçadaki karşılığı

Babam hacce gidecekti.	1. كَانَ أَبِي سَيَذْهَبُ إِلَى الْحَجِّ.
Ders çalışmasaydı, sınavdan geçmeyecekti.	2. لَوْ لَمْ يُذَاكِرْ دَرَسَةً، مَا كَانَ سَيَجْتَازُ الْإِحْتِبَارَ.
Param var olsaydı, ümreye gidecektim.	3. لَوْ كَانَ مَعِيَ نَقُودٌ، كُنْتُ سَأَذْهَبُ إِلَى الْعُمْرَةِ.
Hasta olmasaydı, tatile çıkacak mıydı?	4. لَوْ لَمْ يَكُنْ مَرِيضًا، أَمَا كَانَ سَيَذْهَبُ إِلَى الْعُطْلَةِ؟
Cuma günü evde olmayacaktık.	5. مَا كُنَّا سَنَكُونُ فِي الْبَيْتِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ.
Maaşı müdürden almayacak mıydı?	6. أَمَا لَمْ يَكُنْ سَيَأْخُذُ رَاتِبَهُ مِنَ الْمُدِيرِ؟
Ali gelmesini beklemeyecek miydiler?	7. أَمَا كُنْتُمْ سَتَنْتَظِرُونَ حَتَّى يَأْتِيَ عَلِيٌّ؟
Cumhurbaşkanı mezuniyet törenimize gelecek miydi?	8. أَمَا كَانَ سَيَأْتِي رَئِيسَ الْجُمْهُورِيَّةِ إِلَى حَفْلَةِ تَخْرُجْنَا؟
Geçen sene Türkçe kursuna gitmeyecek miydin?	9. أَمَا كُنْتُ سَتَذْهَبُ إِلَى كُورْسِ اللُّغَةِ التُّرْكِيَّةِ الْعَامَ الْمَاضِيَّ؟
Annemi davet etmeseydiler, ben de gitmeyecektim.	10. إِنْ لَمْ يَكُونُوا دَعَاؤِ أُمِّي، مَا كُنْتُ سَأَذْهَبُ.

Tablo 61: Türkçede –AcAktI Kalıbı Olumlu Cümlede Çekimi ve Arapça Kalıbıyla Karşılaştırılması

Tr. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	Ar. Kişi Zamirleri
Ben	Gid-ecek-ti-m	كُنْتُ سَأَذْهَبُ	أنا
Sen	Gid-ecek-ti-n	كُنْتَ سَتَذْهَبُ / كُنْتِ سَتَذْهَبِينَ	أنتَ / أنتِ
O	Gid-ecek-ti	كَانَ سَيَذْهَبُ / كَانَتْ سَتَذْهَبُ	هو / هي
Biz	Gid-ecek-ti-k	كُنَّا سَتَذْهَبُ	نحن
Siz	Gid-ecek-ti-niz	كُنْتُمْ سَتَذْهَبُونَ / كُنْتُنَّ سَتَذْهَبِينَ	أنتم / أنن
Onlar	Gid-ecek-ler-di	كَانُوا سَيَذْهَبُونَ / كُنَّ سَتَذْهَبِينَ	هم / هن

Tablo 62: Türkçede –AcAktI Kalıbı Olumsuz Cümlede Çekimi ve Arapça Kalıbıyla Karşılaştırılması⁵⁰⁸

Tr. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	Ar. Kişi Zamirleri
Ben	Git-me-(y)ecek-ti-m	مَا كُنْتُ سَأَذْهَبُ	أنا
Sen	Git-me-(y)ecek-ti-n	مَا كُنْتُ سَتَذْهَبُ/ مَا كُنْتَ سَتَذْهَبُ	أنت/ أنتِ
O	Git-me-(y)ecek-ti	مَا كَانَ سَيَذْهَبُ/ مَا كَانَتْ سَتَذْهَبُ	هو / هي
Biz	Git-me-(y)ecek-ti-k	مَا كُنَّا سَتَذْهَبُ	نحن
Siz	Git-me-(y)ecek-ti-niz	مَا كُنْتُمْ سَتَذْهَبُونَ/ مَا كُنْتُنَّ سَتَذْهَبْنَ	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Git-me-(y)ecek-ler-di	مَا كَانُوا سَيَذْهَبُونَ/ مَا كَانْنَ سَيَذْهَبْنَ	هم / هنَّ

Tablo 63: Türkçede –AcAktI Kalıbı Olumlu Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapça Kalıbıyla Karşılaştırılması⁵⁰⁹

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Yaz-acak mıydım?	هل كُنْتُ سَأَكْتُبُ؟	أنا
Sen	Yaz-acak mıydın?	هل كُنْتَ سَتَكْتُبُ؟/ هل كُنْتِ سَتَكْتُبِينَ؟	أنت/ أنتِ
O	Yaz-acak mıydı?	هل كَانَ سَيَكْتُبُ؟/ هل كَانَتْ سَتَكْتُبُ؟	هو / هي
Biz	Yaz-acak mıydık?	هل كُنَّا سَتَكْتُبُ؟	نحن
Siz	Yaz-acak mıydınız?	هل كُنْتُمْ سَتَكْتُبُونَ؟/ هل كُنْتُنَّ سَتَكْتُبْنَ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Yaz-acaklar mıydı?	هل كَانُوا سَيَكْتُبُونَ؟/ هل كَانْنَ سَيَكْتُبْنَ؟	هم / هنَّ

⁵⁰⁸ Türkçedeki –AcAktI biçiminin olumsuz –ma ekiyle yapılırken Arapçada bu yapının karşılığı kana sayaf'alu yukarıdaki tablolarda belirttiğimiz gibi dört olumsuz biçimi vardır. Bu olumsuz biçimleri 6 Kişi zamiriyle çeksek 24 şekil karşımıza çıkar dişlik (musenne) zamiri de aktarsak 28 şekil oluşturulacak. Bundan dolayı Arapçada bu biçimin olumsuz en çok kullanılan yapısını tabloda kullanılmaktadır.

⁵⁰⁹ Yukarıdaki tablodan bahsettiğimiz gibi Arapçada bu biçimin iki tane olumlu soru şekli de vardır.

Tablo 64: Türkçede –AcAkl Kalıbı Olumsuz Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapça Kalıbıyla Karşılaştırılması⁵¹⁰

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Yaz-ma-yacak mıydım?	أ ما كُنْتُ سَأَكْتُبُ؟	أنا
Sen	Yaz-ma-yacak mıydın?	أ ما كُنْتَ سَتَكْتُبُ؟ / أ ما كُنْتَ سَتَكْتُبِينَ؟	أنت / أنتِ
O	Yaz-ma-yacak mıydı?	أ ما كَانَ سَيَكْتُبُ؟ / أ ما كَانَ سَتَكْتُبُ؟	هو / هي
Biz	Yaz-ma-yacak mıydık?	أ ما كُنَّا سَنَكْتُبُ؟	نحن
Siz	Yaz-ma-yacak mıydınız?	أ ما كُنْتُمْ سَتَكْتُبُونَ؟ / أ ما كُنْتُمْ سَتَكْتُبِينَ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Yaz-ma-yacaklar mıydı?	أ ما كانوا سَيَكْتُبُوا؟ / أ ما كَانُوا سَيَكْتُبِينَ؟	هم / هنَّ

3.4. -IDI KALIBININ HAKKINDA SON SÖZ

Türkçede –IDI kalıbı dilbilgisi kitaplarında hikâye kavramı olarak tanıtılmaktadır. Bu yapı sadece Türkçede değil Arapça, İngilizce, Fransızca vs. gibi çoğu dilde vardır. Diğer dillerde ve özellikle araştırmamızın konusu olan Arapça dilinde de –IDI'nın kalıbına benzer biçimler kullanılır. Şekil olarak Türkçeden farklı olmasına rağmen; anlam, kullanım, görünüş olarak birbirlerine çok benzerlerdir. Türkçede –IDI kalıbını Arapça ما فتىء، ما إنفك، ما أصبح، أمسى، ظل، بات، كان gibi yapılar karşılamaktadır. Fakat *kâne* (كان) yardımcı fiili metinlerde daha çok kullanılmaktadır. Türkçede bu yapı birleşik zaman hikâyesi olarak adlandırılırken Arapçada *kâne ve kardeşleri* (كان وأخواتها) olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu iki dilin modern dilbilimcilerinin bu konularda yaptığı çalışmalarda dilbilgisi kitaplarındaki

⁵¹⁰ Olumsuz sorusu ise üç ifadesi vardır. Bu ifadelerin aralarında görünüş açısından bazı farklar ortaya çıkabilir, ancak Arap dilbilimciler sadece ifadesini zikretmişlerdir, cümlenin içinde yapabildiği değişiklikleri bahsetmemişlerdir.

adlandırmalarının (Tr. *Geçmiş zaman hikâyesi*, Ar. *Kâne ve kardeşleri*) bu kalıpların kapsadığı manaları yansıtmadığı görülmektedir. Arap dilbilimciler *kâne ve kardeşlerinin İ'rabı* konusuna çok önem vermeleri zaman ve görünüş konusu ile fazla ilgilenmemelerinin sebep olmuştur. Ancak modern Arapça çalışmalarında *كان يفعل/كان* gibi kalıplarının adlandırılması üzerinde daha ayrıntılı durulmuştur ve bu kalıplar için geçmiş zaman sürekliliği, uzak geçmiş zaman vs. kavramları kullanılarak zaman ve görünüş konusunun anlaşılmasında kolaylık sağlanmaktadır.

Mesela Benzer'e göre, "Türkçede *-(I)yordu* kalıbı çoğu Türkçe dilbilgisinde şimdiki zaman hikâyesi; REICHENBACH'ın konuşma zamanı, gönderme zamanı ve vaka zamanı üçlemesine göre konuşma zamanı; demek ki şimdiyi merkeze alarak geçmişi öyküleme, geçmişi anlatmadır."⁵¹¹

Ondan dolayı şimdiki zaman hikâyesi veya gelecek zaman hikâyesi söylendiğinde zihin geçmiş zamana değil, şimdiki veya gelecek zamana atıfta bulunulduğunu algılayacaktır.

Bundan dolayı Türkçedeki *Birleşik Zaman Hikâyesinin* terimi eksik veya yanlış değildir, ancak yanıltıcıdır. Arapçaya bu terimi yabancı dillerden girmiştir. Arap dilbilimcilerin kitaplarını çoğu kullanılmamışlardır. Bunun yerine sözkonusu kalıpların her birine özel isimler vermişlerdir.

Tablo 65: Türkçede *-IDI* Yapı Birleşik Kalıplarının Terimleri ve Arapçadaki Karşılığı

Türkçe Yapıları	Terimi	Terimi	Arapça Yapıları
<i>-DIydI</i>	Geçmişin anlatması/ Bilinen (daha) uzak geçmiş	Uzak geçmiş (الماضي البعيد) /Bitmiş uzak geçmiş(الماضي البعيد المنقطع)	1. كان فعل
<i>-mİştI</i>	Dolaylı geçmişin anlatması/ Bilinen uzak geçmiş	Bitmiş geçmiş zaman (الماضي المنقطع)/ Bitmiş yakın geçmiş zaman(الماضي القريب المنقطع)	2. كان قد فعل/ قد كان فعل

⁵¹¹ Benzer, a.g.e., s. 214.

<i>-(I)yordu</i>	Geçmişte sınırlı süreklilik	Geçmişte yenilik (الماضى المتجدد) Geçmişte süreklilik (الماضى المستمر) Geçmişte alışkanlık (الماضى التعودي)	3. كان/أصبح/أمسى/ظل يفعل
<i>-IrdI/-ArdI</i>	Geçmişte alışkanlık/ Geçmişte sınırsız süreklilik	Geçmişte yenilik (الماضى المتجدد) Geçmişte süreklilik (الماضى المستمر) Geçmişte alışkanlık (الماضى التعودي)	4. كان/أصبح/أمسى/ظل يفعل
<i>-AcAktI</i>	Geçmişte niyet/ Geleceğin anlatması	Geçmişte gelecek (المستقبل فى الماضى)/ Geçmişte niyet (نيه فى (الماضى)	5. كان سيفعل/كان سوف يفعل

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. –mİş EKİNİN BİRLEŞİK KALIPLARI VE ARAPÇADAKİ KARŞILIĞI

4.1. –mİş BİRLEŞİK KALIBLARI

Türkçe metninde –*mİş* ekinin birleşik yapılarda kullanıldığı zaman, Türkçeden Arapçaya veya Arapçadan Türkçeye çevrilen metinlerde genelde yapılan hatalardan biri –*mİş* eki birleşik biçiminin yanlış çevrilmesidir. Çünkü Türkçede görünüş ve kiplik işlevleri de bulunulduğunda –*mİş* ekinin zaman işlevi, birleşik yapıda zaman manaya sahip olmayabilir. Bundan dolayı metin çevirenlerin veya yabancılara dili öğretenlerin bu konuyu hâkim olması gerekmektedir. Mesela rivayet ve söylenti anlamı taşıdığı zaman –*mİş* yapısı, Arapçaya çevrilirken çoğu kez eylemin sıygasından önce *أ* edatı kullanılmaktadır. Ancak metinde başka bir anlam taşıyorsa o zaman böyle çevirmesi doğru olmayabilir.

Türkçede –*mİş* eki birleşik kalıbında sadece zaman anlamına sahip değil, kiplik ve görünüş de ifade edilebilir. Olayın gerçek zamanı cümlede mutlaka diğer öğelerle beraber belirlenir. –*mİş* eki birleşik kalıbında, *zaman* bakımından *geçmiş zaman*, *görünüş* bakımından *bitmişlik*, kiplik bakımından *şüpheli*, *rivâyet*, *uzaklık*, *küçümseme* gibi kipler olarak kullanılmaktadır.

Tablo 66: *-Imİş* Birleşik Kalıbının *Zaman + Kiplik* İşlevinde kullanılması ve Arapçadaki karşılığı

1. Ek	2. Ek	1. Kalıp	2. Kalıp
-mİş-	-mİş	<i>Kad Fa'ale/ kâne</i> <i>kad fa'ale/ kad kâne</i> <i>fa'ale</i> قَدْ فعل/كان قد فعل/قد كان فعل	<i>Kile ennehu/ Yuhke</i> <i>ennehu fa'ale</i> قبيل أنه/ يحكى أنه
-yor-	-mİş	<i>Yef'alu</i> يفعل	<i>Kile ennehu/ Yuhke</i> <i>ennehu kana</i> /قبيل أنه يحكى أنه
-Ar/-Ir-	-mİş	<i>Yef'alu</i> يفعل	<i>Kile ennehu/ Yuhke</i> <i>ennehu kana</i> /قبيل أنه يحكى أنه
-mAktA-	-mİş	<i>Yef'alu</i> يفعل	<i>Kile ennehu/ Yuhke</i> <i>ennehu kana</i> /قبيل أنه يحكى أنه يظن
-AcAk-	-mİş	<i>Seyf'alu</i> سيفعل	<i>Kile ennehu/ Yuhke</i> <i>ennehu kana</i> /قبيل أنه يحكى أنه

Tablo 67: *-Imİş* Birleşik Kalıbı *Görünüş+ Zaman/kiplik* İşlevinde kullanılması ve Arapçadaki karşılığı

1. Ek	2. Ek	1. Kalıp	2. Kalıp
-yor-	-mİş	<i>Yef'alu</i> يفعل	<i>Kile ennehu/</i> <i>Yuhke ennehu</i> <i>kâne</i> /قبيل أنه يحكى أنه كان
-Ar/-Ir-	-mİş	<i>Yef'alu</i> يفعل	<i>Kile ennehu/</i> <i>Yuhke ennehu</i> <i>kâne</i> /قبيل أنه يحكى أنه كان
-mAktA-	-mİş	<i>Yef'alu</i> يفعل	<i>Kile ennehu/</i> <i>Yuhke ennehu</i> <i>kâne</i> /قبيل أنه يحكى أنه كان

-AcAk-	-mİş	<i>Seyf'alu</i> سيفعل	<i>Kile ennehu/ Yuhke ennehu kâne</i> يحكى أنه قيل أنه / كان
--------	------	-----------------------	--

Yukarıdaki tabloda göre Türkçede *-mİşmİş* kalıbı *Görünüş + Zaman/kiplik* işlevinde kullanılmadığı gösterilmektedir.

Türkçede *-Imİş* Kalıbının kavramı, Kullanımı ve Arapçada karşılması:

Türkçede *-Imİş* kalıbının Arapçada tam olarak karşılık bulabilmesi için bu yapının eyleme kattığı anlamlar üzerinde düşünmekte önem vardır. Türkçe gramer kitaplarında *-Imİş* kalıbı hakkında kavram ve işlev bakımından dilbilimcilerin görüşleri arasında farklılık vardır.

J. Dany *-Imİş* kalıbının kavramı hakkında, şüphelik (*hal - mazi*) sigası ki, rivayet denilen şüpheli birleşik biçimi teşkil etmeğe yaradığını bahseder.⁵¹²

M. Ergin *-Imİş* kalıbı ve kavramı hakkında şunları söyler:

“Bu şekil asıl fiil kiplerine i- fiilinin öğrenilen geçmiş zamanı ile yapılmakla beraber-i fiilinin öğrenilen geçmiş zamanı burada zaman ifade etmez. i-miş (-miş) şeklini burada vazifesi zaman bildirmek değil, bir nakil, bir anlatma, bir sonradan farkına varış ifade etmektir. Öğrenilen geçmiş zaman bir cephesi ile anlatılan geçmiş zamandır, nakli mazidir. İşte -miş, -miş eki burada öğrenilen geçmiş zamanın sadece anlatma, başkasından nakil ve sonradan farkına varma fonksiyonu ile vazife görür. Zaman eki değil, anlatma eki, nakil eki durumunda bulunur. Asıl fiil kipinin gösterdiği hareketi rivayet eder. Bu birleşik çekime rivayet adının verilmesi de bundandır. Demek ki rivayet bir zaman kipi değil, bir şekil kipidir. Hikâye ise yukarıda gördüğümüz gibi aynı zamanda bir zaman kipidir, hikâye etmekle birlikte zaman da ifade eder. Rivayet ve hikâye şekillerinin zamanından bahsederken tabii, birleşik çekim üzerinde duruyoruz. Yoksa hikâye veya rivayeti yapılan asıl fiilin zamanı olarak her iki şekilde

⁵¹² J. Dany, *a.g.e.*, s.392.

de bulunur. Sonuç birleşik çekim olarak hikâyede zaman ifadesi bulunduğu, rivayette bulunmadığıdır.”⁵¹³

Yukarıda görüldüğü üzere M. Ergin’e göre, *-ImIş* kalıbında zaman ifadesi bulunmadığını sadece kiplik bulunduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı, *-ImIş* kalıbı için *rivayet* terimi kullanılmaktadır.

Benzer ise *-ImIş* kalıbı hakkında şunları aktarır:

“*-mIş* ekinin birleşik ve katmerli yapılarda zaman, görünüş ve kiplik görevleri bulunmaktadır. Oysa ek birleşik yapıda cümle içinde herhangi bir yönlendiriciye ihtiyaç hissetmeksizin zaman anlamı verebilmektedir, Ör. Evde oturup ders çalışmışmış gibidir.*-mIş* eki birleşik yapıda zaman anlamına sahip değildir. Vakanın gerçek zamanı cümlede mutlaka öbür ögeler tarafından verilir. UNDERHILL (1975: 199) mana bakımından *-mIş* eki ile konuşucu kendisinin ifade eden bağımsız olduğunu belirtmek ister ya da ifadenin gerçekliğini/ doğruluğunu onaylamak istemez. O yalnızca duyduğunu ya da anladığını aktarır.”⁵¹⁴

Z. Korkmaz *-ImIş* konusu hakkında, “*rivayet* kipinin duyma dayanan anlatımı yanında yer yer “şüphe”, “uzaklık” ve “küçümseme” bildiren kullanımları da görülür.” diye bahseder.⁵¹⁵

Güler ise *-ImIş* kalıbının meselesini şu şekilde ele almıştır:

“*-mIş* biçimi ya zaman ya da tarz kullanıldığı zaman fiile aktardığı anlamlara araştırırken bu fiillerin görüşleri konuşmanın yapıldığı zamandan sonrasına mı öncesine mi dönük olduğunun belirlememiz şart olacaktır. Bu ekin birleşik biçimine yapılan çalışmaların birçoğunda ek zaman, tarz yapıyla çekinmiş ve bu yapılar “*rivayet birleşik zaman*” adıyla anılmıştır.”⁵¹⁶

Esra GÜLER “*birleşik zaman fiillerin zaman dışı anlatmaları*” adlı yüksek lisans tezinde, bu yapının eylem anlamını zaman yönünden veya tarz yönünden tamamladığını örnekler üzerine tespit etmiştir. Bu tespitler üzerinde durursak Arapça

⁵¹³ M. Ergin, **a.g.e.**, s.323.

⁵¹⁴ Benzer, **a.g.e.**, s. 136.

⁵¹⁵ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 662.

⁵¹⁶ Güler, **a.g.e.**, s.56.

ile karşılaştırılmalarını daha kolaylaştıracaktır. Aşağıda iki paragrafta örnekler vermiştir. Birinci paragraftaki eylemler basit yapılarla; ikinci paragraftaki eylemler ise *-mİş* birleşik yapı ile çekimlenmiştir:⁵¹⁷

“Müdür, şu an yemeğini iyor; kimseyle konuşamaz. Yemeğini bitirdiğinde herkesle ayrı ayrı ilgilenecek.”

“Müdür, şu an yemeğini iyormuş; kimseyle konuşamazmış. Yemeğini bitirdiğinde herkesle ayrı ayrı ilgilenecekmiş.”

Yukarıdaki verdiği iki cümlede de konuşma zamanı “içinde bulunulan an”dır. (a) ile (b) cümlelerinin arasındaki fark diğer bütün öğeleri aynı olduğundan (b) cümlesinde eylemin aldığı *[-(y)mİş]* söylenti (yani başkasından duyulduğu) ekinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı bu iki cümleden (a) cümlesinde; bilginin vasıtası, konuşmacıdan (doğrudan) aktarılmıştır. Ancak (b) cümlesinde konuşan Müdürün, şu an yemeğini yediğini; kimseyle konuşmadığını; yemeğini bitirdiğinde herkesle ayrı ayrı ilgileneceğini başka birinin vasıtasıyla öğrenmiştir. Yani habere, doğrudan değil; bir aracı ile erişilmiştir.

Yukarıdan anlaşıldığına göre, her iki cümle de konuşma zamanı olduğu için eylemlerin gönderme yaptığı zaman parçalarında bir değişiklik bahis konusu değildir. Değişen eylemlerde dile getirilen hareket, iş, oluş vs.’in söylenti alınış biçimidir

Binaenaleyh, Türkçe bir metinde böyle bir kalıp ile karşılaştığımız zaman Arapçadaki karşılığı olarak geçmiş zamanı kullanmamız doğru değildir. Eylemin zamanıyla Arapça anlatım tarzı da *رُوي, سَمِعَ, سَمِعَ, قِيلَ, نُقِيَ, قال, أَخْبَرَ, أَخْبَرَ, لَاحِظًا, لَوَحِظَ, ذَكَرَ, رُوي, سَمِعَ, سَمِعَ, قِيلَ, نُقِيَ, قال, أَخْبَرَ, أَخْبَرَ, لَاحِظًا, لَوَحِظَ, ذَكَرَ*, söylemek, duymak, öğrenmek, duymak veya fark etmek gibi yardımcı eylemlerle aktarılması gerekir.

Bundan dolayı yukarıdaki iki cümleler Arapçaya şöyle çevrilebilir:

إن المدير يتناول طعامه الآن, لذا لا يستطيع التحدث مع أحد. عندما يُنهي طعامه سيهتم بالجميع على إنفراد.

يُقال/يُحكى أن المدير يتناول طعامه الآن, لذا لا يستطيع التحدث مع أحد. عندما يُنهي طعامه سيهتم بالجميع على إنفراد.

⁵¹⁷ Güler, a.g.e., s. 57.

Arapça ikinci cümlesinin başında anlatım tarzı *يقال/يُحكى* eylemleriyle aktarıldığında Türkçe –*İmiş* birleşik kalıbı karşılanması olur.

Güler, aynı çalışmasında şunu da belirtmiştir: “Rivayetin/ söylentinin eylemin anlamını hangi yönden tamamladığı incelenmeden önce birleşik yapılarda zamanı aktarma görevini ilk morfolojinin mi yoksa ikinci morfolojinin mi kabullendiği üzerinde durulması gerekmektedir.”⁵¹⁸

Ahmet Almanya'ya gidecekmiş

Ahmet Almanya'ya gidecekti

Ahmet geçen sene Almanya'ya gidecekmiş

Ahmet geçen sene Almanya'ya gidecekti.

Yukarıdaki örneklere bakıldığında (3.) cümlesindeki eylem ile (4.)’deki eylemin arasındaki ayrım tespit edildiğinde *[-(y)mİş]* ile *[-(y)DI]* ayrım ortaya çıkacaktır.

Ancak (2.) cümlede zarf tamlayıcısı bulunmasa da eylemin gerçekleştirilmesinin tasarladığı zaman dilimi, içinde bulunan zamandan öncedir. Bu şekilde eylemin yönü *geçmişte* kalıştır.

(4.) cümlede bulunan zarf tamlayıcısı “*geçen sene*” eylemin zaman çizgisindeki yönünü değiştirmemiş; fakat zamanı açık duruma getirmiştir. Eylemin muayyen geçmişin herhangi bir yerinden alıp tespit edilmiş tek bir yere yerleştirilmiştir. O halde *bitmişlik* morfolojini almış eylemler, zarf tamlayıcısı bulunmasa da bile, konuşma zamanından önce tahakkuk edip bitmiştir.

Ama (1.) cümlede eylemin yönü konuşma zamanından sonrasında gerçekleşmesine dönüktür. Eylemin zamanını (*-acakmış*) yapısında, aldığı birinci ek (*-AcAk*) zaman olarak şekillendirdiğine göre (*-mİş*)’in eyleme zaman anlatım kattığını iddia etmek gereksiz olacaktır. Bundan dolayı geçen cümlede *-mİş eki* “[*git*] eyleminin konuşana bir başka kişinin tarafından iletildiği” anlamını katmıştır. Yani (1.) cümlede *-mİş eki* kiplik olarak kullanıldığını ifade etmiştir.

⁵¹⁸ Güler, a.g.e., s.57,58.

Binaenaleyh, cümlenin eyleminde –*ImIş* birleşik yapısı bulunan cümleler zaman tamlayıcısı aldığı anda eylemin konuşma zamanından önce gerçekleşme ihtimali daha yüksek olur. Fakat zaman tamlayıcısı almamışsa–*ImIş* birleşik yapısında ilk ek zaman, ikinci ek *şüphe/söylenti* kipi olarak işlevinde bulunur.

Öyleyse yukarıdaki örnekleri Arapçaya çevrildiğinde zaman 2./3./4./ cümle için geçmiş zaman kullanılır. Fakat 1. cümlenin eylem zamanı –*ImIş* birleşik yapıda bulunan ekler büyük ihtimal ilk aldığı zamandır. Dolayısıyla cümlelerin Arapçaya çevirisi şu şekilde olur:

Ahmet Almanya'ya gidecekmiş (Ar. يُقال أن أحمد سَيَسافر إلى ألمانيا)

Ahmet Almanya'ya gidecekti. (Ar. كان احمد سَيَسافر إلى ألمانيا)

Ahmet geçen sene Almanya'ya gidecekmiş. (Ar. قيل أن أحمد كان سَيَسافر إلى ألمانيا العام الماضي)

Ahmet geçen sene Almanya'ya gidecekti. (Ar. كان أحمد سَيَسافر إلى ألمانيا العام الماضي)

Yukarıda da görüldüğü gibi –*ImIş* birleşik çekimi sadece zaman bildirmez şekil de bildirir. Bu yüzden Arapçaya çevirirken bu yapının değişik işlevlerine çok dikkat edilmesi gerekmektedir

Türkçede –*ImIş* Kalıbının Kullanımları ve Arapçadaki Karşılığı:

Arapça gramerinde rivayet anlamı için bir yapı veya sîga yoktur. Fakat *kâne yaf'alu*, *kad kâne yaf'alu*, *kâne kad yaf'alu*, *kâne fa'ale*, *kad fa'ale* vs. gibi yapılarla bazı kelimeler ve edatlar bu sîgalara aktarıldığı zaman Türkçedeki –*mIş* ekinin birleşik biçimine karşılamaş olur. Bunlarla Türkçe cümlesinde –*mIş* ekinin birleşik şekli kullanıldığında işlevine göre uygun bir şekilde Arapçaya çevrilebilir.

Türkçede –*ImIş* Kalıbı Geçmiş Zaman İşlevinde kullanıldığında Arapça karşılığı iki şekli olur, bunlar şöyle gösterilebilir:

Tablo 68: Yardımcı Fiillere (kad+ fa'ale "فَعَلُ فَاعِلٌ") kalıbının eklenmesi veya *kâne* ve *kardeşlerinin* eklenmesi ile –*ImIş* kalıbı Arapçada karşılanmaktadır.

Arapça	Türkçe
--------	--------

رَوَى / يُرْوَى / رَوَى أَنَّهُ فَعَلَ	Rivayet etti/edildi/söyledi/söylenir
سَمِعَ أَنَّهُ فَعَلَ	Duydu
قال / قالوا / قيلَ / يقال إنه فعل	Dedi/denildi/denir
حَكَى / حَكِيَ / يُحَكَى أَنَّهُ فَعَلَ	Anlattı/anlatıldı/anlatılır/
زَعَمَ / زَعِمَ أَنَّهُ فَعَلَ	İddia etti/söylendi
إِدَّعَى أَنَّهُ فَعَلَ	İddia etti/söylendi
أَخْبَرَ / أَخْبِرَ أَنَّهُ فَعَلَ	Haber verdi/ verildi
نَقَلَ / نُقِلَ أَنَّهُ فَعَلَ	Nakletti/nakledildi
ذَكَرَ / ذُكِرَ / يُذَكَّرُ أَنَّهُ فَعَلَ	Zikretti/zikredilir/söylenir
بَلَغَهُ أَنَّهُ فَعَلَ	Ona ulaştı/haberini aldı

Ödevlerini yapmışmışlar

قالوا أنهم كانوا فعلوا واجبتهم / قالوا إنهم كانوا قد فعلوا واجبتهم

Ali ailesiyle her geçen yaz tatile çıkıyorlarmış

قيل أن علي كان يخرج كل صيف إلى العطلة مع عائلته / قد كان علي يخرج كل صيف إلى العطلة مع عائلته

Spor yapmak için her Pazar spor salonuna giderlermiş

سمعت أنه كان يذهب كل أحد إلى نادي الرياضة / قد كان يذهب كل أحد إلى نادي الرياضة

Sınav gününe kadar ders çalışmaktaymış

ذكر أنه ظل يذاكر درسه حتى يوم الإمتحان / قد ظل يذاكر درسه حتى يوم الإمتحان

Geçen sene çalışmak için yurt dışı gidecekmış

روى أنه كان سيذهب خارج البلاد من أجل العمل / قد كان سيذهب خارج البلاد من أجل العمل

Türk yazarlar Arapça zamanları hakkında yapılan bazı çalışmalarında bu konuyu şöyle belirtmişlerdir:

Mehmet Şimşek “Arapçada zaman kalıpları, kullanım alanları ve Türkçedeki zamanlarla karşılaştırılması” adlı olan çalışmasında Türkçedeki *-mİş* birleşik biçiminin (*birleşik zaman rivayeti*) Arapçadaki karşılıklarının *-DI* birleşik biçiminin (*birleşik zaman hikâyesinin*) üslubundaki anlamlarından çok farklı olmadığını belirtmiştir.⁵¹⁹

Verdiği örnek ve Arapça çevirisi:

- a. *Teyzem çok sigara içermiş* كانت خالتي تدخن كثيراً,
- b. *Teyzem çok sigara içerdi* كانت خالتي تدخن كثيراً

Yukarıdaki örnekler Arapça karşılıklarının aralarında hiçbir fark olmadığını göstermiş olmuştur. Ancak Türkçe cümlesinde *içermiş* ve *içerdi* eylemin arasında bir fark vardır. (a) cümlesinde eylem zamanı konuşma anından önce mi sonra mı ilk başta tespit etmemiz gerekmektedir. Konuşma anından önce *içermiş* yapılan eylem konuşmacı tarafından görülmemiş, başkasından haber alınmıştır. Böylece *-er+miş* yapı *-er* eki *sürme görünüş* işleviyle kullanırken *-miş* eki ise *zaman ve kiplik* değerlerini aktarmaktadır. Binaenaleyh, (a.) cümlesi Arapça çevirisi böyle olması gerekir:

قِيلَ أن خالتي قد كانت تُدخن كثيراً *veya* سَمِعْتُ أن خالتي كانت تُدخن كثيراً

Ancak konuşma anından önce başlayan konuşma anında ve sonrasına devam eden *içermiş* eylem konuşmacıdan görülmemiş, sadece başkasından duyulmuştur. Böylece *-er +miş* biçiminde *-er* eki *zaman* olarak bildirirken, *-mİş* eki ise *söylenti* ya da *şüph*e kipliği işlevinde kullanılmıştır. Bundan dolayı Arapça çevirisi şöyle olur:

***-mİş* eki** *söylenti* işleviyle kullanılmışsa çevirisi: قِيلَ أن خالتي تُدخن كثيراً

⁵¹⁹ Şimşek, a.g.e., 1997, s. 153

-mİş eki şüphe işlevinde kullanılmışsa çevirisi: خالتي قد تُدخِني كثيراً / أعتقدُ أن خالتي

تُدخِني كثيراً olur.

Özetlemek gerekirse, biz böyle bir durum ile karşılaştığımızda cümleyi Arapçaya çevirirken Türkçesindeki –mİş ekinin işlevini tespit etmemiz gerekir. Geçmiş Zaman bildiriyorsa o zaman tercüme edilirken (قد كان يُفعل / قيل أنه كان يفعل) kalıbı kullanılır. Ancak söylenti kipliği değeri aktarılırsa, Arapça karşılığında geçmiş zaman ifadesi kullanmak yerine, Arapça yardımcı *söylenti* unsurlarla *yaf'alu* sığası kullanılmışsa (قد يُفعل / قيل إنه يُفعل) kalıbı kullanılması gerekmektedir.

4.1.1. -mİşmİş Kalıbı (Ar. قيل إنه كان قد فَعَل / قيل إنه فَعَل)

4.1.1.1. Türkçede –mİşmİş kalıbı Zaman + kiplik işlevinde kullanılması ve Arapçadaki yapıyla karşılaştırılması:

Yukarıda gösterildiği gibi –mİşmİş kalıbı sadece zaman/görünüş + kiplik işlevinde kullanıldığını bahsedilmiştir. Ancak bu yapı Arapçaya çevrilirken üç veya dört çeşit şekilleri vardır.

Tablo 69: Türkçede –mİşmİş Kalıbı (Zaman + kiplik) işlevinde kullanılması ve Arapçadaki karşılığı

	Türkçe	Arapça
Olumlu cümle	-mİşmİş	سَمِعَ / قِيلَ إنه كان قد فَعَل
Olumsuz cümle	-mAİşmİş	سَمِعَ / قِيلَ إنه ما كان قد فعل سَمِعَ / قِيلَ إنه لم يكن قد فعل
Olumlu soru	-mİş mİymİş?	أ سَمِعَ / قِيلَ إنه كان قد فعل؟
Olumsuz soru	-mAİş mİymİş?	أ سَمِعَ / قِيلَ إنه ما كان قد فعل؟ أ سَمِعَ / قِيلَ إنه لم يكن قد فعل؟

*Arapçada سَمِعَ yardımcı fiili yerine رَوَى, رَوَى, رَوَى, رَوَى, رَوَى, رَوَى fiilleri ve diğer yardımcı söylenti eylemler de kullanılabilir.

Kimi zamanlarda Türkçede *-mişmiş* kalıbı Arapçada *قِيلَ إِنَّه قَدْ فَعَلَ / قِيلَ إِنَّه فَعَلَ* yapıları ile çevrilmektedir. Arapçada bağlama göre *قِيلَ إِنَّه كَانَ قَدْ فَعَلَ // قِيلَ إِنَّه قَدْ فَعَلَ / قِيلَ إِنَّه فَعَلَ* *قِيلَ إِنَّه قَدْ كَانَ فَعَلَ* dört şekil olarak ifade edilebilmektedir.

Aşağıdaki Türkçe *-mişmiş* kalıbının örnekleri ve Arapça çevirisi:

1. Kardeşi yurtdışından **gelmişmiş** (= kardeşi yurt dışından geldiği bana bildirildi) —→

Ar. أَخْبِرْتُ بِأَنْ أَخِيهِ كَانَ قَدْ قَدِمَ مِنْ خَارِجِ الْبِلَادِ

2. Arabanın kirası **ödememişmiş** —→

Ar. سَمِعْتُ أَنَّهُ مَا كَانَ قَدْ / بَلَغَنِي أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ قَدْ سَدَدَ إِيجَارِ سَيَارَتِهِ

سَدَدَ إِيجَارِ

سَيَارَتِهِ

3. Ayşe ödevlerini bitirebilmek için kütüphanede **sapahlamış mıymış?** —→

Ar. أَقِيلَ أَنْ عَائِشَةَ كَانَتْ قَدْ بَقِيَتْ حَتَّى الصَّبَاحِ فِي الْمَكْتَبَةِ لِتَتِمَّكَنَ مِنْ إِتْمَاءِ وظيفتها؟

Öğrenciler mezuniyet projelerinizi teslim **etmemiş miymiş?** —→

Ar. أَسَمِعْتُ أَنَّ الطَّلَابَ مَا كَانُوا قَدْ سَلَّمُوا مَشْرُوعَ تَخْرُجِهِمْ

أَسَمِعْتُ أَنَّ الطَّلَابَ لَمْ يَكُونُوا قَدْ سَلَّمُوا مَشْرُوعَ تَخْرُجِهِمْ

Yukarıdaki örneklerde gördüğümüz gibi Türkçede *-miş* kalıbı Arapçada olmadığı için sanki Türkçe cümlesinde (*-diği söyledi, bahsetti, bildirdi, duyurdu*) gibi kalıplar vardır. Bahsettiğimiz yardımcı kareneler (edatlar) veya söylenti fiillerle bulunmazsa Arapça cümlenin anlamı Türkçeye göre eksik olur. Bundan dolayı *yazdı, yazmış = كَتَبَ* bu iki yapı Arapçada aynı dediğimizde doğru değildir. Bu şekilde metnin içinde böyle çevirilirse eksik veya yanlış olur. Bu kalıbının çevrilmesi veya öğretilmesinin doğru olabilmesi için *-mişmiş* kalıbının kullanımlarını açıklarsak tercüme çözümlerinde kolaylık sağlayacaktır.

Türkçede –mişmiş Kalıbının kavramı, Kullanımı ve Arapçadaki karşılığı:

Türkçe gramer kitaplarında –mişmiş kalıbı farklı kavramlarla ifade edilmektedir. J. Deny “*nakli mazinin rivayeti*”⁵²⁰, T. Banguoğlu “*dolaylı geçmişin söylentisi*”⁵²¹, M. Ergin “*öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti*”⁵²², Z. Korkmaz “*Duyulan geçmiş zamanın rivayeti*”⁵²³, Akçataş “*görülme-yen geçmiş geçmiş, dolaylı geçmiş rivayeti, şüpheli geçmiş*”⁵²⁴ olarak adlandırılmıştır.

Bu kalıpta iki –miş eki üst üste gelmesinde Türkçede dilbilimcilerin farklı görüşleri ortaya çıkar:

T. Banguoğlu’ya göre “iki -miş ekinin üstüste gelmesi sebebiyle tam bir şüpheli geçmiş anlamı taşır. Kılışı *şüpheli göstermeye, kinaye ile çürütmeye ve dolayısıyla yalanlamaya yarar.*”⁵²⁵:

Dün saat onda uğramışmış (şüpheliyim)

Ar. أَشَاكَ أَنَّهُ قَدْ زَارَهُ فِي السَّاعَةِ الْعَاشِرَةِ أَمْسَ. (أشاك)

Ondan teklif beklemişmişsiniz. (sanmıyorum ya)

Ar. يُقَالُ أَنَّهُمْ كَانُوا قَدْ أَنْتَظَرُوا عَرْضَ مَنْهُ (لَا أَعْتَقِدُ ذَلِكَ)

Ödemeyi vadetmişmişim (oysa etmedim).

Ar. أَعْتَقِدُ أَنِّي كُنْتُ قَدْ وَعَدْتُ بِالْإِذْنِ (لَكِنِّي لَمْ أَفْعَلْ)

Z. Korkmaz da -mişmiş kalıbı için ilk gelen -miş eki *duyulan geçmiş zaman* gösterdiği hâlde, ikinci -miş ekinde, görülen ve duyulan geçmiş zamanın hikâyesinde olduğu gibi, açık bir zaman kavramı yoktur. Yalnızca *başkasından duyma ya da sonradan farkına varma gibi bir şekil ifadesi vardır*. Esasen kipin kullanımı da oldukça seyrekdir.⁵²⁶

⁵²⁰ J. Deny, **a.g.e.**, s.402.

⁵²¹ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s.461.

⁵²² M. Ergin, **a.g.e.**, s.324: “*bugün normal olarak (tutmuş-muş-um, tutmuş-muş-sun...)şeklindedir. Fakat-miş ekinin arka arkaya söylenmesi kulağa hoş gelmediği için bu çekimde i- fiili bugün bile çok defa eklenmeden kullanılır: tutmuş imiş, yapmış imiş misallerinde olduğu gibi. Bir çok defa da cümle tertibi değiştirilerek bu çekimin kullanılmasından kaçınılmaktadır*”

⁵²³ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 662.

⁵²⁴ Akçataş, **a.g.e.**, s. 35.

⁵²⁵ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s. 461.

⁵²⁶ Z. Korkmaz, **a.g.e.**, s.662.

Benzer'in çalışmasında “-mİşmİş kalıbıyla ilgili bütün görüşler şöyle özetlemiştir: -mİşmİş biçimiyle ilgili iki türlü görüş öne çıkmaktadır. İlk görüşe sahip olan yazarlar (Göknel 1974: 83; Underhill 1975: 198; Uzun 1998b: 125-126) *iki –mİş üst üste gereksiz yere bir araya geldiğinde ve böylece küçümseme ya da katmerli söylenti dile getirildiğini belirtir.*”⁵²⁷ “Ancak İkinci görüşe sahip olan yazarlar – **mİşmİş** yapıda bulunan *iki –mİş ekinin görevinin birbirinden farklı olduğunu açıklar.* Bu yazarların görüşlerine göre birinci –**mİş** eki *zaman* işlevindeyken, ikinci –**mİş** eki ise **kiplik** görevinde olur.”⁵²⁸ Kiplik tarzı ise onlara göre farklı tarzlarda ifade edilmiştir: “J. Deny (1941: 398,402) **Şüphelik (şuursuzluk) ve alışkanlık**; Mansuroğlu (1953:345) ve T. Bagoğlu (1974:461) **şüphe**; Slobin ve Aksu (1982:194) **Söylenti**; Uzun (1998b:125-126) ve Lewis (2000: 124-125) **sonuç çıkarıcı** (inferential) biçiminde kiplik tarzını belirlemişlerdir.”⁵²⁹

Sonuç olarak –mİşmİş birleşik kalıbında ilk bulunan –**mİş** eki *geçmiş zaman* görevine sahiptir. İkinci olarak bulunan –**mİş** eki ise bağlam içinde **şüphe** ya da **Söylenti** Kipliği görevinde kullanılmıştır.⁵³⁰

Ahmet işe erken gelmişmiş [fakat kimse görmemiş] (şüphe).

Ar. يُقال أن أحمد جاء إلى عمله باكراً [ولاكن لم يراه أحد] (تشكيك)

Ahmet işe erken gelmişmiş (öyle diyorlar)(söylenti, rivayet).

Ar. يُقال/قيل أن أحمد جاء إلى عمله باكراً (هكذا يقولون)(رواية/شائعة)

Binaenaleyh Türkçede bu biçim, *zaman* + *kiplik* göreviyle oluşmuştur. Ancak Arapçada dolaylı anlatma bir söz ifadesi gibidir.

Ar. يُقال أن أحمد جاء إلى عمله باكراً

Türkçeye tam çevrilmesi istenirse “Ahmet işe erken geldiğini söylendi” şeklinde olur.

⁵²⁷ Benzer, a.g.e., s. 138.

⁵²⁸ a.g.e., s. 138

⁵²⁹ a.g.e., s. 138.

⁵³⁰ a.g.e., s.138.

Güler'e göre eylemdeki üst üste (-mIş) ve [-(y)mIş] yapılarından hangisinin tarz hangisinin zaman olduğunu tespit ettiğimizde, eylemin gövdesine ilk eklenen – mIş eki, eylemin manasını *belirsiz geçmiş zamana* aktarmaktadır. Eylemin ne zaman başladığı ve bitiği bilinmemektedir, fakat *geçmişte bitmiş* olması olasılığı yüksektir. İkinci eklenen -(y)mIş yapısı ise tarz işlevinde gelerek eylemin manasına *geçmiş zamanda olduğunu söylenen bu eylemin gerçekleştiğine güvenmeme* anlamını eklemiştir.⁵³¹

Ör. Ders notlarının hepsine çalışmışmış da girdiği tüm Sınavları kazanmışmış da!

Ar. *يقول أنه/تدعي أنه قد درّسَ جميعَ مُدَرِّساتِ دُروسه, ولذا نجح في جميع الإختبارات التي دَخَلها.*

Bu cümlelerin Arapçasında, *söylenti veya şüphe* anlamı bulunmaktadır. Hangi anlamın geçerli olduğu ise ancak konuşanın üslubundan daha çok anlaşılmaktadır.

Güler'e göre -mIşmIş kalıbı ilk -mIş eki *belirsiz geçmiş zaman* ve *bitmiş görünüş* işlevine sahiptir, ikinci -mIş eki *kiplik* işlevinde kullanılmaktadır.

Akçataş yukarıda gösterildiği gibi –mIşmIş kalıbı için çeşitli kavramlar kullanıldığını belirtmiştir. Ona göre -mIşmIş kalıbı, diğer zaman öğelerleriyle birlikte cümleye şu manaları kazandırabilir:⁵³²

1. Görülmeyen iş:

“Meğer dün akşam bu saatte Ahmet’in dostları da aynı sokaktan geçmişmiş”.

Ar. "قيل أن أصدقاء أحمد (كانوا قد مروا) قد مروا من نفس الرُفّاق مساء أمس في نفس الساعه هذه"

2. Gerçekliğine İnanılmayan İş:

“Sözde gece gündüz kalbini kırdığı doktoruyla barışmak için uğraşmışmış

Ar. "قيل إنهم كانوا قد حاولوا (قد حاولوا) ليل نهار من أجل مصالحته مع الطبيب الذي كسر قلبه بالكلام"

⁵³¹ Güler, a.g.e., s. 60.

⁵³² Akçataş, a.g.e., s. 35.

3. Bulunulan Anda Henüz Bilinmeyen Fiil:

“Bir zamanlar bu yerde kocaman bir bina varmışmış”

Ar. "قِيلَ أَنَّهُ فِي وَقْتٍ مِنَ الزَّمَانِ كَانَ يَوْجَدُ مَبْنَى عَمَلِاقَ فِي هَذَا الْمَكَانِ"

4. Fiille Alay Etme:

“kim inanır, kütüphaneden çıkmadan önce arkadaşıyla bu dersi çalış-mışmış”

"مَنْ يُصَدِّقُ، بِأَنَّهُ إِدْعَى أَنَّهُ (كَانَ) قَدْ دَرَسَ هَذَا الدَّرْسَ مَعَ صَدِيقِهِ قَبْلَ خُرُوجِهِمَا مِنَ الْمَكْتَبَةِ"

" مَنْ يُصَدِّقُ، بِأَنَّهُ يَقُولُ أَنَّهُ (كَانَ) قَدْ دَرَسَ هَذَا الدَّرْسَ مَعَ صَدِيقِهِ قَبْلَ خُرُوجِهِمَا مِنَ الْمَكْتَبَةِ"

Böylece Türkçede –mişmiş kalıbı Arapçada yardımcı edatlarla ve anlatım eylemlerle karşılık bulabilir.

Tablo 70: –mişmiş Kalıbının En Çok Kullanıldığı İşlevlerin Örnekleri Verilmesi ve Arapçadaki Karşılığı

Okulun gezintisini duymuşmuş.	يُقَالُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ قَدْ سَمِعَ عَنِ نُزُهِهِ الْمَدْرَسَةِ.
İşe gitmişmiş.	سَمِعْتُ أَنَّهُ مَا ذَهَبَ إِلَى الْعَمَلِ.
Ayşe ablasına güzel bir yüzük almışmış.	عَلِمْتُ أَنَّ عَائِشَةَ كَانَتْ قَدْ اشْتَرَتْ لِأَخْتِهَا الْكَبِيرَةِ خَاتَمَ جَمِيلٍ.
Müdür işe erken gelmiş miymiş?	أُ قِيلَ أَنَّ الْمَدِيرَ جَاءَ إِلَى الْعَمَلِ مُبَكَّرًا؟
Ahmet sınavda başarılı olmak için dersleri çok çalışmış mıymiş?	أُ بَلَّغْتُ أَنَّ أَحْمَدَ كَانَ قَدْ ذَكَرَ دُرُوسَهُ جَيِّدًا كَمَا يَجْتَازُ الْإِحْتِبَارَاتِ بِنَجَاحٍ؟
Annem okumam için kitaplar getirmiş miymiş?	أُ سَمِعْتُ أَنَّ أُمَّيْ أَحْضَرَتْ كُتُبًا لِأَفْرَاهَا؟
Merve işe geç kalacağı için otobüsü beklememişmiş.	قِيلَ أَنَّ مَرْوَةَ لَمْ تَنْتَظِرْ الْحَافِلَةَ حَشِيَّةً أَنْ تَتَأَخَّرَ عَنِ الْعَمَلِ
Ablan hastanede kerdeşini ziyaret edememiş miymiş?	أُ قِيلَ أَنَّ أَخْتِكَ الْكَبِيرَةَ لَمْ تَتِمَّكُنْ مِنْ زِيَارَتِ أَخِيكَ بِالْمَشْفَى؟
Bu akşam projesini bitirememiş miymiş?	أُ سَمِعْتُ أَنَّهُ لَمْ يَتِمَّكُنْ مِنْ إِهْمَاءِ الْمَشْرُوعِ هَذَا الْمَسَاءِ؟
Uçağı yetişebilmesi için valizi unutmuşmuş	قِيلَ أَنَّهُ كَانَ قَدْ نَسِيَ حَقَائِبَ السَّفَرِ مِنْ أَجْلِ اللَّحَاقِ بِالطَّائِرَةِ.

Tablo 71: Türkçede *-miş* Kalıbının Olumlu Cümlede Çekimi Ve Arapçadaki Karşılığı

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Okumuşmuşum	قِيلَ أُنِي (كُنْتُ) قَدْ قَرَأْتُ	أنا
Sen	Okumuşmuşsun	قِيلَ أَنْكَ (كُنْتَ) قَدْ قَرَأْتَ/ قِيلَ أَنْكِ (كُنْتِ) قَدْ قَرَأْتِ	أنتَ / أنتِ
O	Okumuşmuş	قِيلَ أَنَّهُ (كَانَ) قَدْ قَرَأَ/ قِيلَ أَنَّهَا (كَانَتْ) قَدْ قَرَأَتْ	هو / هي
Biz	Okumuşmuşuz	قِيلَ أَنَّا (كُنَّا) قَدْ قَرَأْنَا	نحن
Siz	Okumuşmuşsunuz	قِيلَ أَنْكُمْ (كُنْتُمْ) قَدْ قَرَأْتُمْ/ قِيلَ أَنْكُنَّ (كُنْتُنَّ) قَدْ قَرَأْتُنَّ	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Okumuşmuşlar	قِيلَ أَنَّهُمْ (كَانُوا) قَدْ قَرَأُوا/ قِيلَ أَنَّهُنَّ (كُنَّ) قَدْ قَرَأْنَ	هم / هنَّ

Tablo 72: Türkçede *-miş* Kalıbının Olumsuz Cümlede Çekimi Ve Arapçadaki Karşılığı

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Oku-ma-muşmuşum	قِيلَ أُنِي مَا (كُنْتُ) قَدْ قَرَأْتُ	أنا
Sen	Oku-ma-muşmuşsun	قِيلَ أَنْكَ مَا (كُنْتَ) قَدْ قَرَأْتَ/ قِيلَ إِنَّكَ مَا (كُنْتِ) قَرَأْتِ (قَدْ) قَرَأْتِ	أنتَ / أنتِ
O	Oku-ma-muşmuş	قِيلَ أَنَّهُ مَا (كَانَ) قَدْ قَرَأَ/ قِيلَ أَنَّهُمَا مَا (كَانَتْ) قَدْ قَرَأَتْ	هو / هي
Biz	Oku-ma-muşmuşuz	قِيلَ أَنَّا مَا (كُنَّا) قَدْ قَرَأْنَا	نحن
Siz	Oku-ma-muşmuşsunuz	قِيلَ أَنْكُمْ مَا (كُنْتُمْ) قَدْ قَرَأْتُمْ/ قِيلَ أَنْكُنَّ مَا (كُنْتُنَّ) قَرَأْتُنَّ (قَدْ) قَرَأْتُنَّ	أنتم / أنتنَّ

Onlar	Oku-ma-muşmuşlar	قِيلَ أَنَّهُمْ مَا (كَانُوا قَدْ) قَرَأُوا/ قِيلَ أَنَّهُمْ مَا (كُنُّ قَدْ) قَرَأْنَا	هم / هنّ
-------	------------------	--	----------

Tablo 73: Türkçede *-miş* Kalıbının Olumlu Soru Cümlesinde Çekimi Ve Arapçadaki Karşılığı

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Okumuş muyum?	أ قِيلَ أَنِّي (كُنْتُ) قَدْ قَرَأْتُ؟	أنا
Sen	Okumuş muyusun?	أ قِيلَ أَنَّكَ (كُنْتَ) قَدْ قَرَأْتَ؟/أ قِيلَ أَنَّكَ (كُنْتَ) قَدْ قَرَأْتَ؟	أنت/ أنتِ
O	Okumuş muymuş?	أ قِيلَ أَنَّهُ (كَانَ) قَدْ قَرَأَ؟ / أ قِيلَ إِنهَا (كَانَتْ) قَدْ قَرَأَتْ؟	هو / هي
Biz	Okumuş muyumuz?	أ قِيلَ أَنَّا (كُنَّا) قَدْ قَرَأْنَا؟	نحن
Siz	Okumuş muyunuz?	أ قِيلَ أَنَّكُمْ (كُنْتُمْ) قَدْ قَرَأْتُمْ؟/أ قِيلَ أَنَّكُمْ (كُنْتُمْ) قَدْ قَرَأْتُمْ؟	أنتم / أنتنّ
Onlar	Okumuşlar mıymış?	أ قِيلَ أَنَّهُمْ (كَانُوا) قَدْ قَرَأُوا؟/أ قِيلَ أَنَّهُمْ (كُنُّ) قَدْ قَرَأْنَا؟	هم / هنّ

Tablo 74: Türkçede *-miş* Kalıbının Olumsuz Soru Cümlesinde Çekimi Ve Arapçadaki Karşılığı

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Oku-mamış mıymışım?	أ قِيلَ أَنِّي مَا (كُنْتُ) قَدْ قَرَأْتُ؟	أنا
Sen	Oku-mamış mıymışsın?	أ قِيلَ أَنَّكَ مَا (كُنْتَ قَدْ) قَرَأْتَ؟/أ قِيلَ إِنَّكَ مَا (كُنْتَ قَدْ) قَرَأْتَ؟	أنت/ أنتِ
O	Oku-mamış mıymış?	أ قِيلَ أَنَّهُ مَا (كَانَ قَدْ) قَرَأَ؟ /أ قِيلَ أَنهَا مَا (كَانَتْ قَدْ) قَرَأَتْ؟	هو / هي
Biz	Oku-mamış mıymışsınız?	أ قِيلَ أَنَّا مَا (كُنَّا قَدْ) قَرَأْنَا؟	نحن

Siz	Oku-mamış mıymışsınız?	أ قِيلَ أَنْكُمْ مَا (كُنْتُمْ قَدْ) قَرَأْتُمْ؟/أ قِيلَ أَنْكُمْ مَا (كُنْتُمْ قَدْ) قَدْ قَرَأْتُمْ؟	أنتم / أنتن
Onlar	Oku-mamışlar mıymış?	أ قِيلَ أَنَّهُمْ مَا (كَانُوا قَدْ) قَرَأُوا؟/أ قِيلَ أَنَّهُمْ مَا (كُنُّ قَدْ) قَرَأُوا؟	هم / هن

Yukarıdaki Türkçe örneklerinde *-mİşmİş* kalıbı ilk *-mİş* geçmiş zaman ve bitmiş görünüş bildirirken, ikinci *-mİş* kip işleminde kullanılmaktadır.

4.1.2. -(I)yormuş, -Irmİş/ -Armİş kalıpları

4.1.2.1. Türkçede -(I)yormuş, -Irmİş/-Armİş kalıpları ve Arapçadaki karşılığı

-(I)yormuş, -Irmİş/ -Armİş kalıpları Türkçede iki kullanımı vardır. Bu kullanımlar cümle içindeki zarflar ve edatlarla belirlenmektedir. -(I)yormuş, -Irmİş/ -Armİş kalıplarının ilk işlevi: bu birleşik kalıbında ilk gelen -(I)yor, -Ir/Ar ekinin kendi zaman ve görünüş işlevine sahiptir. İkinci olarak gelen *-mİş* ise bağlam içinde *kiplik* işlevinde kullanılmaktadır. İkinci işlevi: ilk gelen -(I)yor, -Ir/Ar ekinin kendi görünüş işlevine sahipken, ikinci olarak gelen *-mİş* eki ise zaman ve *kiplik* işlevinde kullanılmaktadır. Türkçede bu biçimlerin her kullanımında Arapça karşılığı farklı şekilleri vardır. Böylece -(I)yormuş, -Irmİş/ -Armİş kalıbı, hem zaman/görünüş + *kiplik* hem de *kiplik/görünüş* + zaman/*kiplik* biçiminde oluşmaktadır.

Tablo 75: Türkçedeki -(I)yormuş/-Irmİş, -Armİş Kalıpları Zaman + Kiplik İşleviyle kullanılması ve Arapçadaki karşılığı

	Türkçe	Arapça
Olumlu Cümle	-(I)yor + muş -Ar+mİş/-Ir+mİş	قِيلَ - يُقَالُ (سَمِعَ) إِنْهُ / قَدْ + يَفْعَلُ
Olumsuz Cümle	-mI+yor+muş -mAz+mİş	قِيلَ - يُقَالُ (سَمِعَ) إِنْهُ + لَمْ + يَفْعَلُ قِيلَ - يُقَالُ (سَمِعَ) إِنْهُ / قَدْ + لَا + يَفْعَلُ
Olumlu Soru	-(I)yor mu+(y)muş? -Ar/Ir mI+(y)mİş?	أ + قِيلَ - يُقَالُ (أ سَمِعَ) إِنْهُ / قَدْ + يَفْعَلُ؟ هل + قِيلَ - يُقَالُ (سَمِعَ) إِنْهُ + يَفْعَلُ؟

Olumsuz Soru	-mI+yor mu+(y)muş? -mAz mI+(y)mIş?	أ + قِيلَ/يُقَالُ (أ سَمِعَ) إنه + لم/لا + يُفَعَلُ؟ هل + قِيلَ/يُقَالُ (سَمِعَ) إنه + لم/لا + يُفَعَلُ؟
---------------------	---------------------------------------	--

Tablo 76: Türkçedeki *-(I)yormuş/-IrmIş, -ArmIş* Kalıpları *Görünüş + Zaman/Kiplik* İşleviyle kullanıldığı ve Arapçadaki Karşılığı

	Türkçe	Arapça
Olumlu Cümle	-(I)yor + muş -Ar+mIş/-Ir+mIş	قد + كَانَ + يُفَعَلُ قِيلَ - يُقَالُ إِنَّه + كَانَ + يُفَعَلُ
Olumsuz Cümle	-mI+yor+muş -mAz+mIş	قد + كَانَ + لا + يُفَعَلُ قِيلَ - يُقَالُ إِنَّه + كَانَ + لا + يُفَعَلُ قِيلَ - يُقَالُ إِنَّه + ما + كَانَ + يُفَعَلُ قِيلَ - يُقَالُ إِنَّه + لم + يَكُنْ + يُفَعَلُ
Olumlu Soru	-(I)yor mu+(y)muş? -Ar/Ir mI+(y)mIş?	أ/هل + قِيلَ - يُقَالُ إِنَّه + كَانَ + يُفَعَلُ؟ أ/هل + قَدْ + كَانَ + يُفَعَلُ؟
Olumsuz Soru	-mI+yor mu+(y)muş? -mAz mI+(y)mIş?	أ /هل+ قِيلَ - يُقَالُ إِنَّه + كَانَ + لا يُفَعَلُ؟ أ /هل+ قِيلَ/يُقَالُ إِنَّه + ما كَانَ يُفَعَلُ؟ أ /هل+ قِيلَ/يُقَالُ + إِنَّه + لم + يَكُنْ + يُفَعَلُ؟ أ /هل+ قَدْ + كَانَ + لا يُفَعَلُ؟

Tablolara Yorum

Basit zamanlar bahsinde açıkladığım gibi Türkçedeki *-(I)yor ve -Ar/Ir* yapıları Arapçada *yaf'alu يُفَعَلُ* sigasına karşılık gelmektedir; *-(I)yor ve -Ar/Ir* 'ın birleşik biçimleri de Arapçada tek bir sîga ile ifade edilmektedir. Fakat yardımcı zarfların ve unsurların kullanımı ile iki yapı arasındaki fark anlaşılmaktadır. Türkçede bu yapılar, iki biçimde incelendiği için şekil olarak aynı olsalar da işlev olarak ayrılabilirler. *-(I)yor+muş, -Ar+mIş /Ir+mIş* kalıpları bazı dilbilimciler tarafından iki işlevi, bazıları tarafından ise tek işlevi olarak ele alınmıştır.

Yukarıda açıkladığımızı göre 76. tablodaki $-(I)yor+muş$ ve $-Ar+mIş /Ir+mIş$ yapılarında $-(I)yor$ ⁵³³ ve $-Ar/Ir$ eki zaman görevinde kullanılırken, $-ImIş$ eki ise *kiplik* görevinde kullanılmaktadır. Buna göre biçim, zaman + *kiplik* göreviyle oluşmuştur. Bu ek *kiplik* bakımından *söylenti* anlamı vermektedir.⁵³⁴ İkinci tablodaki ise $-(I)yor+muş$ ve $-Ar+mIş /Ir+mIş$ kalıplarında $-(I)yor$ ve $-Ar/Ir$ eki *görünüş* işlevinde kullanılırken, $-ImIş$ eki ise *kiplik* ve zaman işlevinde kullanılmaktadır. Buna göre, *görünüş* + zaman/ *kiplik* biçiminde oluşmuştur. Ancak bazı dilbilimcilere göre $-Ar+mIş /Ir+mIş$ biçimi sadece *görünüş* + zaman/ *kiplik* işlevde incelenmiştir.⁵³⁵

Böylece bu kalıbı Arapçada bulunmadığı için Türkçede bu yapının cümle içerisinde hangi işlevde kullanıldığına göre Arapçaya tercüme edebiliriz. Zaman + *kiplik* işlevinde kullanılmışsa, Arapçada *yardımcı söylenti unsurlar* + (*yaf'alu*) sigası (*تَقَالُ قِيَانُ إِنَّهُ/ قَدْ + يَفْعَلُ*)ndan oluşur.

Gülsevin'e göre $-Ar/-Ir + ImIş$ kalıbında $-Ar/-Ir$ eki *terk edilmiş alışkanlık* kipi, $-ImIş$ eki ise zaman (*geçmiş*) ve *kiplik* (*duyulan*) bildirir.⁵³⁶ Yani Gülesin'e göre $-Ar/-Irmlş$ biçiminde $-Ar/-Ir$ eki *kiplik* işlevine sahipken, $-mIş$ eki ise zaman ve *kiplik* işlevinde kullanılmaktadır. Böylece ona göre biçim *kiplik* + zaman/*kiplik* biçiminde oluşmaktadır.

Benzer “*eskiden buralarda dolaşmış*” cümlesini örnek vererek burada $-Ar/-Ir+mIş$ yapısının geniş zamanda yapılan bir olay ve durumun konuşmacı tarafından görülmediğini, başkasından duyulduğunu belirtmiştir. $-Ar/-Ir$ eki sürme görünüş fonksiyonu için kullanırken $-mIş$ eki ise hem zaman hem *kiplik* işlevinde kullanılmıştır.⁵³⁷

77. tabloda ise Türkçede $-(I)yor+muş$ ve $-Ar+mIş /Ir+mIş$ kalıbı $-(I)yor$ ve $-Ar/Ir$ eki zaman değil görünüş görevi bildirmektedir. $-(I)yor$ ve $-Ar/Ir$ görünüş görevinde bitmemişlik belirtirken $-ImIş$ eki ise *kiplik* ve zaman görevinde hem

⁵³³ SOLBIN ve AKSU'ya göre a.g.e.,1982: 193,194: $-yormuş$ biçimindeki $-yor$ eki hem zaman bildirir, hem de sürme görünüş özelliğini sahiptir.

⁵³⁴ Benzer, a.g.e., s. 166.; Deny, a.g.e., s. 396,398.; Akçataş, a.g.e., s.36.; Güler, a.g.e., s.75.

⁵³⁵ Benzer, a.g.e., s. 203.; Akçataş, a.g.e., s. 37.

⁵³⁶ Gülsevin, a.g.e., s. 222, 223.

⁵³⁷ Benzer, a.g.e., s. 203.

söylenti kipliğine hem de geçmiş zaman işlevinde kullanılmaktadır. Buna göre biçim görünüş + kiplik/zaman olarak oluşmaktadır.

Böylece Arapçaya çevirdiğimiz zaman yardımcı söylenti fiiller/ *kad* + *kâne* + geniş zaman (*yaf'alu*) sigası (قِيلَ/إنه/ قد + كان+ تَفَعَّلَ) kalıbından oluşmaktadır.⁵³⁸

- a) Türkçede *-(I)yormuş/-Irmış, -Armış* Kalıbının kavramı ve Arapçadaki karşılığı:

Türkçe dilbilgisi kitaplarında *-(I)yormuş* kalıbı *şimdiki zaman rivayeti*; *-(I)rmış/-(A)rmış* kalıbı de *geniş zaman rivayeti* olarak geçmektedir. Ancak bazı dilbilimciler bunlar için başka kavramlar da kullanmıştır.

J. Deny *-(I)yormuş, -(I)rmış/-(A)rmış* kalıplarını iki şekilde incelediği için iki kavram kullanmıştır. Bunlar şu şekildedir:⁵³⁹

1. *-(I)yormuş kalıbı* şüphelik sigası (رواية حال rivâyet-i hâl). Birinci kavram: *Şüphelik hal*, ikinci kavram: *şüphelik mazi (rivayet mazi)* olarak adlandırmıştır.

2. *-(I)rmış/-(A)rmış* kalıbına; şüphelik (rivâyet) mürekkebe sigası (رواية مضارع rivâyeti muzari'). Birinci kavramı; *ikinci hâli hazır*, ikinci kavramı; *şüphelik mazi (rivayeti mazi)* olarak adlandırmıştır.

T. Banguoğlu ise *-(I)yormuş* kalıbını, *şimdiki zamanın söylentisi*; *-(I)rmış/-(A)rmış* biçimini de *geniş zamanın söylentisi* olarak adlandırmıştır.⁵⁴⁰

Akçataş *-(I)yormuş* kalıbını *duyulan geçmişte süreklilik, şimdiki zaman rivayeti*; *-(I)rmış/-(A)rmış* kalıbını *duyulan geçmişte süreklilik (Geniş zaman rivayeti)* kavramı altında işlemiştir.⁵⁴¹

⁵³⁸ Arapçada yardımcı söylenti fiiller genelde *yaf'alu* ve *fa'ale* sıygasıyla çekimlenir (قِيلَ، يُقَالُ، قَالُوا / (زوى، يروى، أخيرا، يُخبروا، نكرو، يذكروا) gibidir. Kimi zamanlarda dolaylı anlatım kullanılır.

Bu yardımcı söylenti fiiller muzari olarak çekilmektedir. Söylenti fiiller fiili aktaran veya öğrenen kişiye göre çekilir. (Akyüz, a.g.e. 1995, s.188).

⁵³⁹ J. Deny, a.g.e., s. 396,397,398,399.

⁵⁴⁰ T. Banguoğlu, a.g.e., s. 463, 465.

⁵⁴¹ Akçataş, a.g.e., s. 36.

Z. Korkmaz, *-(I)yormuş* kalıp için *şimdiki zaman kipinin rivayeti* terimi kullanmıştır, *-(I)rmIş/-(A)rmIş* kalıp ise *geniş zaman kipinin rivayeti* olarak isimlendirmiştir.⁵⁴²

Yukarıda gördüğümüz gibi Türkçede *-(I)yormuş, -(I)rmIş/-(A)rmIş* kalıplarına verilen kavramlardan anlaşıldığı üzere bu yapılar çok çeşitli görevlerde kullanılabilir. Bu görevlerin mahiyetleri ise metinden, konuşmacının maksudından ve cümledeki zarflar, edatlardan da anlaşılmaktadır. Eklerin anlamları ancak metinden ve konuşmacının maksudından anlaşıldığından, bu ekleri Arapçaya tercüme ettiğimiz zaman muzari sıygasıyla birlikte kullanılan yardımcı eylemlerin ve zarfların kullanımı ile doğru çeviri yapılabilmektedir

Türkçede *-ImIş* kalıbı için Arapçada belli bir siga bulunmadığından Arap dilbilimcilerin bu konuya çalışmalarında yer vermemiştir. Çünkü *-mIş* eki basit ve birleşik tarzı Türkçe için mahsus bir tarzdır, çoğu dilde bulunmaz. Ancak bu yapının kullanımını ve anlamının yardımcı fiiller ve edatlarla Arapça ve diğer dillerde karşılık bulması mümkün olabilir.

Fakat Akyüz'a göre *-(I)yormuş* kalıbı Arapçada *söylenti hali* "الحاضر الروائي" -, *IrmIş/-ArmlIş* yapı ise *söylenti hali* "المضارع الروائي" olarak isimlendirmiştir.⁵⁴³

Ona göre *söylenti hali* "الحاضر الروائي" in kuruluşu: *يُفَعَّلُ + كَانَتْ + قِيلَ إِنَّهُ*, *söylenti hali* "المضارع الروائي" in kuruluşu: *يُفَعَّلُ + كَانَتْ + قِيلَ إِنَّهُ* kalıbıdır. Ancak tarz anlatan durumlarda *كَأَنَّهُ* (Ke'ennehü yaf'alu) kalıbı kullanılır:⁵⁴⁴

Ör.

الإحسان أن تعبد الله كأنك تراه

Tr. İhsan, Allah'a O'nu görüyormuşçasına ibadet etmendir.

ثم سكت لحظة كأنه يفكر في شيء

Tr. Sonra bir şey hakkında düşünüyormüşçasına bir süre sustu.

⁵⁴² Z. Korkmaz, a.g.e., s. 663, 667.

⁵⁴³ Akyüz, a.g.e., s. 187,206.

⁵⁴⁴ a.g.e., s.187.

Yukarıdaki Arapçada "الحاضر الروائي"ın kuruluşu ve "المضارع الروائي"ın kuruluşu aynıdır. Fakat basit zamanları işlerken belirttiğimiz gibi, yardımcı zarflarla arasındaki farkları görülebilmektedir.

Yardımcı Zarfları:

Geniş zamanın basit durumuyla ilgili zarflardan uygun olanlar söylenti hali için de kullanılır.

Ör. Ayşe ve Esra her Pazar alışverişe giderlermiş

قيل إن عائشه و إسراء كانا يذهبا الى التسوق كل أحد

Ancak *söylenti hali* "الحاضر الروائي" yani şimdiki zamanın basit durumlarıyla ilgili zarflar; söylenti hali için kullanılmaz. Çünkü şimdiki zaman (Ar. الزمن الحاضر)'ın zarfları; şimdi (الآن), bugün(اليوم), halihazırda(في الوقت الحاضر), şu anda(في هذه اللحظة)...gibidir. Fakat قِيلَ + إِنَّه + كَانَ + يَفْعَل kalıbı geçmiş zaman ifadesi bildirir, ama şu zarflar şimdiki zaman için kullanılabilir. Bundan dolayı şu zarflardan yerine; o gün في تلك اليوم, o anda في تلك اللحظة, o vakitte في تلك الوقت gibi zarfları kullanılır.

Akyüz'e göre, -(I)yormuş ve -IrmIş/-ArmIş kalıbını *kiplik + zaman* işleviyle kullanıldığı takdirde, قِيلَ + إِنَّه + كَانَ + يَفْعَل kalıbı karşılar, Ancak Akyüz, -(I)yormuş ve -IrmIş/-ArmIş biçimi *zaman + kiplik* işleviyle kullanıldığında Arapçada nasıl karşılık bulacağından bahsetmemiştir.

Kanaatimize göre Türkçede -(I)yormuş ve -IrmIş/-ArmIş biçimi *zaman + kiplik* işleviyle geldiğinde bu biçimler için kullanılan kavramı Arapçada da kullanabiliriz. Böylece -(I)yormuş kalıbının kavramına *şimdiki zaman söylentisi* (Ar. الحال/الحاضر النقلي), -IrmIş/-ArmIş kalıbının kavramına *şüphelik hal* (Ar. الحال/الحاضر الشكى) veya *şüphelik hazır* (Ar. المضارع الشكى) ise *geniş zaman söylentisi* (Ar. المضارع المحكى/ المضارع النقلي) diyebiliriz

b) -(I)yormuş ve -IrmIş/-ArmIş Biçimlerinin Kullanımı ve Bunların Arapçadaki Kalıbıyla Karşılaştırılması:

Yukarıdaki kavramlardan anlaşıldığı üzere bu biçimler iki şekilde incelenebilmektedir.

1. Türkçede *-IrmIş/-Armlş* Kalıbı :

Bu Kalıbın kullanımı hakkında dilbilimciler arasında bazı ihtilaflar vardır. Bazıları bu biçimi tek biçimde incelenmiştir, bazıları ise iki biçim olarak incelenmiştir. Söz konusu biçimin taşıdığı görev de cümleden cümleye değişiklik gösterebilir.

T. Banguoğlu'ya göre *geniş zaman söylentisi* 1. bu zaman anlatmasının görgüye (*görmüş olma durumuna*)⁵⁴⁵ dayanmayan türdür, hikâyede çok kullanılır: “*Murat geceleri tebdil kıyafet gezermiş (Ar. سَمِعْتُ أَن مَرَادَ كَانَ مَعْتَادًا عَلَى تَبْدِيلِ مَلَابِسِهِ وَالتَّنَزُّهِ فِي اللَّيْلِ)*” gibidir. 2. Geniş zamanda dolaylı geçmişin türlü anlatımlarında da kullanılır: “*O köyde misafir iyi ağırlanırmiş (Ar. يُقَالُ أَنَّهُ فِي تِلْكَ الْقَرْيَةِ ، كَانَ يَتِمُّ اسْتِقْبَالَ الضُّيُوفِ بِشَكْلِ جَيِّدٍ)*” gibidir.⁵⁴⁶ On'a göre *-(A)r/-(I)rmIş* kalıbı, *görünüş + zaman /kiplik* biçiminde oluşmuştur.

Akçataş'a göre *-(A)r/-(I)rmIş* kalıbında *-mIş* hareketi, *geçmiş zamanda* gerçekleşmektedir ancak konuşmacının *şahit olmadığı, görmediği bir geçmiş zaman* açıklamaktadır. *-Ar/-Ir* ekinin hareketi ise *süreklilik* görünüşü verir. İkisi birden ise, çok yapılan veya yinleme hareketi karşılar: “*Sabahları evinden çıkar, vabura binermiş.(Ar. يُقَالُ أَنَّهُ كَانَ يَخْرُجُ مِنْ مَنْزِلِهِ كُلِّ صَبَاحٍ ، وَيُرَكِّبُ الْبَاخِرَةَ)*”.⁵⁴⁷ Böylece ona göre *-(A)r/-(I)rmIş* biçimi, *görünüş + zaman/kiplik* kalıbında oluşmuştur.

Fuat Bozkurt ise şöyle açıklar: Geçmişte birden çok kez gerçekleşen bir olayın söylenti biçimini yansıtır. Yapılan iş ya birisinden işitilmiştir, ya da bilinmeden yapılmıştır.⁵⁴⁸ Bu şekilde ona göre de *-(A)r/-(I)rmIş* kalıbı, *-(A)r/-(I)r görünüş + (mIş) zaman/kiplik* kalıbında oluşmuştur

Benzer'e göre bu biçim tek şekilde incelenmiş; ancak *-(I)yormuş* kalıbı iki şekilde incelenmiştir. *-Ir/Armiş* kalıbında geniş zamana yönelik bir söylenti söz konusudur. Mesela “*Eskiden buralarda dolaşırmiş (Ar. سَمِعْتُ أَنَّهُ كَانَ يَتَجَوَّلُ هُنَاكَ قَدِيمًا)*”

⁵⁴⁵ TDK Sözlük.

⁵⁴⁶ T. Banguoğlu, **a.g.e.**, s. 463.

⁵⁴⁷ Akçataş, **a.g.e.**, s. 37.

⁵⁴⁸ Fuat Bozkurt, **Türkiye Türkçesi**, Hatipoğlu Yayınları: 112, 2. Baskı, Ankara 2000, s. 78.

örneğinde geniş zaman parçası içinde gerçekleşen bir olay ve hal başka birinden duyularak aktarılmıştır. Gerçekleşen olaya özne şahit olmamış, başka birinden duymuştur. Böylece –Ar/İrmiş kalıbı –Ar/İr (sürme görünüş) + -miş (zaman / kiplik) oluşmuştur.⁵⁴⁹

Esra GÜLER, “birleşik zamanlı fiillerin zaman dışı anlatmaları başlıklı yüksek lisans tezinde bu yapının başka bir görevini şu şekilde belirtmiştir: “Bu biçim aracılığıyla konuşan, cümlede sözü geçen eyleme kendisi şahit olmadığı; eylemin olma bulunduğunu bir vasıtasıyla öğrendiği anlatır”. Sonra da “Çocuklar, bu köyde yemeklerini mutfakta yermiş. (Ar. سَمِعْتُ أَنَّ الْأَطْفَالَ اعْتَادَ عَلَى تَنَاوُلِ وَجِبَاتِهِمْ فِي الْمَطْبَخِ فِي هَذِهِ الْقَرْيَةِ)” örneğindeki gibi eyleme eklenen –Ar/İr ekinin eylemin görünüşü belirtilirken: - (y)miş ile de eylemin biçimi aktarılmıştır. (ye-) eylemin şimdiki durumda yapılmaya devam ettiği belirmektedir. Ancak bunun oluşa öznenin kendisi şahit olmamış; özne bunu başkasından öğrenmiştir.”⁵⁵⁰

Esra'nın belirttiğine göre –Ar/İrmiş kalıbında –Ar/İr eki hem zaman hem de görünüş işlevinde kullanılmış;; -miş eki ise söylenti kipliği anlamına sahiptir. Bu şekilde biçim, zaman/ görünüş + kip işleviyle oluşmuştur.

1.1.-Ir/-Armiş Kalıbı görünüş + zaman/ kip İşlevinde Kullanılması ve Arapçadaki Yapıyla Karşılaştırılması:

a) Ali çocuklarla namaz kılar mıymış?

أَقِيلَ إِنْ عَلَى كَانَ يُصَلِّي (دائماً) مع الأطفال؟

b) Hafta sonu saat onda uykudan kalkarlarmış

عَلِمْتُ إِخْمَ كَانُوا يَسْتَيْقِظُونَ (عاداً) من النوم في الساعة العاشرة

c) Dedem küçükken her zaman sigara içermiş

سَمِعْتُ أَنَّ جَدِي كَانَ يَدَخِّنُ دَائِماً وَهُوَ صَغِيرَ

d) Eskiden çoğu kez cüzdanımı kaybedermişim.

⁵⁴⁹ Benzer, a.g.e., s.203.

⁵⁵⁰ Güler, a.g.e., s. 58.

رُوي أنني كثيراً ما كنتُ أفقدوا مَحْفَظَتِي

1.2 -Ir/-Armış Kalıbı Zaman/görünüş + kip İşlevinde Kullanılması ve Arapçadaki yapıyla karşılaştırılması:

a) Ali çocuklarla namaz kılar mıymış?

أَقِيْلَ إِن عَلِي يُصَلِّي (دائماً) مع الأطفال؟

b) Hafta sonu saat onda uykudan kalkarlarmış

عَلِمْتُ إِهْم / يَسْتَيْقِظُونَ (عاداً) من النوم في الساعة العاشرة

c) Dayım her zaman sigara içermiş

سَمِعْتُ أَن خَالِي يُدَخِّن دَائِماً

d) Çoğu kez cüzdanımı kaybedermişim.

رُوي أنني كثيراً ما أفقدُ مَحْفَظَتِي

(1.1. c)/(1.1.d) ve (1.2.c)/(1.2.d) arasındaki ayırım tespit edildiğinde (1.1.c) cümlesindeki zarf tamlayıcısı “küçükken” ve “dedem” kelimelerinden, (1.1.d) cümlesindeki zaman tamlayıcısı (eskiden) kelimesinden söz konusu fiillerin geçmiş zamanda gerçekleştiği fakat konuşanın bu fiillere şahit olmadığını belirtir. Bu sebepten dolayı Arapçaya çevirdiğimiz zaman *kâne fiili* geçmiş zaman kipinde? muzari sıygasından önce kullanılmaktadır. Böylece Arapça kalıbı قِيْلَ إِنَّهُ/قَدْ + كَانَ + يَفْعَل olarak oluşmaktadır.

Hâlbuki (1.2.c)/(1.2.d) cümlelerinde şimdiki durumda yapılmasına devam edilme, yani bitmemişlik bildirir; fakat gerçekleştiğine yine başkasından duyulduğunu konuşanın olaya şahit olmadığını ve olayı görmediğini ispat eder. Bundan dolayı Arapça cümlelerde *kâne fiili* kullanılmamıştır ve Arapça kalıbı قِيْلَ إِنَّهُ/قَدْ + يَفْعَل olarak oluşmaktadır.

Esra Güler “Türkçede –Ar/IrmIş biçiminin birleşik yapı kurduğu fiillerin anlamını *tarz* yönünden mi *zaman* yönünden mi yoksa hem *tarz* hem *zaman* yönünden mi tamamlandığı bağlamdan hareketle tespit edilebilir” kasetmektedir.⁵⁵¹

Böylece Arapçada *يُفْعَل + كَانَ + قَدْ* ve *يُفْعَل + قَدْ* kalıplarından hangisinin kullanılabilceği daha açık olur.

Sonuç olarak –Ar/IrmIş kalıbının üstlendiği görev değiştiğinde Arapçaya tercüme edilirken kullanılacak olan kalıp da değişir. Bu kalıplara ek olarak kimi zamanda başka yardımcı fiiller, zarflar ve edatlar kullanılması da gerekebilir.

2. Türkçede -Iyormuş Kalıbı

-(I)yormuş kalıbı iki şekilde kullanılabilir. –Ar/IrmIş kalıbı gibi -(I)yormuş kalıbının da birçok fonksiyonu vardır. Bunlar cümlenin yardımcı zaman tamlayıcısı, eylem tarzı veya yönünden hareketle tespit edilebilir. Ancak en çok iki şekilde ele alınır. Bunları örneklerle açıklamaya ve dilbilimcilerin konu hakkındaki görüşlerini de göstermeye çalışalım.

T. Banguoğlu’na göre *şimdiki zamanın söylentisi* geçmişte devam eden, ama manasına göre geniş zamanın söylentisi gibi *şimdiki zamana* da geçebilen bir kiptir. Tek fark dolaylı geçmişin anlatımı için olan kullanımdadır: “*Sabahları erken çıkıyormuşsun*”⁵⁵²

gibi. قَدْ كُنْتَ تَخْرُجُ مُبَكَّرًا كُلَّ صَبَاحٍ / قِيلَ إِنَّكَ كُنْتَ تَخْرُجُ مُبَكَّرًا كُلَّ صَبَاحٍ

Benzer -(I)yormuş kalıbını iki şekilde incelemiştir: ilk olarak devam eden bir olayın sonradan fark edilmesi veya söylenti olarak anlatılmasında kullanılır. Bu biçimde -(I)yor eki zaman/ görünüş, -mIş eki ise kiplik işlevinde kullanılır. Burada -(I)yor eki görünüş bakımından sürme, -mIş eki ise söylenti anlamı içermektedir. İkinci kullanımı ise geçmişte devam eden olayı bildirir. Ancak bu olayın konuşmacı tarafından görülmediği, konuşmacının olaya şahit olmadığı, sadece dinleyiciye iletildiği anlamını ifade eder. Bu kalıpta –mIş eki hem söylenti kipliği hem de zaman

⁵⁵¹ Güler, a.g.e., s. 60.

⁵⁵² T. Banguoğlu, a.g.e., s. 465.

anlamı verir, -(I)yor ise sadece görünüş işlevinde bitmemişlik özelliğine sahiptir.⁵⁵³

“Biz gittiğimizde, o uyuyormuş. (Ar. قيل أنه عندما ذهبنا كان نائماً)” gibidir.

Akçataş’a göre şimdiki zaman rivayetinin kullanımları: 1.-(I)yormuş kalıbındaki ikinci ek olan -miş eki bazen geçmiş zaman manası verir, birinci ek ise -(I)yor, alışkanlık bildirir. Ona göre -(I)yormuş ekinin işlevleri.⁵⁵⁴

1. **öne geçmiş olur:** “Mustafa Ali, her gün bu küçük bakkal dükkânına uğruyormuş”

(قد كان مصطفى على يمر كل يوم على محل البقاله الصغير هذا/ قيل أن مصطفى على كان يمر كل يوم على محل البقاله

الصغير هذا .)

2. **Fark edişte gecikmiş sürekli geçmiş:** “Bu tür bitkiler, kışın çok fazla su istemiyormuş”

(يقال أن هذا النوع من النباتات كان لا يحتاج الى ماء كثيراً في الشتاء. Ar.)

3. **Dolaylı geçmiş:** “Eskiler her hastalığın devasını bitkilerde buluyormuş”

(روى أنه في قديم الزمان كان يوجد في النباتات علاج لكل الأمراض. Ar.)

4. **Bulunulan anda habersiz olunan fiil:** “Cumhurbaşkanımız, şu anda İzmir’e gidiyormuş”

(قد أخبر بأن رئيس الجمهورية ذهباً الى إزمير في تلك الحظه. Ar.)

Böylece Akçataş’a göre de -(I)yormuş kalıbı bazen -(I)yor eki, zaman ve görünüş olarak bildirirken, -miş eki ise kiplik olarak kullanılmaktadır. Bazen de -(I)yor eki sadece görünüş olarak bildirirken, -miş eki ise hem zaman hem kiplik işlevinde sahiptir.

Güler konu hakkında şunları söyler: “söylenti/ rivayet eyleminin kullanıldığı cümlelele incelendiğinde olayın gerçekleşmesiyle ilgili alınan haberlerin alınış şeklinden bu haberlerin farklı yollardan öğrenildiği bilinecektir. “Alper bugün de

⁵⁵³ Benzer, a.g.e., s. 166, 167.

⁵⁵⁴ Akçataş, a.g.e.,s. 36.

çalışıyormuş” cümlesinde geçen yargının ifade ediliş biçimini açıklayan türlü seçenekler vardır: a. haberi söyleyen, eylemin yapanı olan Alper’den veya Alper’i tanıyan birinden Alper’in bugün de çalıştığını öğrenebilir. b. sözü söylenenin çıkılan bir gezi sırasında Alper’in arabasını işyerinin önünde görüp de böyle Alper’in bugün de çalıştığına dair bir çıkarımda bulunabilir.”⁵⁵⁵

İki seçenekten anlaşılacağı üzere sözü söylenenin içinde olmadığı bir zamanda gerçekleşen eylemlerde bilgi nasıl elde edilmiş olunursa olunsun- söylenti/ rivayet birleşik zaman kullanılmaktadır. Ancak Arapçada bu iki yargının söyleniş tarzı farklı olur. a. seçeneğini kastediyorsa Arapçada قِيلَ إِنَّهُ + يَفْعَلُ kullanılabılıriz⁵⁵⁶, böylece Arapça tercümesi şu şekilde (Ar. يُقَالُ إِنَّ أَلْبَرَ يَعْمَلُ الْيَوْمَ/ قال ألبر أنه يعمل اليوم.) olur.

Ancak b. seçeneğinin Arapçasında يُعْتَقَدُ أَنَّهُ / أَعْتَقَدُ أَنَّهُ + يَفْعَلُ haberin kimseden duyulmadığını sadece konuşanın tahmini olduğu anlamı olur. Böylece Arapça çevirisi (Ar. أَعْتَقَدُ أَنَّ أَلْبَرَ يَعْمَلُ الْيَوْمَ) şeklinde gelir.

Bundan dolayı –(I)yormuş kalıbı Türkçede kullanımları ve söylenti tarzı cümleden cümleye değişse de aynı biçimi kullanmaya devam edebiliriz. Ancak Arapçaya çevirdiğimizde her kullanım veya söyleyiş tarzı için farklı bir yardımcı fiil ve edatları kullanmamız gerekecektir. Fakat –Ir/-Armİş kalıbı gibi –(I)yormuş kalıbı de zaman/ görünüş + kiplik işlevinde kullanılırken Arapça tercümesi قِيلَ إِنَّهُ + يَفْعَلُ , görünüş + zaman/ kiplik işlevinde kullanılırken; Arapçada قِيلَ إِنَّهُ / فَدَّ + كَانَ + يَفْعَلُ kalıpları kullanılmaktadır. Arapçada –Ir/-Armİş kalıbı ve –(I)yormuş kalıbı arasındaki farklar ise yardımcı zarf tamlayıcılarından anlaşılır.

–(I)yormuş kalıbı zaman/ görünüş + kiplik işlevinde kullanırken Arapçada yardımcı zarfları:

الآن Şimdi

اليوم Bugün

⁵⁵⁵ Güler, a.g.e., s. 63.

⁵⁵⁶ Arapçada kad + muzari sıygası (yaf’alu) beklenti, tahmin ve şüphe anlamı verir.

في هذه اللحظة Şu anda

في الوقت الحاضر Hâlihazırda, şu anda

-(I)yormuş kalıbı görünüş + zaman/kiplik işlevinde kullanırken Arapçada yardımcı zarfları:

اليوم, الشهر, العام... الماضي Geçen gün, ay, sene....

في تلك اللحظة, الوقت, الزمن O anda, vakitte, zamanda

قبل/سَبَقَ أن Daha önce

في لحظة كذا/ في وقت كذا/ ...zamanda/ sırada

Sonuç olarak Türkçede –Ir/-Armİş kalıbı ve –(I)yormuş kalıbı; bazen geçmişte *sürmüş* olan bir fiil veya *alışkanlık* için kullanılır, bazen de şimdiki anda gerçekleşen bir olayı anlatır. Ancak ikisi de cümleye konuşanın bu olayı tahmin ettiği, görmemiş olduğu veya bu olayın sonradan farkına vardığı anlamlarını katar. Arapça ile karşılaştırıldığı zaman Türkçede –Ir/-Armİş kalıbı ve –(I)yormuş kalıbının işlevleri için başka kalıplar kullanılır. –Ir/-Armİş kalıbı ve –(I)yormuş kalıbı söylenti veya hikâye anlamında kullanıldığı zaman, bunların Arapça karşılıkları *يَفْعَلُ + إِنَّه + كَانَ* ve *يَفْعَلُ + قِيلَ + إِنَّه + كَانَ* kalıpları ile ifade edilir. Bazı çevirmenler ve gramerciler Türkçede –Ir/-Armİş ve –(I)yormuş biçimlerini Arapçadaki *يَفْعَلُ + قَدْ* ve *يَفْعَلُ + كَانَ + قَدْ* kalıpları ile de ifade eder.

–Ir/-Armİş kalıbı ve –(I)yormuş kalıbı tahmin anlamında kullanıldığında *zaman/ görünüş + kiplik* işlevindeyken *(أَعْتَقِدُ / أَظُنُّ / رِمَا / غَالِبَا / يُهَيِّئُ لِي أَنْ) / قَدْ + يَفْعَلُ*, *görünüş + zaman/kiplik* işlevindeyken *(أَعْتَقِدُ / يُعْتَقِدُ / أَظُنُّ / يُظُنُّ / رِمَا / غَالِبَا + أَنْ) / قَدْ + كَانَ + يَفْعَلُ* kalıpları ile tercüme edilir. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, söz konusu biçimlerin Arapça karşılıklarını her ne kadar burada açıklasak da bunların taşıdıkları anlamlar cümleden cümleye değişeceği için Arapçasında kullanılacak olan yardımcı eylemler ve edatlar da cümleden cümleye değişecektir.

Tablo 77: –(I)yormuş/ -Irmİş-Armİş Kalıbının En Çok Kullanıldığı İşlevlerin Örnekleri Verilmesi ve Arapçadaki Karşılığı

Şimdi annem yemek yapıyormuş	1. أَعْتَقِدُ أَنْ أُمِّي تَصْنَعُ الطَّعَامَ الْآنَ/ رِمَا تَصْنَعُ أُمِّي الْآنَ الطَّعَامَ/ قَدْ تَصْنَعُ أُمِّي الطَّعَامَ الْآنَ
Sabahları haberlerin takip etmeyi tercih ediyormuşum	2. قَالَ إِنَّهُ كَانَ يُفَضِّلُ مُتَابَعَةَ الْأَخْبَارِ كُلِّ صَبَاحٍ/ قَدْ كُنْتُ أُفَضِّلُ مُتَابَعَةَ الْأَخْبَارِ كُلِّ صَبَاحٍ
Öğrenciler okulun devamını bitikten sonra sınıfın sıralarını düzenlemiyormuş.	3. قَبْلَ أَنْ يَنْتَهِيَ الدَّوَامَ الدَّرَاسِيَّ/ قَدْ كَانَ الطُّلَابُ لَا يُرْتَبُونَ مَقَاعِدَ الصَّفِّ بَعْدَ انْتِهَاءِ الدَّوَامِ الدَّرَاسِيِّ
Babamdan bana bir araba almasını istiyor muymuşum?	4. أَمْ قَبْلَ/ قَالُوا إِنَّنِي أَطْلُبُ مِنَ وَالِدِي أَنْ يَشْتَرِيَ لِي عَرَبَةً؟
Babanızla birlikte her hafta sonu parka gidermişsiniz	5. سَمِعْتُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَذْهَبُونَ مَعَ وَالِدِكُمْ إِلَى الْمُنْتَزَةِ كُلِّ نَهَائِهِ أَسْبُوعٍ/ قَدْ كُنْتُمْ تَذْهَبُونَ مَعَ وَالِدِكُمْ إِلَى الْمُنْتَزَةِ كُلِّ نَهَائِهِ أَسْبُوعٍ
Her gün sekizde kalkar mıymış?	6. أَمْ عَلِمْتُ أَنَّهُ كَانَ يَسْتَقِظُ فِي الثَّامِنَةِ كُلِّ يَوْمٍ؟ / أَمْ قَدْ كَانَ يَسْتَقِظُ فِي الثَّامِنَةِ كُلِّ يَوْمٍ؟
Ali sınav kağıdına ne yazdığını bilmezmiş.	7. قَالَ عَلِيٌّ أَنَّهُ مَا كَانَ يَعْلَمُ مَاذَا كَتَبَ فِي وَرْقَةِ الْإِمْتِحَانِ/ قَدْ كَانَ عَلِيٌّ لَا يَعْلَمُ مَاذَا كَتَبَ فِي وَرْقَةِ الْإِمْتِحَانِ
Her hafta sonu öğretmen öğrencilerle beraber müzeye gidiyorlarmış	8. سَمِعْتُ أَنَّ الْمَعْلَمَ يَذْهَبُ كُلِّ نَهَائِهِ أَسْبُوعٍ مَعَ الطُّلَابِ إِلَى الْمَتْحَفِ.
Güneş girmesi için Ali odanın perdesini acmaz mıymış?	9. قِيلَ إِنَّ عَلِيَّ مَا كَانَ يَفْتَحُ سِتَارَةَ غُرْفَتِهِ لِتَدْخُولِ الشَّمْسِ إِلَيْهَا/ قَدْ كَانَ عَلِيٌّ لَا يَفْتَحُ سِتَارَةَ غُرْفَتِهِ لِتَدْخُولِ الشَّمْسِ إِلَيْهَا
Öğretmen sınıfındaki öğrencileri tanımiyor muymuş?	10. سَمِعْتُ الْمَعْلَمَ مَا كَانَ يَعْرِفُ أَسْمَاءَ الطُّلَابِ الَّذِينَ فِي فَصْلِهِ؟

Aşağıdaki tablolarda *-(I)yormuş*, *-(I)rmIş/-(A)rmIş* kalıplarının **Çalışmak** eylem üzerine iki kullanımı Arapçaya nasıl karşıladığını gösterilmektedir.

***-(I)yormuş*, *-(I)rmIş/-(A)rmIş* Kalıbının zaman + kiplik işleviyle kullanılması:**

Tablo 78: Türkçede *-(I)yormuş/-IrmIş*, *-Armlş* Kalıbının Olumlu Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Çalış-ıyor-muş-um Çalış-ır-mış-ım	قِيلَ إِنِّي أَعْمَلُ	أنا
Sen	Çalış-ıyor-muş-sun Çalış-ır-mış-sın	قِيلَ إِنَّكَ تَعْمَلُ / قِيلَ إِنَّكَ تَعْمَلُ	أنتَ / أنتِ
O	Çalış-ıyor-muş Çalış-ır-mış	قِيلَ أَنَّهُ يَعْمَلُ / قِيلَ أَنَّهَا تَعْمَلُ	هو / هي
Biz	Çalış-ıyor-muş-uz Çalış-ır-mış-ız	قِيلَ أَنَّا نَعْمَلُ	نحن
Siz	Çalış-ıyor-muş-sunuz Çalış-ır-mış-sınız	قِيلَ إِنَّكُمْ تَعْمَلُونَ / قِيلَ إِنَّكُمْ تَعْمَلُونَ	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Çalış-ıyor-lar-muş Çalış-ır-lar-mış	قِيلَ إِنَّهُمْ يَعْمَلُونَ / قِيلَ إِنَّهُنَّ يَعْمَلْنَ	هم / هنَّ

Tablo 79: Türkçede *-(I)yormuş/-IrmIş*, *-Armlş* Kalıbının Olumsuz Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Çalış-mı-yor-muş-um Çalış-maz-mış-ım	قِيلَ إِنِّي لَا أَعْمَلُ	أنا
Sen	Çalış-mı-yor-muş-um Çalış-maz-mış-ım	قِيلَ إِنَّكَ لَا تَعْمَلُ / قِيلَ إِنَّكَ لَا تَعْمَلُ	أنتَ / أنتِ
O	Çalış-mı-yor-muş-um Çalış-maz-mış-ım	قِيلَ أَنَّهُ لَا يَعْمَلُ / قِيلَ أَنَّهَا لَا تَعْمَلُ	هو / هي
Biz	Çalış-mı-yor-muş-um	قِيلَ إِنَّا لَا نَعْمَلُ	نحن

	Çalış-maz-mış-ım		
Siz	Çalış-mı-yor-muş-um Çalış-maz-mış-ım	قِيلَ إِنَّكُمْ لَا تَعْمَلُونَ/ قِيلَ إِنَّكُمْ لَا تَعْمَلْنَ	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Çalış-mı-yor-muş-um Çalış-maz-mış-ım	قِيلَ إِنَّهُمْ لَا يَعْمَلُوا/ قِيلَ إِنَّهُمْ لَا يَعْمَلْنَ	هم / هنَّ

Tablo 80: Türkçede *-(I)yormuş/-Irmış, -Armış* Kalıbının Olumlu Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Çalış-ıyor muymuş? Çalış-ır mıymış?	أ قِيلَ إِنِّي أَعْمَلُ؟	أنا
Sen	Çalış-ıyor muymuş? Çalış-ır mıymış?	أ قِيلَ إِنَّكَ تَعْمَلُ؟/ أ قِيلَ إِنَّكَ تَعْمَلِي؟	أنت/ أنتنَّ
O	Çalış-ıyor muymuş? Çalış-ır mıymış?	أ قِيلَ أَنَّهُ يَعْمَلُ؟/ أ قِيلَ أَنَّهُ تَعْمَلُ؟	هو / هي
Biz	Çalış-ıyor muymuş? Çalış-ır mıymış?	أ قِيلَ أَنَّا نَعْمَلُ؟	نحن
Siz	Çalış-ıyor muymuş? Çalış-ır mıymış?	أ قِيلَ إِنَّكُمْ تَعْمَلُونَ؟/ أ قِيلَ إِنَّكُمْ تَعْمَلْنَ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Çalış-ıyor muymuş? Çalış-ır mıymış?	أ قِيلَ إِنَّهُمْ يَعْمَلُونَ؟/ أ قِيلَ إِنَّهُمْ يَعْمَلْنَ؟	هم / هنَّ

Tablo 81: Türkçede *-(I)yormuş/-Irmış, -Armış* Kalıbının Olumsuz Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Çalış-mı-yor-muymuş? Çalış-maz mıymış?	أ قِيلَ إِنِّي لَا أَعْمَلُ؟	أنا
Sen	Çalış-mı-yor-muymuş? Çalış-maz mıymış?	أ قِيلَ إِنَّكَ لَا تَعْمَلُ؟/ أ قِيلَ إِنَّكَ لَا تَعْمَلِي؟	أنت/ أنتنَّ
O	Çalış-mı-yor-muymuş? Çalış-maz mıymış?	أ قِيلَ إِنَّهُ لَا يَعْمَلُ؟/ أ قِيلَ إِنَّهَا لَا تَعْمَلُ؟	هو / هي

Biz	Çalış-mı-yor-muymuş? Çalış-maz mıymış?	أَقِيلَ إِنَّا لَا نَعْمَلُ؟	نحن
Siz	Çalış-mı-yor-muymuş? Çalış-maz mıymış?	أَقِيلَ إِنَّكُمْ لَا تَعْمَلُونَ؟ / قِيلَ إِنَّكُمْ لَا تَعْمَلُونَ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Çalış-mı-yor-muymuş? Çalış-maz mıymış?	أَقِيلَ إِنَّهُمْ لَا يَعْمَلُونَ؟ أَقِيلَ إِنَّهِنَّ لَا يَعْمَلْنَ؟	هم / هنَّ

–(I)yormuş, -(I)rmış/-(A)rmış Kalıbının görünüş + zaman/ kiplik işleviyle kullanılması:

Tablo 82: Türkçede –(I)yormuş/-Irmış, -Armış Kalıbının Olumlu Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Çalış-ıyor-muş Çalış-ır-mış	قِيلَ إِنِّي كُنْتُ أَعْمَلُ	أنا
Sen	Çalış-ıyor-muş Çalış-ır-mış	قِيلَ إِنَّكَ كُنْتَ تَعْمَلُ / قِيلَ إِنَّكَ كُنْتَ تَعْمَلُ	أنت / أنت
O	Çalış-ıyor-muş Çalış-ır-mış	قِيلَ إِنَّه كَانَ يَعْمَلُ / قِيلَ إِنَّهَا كَانَتْ تَعْمَلُ	هو / هي
Biz	Çalış-ıyor-muş Çalış-ır-mış	قِيلَ إِنَّا كُنَّا نَعْمَلُ	نحن
Siz	Çalış-ıyor-muş Çalış-ır-mış	قِيلَ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ / قِيلَ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Çalış-ıyor-muş Çalış-ır-mış	قِيلَ إِنَّهُمْ كَانُوا يَعْمَلُونَ / قِيلَ إِنَّهِنَّ كَانْنَ يَعْمَلْنَ	هم / هنَّ

Tablo 83: Türkçede *-(I)yormuş/-İrmiş, -Arılmış* Kalıbının Olumsuz Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Çalış-mı-yor-muş-um Çalış-maz-mış-ım	قِيلَ إِنِّي كُنْتُ لَا أَعْمَلُ	أنا
Sen	Çalış-mı-yor-muş-um Çalış-maz-mış-ım	قِيلَ إِنَّكَ كُنْتَ لَا تَعْمَلُ/ قِيلَ إِنَّكَ كُنْتَ لَا تَعْمَلُ	أنت/ أنتِ
O	Çalış-mı-yor-muş-um Çalış-maz-mış-ım	قِيلَ إِنَّهُ كَانَ لَا يَعْمَلُ/ قِيلَ إِنَّهَا كَانَتْ لَا تَعْمَلُ	هو / هي
Biz	Çalış-mı-yor-muş-um Çalış-maz-mış-ım	قِيلَ إِنَّا كُنَّا لَا نَعْمَلُ	نحن
Siz	Çalış-mı-yor-muş-um Çalış-maz-mış-ım	قِيلَ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْمَلُونَ/ قِيلَ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْمَلُونَ	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Çalış-mı-yor-muş-um Çalış-maz-mış-ım	قِيلَ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَعْمَلُوا/ قِيلَ إِنَّهِنَّ كُنَّ لَا يَعْمَلْنَ	هم / هنَّ

Tablo 84: Türkçede *-(I)yormuş/-İrmiş, -Arılmış* Kalıbının Olumlu Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Çalış-ıyor muymuş? Çalış-ır mıymış?	أ قِيلَ إِنِّي كُنْتُ أَعْمَلُ؟	أنا
Sen	Çalış-ıyor muymuş? Çalış-ır mıymış?	أ قِيلَ إِنَّكَ كُنْتَ تَعْمَلُ؟/أ قِيلَ إِنَّكَ كُنْتَ تَعْمَلُ؟	أنت/ أنتِ
O	Çalış-ıyor muymuş? Çalış-ır mıymış?	أ قِيلَ إِنَّهُ كَانَ يَعْمَلُ؟/أ قِيلَ إِنَّهَا كَانَتْ تَعْمَلُ؟	هو / هي
Biz	Çalış-ıyor muymuş? Çalış-ır mıymış?	أ قِيلَ إِنَّا كُنَّا نَعْمَلُ؟	نحن
Siz	Çalış-ıyor muymuş? Çalış-ır mıymış?	أ قِيلَ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ؟/أ قِيلَ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Çalış-ıyor muymuş? Çalış-ır mıymış?	أ قِيلَ إِنَّهُمْ كَانُوا يَعْمَلُوا؟/أ قِيلَ إِنَّهِنَّ كُنَّ يَعْمَلْنَ؟	هم / هنَّ

Tablo 85: Türkçede –(I)yormuş/-Irmış, -Armış Kalıbının Olumsuz Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Çalış-mı-yor-muymuş? Çalış-maz mıymış?	أَقِيلَ إِنِّي كُنْتُ لَا أَعْمَلُ؟	أنا
Sen	Çalış-mı-yor-muymuş? Çalış-maz mıymış?	أَقِيلَ إِنَّكَ كُنْتَ لَا تَعْمَلُ؟ / قِيلَ إِنَّكَ كُنْتَ لَا تَعْمَلُ؟	أنتَ / أنتِ
O	Çalış-mı-yor-muymuş? Çalış-maz mıymış?	أَقِيلَ إِنَّهُ كَانَ لَا يَعْمَلُ؟ / أ قِيلَ إِنَّهَا كَانَتْ لَا تَعْمَلُ؟	هو / هي
Biz	Çalış-mı-yor-muymuş? Çalış-maz mıymış?	أَقِيلَ إِنَّا كُنَّا لَا نَعْمَلُ؟	نحن
Siz	Çalış-mı-yor-muymuş? Çalış-maz mıymış?	أَقِيلَ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْمَلُونَ؟ / قِيلَ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْمَلُونَ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Çalış-mı-yor-muymuş? Çalış-maz mıymış?	أَقِيلَ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَعْمَلُوا؟ / أَقِيلَ إِنَّهُنَّ كُنَّ لَا يَعْمَلْنَ؟	هم / هنَّ

Tablolara yorum:

Yukarda oluşturulmuş olan tablolarda Türkçedeki –(I)yormuş ve –Ir/-Armış kalıplarının işlevleri ne kadar değişse de çekiminin hiçbir değişikliğe uğramadığı gösterilmiştir. Ancak aynı durum bu biçimlerin Arapçaları için söz konusu değildir. Çünkü biçimlerib işlevleri değiştiği zaman bunların Arapçada ifade edilmiş şekillerinde de değişiklikler olacaktır. Arapça karşılıklarında farklı yardımcı söylenti fiilleri ve edatlar kullanılacaktır. Bu yüzden bir metinde veya cümlede –(I)yormuş ve –Ir/-Armış kalıbı geçmişse, bu biçimlerin cümlelere kattığı anlamı iyice kavramış Arapça tercüme için uygun yardımcı söylenti eylem ve edatlarını bulmayı daha kolay kılacaktır.

4.1.3. Türkçede –AcAkmIş Kalıbı (Ar. قَد/قِيلَ إِنَّه كَانَ سَيَفْعَلُ /قِيلَ إِنَّه سَيَفْعَلُ)

4.1.3.1. Türkçede –AcAkmIş kalıbı ve Arapçadaki karşılığı:

Türkçedeki –AcAkmIş kalıbının *Zaman + Kiplik* İşlevinde Kullanılması:

Tablo 86: Türkçedeki -AcAkmIş kalıbı *Zaman + Kiplik* işlevinde kullanılması ve Arapçadaki Yapıyla karşılaştırılması

	Türkçe	Arapça
Olumlu Cümle	-AcAk-mIş	قِيلَ إِنَّه سَيَفْعَلُ
Olumsuz Cümle	-mA-(y)AcAK-mIş	قِيلَ إِنَّه لَنْ يَفْعَلَ قِيلَ إِنَّه لَا يَفْعَلُ
Olumlu Soru	-AcAk mI+ymIş?	أ قِيلَ إِنَّه سَيَفْعَلُ؟ هل قِيلَ إِنَّه سَيَفْعَلُ؟
Olumsuz Soru	-mA-(y)AcAK mI+ymIş?	أ قِيلَ إِنَّه لَنْ يَفْعَلَ؟ أ قِيلَ إِنَّه لَا يَفْعَلُ؟

Tablo 87: Türkçedeki –AcAktI Kalıbı *Kiplik + Zaman* işlevinde kullanılması ve Arapçadaki Yapıyla karşılaştırılması

	Türkçe	Arapça
<i>Olumlu Cümle</i>	-AcAk-mIş	قِيلَ إِنَّه / قَد كَانَ سَيَفْعَلُ
<i>Olumsuz Cümle</i>	-mA-(y)AcAK-mIş	قِيلَ إِنَّه مَا كَانَ سَيَفْعَلُ قِيلَ إِنَّه لَمْ يَكُنْ سَيَفْعَلُ
<i>Olumlu Soru</i>	-AcAk mIymIş?	أ قِيلَ إِنَّه/قَد كَانَ سَيَفْعَلُ؟
<i>Olumsuz Soru</i>	-mA-(y)AcAK mI+ymIş?	أ قِيلَ إِنَّه مَا كَانَ سَيَفْعَلُ؟ قِيلَ إِنَّه لَمْ يَكُنْ سَيَفْعَلُ؟

Not: Geleceği ve geçmişi gösteren, anlama uygun zarflar kullanılır.

Tabloya yorum:

-(I)yormuş ve -Ir/-Armış kalıplarının farklı işlevlerinin bulunmasındıkları gibi -AcAkmış kalıbı de farklı işlevleri vardır. Yapılan tabloların Türkçe kısmında biçimlerin çekimlerinde hiçbir değişiklik bulunmadığı fakat Arapçada bulunduğunu fark edilecektir. -AcAkmış biçimi çok işlevde bulunabilir. Cümleden cümleye değişiklik gösterebilir. Hatta bazı kişi zamirleri ve zarf tümleyicileri -AcAkmış biçiminin cümledeki anlamını değiştirebilir. İlk tabloda -AcAkmış kalıbı zaman/görünüş + Kiplik işlevinde kullanılırken ikinci tabloda bu biçim kiplik + zaman işlevinde kullanılmıştır. Bu işlevleri sonraki kısımlarda açıklamaya çalışacağız.

a) Türkçede -AcAkmış Kalıbının kavramı ve Arapçadaki karşılığı:

-AcAkmış kalıbı Türkçe gramer kitaplarında gelecek zaman rivayeti olarak tanımlanır. Bu biçimde fiil genel olarak konuşma zamanından sonraki bir zamanda gerçekleşir. Bununla birlikte -AcAkmış kalıbı başka dilbilimciler tarafından farklı şekillerde adlandırılır.

T. Banguoğlu'ya göre -AcAkmış kalıbı gelecek zaman söylentisi⁵⁵⁷; Z. Korkmaz'a göre de gelecek zaman kipinin rivayeti⁵⁵⁸ olarak isimlendirilir. J. Deny ise iki kavram kullanır: bunlardan ilki niyetli müstakbel rivayeti, ikincisi ise mazide müstakbelin rivayetidir.⁵⁵⁹ Ancak Akçataş, duyulan gelecek ve gelecek rivâyeti olarak adlandırmıştır.

-AcAkmış kalıbı zaman + kiplik olarak işlevinden oluşursa Arapçadaki karşılığı için قِيلَ إِنَّهُ سَيَفْعَلُ kalıbı kullanırken kiplik + zaman işlevinde kullanırken Arapçadaki karşılığı için قِيلَ إِنَّهُ / قَدْ كَانَ سَيَفْعَلُ kalıbı kullanılır. Ancak yukarıda gösterildiği gibi kiplik ekinin anlamının değişmesiyle Arapça çevirisinde kullanılacak kalıplar da farklılaşacaktır. Eylemin yanına gelen yardımcı söylentiler, edatlar, karineler de değişiklik gösterecektir. Bu biçimin tam bir karşılığı Arapça gramer kitaplarında da bulunmamıştır. Ancak Akyüz Arapçada fiil zamanları çalışmasında -AcAkmış

⁵⁵⁷ T. Banguoğlu, a.g.e., s. 476.

⁵⁵⁸ Z. Korkmaz, a.g.e., s. 665.

⁵⁵⁹ J. Deny, a.g.e., s.404.

biçimini *kiplik* + *zaman* işlevinde kullanırken bu biçimin Arapça karşılığını *söylenti hali* (Ar. المستقبل الروائي) olarak adlandırmıştır. Akyüz'ün çalışmasında *-AcAkmİş* - *(I)yormuş* ve *-Ir/-Armİş* kalıplarının Arapça karşılığı olarak kullandığı (Ar. المضارع الروائي) kavramlarının Arapça gramer kitaplarındaki kullanımları araştırıldığında, bu kavramların romanlarda geçen basit gelecek zaman ve basit geniş zaman için kullanıldığı görülmüştür.

Fakat onun kullandığı bu adlandırma *-AcAkmİş*, *-(I)yormuş* ve *-Ir/-Armİş* kalıpları Türkçede *zaman* + *kiplik* işlevinde kullanıldığı zaman doğru olacaktır, bu biçimler *kiplik* + *zaman* işlevinde kullanıldığında değil. O takdirde Türkçedeki *-AcAkmİş*, *-(I)yormuş* ve *-Ir/-Armİş* kalıplarının Arapça karşılıklarının (Ar. حكاية المضارع الروائي) olarak adlandırılması daha doğru olacaktır.

b) Türkçedeki *-AcAkmİş* Kalıbının Kullanımı ve Arapçadaki karşılığı:

Dilbilimcilere göre bu biçime farklı işlevler vardır. Konuşanın vermek istediği mesaja göre söz konusu işlev değişmektedir. Bu kısımda dilbilimcilerin Türkçe gramer kitaplarındaki görüşlerini aktararak çeşitli kullanımları örneklerle açıklamaya ve Arapça karşılıklarını göstermeye çalışmaktayız.

T. Banguoğlu'ya göre *-AcAkmİş* kalıbının işleviyle ilgili şunları söyler:⁵⁶⁰ “geleceğin *söylentisi öncekinin dolaylı planda anlamdaşı olur. Niyette gelecek olarak çeşitli kullanılır*”:

Ör.

Arabayı değiştirecekmış.

سَيَعْتُ أَنَّهُ سَيُعَيِّرُ سَيَارَتَهُ

Yarın buluşacaktık.

أَعْتَقِدُ أَنَّا سَنَلْتَقِي غَدًا

“Geleceğin *söylentisi olmayışı şartın ceza cümlesini kurmak için de, anlatım farkıyla, geleceğin anlatması gibi kullanılır.*”:

İskelede çıkarsak karşılaşacaktık. أَعْتَقِدُ إِذَا دَخَلْنَا إِلَى مِينَاءِ السَّفِينَةِ سَوْفَ نَقَابِلُهُ

⁵⁶⁰ T. Banguoğlu, a.g.e., s. 467.

Yukarıda T. Banguoğlu'nun bahsettiği kullanımlar incelendiğinde birbirinden farklı kullanımlardan bahsettiği görülmektedir. –AcAkmIş biçiminin Arapça karşılığı olarak uygun bir kalıp olmadığı için yardımcı söylenti eylemleri kullanılması gerekmiştir. Bu yüzden söz konusu cümlelerde –AcAkmIş kalıbının Arapça çevirisi olarak *أَعْتَقِدُ أَنَّهُ + سَيَفْعَلُ* kalıbının kullanılması daha uygun olacaktır

Benzer “*Ama rahat bir yaşam sürmemizi sağlayacak kadarını bize bırakacakmış.* (Ar. *لكن يُقال أنه سيتركنا بما يكفي لنعيش حياة مريحة.*)” örneği vererek –AcAkmIş kalıbını incelemiştir. Bu cümle hakkında şunları söylemiştir: Cümlede ilk fark edilen anlam *söylentidir. Başka birinden alınan bir haberin nakli* söz konusudur. Cümledeki –AcAk eki *zaman* anlamında kullanılırken –mIş eki ise *kiplik* işlevinde kullanılmıştır. Sonuç olarak cümlede konuşma zamanından sonra gerçekleşecek olay başka birinden öğrenildiği ifade edilmiştir.⁵⁶¹

Benzer'in açıkladığına göre –AcAkmIş kalıbında –mIş eki iki farklı kiplik manasını katlanabilir:

Elif bugün çok çalışacakmış

Bu örnekte *söylenti* söz konusuyken;

Ben bugün çok çalışacakmışım

Örneğinde ise *gereklilik* kipliği söz konusudur. Burada dinleyici ve konuşucu merkezli kiplik değişmesi olmaktadır. Bunlarda *gereklilik* ve *söylenti* kiplikleridir. Böylece –AcAkmIş kalıbı *zaman* + *kiplik* işlevleriyle oluşmuştur.⁵⁶²

Yukarıdaki ilk örnek *söylenti kiplik* işlevinde kullanıldığı için Arapça karşılığı şöyle olur:

يُقال أن أليف ستعمل بجدة اليوم

İkinci örnek *gereklilik kipliğinde* kullanıldığından onun Arapça karşılığı ise şöyledir:

⁵⁶¹ Benzer, a.g.e., s.191

⁵⁶² Benzer, a.g.e., s. 191.

أعتقد أنني يجب أن أعمل يجد اليوم

İkinci örnekte –AcAkmIş kalıbı rivayet tarzından tamamen çıkararak *gereklilik* anlamına aktarılmıştır. Bu sebepten dolayı Arapça karşılığında yukarıda bahsedilen kalıplar yerine *gereklilik* bildiren يَجِبُ أَنْ + يَفْعَلُ kalıbı kullanılması daha uygun görülmüştür.

Akçataş –AcAkmIş kalıbının çeşitli kullanımlarını olduğunu belirtmiştir.⁵⁶³ Bu kullanımlar örneklerle açıklanarak Arapça karşılıkları gösterilmeye çalışılacaktır.

1. Sonradan farkına varılan geçmiş:

-AcAkmIş biçimi, geçmişte kalmış iş, oluş veya hareketin sonradan anlaşıldığını gösterir. Biçimindeki –mIş eki, hareketin veya işin sonradan farkına varıldığını ve geçmişte gerçekleştiğini bildiren *zaman* unsurudur.

Ör. “Hâlbuki yurtdışından dün gelecekmış. Biz karşılamaya gidemedik”

Örneğinde “gelme” eylemi, geçmişte gerçekleşmesine rağmen konuşmacı bunun farkına daha sonra varmıştır. Böylece –AcAkmIş biçiminde –AcAk eki kip için kullanılırken –mIş eki ise zaman işlevinde kullanılmaktadır. Biçim kiplik + zaman şeklinde oluşur.

Ar. قَدْ كَانَ سَيَّاتِي أَمْسَ مِنْ خَارِجِ الْبِلَادِ. لَكِنَّا لَمْ نَسْتَطِيعِ الذَّهَابَ لِمُقَابَلَتِهِ

(*kad + kâne = -mIş*) + (*seyef'alu = -AcAk*). Böylece Arapçada *kad+ kâne zaman* olarak bildirirken *seyef'alu* sîgasıyla oluşan *seye'ti* eylemi bir *kiplik* bildirir.

2. Tahmini gelecek bildirme:

-AcAkmIş kalıbı, kimi zamanlar bir işi ileride veya gelecekte yapma düşüncesi haberini verir. Fakat bu işin gerçekleşeceği kesin olarak bilinmez.

Ör. “Bir gün -o iki bebek- büyüyüp evlenecekmiş. Kim bilebilir.”

Ar. مِنْ مُمْكِنٍ أَنْ يَعْرِفَ . فَفِي يَوْمٍ سَوْفَ يَكْبُرُ هَؤُلَاءِ الصِّغَارِ وَيَتَزَوَّجُوا

⁵⁶³ Akçataş, a.g.e., s.40.

Yukarıdaki örnekte eylem zamanı gelecek zaman işlevinde kullanılırken –mİş kip olarak kullanılır. Biçimde kiplik anlamı tahminidir. Arapça karşılığında cümlede (من يَعْرِفُ) anlatım tarzı ile basit gelecek zaman kullanılmaktadır. Çünkü bu anlatım tarzından sonra gelen eylemde tahmin anlamı olduğu bilinir.

3. Duyulan geçmişte niyet:

-AcAkmlş kalıbında –mİş eki, eylemin geçmişte yapıldığını *rivayet* eder, *Zaman* bildirirken –AcAk eki ise; *plan*, *niyet*, *tasarı*, *geleceğe* yönelik eylem manasını bildirir. Bu anlamda -AcAkmlş kalıbında sonradan fark etme işlevi bulunmaz.

Ör. “Geçmişte bir gün bu nehrin üstüne bir köprü yaptırılacakmış”

“geçmişte bir gün”, “eskilerde günün birinde” gibi zaman zarfları bu biçimle kullanılarak *duyulan geçmişte niyet* işlevi oluşturur. Bu şekilde geçmiş zamanda eylemin gerçekleşmiş olması gerektiği rivayet edilir.

Bu yapı Arapça karşılandığında yukarıdaki gösterildiği (قِيلَ إِنَّهُ/قَدْ كَانَ سَيَفْعَلُ) kalıpları kullanılabilir. Böylece yukarıdaki örnek Arapçaya karşılığında şöyle terüme edilebilir: Ar. في قديم الزمان روي أنه كان سيبني جسر فوق هذا النهر.

4. Duyulan geçmişte sonuçsuz niyet:

-AcAkmlş kalıbında -mİş eki hem *zaman* hem *kip* olarak kullanılabilir. *Zaman* olarak *geçmiş zaman* bildirirken, , *kip* olarak *söylenti* işlevinde kullanılır. -AcAk eki ise *görünüş* olarak kullanılır. Görünüş; *niyet*, *tasarlama* anlamlarına sahip olabilir. Ancak bu niyetin sonucunu bilinemezdir. Sonucu bilinmeyen niyet, başkasından öğrenilmiştir ve rivayet edilmektedir. Üstelik bu anlamda kullanılan -AcAkmlş biçimiyle birlikte “nerdeyse”, “az kalsın” gibi zarflar kullanıldığı zaman, bu biçim niyet, rivayet edilme ve başkasından öğrenilme anlamlarını açıkça aktarmaktadır

Ör. “Nerdeyse bizim odanın kapısı açılacakmış.”

Ar. تقريباً قَدْ كَانَ سَيُفْتَحُ بابُ عُرْفَتِنَا

Bu örnek Arapça karşılığında (قِيلَ إِنَّهُ/قَدْ كَانَ سَيَفْعَلُ) kalıbı kullanılabilir ancak Türkçe cümlede “nerdeyse”, “az kalsın” zarf tümleci bulunurken bu iki zarfı Arapça (على وشك أن) ifadeleri gibi karşılamaktadır. (على وشك أن) ifadesi kullanıldığı zaman

seyef'alu vezniyle aktarılan eylem ise merfu' muzari (يُفْعَلُ) olarak çekimlenir. Böylece kalıp كان على وشك أن + يَفْعَلُ şeklinde oluşur.

Ar.

قَدْ كَانَ بَابِ الْغُرْفَةِ عَلَى وَشَكِّ أَنْ يُفْتَحَ

5. Gerçekleşmekte olan hareketi inkâr/ ret

-*AcAkmIş* kalıbında, -*mIş* eki kiplik olarak yer alırken bu kiplik *ret* yâda *inkâr* anlamlarıyla kullanılmaktadır. -*AcAk* eki ise ne niyet ne tasarlama ne de gelecek zaman bildirir. Soru kelimeleriyle kullanılan -*AcAkmIş* kalıbında, gerçekleşmekte olan eylemi *ret* ya da *inkâr* işlevi, daha çok kuvvetlenir ve soru yoluyla daha açık olur.

Ör. “Bu yoldan gitmeliymişim. Neden gidecekmişim?”

Ar.

يُقَالُ إِنِّي يَجِبُ أَنْ أَذْهَبَ مِنْ هَذَا الطَّرِيقِ. فَلِمَاذَا سَأَذْهَبُ

“Ben bu işi yapamazmışım. Nereden bilecekmiş?”

Ar.

يُقَالُ إِنِّي لَا أَسْتَطِيعُ الْقِيَامَ بِهَذَا الْعَمَلِ. كَيْفَ يَعْرِفُ/سَيَعْرِفُ

Yukarıdaki cümleler incelendiğinde -*AcAkmIş* kalıbının asıl kullanımlarından uzaklaşıldığı için cümlelerin Arapça karşılanmasın da kalıplar değişimlere uğramıştır.

Sonuç olarak -*AcAkmIş* kalıbı yukarıda incelemelerde görüldüğü üzere *zaman* + *kiplik* veya *Kiplik* + *zaman* işleviyle oluşurken *kiplik* ve *görünüş* manalarını da bildirdikleri örneklerle ortaya konmaya çalışılmıştır. Türkçenin özelliklerinden bir tanesi tek bir biçimde birkaç anlam veya işlev aktarılıyorken Arapça karşılığının bulunması için her biçimin işlev ve kullanımını için başka bir kalıp gerekmektedir. Bundan dolayı -*AcAkmIş* kalıbı bir metinde geçtiği zaman konuşmacının kastı, dinleyiciye vermek istenilen mesajı, metnin anlamı ve metinde kullanıldığı zarf tümlecine çok dikkat edilmelidir.

Tablo 88: Aşağıda –AcAkmIş kalıbının en çok kullanıldığı işlevlerin örnekleri verilmesi ve Arapçadaki karşılığı

Uçak saatinden gecikmeli kalkacakmış	1. عَلِمْتُ أَن الطَّائِرَةَ سَتَتَأَخَّرُ عَنْ مَوْعِدِهَا
Ailen hacca gidecekmiş	2. عَلِمْتُ أَن عَائِلَتَكَ سَتَسَافِرُ إِلَى الْحَجِّ
Ödevleri yazacakmış	3. قِيلَ إِنَّهُ كَانَ سَيَكْتُبُ وَظِيفَتَهُ / قَدْ كَانَ سَيَكْتُبُ وَظِيفَتَهُ
Öğrenciler mezuniyet projelerini getirmeyeceklermiş	4. أُخْبِرْتُ بِأَنَّ الطُّلَّابَ مَا كَانُوا سَيُحْضِرُونَ مَشْرُوعَ تَخْرُجَتِهِمْ
Öğretmeni iyi dinlemeyecekmiş	5. قِيلَ إِنَّهُ لَمْ يَكُنْ سَيَسْمَعُ الْمَعْلَمَ جَيِّدًا
Ertesi gün okulda olacakmış.	6. قَالَ أَنَّهُ سَيَكُونُ فِي الْعَمَلِ فِي الْيَوْمِ الْتَالِي؟
Şirketin müdürü bu toplantıya gelmeyecek miymiş?	7. أَسَمِعْتُ أَنَّ مَدِيرَ الشَّرْكَهْ لَمْ يَكُنْ سَيَحْضِرُ إِلَى هَذَا الْإِجْتِمَاعِ؟
Pikniğe saat yedide gitmeyecek miymişler?	8. أَقَالُوا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا سَيَذْهَبُونَ إِلَى الْمَنْتَزَهَةِ فِي السَّاعَةِ السَّابِعَةِ؟
Hocasına mesaj yazmayı unutmayacak mıymiş?	9. أَقَالَ إِنَّهُ لَمْ يَكُنْ سَيَنْسِي أَنْ يَكْتُبَ الرِّسَالَةَ إِلَى أَسْتَاذِهِ؟
Kızlar akşam namazından sonra kur'an okuyacaklar mıymiş?	10. أَسَمِعْتُ أَنَّ الْبَنَاتَ كُنَّ سَيَقْرَأْنَ الْقُرْآنَ بَعْدَ صَلَاةِ الْمَغْرَبِ؟

–AcAkmIş Kalıbının zaman/görünüş + kiplik işlevinde kullanılması:

Tablo 89: Türkçede –AcAkmIş Kalıbın Olumlu Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı:

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Git-ecek-miş- im	قِيلَ إِنِّي سَأَذْهَبُ	أنا
Sen	Git-ecek-miş-sin	قِيلَ إِنَّكَ سَتَذْهَبُ / قِيلَ إِنَّكَ كُنْتَ سَتَذْهَبُ	أنتَ / أنتِ
O	Git-ecek-miş	قِيلَ إِنَّهُ سَيَذْهَبُ / قِيلَ إِنَّهَا سَتَذْهَبُ	هو / هي
Biz	Git-ecek-miş-iz	قِيلَ إِنَّا سَنَذْهَبُ	نحن
Siz	Git-ecek-miş-siniz	قِيلَ إِنَّكُمْ سَتَذْهَبُونَ / قِيلَ إِنَّكُمْ سَتَذْهَبُونَ	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Git-ecek-ler-miş	قِيلَ إِنَّهُمْ سَيَذْهَبُونَ / قِيلَ إِنَّهُنَّ سَيَذْهَبْنَ	هم / هنَّ

Tablo 90: Türkçede –AcAkmIş Kalıbın Olumsuz Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı:

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Git-me-(y)ecek-miş- im	قِيلَ إِنِّي لَنْ أَذْهَبُ	أنا
Sen	Git-me-(y)ecek-miş-sin	قِيلَ إِنَّكَ لَنْ تَذْهَبَ / قِيلَ إِنَّكَ لَنْ تَذْهَبَ	أنتَ / أنتِ
O	Git-me-(y)ecek-miş	قِيلَ إِنَّهُ لَنْ يَذْهَبَ / قِيلَ إِنَّهَا لَنْ تَذْهَبَ	هو / هي
Biz	Git-me-(y)ecek-miş-iz	قِيلَ إِنَّا لَنْ نَذْهَبَ	نحن
Siz	Git-me-(y)ecek-miş-siniz	قِيلَ إِنَّكُمْ لَنْ تَذْهَبُونَ / قِيلَ إِنَّكُمْ لَنْ تَذْهَبُونَ	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Git-me-(y)ecek-ler-miş	قِيلَ إِنَّهُمْ لَنْ يَذْهَبُونَ / قِيلَ إِنَّهُنَّ لَنْ يَذْهَبْنَ	هم / هنَّ

Tablo 91: Türkçede –AcAkmış Kalıbın Olumlu Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı:

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Git-ecek miymiş- im?	هَل قِيلَ إِنِّي سَأَذْهَبُ؟	أنا
Sen	Git-ecek miymiş-sin?	هَل قِيلَ إِنَّكَ سَتَذْهَبُ؟ / هل قِيلَ إِنَّكَ سَتَذْهَبُ؟	أنتَ / أنتِ
O	Git-ecek miymiş?	هَل قِيلَ إِنَّهُ سَيَذْهَبُ؟ / هل قِيلَ إِنَّهَا سَتَذْهَبُ؟	هو / هي
Biz	Git-ecek miymiş-iz?	هَل قِيلَ إِنَّا سَتَذْهَبُ؟	نحن
Siz	Git-ecek miymiş-siniz?	هَل قِيلَ إِنَّكُمْ سَتَذْهَبُونَ؟ / هل قِيلَ إِنَّكُمْ سَتَذْهَبُونَ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Git-ecek-ler miymiş?	هَل قِيلَ إِنَّهُمْ سَيَذْهَبُونَ؟ / هل قِيلَ إِنَّهُنَّ سَيَذْهَبْنَ؟	هم / هنَّ

Tablo 92: Türkçede –AcAkmış Kalıbın Olumsuz Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı:

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Git-me-(y)ecek miymiş- im?	أَقِيلَ إِنِّي لَنْ أَذْهَبُ؟	أنا
Sen	Git-me-(y)ecek miymiş-sin?	أَقِيلَ إِنَّكَ لَنْ تَذْهَبُ؟ / أَ قِيلَ إِنَّكَ لَنْ تَذْهَبُ؟	أنتَ / أنتِ
O	Git-me-(y)ecek miymiş?	أَقِيلَ إِنَّهُ لَنْ يَذْهَبُ؟ / أَ قِيلَ إِنَّهَا لَنْ تَذْهَبُ؟	هو / هي
Biz	Git-me-(y)ecek miymiş-iz?	أَقِيلَ إِنَّا لَنْ نَذْهَبُ؟	نحن
Siz	Git-me-(y)ecek miymiş-siniz?	أَقِيلَ إِنَّكُمْ لَنْ تَذْهَبُونَ؟ / أَ قِيلَ إِنَّكُمْ لَنْ تَذْهَبُونَ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Git-me-(y)ecek-ler miymiş?	أَقِيلَ إِنَّهُمْ لَنْ يَذْهَبُونَ؟ / أَ قِيلَ إِنَّهُنَّ لَنْ يَذْهَبْنَ؟	هم / هنَّ

–AcAkmIş Kalıbın kiplik + zaman işlevinde kullanılması:

Tablo 93: Türkçede –AcAkmIş Kalıbın Olumlu Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı:

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Git-ecek-miş- im	قِيلَ إِنِّي كُنْتُ سَأَذْهَبُ	أنا
Sen	Git-ecek-miş-sin	قِيلَ إِنَّكَ كُنْتَ سَتَذْهَبُ / قِيلَ إِنَّكَ كُنْتَ سَتَذْهَبُ	أنتَ / أنتِ
O	Git-ecek-miş	قِيلَ إِنَّهُ كَانَ سَيَذْهَبُ / قِيلَ إِنَّمَا كَانَتْ سَتَذْهَبُ	هو / هي
Biz	Git-ecek-miş-iz	قِيلَ إِنَّا كُنَّا سَتَذْهَبُ	نحن
Siz	Git-ecek-miş-siniz	قِيلَ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ سَتَذْهَبُونَ / قِيلَ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ سَتَذْهَبُونَ	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Git-ecek-ler-miş	قِيلَ إِنَّهُمْ كَانُوا سَيَذْهَبُونَ / قِيلَ إِنَّهُمْ كَانُوا سَيَذْهَبُونَ	هم / هنَّ

Tablo 94: Türkçede –AcAkmIş Kalıbın Olumsuz Cümlede Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Git-me-(y)ecek- miş- im	قِيلَ إِنِّي مَا كُنْتُ سَأَذْهَبُ	أنا
Sen	Git-me-(y)ecek- miş-sin	قِيلَ إِنَّكَ مَا كُنْتَ سَتَذْهَبُ / قِيلَ إِنَّكَ مَا كُنْتَ سَتَذْهَبُ	أنتَ / أنتِ
O	Git-me-(y)ecek- miş	قِيلَ إِنَّهُ كَانَ مَا سَيَذْهَبُ / قِيلَ إِنَّمَا مَا كَانَتْ سَتَذْهَبُ	هو / هي
Biz	Git-me-(y)ecek- miş-iz	قِيلَ إِنَّا مَا كُنَّا سَتَذْهَبُ	نحن
Siz	Git-me-(y)ecek- miş-siniz	قِيلَ إِنَّكُمْ مَا كُنْتُمْ سَتَذْهَبُونَ / قِيلَ إِنَّكُمْ مَا كُنْتُمْ سَتَذْهَبُونَ	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Git-me-(y)ecek- ler-miş	قِيلَ إِنَّهُمْ مَا كَانُوا سَيَذْهَبُونَ / قِيلَ إِنَّهُمْ مَا كَانُوا سَيَذْهَبُونَ	هم / هنَّ

Tablo 95: Türkçede –AcAkmış Kalıbın Olumlu Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Git-ecek miymiş- im?	أَقِيلَ إِنِّي كُنْتُ سَأَذْهَبُ؟	أنا
Sen	Git-ecek miymiş-sin?	أَقِيلَ إِنَّكَ كُنْتَ سَتَذْهَبُ؟/أَقِيلَ إِنَّكَ كُنْتَ سَتَذْهَبُ؟	أنت / أنتِ
O	Git-ecek miymiş?	أَقِيلَ إِنْهَ كَانَ سَيَذْهَبُ؟/أَقِيلَ إِخَا كَانَتْ سَتَذْهَبُ؟	هو / هي
Biz	Git-ecek miymiş-iz?	أَقِيلَ إِنَّا كُنَّا سَتَذْهَبُ؟	نحن
Siz	Git-ecek miymiş-siniz?	أَقِيلَ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ سَتَذْهَبُونَ؟/ أَقِيلَ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ سَتَذْهَبُونَ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Git-ecek-ler miymiş?	أَقِيلَ إِخْمَ كَانُوا سَيَذْهَبُونَ؟/أَقِيلَ إِخْمَ كُنَّ سَيَذْهَبْنَ؟	هم / هنَّ

Tablo 96: Türkçede –AcAkmış Kalıbın Olumsuz Soru Cümlesinde Çekimi ve Arapçadaki Karşılığı:

T. Kişi Zamirleri	Türkçe	Arapça	A.Kişi Zamirleri
Ben	Git-me-(y)ecek miymiş-im?	أَقِيلَ إِنِّي مَا كُنْتُ سَأَذْهَبُ؟	أنا
Sen	Git-me-(y)ecek miymiş-sin?	أَقِيلَ إِنَّكَ مَا كُنْتَ سَتَذْهَبُ؟/أَقِيلَ إِنَّكَ مَا كُنْتَ سَتَذْهَبُ؟	أنت / أنتِ
O	Git-me-(y)ecek miymiş?	أَقِيلَ إِنْهَ مَا كَانَ سَيَذْهَبُ؟/أَقِيلَ إِخَا مَا كَانَتْ سَتَذْهَبُ؟	هو / هي
Biz	Git-me-(y)ecek miymiş-iz?	أَقِيلَ إِنَّا مَا كُنَّا سَتَذْهَبُ؟	نحن
Siz	Git-me-(y)ecek miymiş-siniz?	أَقِيلَ إِنَّكُمْ مَا كُنْتُمْ سَتَذْهَبُونَ؟/ أَقِيلَ إِنَّكُمْ مَا كُنْتُمْ سَتَذْهَبُونَ؟	أنتم / أنتنَّ
Onlar	Git-me-(y)ecekler miymiş-?	أَقِيلَ إِخْمَ مَا كَانُوا سَيَذْهَبُونَ؟/أَقِيلَ إِخْمَ مَا كُنَّ سَتَذْهَبْنَ؟	هم / هنَّ

SONUÇ

İnceleme kısmında Türkçe gramer kaynaklarında *zaman* eki olarak isimlendirilen *-mİş*, *-DI*, *-Iyor/-mAktA/ -mAdA*, *-AcAk* ve *-(I)r/-Ar* eklerinin gerçek zaman çizgisi üzerinde dizilişlerine göre sırsıyla sadece *zaman* görevi değil *görünüüş* ve *kiplik* görevleri; *-I-DI*, *I-mİş* birleşik eklerinin *zaman*, *görünüüş* bazı ekler için de *kiplik* işlevlerine sahip olduğu gösterilmiştir. Arapça nahiv kitaplarında ise zaman sigası olarak adlandırılan *fa'le*, *yaf'alu*, *seyef'alu* basit sigalarının da *zaman* ve *görünüüş* görevleri, *fa'le* (فَعْلَانِ), *yaf'alu* (يَفْعَالَانِ), *seyef'alu* (سَيَفْعَالَانِ) birleşik kalıbında *zaman* ve *görünüüş* işlevleri sahip olduğunu ispat edilmiştir.

Birinci bölümde *zaman* kavramı ele alınmış, Türk ve Arap dillerinde gerçek zaman ve dilsel zaman anlayışı ortaya konulmuş; *görünüüş* kavramı ve tanımından bahsedilerek Türk ve Arap dilbilimcilerine göre Türkçe ve Arapçada *görünüüş* konusu hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde Türkçede *-mİş*, *-DI*, *-Iyor/-mAktA/ -mAdA*, *-AcAk* ve *-(I)r/-Ar* eklerinin basit biçiminde kavramları, tanımları, zamanları, *görünüüş*leri ve *kiplik*leri hakkında bilgi verilerek Arapça karşılığı ispat edilmiştir.

Üçüncü bölümde Türkçede *-mİş*, *-DI*, *-Iyor*, *-AcAk* ve *-(I)r/-Ar* basit zaman ekleriyle *I-DI* birleşik biçiminin kavramları, tanımları, zamanları, *görünüüş*leri ve *kiplik*leri hakkında bilgi verilmiş, Arapça karşılığı gösterilmiştir.

Dördüncü bölümde *I-mİş* birleşik biçimi zaman, *görünüüş* ve *kiplik* ifadesi bakımından incelenmiş, Arapça karşılığı gösterilmiştir.

Çalışmada zaman hakkında elde edilen sonuçlar

İlkçağdan beri felsefenin ve fizik, astronomi, matematik, din ve dil gibi bilim alanlarının temel sorunsalı zaman olmuştur. çalışmada ilk olarak dil felsefesinde antik döneminden modern dönemine kadar batı ve islam filozuflarına göre zaman tanımı

incelenmiştir. Çoğu filozof zamanın var olduğu bilmesine rağmen hâlâ zaman kavramı ve tanımını net bir şekilde ne anlayabilmiş ne de yorumlayabilmişlerdir.

Augustinus'a göre zaman yaradılıştan önce var olmayıp tanrı tarafından evrenle birlikte yaratılmıştır. Aristoteles zaman'ın şeylerin değişim ölçüsü olduğunu söyleyip *zamanın* kendisinin değişmediğini vurgulamıştır; çünkü bir değişiklik "daha hızlı veya daha yavaş olabilir, ancak "zaman" daha hızlı veya yavaş olamaz.,

18. yüzyılda Immanuel Kant; zaman ve mekanın zihnin kendi içlerindeki dışsal şeyler üzerine yansıttığı biçimler olduğunu söylemiştir; terminolojisini kullanırsak, insan mantıklı sezgisinin biçimidir. Zaman, kendinde-şeylerin bir özelliği değildir. Zihnimizin algılarımızı, uzay Öklid geometrisine sahip olacak ve zaman matematiksel çizginin yapısına sahip olacak şekilde yapılandığından bahsetmiştir., Zeno, Plato, Spinoza, Hegel ve McTaggart, "Zaman nedir?" Sorusuna; zaman hiçbir şey olmadığını çünkü var olmadığını söyleyerek cevap vermişlerdir., 20. yüzyılın başlarındaki İngiliz filozof F. H. Bradley; Zaman, tıpkı uzay gibi, gerçek olmadığını, çelişkili bir görünüm olduğunu en açık şekilde kanıtlamıştır; Yirminci yüzyılın ortalarında Gödel, zamanın gerçek dışılığını savunmuştur.

Müslüman filozoflardan Kindi'ye göre *zaman*, hareket sayesinde belirlenebilen, ölçülebilen ve cüzleri sabit olmayan 'kararsız' bir süreçtir. Farabî *zaman*'ın gök cisimlerinin hareketinin sayısı olduğunu ifade etmiştir. İbn Sina, zaman'ı sabit olmayan, akıp giden bir fenomen; değişmez olmayan, yeniden var olan bir imkan olarak değerlendirir. Bu ise arada mesafe bulunan bir yerden diğerine geçen harekete aittir ki, ikisi bir anda beraber bulunmayan, öncesi ve sonrası olan hareketin miktarı ve ölçüsüdür.

Zaman konusu felsefeden sonra fizik, din, astronomi, psikoloji ve dilbilim alanlarında ele alındığında çeşitli tanımlar ortaya çıkmıştır. Bazı araştırmacılar zaman konusu insan duyu organlarının algılarına göre, bazıları ise hareket ve süreçle ilişkilendirilen olayların değişikliklerine göre, bazıları da gökteki cisimlerinin hareketlerine göre bilimsel bir bakış açısıyla farklı şekilde tanımlamıştır.

Çalışmada dilbilim alanında zaman konusu hakkında elden edilen sonuçlar

Zaman konusu felsefe alanından dilbilim alanına geçtiğinde Batılı dilbilimciler, onu iki bölüme ayırmış ve onların yaklaşımını Türk ve Arap dilbilimciler takip etmiştir.: *time* (Tr. gerçek zaman, Ar. ez-zemân الزمان) ve *tense* (Tr. fiil zamanı, Ar. ez-zemen الزمن).

Gerçek zaman, basit biçimde uzaya benzer; sınırlanmamış tek bir boyut olup onu kavramak ve değerlendirebilmek için belirli bir sınır veya yönlendirici bir nokta konulması gerektiği belirtilir. Bu belirli sınırlar veya yönlendirici noktalar fiil zamanıyla belirlenmiştir. *Fiil zamanı*, dilbilgisel araçlar kullanılarak oluşturulur.

Birinci bölümde Türk ve Arap dilbilimcilerin görüşlerine göre *gerçek zaman* (Ar. ez-zemân الزمان) ve *fiil zamanı* (Ar. ez-zemen الزمن) kavramlarının çeşitli tanımları ve sınıflamaları hakkında bilgi verilmiştir.

Zaman kavramı dillerin çoğunda ya geçmiş zaman ve geçmiş dışı zaman ya da bitmiş ve bitmemiş olmak üzere ikiye, bundan sonra geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere üç bölüme ayrılmaktadır. Türkçede ise soyut olan *gerçek zaman* dört bölüme ayrılır: *geçmiş*, *şimdi*, *gelecek* ve *geniş*. Somut olan *fiil zamanı* ise yedi bölüme ayrılır; iki geçmiş zaman: *-DI*'lı geçmiş ve *-mİş*'lı geçmiş, üç şimdiki zaman: *-Iyor*, *-mAktA* ve *-mAdA*, bir gelecek zaman: *-AcAk* ve bir geniş zaman: *-(I)r/-Ar*. Ancak Türk dilbilimcilerin bazıları zamanı kavramı üç ana zaman, bazıları beş ana zaman ve bazıları ise bitmiş ile bitmemiş olmak üzere iki bölüme ayrılmışlardır. Arapçada ise gerçek zaman iki bölüme ayrılmıştır: *mazi* (ماضي) ve *muzari* (مضارع). Ancak Basra dilbilim ekolünde zaman üçe ayrılmıştır: *mazi* (ماضي), *muzari* (مضارع) ve *emir* (أمر); Kûfe dilbilim ekolü ise *mazi* (ماضي), *muzari/daim* (مضارع/دائم) ve *mustakbel* (مستقبل) üçe ayırır. Bu çalışmada Arapça için Kûfe ekolünün görüşü takip edilmiştir. Buna göre fiil zaman dört bölüme ayrılmıştır: *mazi* (ماضي), *muzari* (مضارع): *daim* (دائم), *hâl* (حال) ve *mustakbel* (مستقبل).

Türkçedeki Türk diller *-mİs*, *-DI*, *-yor*, *-mAktA*, *-mAdA*, *-AcAK* ve *-(I)r/Ar* eklerinin basit ve birleşik biçiminde çeşitli kavramları kullandığı için bu ekler için bir kavram kullanmak yanıltıcı bir durumdur. Ayrıca bu ekler hep zaman anlamını ifade

etmeyip görünüş ve kiplik işlevinde de kullanılabilir. Tek bir ek bile birkaç işlev ifade edebilir. Arap dilbilimcilerin bazıları da siga kavramını kullanmadan siganın ifade ettiği işlevlerinin hepsini ele almaktadır: ya'alu sigası, fa'le sigası gibi. Çalışmanın başlıklarında zaman kavramları yerine morfemler kullanılıp en çok hangi işlevinde kullanıldığı belirlenmiş ve Arapça karşılığı açıklanmıştır.

Çalışmada görünüş hakkında elden edilen sonuçlar

Batı dillerinde *aspect* olarak adlandırılıp Türkçede *görünüş* ve Arapçada *cihe* (جهة) olarak karşılanan kavramın sınırları tam olarak çizilmemiş, yakın zamanda kendi içinde farklı dallara da ayrılmıştır. Dilbilimciler görünüş konusu altında verdikleri karışık bilgilerde herhangi bir sınıflamaya gitmedikleri için konu üzerine çalışan her yazarın kendisine göre çeşitli adlandırmalar kullanmasıyla konu daha da katmerli hâle gelmiştir.

Aspect terimi, farklı Türk dilbilimciler tarafından *görünüş*, *görünüm* ve *bakış* olarak adlandırılmıştır. Türk ve Arap dilbilimcilerin bazıları görünüş ve kılınış kavramlarını ayırt etmemiş, bazıları ise farkı göstererek bunları ayrı ayrı değerlendirmiştir. Arap dilbilimcileri tarafından ise *aspect* terimi *el-cihet-u* الجهة (görünüş), *el-mezhar* المظهر (görünüm), *es-siyâku'l-fi'li* السياق الفعلي (fiilî bağlam) *vichet-u'l-fi'li* طبيعة المعنى (kılınış), *namat-u'l-fi'li* نمط الحدث (iş tarzı, iş nevi) ve *tabi'atu'l-ma'na* وجهة الفعل (anlamın doğası) olarak adlandırılmıştır.

Görünüş kavramını bazı dilciler ayrımları göstererek ele alırken bazıları ise ayrımları belirlemeden işlemişlerdir. A. Benzer'in çalışmasında Türkçede zaman eklerinin görünüşü üç ana bölüme ayırmıştır; bunlar dilbilgisine, sözlüğe ve aşamaya dayalı görünüşlerdir. Birçok çalışmada dilbilgisi ve sözlüğe dayalı olan görünüş iki bölüm olarak ayrılırken Benzer'in çalışmasında aşama görünüşü de ilave edilmiştir.

Benzer'in yaptığı sınıflama göre -mIs, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA, -AcAK ve -(I)r/-Ar ekleri dilbilgisine dayalı görünüşüne göre bitmişlik, bitmemişlik, sürme ve yansızlık olarak dörde ayrılırken sözlüğe dayalı görünüşe göre tamamlama, başarma, etkinlik, durum, ani, aşama-seviye olarak altıya bölümlenmiş; aşama görünüşüne göre

ise zaman bakımından geçmiş, şimdi, gelecek ve geniş zaman olmak üzere dört bölüme ayrılmış ve aynı zamanda başlangıç ve bitişi noktalarına sahip olduğu belirtilmiştir.

Cemil el-Hamdavî, Arapçada görünüş'ü ani (آنيًا) veya anlık (لحظيًا) , tekrarlı (تكرارياً) veya alışkanlık (اعتيادياً) , süreklilik (مستمراً) şeklinde veya olayın başlangıcı (ابتدائياً) ve bitişi, (انتهائياً) dilimlenmiş (منقطع) veya dilimlenmemiş (متصل), sınırlı (محدوداً) veya sınırsız (غير محدود), bitmiş (تاما) veya bitmemiş (غير تاما) olarak sınıflandırmıştır.

Çalışmada Türkçede Basit ekler ve Arapçada basit sigalar hakkında elde edilen sonuçlar

Geleneksel olarak yapılan çalışmaların aksine eklere sabit kavramlar vermek yerine zaman anlatan ek ve yapıların işlevlerine göre değerlendirilmesi, sınıflandırılması, adlandırılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Böylece çalışmada ekin kavramı kullanmak yerine Türkçe dilbilgisi kitaplarında ekiyle ilgili kullanılan kavramlar belirlenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkçede basit eklerin ve Arapçada basit sigaların zamanı , görünüşü ve kipliği belirlenmiştir.

Türkçe dilbilgisi kitaplarında geçen *-DI, -mİş, -Iyor, -AcAk, -(I)r/- Ar* ekleriyle yapılan fiil çekimleri “*basit zamanlar*”, “*salt zamanlar*” veya “*basit yapılar*” olarak adlandırılmıştır. Arapçada nahiv kitaplarında ise geçen *فَعَلٌ, يَفْعُلُ, إِفْعَالٌ / سَيَفْعُلُ* “*fa'ale, yaf'alu, if'al/ seyaf'alu*” gibi basit sigalara “*الأزمنة البسيطة*” ve “*الصيغ البسيطة*” gibi isimler verilmiştir.

Türkçede *basit yapılar* ve *basit zamanlar* arasında fark vardır: *Basit yapılar*, zaman ekleri olarak bilinen eklerin tek başlarına fiile eklenmesiyle oluşan yapılardır. fiile eklendikten sonra zaman eki olarak bilinen diğer ekleri alamazlar. *Basit zamanlar* ise, T. Banguoğlu'nun açıkladığı gibi, konuşma ânına göre hesaplanır. Konuşma zamanı, şimdiki zamandır ve ona oranla geçmiş ve gelecek zaman belirlenir. Arapçada da *basit sigalar* ve *basit zamanlar* arasında da fark vardır: *Basit zaman*, mutlak zamansal delaleti, bağlamın dışında, siganın zamanını ifade eder. *Basit sigalar*, basit zaman fikrine yaklaşmaktadır. Ancak *Basit sigalar* zamandan ayrı olarak fiili belirtmektedir.

Çalışmada her basit ekinin zamanı, görünüşü ve kipliği ele alınıp Arapça karşılığı siganın zamanı ve görünüşü belirlenerek şu sonuca ortaya çıkmıştır:

- ❖ Türkçede *muayyen mazi*, *şuhudi mazi*, *görgü geçmişi*, *görülen geçmiş zaman* gibi terimlerle bilinen {-DI} ekinin öncelikli işlevi geçmiş zaman ifade etmektir. Görünüş bakımından ise ikiye ayrılır: Dilbilgisi açısından öncelikli görünüş özelliği *bitmişlik*, ancak bazı bağlamda *bitmemişlik*'tir. Aşama görünüşü açısından olayın başlangıcı *belirli*, sonucu *belirsizdir*. Kiplik bakımından ise *bilinen*, *görülen*, *şuurlu*, *bildirme*, *belirlilik*, *kesinlik*, *tanık olma* gibi çeşitli kiplik görevleriyle kullanıldığı tespit edilmiştir. Türkçede {-DI} ekinin Arapça karşılığı *mazi basit* (الماضى البسيط) “tr. Basit geçmiş”, *mutlak mazi* (الماضى المطلق) “tr. Mutlak geçmiş”, *tam mazi* (الماضى التام) “tr. tamamlanmış geçmiş”, *gayri muhadded mazi* (الماضى الغير محدد) “belirsiz geçmiş” bilinen *fa'ale* (فعل) sigasıdır. *fa'ale* (فعل) sigasının zaman bakımından öncelikli işlevi geçmiş zamana delalet etmektedir. Görünüş bakımından ise siganın öncelikli görünüş özelliği *bitmişlik* (المتتهى) , *tamamlanmışlık* (تام /مكتمل) 'tir. Bununla birlikte siganın görünüş değeri bağlama göre değişebilmektedir. Arap dilcilere göre bazı kullanımlarda *fa'ale* (فعل) sigası görünüşsüz de olabilmektedir.
- ❖ Türkçede *dolaylı geçmişin bildirmesi*, *dolaylı mazi*, *görgü geçmişi*, *öğrenilen geçmiş zaman* gibi terimlerle bilinen {-mİş} ekinin öncelikli görevi; konuşma zamanından önceki zamanda gerçekleşen durum ve olayı anlatmaktır. Görünüş bakımından ise ikiye ayrılır: Dilbilgisi açısından öncelikli görünüş özelliği *bitmişlik*'tir. Aşama görünüşü açısından ise eylemin başlangıcı *belirli*, sonucu *belirsizdir*. Kiplik bakımından ise *belirsizlik*, *küçümseme*, *söylenti*, *bildirme*, *sonradan farkına varma*, *şaşıрма*, *övünme*, *tanık olma* gibi çeşitli kiplik işleviyle kullanıldığını tespit edilmiştir. Türkçede {-mİş} ekinin Arapça karşılığı *el-mazi'l nakli* (الماضى النقلي) “tr. nakli geçmiş” ve *el-mazi'l-rivâ* (الماضى

(الروائي) “tr. geçmişin söylentisi”, bilinen *kad fa’ale* (قَدْ فَعَلَنْ) sigasıdır. *fa’ale* (قَدْ فَعَلَنْ) sigasının zaman bakımından öncelikli işlevi *geçmiş zamanı* bildirmektedir. Görünüş bakımından ise siganın öncelikli görünüş özelliği *bitmişlik/ tamamlanmışlık* (المتتهي) göstermektedir, bazen de *görünüşsüzlük* (خالٍ من الجبهة) ifade edebilmektedir.

- ❖ Türkçede *şimdiki zaman*, *şimdiki zaman kipleri* ve *şimdiki zaman bildirmesi* gibi terimlerle bilinen {-Iyor} ekinin öncelikli işlevi; konuşma zamanında gerçekleşmekte olan durum veya olayı anlatmaktır. Görünüş bakımından ise iki farklı görünüşe sahiptir: Dilbilgisi açısından öncelikli görünüş özelliği bitmemişliktir, ancak aslında sürme görünüşünü vermektedir. Aşama görünüşü açısından ise belirsizlik ifade etmektedir. Eylemin başlangıcı ve sonucu *belirsizdir*. Kiplik bakımından ise *bildirme*, *alışkanlık*, *buyruk* gibi işlevlerle kullanıldığı tespit edilmiştir. Türkçede {-Iyor} ekinin Arapça karşılığı *el-hâzır* (الحاضر), *el-hâl* (الحال) “tr. şimdiki zaman” ve *ez-Zemen-u’l-dayyık* (الزمن الضيق) “tr. dar zaman”, *el-hâl-u’l-basit* (الحال البسيط) “tr. Basit şimdiki”, *el-hâl-u’l-âdî* (الحال العادي) “tr.sıradan şimdik”, *el-hâl-u’l-istimreri* (الحال الإستمراري) “tr. süreklilik şimdiki”, *el-hâl-u’l-âdî* (الحال) “alışkanlık şimdiki”, *noktet-uz’Zemen-i’l-hâzır* (نقطة الزمن الحاضر) “alışkanlık şimdiki” bilinen *yaf’alu* (يَفْعَلَنْ) sigasıdır. *yaf’alu* (يَفْعَلَنْ) sigasının zaman bakımından öncelikli işlevi şimdiki zaman bildirmektedir. Görünüş bakımından ise siganın öncelikli görünüş özelliği *bitmemişlik* (اللا تمام) , *tamamlanmamışlık* (غير المكتمل) (غير التام/ غير المكتمل), *süreklilik* (الإستمراري), *aralık sürekli* (التدرج), *Aralıksız sürekli* (اللا تدرج), bununla birlikte siganın görünüş değeri bağlama göre değişebilmektedir.

❖ Türkçede *geniş zaman*, *geniş zaman bildirme kipi*, *alışkı geniş zaman* bilinen $\{-(I)r/-Ar\}$ ekinin bağlama göre işlevleri değişebilir. Ancak öncelikli görevi konuşma zamanından önce başlayan ve konuşma zamanıyla sonrasında süren, her zaman geçerli olan durum ve olayları belirtmektir. Böylece zaman kavramı bakımından *her zaman*'ı ifade etmektedir. Görünüş bakımından ise ikiye ayrılır: Dilbilgisi açısından *sürme* görünüşüne sahip; aşama görünüşü açısından ise olayın başlangıcı ve sonucu *belirsizdir*. Kiplik bakımından ise *bildirme*, *gereklilik*, *kesinlik*, *buyruk*, *tahmin*, *alışkanlık*, *süreklilik*, *karakter istek*, *söz verme* gibi çeşitli kiplik görevleriyle kullanıldığını tespit edilmiştir. Türkçede $\{-(I)r/-Ar\}$ ekinin Arapça karşılığı *muzari* (المضارع), *ez-Zemen-u'l-â'm* (الزمن العام) “tr. geniş zaman”, *el-muzari-u'l-te'avudî* (المضارع التعودي) “tr. alışkı geniş zaman”, *el-hazır-u'l-müstemir* (الحاضر المستمر) “tr. sürekli geniş zaman” *el-hâl-u'l-muteceddid/ el-hâl-u'l-tecedüdi* (الحال المتجدد/الحال التجديدي) “tr. yenilenen şimdiki” bilinen *yaf'alu* (يَفْعَلُ) sigasıdır. *yaf'alu* (يَفْعَلُ) sigasının zaman bakımından öncelikli işlevi her zamana delalet etmektir. Görünüş bakımından ise siganın öncelikli görünüş özelliği *bitmemişlik* (اللامنتهي) , *tamamlanmamışlık* (اللاتمام/الغيرمكتمل)'tir. Ancak asıl görünüşü *devamlılık/süreklilik* (الإستمرار)'tir. Bununla birlikte siganın görünüş değeri bağlama göre değişebilmektedir.

❖ Türkçede *gelecek zaman*, *gelecek zaman kipleri* ve *gelecek zaman bildirmesi* gibi terimlerle bilinen $\{-AcAk\}$ ekinin öncelikli işlevi, konuşma zamanından sonra gerçekleşen durum ve vaka anlatmaktır, bu yüzden zaman bakımından gelecek zamanı ifade etmektedir. Görünüş bakımından ise iki farklı görünüş'e sahiptir: Dilbilgisine dayalı görünüşü *sürme* görünüşü vermektedir. Eylemin başlangıcı ve sonucu belirsiz olduğu için aşama görünüşü açısından *belirsizlik* ifade etmektedir. Kiplik bakımından ise *bildirme*, *niyet*, *buyruk*, *tahmin*, *istek*, *söz verme*, *gereklilik*, *sitem*, *şaşkınlık*, *kızgınlık*, *şüphe*, *tembih*,

olmazlık, ihtar, sevinç, böbürlenme, kabullenme gibi işleviyle kullanıldığını tespit edilmiştir. Türkçede {-AcAk} ekinin Arapça karşılığı *el-mustakbel* (المستقبل) “tr. gelecek zaman” *el-mustakbel-u’l-basit* (المستقبل البسيط) “tr. basit gelecek zaman”, *el-mustakbel-u’l-mukayyed* (المستقبل المقيد) “tr. sınırlı gelecek” ve *el-mustakbel-u’l-adi* (المستقبل العادي) bilinen *seyaf’alu* (سَيُفَعَلُ), *sevf yaf’alu* (سَوْفَ يُفَعَلُ) sigasıdır. *Seyaf’alu* (سَيُفَعَلُ), *sevf yaf’alu* (سَوْفَ يُفَعَلُ) sigalarının zaman bakımından öncelikli işlevi gelecek zaman bildirmektir. Ancak *seyaf’alu* (سَيُفَعَلُ) yakın gelecek zaman ifade eder. *Sevf yaf’alu* (سَوْفَ يُفَعَلُ) uzak gelecek zaman delalet eder. Görünüş bakımından ise *süreklilik* (الإستمراري), bununla birlikte siganın görünüş değeri bağlama göre değişebilmektedir.

Çalışmada Türkçede I-DI ve I-mİş birleşik yapıları ve Arapçada karşılığı hakkında elde edilen sonuçlar

Türkçe dilbilgisi kitaplarında birleşik zaman, görelî zaman, birleşik fiil çekimi, fiil birleşik çekimi, birleşik kipli fiiller, birleşik yapılar ve bileşik kip olarak bilinen I-DI ve I-mİş morfemleriyle kurulan yapılar zaman, görünüş ve kiplik işleviyle kullanılmaktadır. Türkçede bu yapıları Arapça dilbilgisinde "كان و أخواتها + صيغة فَعَلٌ/ يُفَعَلُ" (kâne ve kardeşleri + fa’ale/ yaf’alu sigası) karşılmaktadır. Arapçada *ez-zemenu’l-mukayyed* "الزمن المقيد" (Sınırlı zaman), *ez-zemenu’l-mu’allak* "الزمن المعلق" (muallak zaman), *es-sıyağu’l-murekkebe* "الصيغ المركبة" (tr. birleşik kipler), *el-binyetu’l-murekkebe* "البنية المركبة" (tr. birleşik yapı), *zemenu murekkebe* "زمن مركب" (tr. birleşik zaman), *el-murekkebu’z-zemenu* "المركب الزمني" (tr. zamansal birleşik), *ez-zemen-u’l-muzdevec* "الزمن المزدوج" (çift zaman) bilinen "كان و أخواتها + صيغة فَعَلٌ/ يُفَعَلُ" (kâne ve kardeşleri + fa’ale/ yaf’alu sigası) zaman ve görünüş işleviyle kullanılmaktadır.

Çalışmada Türkçedeki *Birleşik Kipli Fiillerin Hikâyesi, Birleşik çekimin hikâyesi, Geçmişin anlatması, Fiilde bitmişlik* olarak bilinen I-DI yapısı zaman,

görünüş ve kiplik açısından ele alınıp Arapça karşılığı belirlenerek şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- ❖ Türkçe dilbisi kitaplarında *geçmişin anlatması, görülen geçmiş zamanın hikâyesi, görülen geçmiş zaman kipinin hikâyesi, bilinen uzak geçmiş, duyulan geçmişin hikâyesi ve görülen geçmişin hikâyesi* olarak tanımlayan {-DIydi/ -DI Idi} kalıbında ilk kullanılan -DI eki *kiplik* veya *görünüş* bildirirken ikinci kullanılan -DI eki ise *zaman* bildirmektedir. Bazı durumlarda {-DIydi/ -DI Idi} kalıbında birinci -DI eki *kiplik* bakımından kullanılırsa *bildirme, hatırlatma, inanmama* veya *daha uzak bir zaman* anlamı belirtir, ikinci -DI eki ise *geçmiş zaman* bildirmektedir. Böylece kalıp *kiplik (-DI) + zaman (-ydi)* işleviyle oluşmuştur. Başka durumlarda ise {-DIydi/ -DI Idi} kalıbında ilk -DI eki *görünüş* olarak kullanılır, *görünüş* bakımından *bitmişlik* bildirirken ikinci -DI eki ise *geçmiş zaman* bildirmektedir. Böylece kalıp *görünüş (-DI) + zaman (-ydi)* olarak oluşmaktadır. Türkçede -DIydi kalıbını Arapçada *kâne fa'ale* (كان فَعَل) biçimi karşılamaktadır. Arapça nahiv kitaplarında, “*bitmiş (tamamlamış) geçmiş zaman* الماضي المنقطع”, “*bitmiş uzak geçmiş zaman* الماضي البعيد المنقطع”, “*uzak geçmiş zaman* الماضي البعيد”, “*bitmiş uzak geçmiş zaman* الماضي البعيد المنقطع ” ve “*Nakıs geçmiş zaman* الماضي الناقص ” olarak bilinen *kâne fa'ale* (كان فَعَل) kalıbı hakkında çağdaş Arap dilbilimcilerin bazıları *kâne* ve *fa'le* fili *zaman* + *görünüş* (زمن + جهه) işleviyle kullanıldığını belirtmiş, bazıları ise *zaman* + *zaman* (زمن + زمن) olarak oluştuğunu ifade etmiştir. Çalışmada *kâne* ve *fa'le* fili *zaman* + *görünüş* (زمن + جهه) işleviyle kullanıldığını görüşü esas alınmıştır. *Kâne fa'ale* (كان فَعَل) kalıbında *kâne* fiili *geçmiş zaman* olarak bildirirken *fa'ale* sığası ise *bitmişlik* ve *uzaklık (uzak bitmiş)* görünüşü bildirmektedir. Böylece biçim *zaman (kâne كان) + görünüş (fa'ale فَعَل)* olarak oluşmaktadır.

- ❖ Türkçe dilbilgisi kaynaklarında “öğrenilen geçmiş zaman hikâyesi”, “dolaylı geçmişin anlatması”, “bilinen uzak geçmiş”, “duyulan geçmişin hikâyesi” “görülen geçmişin hikâyesi”, “Tümlenişli geçmiş öncesi”, “Gayri muayyen mazi temesinin mürekkep sığısı” bilinen {-mİştI/ -mİş IdI} kalıbında -mİş eki bitmişlik görünüşünde kullanılırken, -ydI eki ise geçmiş zaman bildirmektedir. Böylece kalıp görünüş (-mİş) + zaman (-ydI) olarak oluşmaktadır. Türkçede -mİştI kalıbı Arapçada *kâne kad fa’ale/ kad kâne fa’ale* (قَدْ كَانَ فَعَلًا / كَانَ قَدْ فَعَلًا) biçimi karşılamaktadır. Arapça nahiv kaynaklarında “حكاية الماضي الروائي” (Tr. Duyulan geçmiş zaman hikâyesi) , الماضي القريب المنقطع (Tr. Bitmiş yakın geçmiş zaman)”, “الماضي البعيد المنقطع ” (süreksiz-bitmiş Uzak Geçmiş zaman), “الماضي القريب المنقطع ” (bitmiş yakın geçmiş) olarak isimlendiren *kana kad fa’ale/ kad kana fa’ale* (قَدْ كَانَ فَعَلًا / كَانَ قَدْ فَعَلًا) kalıbının kalıbının görünüşü açısından çağdaş Arap dilbilimcilerin arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bazılara göre *kâne kad fa’ale/ kad kâne fa’ale* (كَانَ قَدْ) ve *kâne fa’ale* (كَانَ فَعَلًا) kalıplarının arasında bir fark olmadığını açıklamış, bazılara ise her iki kalıbın bağlama göre görünüşüne değişiklik uğrayabileceğini belirtmişlerdir. O yüzden bu kalıpların adlandırılmalarında ve kullanımlarında bir sorun çıkmasına sebep olmuştur. Ancak yaygın olan görüş *kâne kad fa’ale/ kad kâne fa’ale* (قَدْ كَانَ فَعَلًا / كَانَ قَدْ فَعَلًا) biçiminde yer alan *kâne* (كَانَ) geçmiş zaman bildirir, *kad fa’ale* (قَدْ فَعَلًا) ise yakın bitmişlik görünüş bildirmektedir. Böylece biçim zaman (*kâne* كَان) + görünüş (*kad fa’ale* قَدْ فَعَلًا) olarak oluşmaktadır.
- ❖ Türkçede bilinen “şimdiki zaman hikâyesi”, “sürmelik temenin”, “Geçmişte süreklilik”, “geçmişte süreklilik”, “şimdiki zaman hikâyesi” ve “sürekli geçmiş”, “belirli geçmiş zaman sürerlilik”, “belirli geçmiş zaman sürekliliği” olarak bilinen {-Iyordu/ -Iyor IdI}

kalıbı çalışmada çeşitli kullanımları ele alınıp Arapça karşılığı verilmiştir. {-Iyordu } biçimindeki zaman şimdiki zaman değil geçmiş zaman bildirmektedir. Biçimindeki -Iyor eki zaman değil sürme görünüş göreviyle yer alırken -DI eki ise geçmiş zaman bildirmektedir. Böylece {-Iyordu } biçimi geçmiş zamanda gerçekleşen vaka ve durumları belli bir sürede devam ettiğini göstermektedir. Olay başlamış, süren, sonucu bilinmeyen bir eylemdir. Yani aşamalı görünüş açısından *bitişsizdir*. Ancak süresi cümlenin içindeki zaman zarflar yardımıyla belirlenmektedir. Böylecek kalıptaki -Iyor eki görünüş bakımından *sürme* anlamı bildirirken, -DI eki *geçmiş zaman* işleviyle kullanılmaktadır. Böylece {-Iyordu } biçimi *görünüştü (-Iyor) + zaman (-ydI)* olarak oluşmaktadır.

- ❖ Türkçede “geniş zaman hikâyesi”, “geniş zaman kipinin hikâyesi”, “geniş zamanın anlatması” “Muzari temasının mazi mürekkep (hikâye) sığası”, “Alışkı geçmişliği”, “belirli geçmişte terk edilmiş alışkanlık”, “geçmişteki geniş zaman”, “geçmişteki sınırsız şimdiki zaman”, “bilinen geçmişte süreklilik (alışkanlık)”, “geçmişte bitmiş süreklilik”, ve “geçmişte tekrar” bilinen {-Ir/ArdI / -Ir/-Ar IdI} kalıbında -DI eki zaman olarak bildirirken, -Ir/-Ar eki ise kiplik işleviyle kullanılır. Fakat -Ir/-Ar eki bazı durumlarda sürekliliği görünüş olarak görünür, fakat eylemdeki sürekliliği alışkanlık haline getirir. Kiplik bakımından alışkanlık, tahmin, istek gibi anlamları verebilmektedir. Böylecek biçim *kiplik (-Ir/-Ar) + zaman (-DI)* işleviyle oluşmaktadır.
- ❖ Türkçede {-Iyordu/ -Iyor IdI}, {-Ir/ArdI / -Ir/-Ar IdI} kalıbı Arapçada *kâne yaf‘alu* (كان يُفعل) biçimi karşılamaktadır. Yani Arapçada *kâne yaf‘alu* (كان يُفعل) biçiminde *kâne* (كان) fiili zaman bildirirken *yaf‘alu* (يُفعل) sığası hem kiplik hem de görünüş işleviyle kullanılmaktadır. Biçimde *kâne* (كان) fiili zaman bakımından geçmiş zaman olarak bildirirken, *yaf‘alu* (يُفعل) sığası ise kiplik bakımından alışkanlık bildirir ve görünüş bakımından da yineleme ve süreklilik işleviyle

kullanılmaktadır. Böylecek *kâne yaf'alu* (كان يُفعل) biçimi *zaman kâne* (كان) + *kiplik/görünüş yaf'alu* (يُفعل) olarak oluşmaktadır. Bu yüzden Arapçada *kâne yaf'alu* (كان يُفعل) kalıbı, {-Iyordu/ -Iyor IdI} biçimi bildirdiği mi yoksa {-Ir/ArdI / -Ir/-Ar IdI} biçimi mi bildirdiğini bağlamdan anlaşılmaktadır. Arapçada *kâne yaf'alu* (كان يُفعل) kalıbına, *الماضى المتصل بالماضى المستمر* (alışılmış (alışılı) geçmiş zaman ve sürekli (devam eden) geçmiş zaman), (الماضى المستمر) “Tr. Sürekli geçmiş zaman”, (الماضى المتصل بالماضى) “Tr. Sürekli geçmiş zaman”, (الماضى المتجدد) “Tr. Yenelenebilir geçmiş zaman” isimleri verilmiştir.

- ❖ Türkçede *niyetli temesinin (yapısının) mürekkep mazi sığası* (Mustakbelin Hikâyesi *مستقبلك حكايهسى*)¹, “Gelecek zaman hikâyesi”, “Gelecek Zaman kipinin hikâyesi”, “geleceğin anlatması”, “niyette gelecek”, “bilinen geçmişte niyet”, “bilinen geçmişte gerçekleşmeyen niyet” bilinen {-AcAktI/ -AcAk IdI} biçiminde -AcAk eki kiplik bildirirken -DI eki zaman bildirmektedir. -AcAk eki kiplik bakımından niyet, beklenti, tahmin, bazen de gerçekleşmemiş bir gereklilik anlamlarıyla kullanılır, -DI eki ise zaman bakımından geçmiş zamanı bildirmektedir. Böylecek biçim *kiplik* (-AcAk) + *zaman* (-DI) işleviyle oluşmaktadır. Türkçede -AcAktI kalıbı Arapçada (كان سَيُفعل/كان سوف يُفعل) *kâne seyaf'alu /kâne savfe yaf'alu* biçimi karşılamaktadır. Arapça gramer kitaplarında "المستقبل فى الماضى /حكاية المستقبل الروائى" (tr. öğrenilen gelecek zaman hikâyesi/geçmişte gelecek), “öğretilen/ anlatılan gelecek hikayesi” bilinen (كان سَيُفعل/كان سوف يُفعل) *kâne seyaf'alu /kâne savfe yaf'alu* biçiminde *kâne* (كان) geçmiş zaman bildirirken (سَيُفعل/سوف يُفعل) *seyaf'alu / savfe yaf'alu* sığası ise niyet veya beklenti kiplik işleviyle kullanılmaktadır. Bölece (كان سَيُفعل/كان سوف يُفعل) *kâne seyaf'alu /kâne*

zaman bakımından *şimdiki zaman* işlevine sahipken, görünüş bakımından da süreklilik işlevlerinde kullanılmıştır. *-mİş* eki ise *söylenti/ rivayet* anlamını bildirmektedir. Böylece *{-Iyormuş}* biçimi *zaman/görünüş (-Iyor) + kiplik (-mİş)* olarak oluşmaktadır. İkinci olarak *{-Iyormuş}* biçimi bazı durumlarda ise *-Iyor* eki sadece *görünüşü* kullanılırken, *-mİş* eki ise *zaman* ve *kiplik* işleviyle kullanılmaktadır. *-Iyor* eki görünüş bakımından *bitmemişlik* işlevine sahipken, *-mİş* eki zaman bakımından *geçmiş zaman*, kiplik bakımından ise *söylenti* işlevinde kullanılmıştır. Böylece *{-Iyormuş}* biçimi *görünüş (-Iyor) + zaman/ kiplik (-mİş)* işlevleriyle oluşmuştur.

- ❖ Türkçede *geniş zaman söylentisi, geniş zaman rivayeti, şüphelik (rivâyet) mürekkebe sigası* (روايه المضارع, rivâyeti muzari'), *duyulan geçmişte süreklilik, geniş zaman kipinin rivayeti* olarak bilinen *{-Ir/Armİş/ -Ir/Ar Imİş}* biçimi iki biçimde araştırılmıştır. İlk olarak *-Ir/Armİş}* biçimi bazı durumlarda *-Ir/Ar* eki *görünüş* işlevinde kullanılmış olup *-mİş* eki kiplik işlevinde kullanılmaktadır. *-Ir/Ar* eki görünüş bakımından süreklilik işlevlerinde kullanılmıştır. *-mİş* eki ise *söylenti/ rivayet* anlamını bildirmektedir. Böylece *{-Ir/Armİş}* biçimi *görünüş /zaman (-Ir/Ar) + kiplik (-mİş)* olarak oluşmaktadır. İkinci olarak *{-Ir/Armİş }* biçimi bazı durumlarda ise *-Ir/Ar* eki sadece *görünüşü* kullanılırken, *-mİş* eki ise *zaman* ve *kiplik* işleviyle kullanılmaktadır. *-Ir/Ar* eki görünüş bakımından *sürme* işlevine sahipken, *-mİş* eki zaman bakımından *geçmiş zaman*, kiplik bakımından ise *söylenti* işlevinde kullanılmıştır. Böylece *{-Ir/Armİş }* biçimi *görünüş (-Ir/Ar) + zaman/ kiplik (-mİş)* işlevleriyle oluşmuştur.

- ❖ Türkçede *{-Iyormuş/ -Iyor Imİş}* biçimi ve *{-Ir/Armİş/ -Ir/Ar Imİş}* biçimi *görünüş /zaman (-Ir/Ar- Iyor) + kiplik (-mİş)* işleviyle kullanıldığında Arapçada *yardımcı söylenti unsurlar + (yaf'alu) sıygası* (يَتَقَالُ قَبِيلَ إِيْنَه/ قَدَّ + يَتَّعَلُّ) kalıbı karşılamaktadır. *{-Iyormuş/ -Iyor Imİş}* biçimi

ve {-Ir/Armlş/ -Ir/Ar ImIş} biçimi görünüş (-Ir/Ar-Iyor) + zaman/ kiplik (-mIş) biçiminde oluştuğunda ise Arapçada yardımcı söylenti unsurlar + (yaf'alu) sigası (يَقُولُ - قِيلَ / إِنْه / قَدْ + كَانَ يُفَعِّلُ) kalıbı karşılamaktadır. Arapçada -Ir/-Armlş biçimi ve -(I)yormuş biçimlerin arasındaki farklar ise yardımcı zarf tamlayıcılarından anlaşılır.

- ❖ Türkçede gelecek zaman rivayeti, gelecek zaman kipinin rivayeti, niyetli müstakbel rivayeti, mazide müstakbelin rivayetidir, duyulan gelecek ve gelecek rivâyeti bilinen {-AcAkmIş/ -AcAk ImIş} biçimi iki işlevde incelenmiştir. İlk olarak {-AcAkmIş} biçimi bazı durumlarda -AcAk eki zaman işlevinde kullanılmış olup -mIş eki kiplik işlevinde kullanılmaktadır. -AcAk eki zaman bakımından gelecek zaman işlevlerinde kullanılmıştır. -mIş eki ise gereklilik ve söylenti anlamını bildirmektedir. Böylece {-AcAkmIş} biçimi görünüş /zaman (-AcAk) + kiplik (-mIş) olarak oluşmaktadır. İkinci olarak {-AcAkmIş} biçimi bazı durumlarda ise -AcAk eki sadece kiplik kullanılırken, -mIş eki ise zaman ve kiplik işleviyle kullanılmaktadır. -AcAk eki kiplik bakımından plan, niyet, tasarı, işlevine sahipken, -mIş eki zaman bakımından geçmiş zaman, kiplik bakımından ise söylenti işlevinde kullanılmıştır. Böylece {-AcAkmIş} biçimi görünüş (-AcAk) + zaman/ kiplik (-mIş) işlevleriyle oluşmuştur. Türkçede {-AcAkmIş/ -AcAk ImIş} biçimi zaman (-AcAk) + kiplik (-mIş) işleviyle kullanıldığında Arapçada yardımcı söylenti unsurlar + (seyaf'alu) sigası (يَقُولُ قِيلَ / إِنْه +) kalıbı karşılamaktadır. {-AcAkmIş/ -AcAk ImIş} biçimi kiplik (-AcAk) + zaman/ kiplik (-mIş) biçiminde oluştuğunda ise Arapçada yardımcı söylenti unsurlar + (seyaf'alu) sigası (يَقُولُ - قِيلَ / إِنْه / قَدْ + كَانَ يُفَعِّلُ) kalıbı karşılamaktadır.

KAYNAKÇA

- Kur'ân-ı Kerîm ve Muhtasar Meâli, Hayrât Neşriyat, İstanbul 2001.
- el-'ACEMÎ, Fâlih bin Şebîb: **Usus'l-'Arabîyet'l-Fusha**, et'takniyet'-ü li'l-Ufist matbacası, er-Riyad 2001.
- el-'AKÂD, 'Abbas Mahmud: "e-Zemen-u Fi'l-uğat-i'l-'Arabiyye", **Mecme'u'l-Uğati'l-'Arabiyye Dergisi**, 14. Cilt: 14, Kahire 1962.
- el-'AMANÎ, Abdurrahman Tavufik: "**Edevatu'l-İstifham Dirasatu İhsaiyye Mukarene**", Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 'Amân 2008.
- ABDU'LKÂDİR, Hamîd: "Ma'ânî'l-Muzari' fi'l-Kur'an-ı'l-Kerîm", **Mecme'u'l-Uğati'l-'Arabiyye dergisi**, Tehrir Matbaacılık, Cilt 13, Kahire 1961.
- _____ : "Ma'ânî'l-Mazi ve'l-Muzari' fi'l-Kur'ân-i'l-Kerîm", **Mecme'u'l-Uğati'l-'Arabiyye dergisi**, Kahire, Tehrir Matbaacılık, 10.C., 1985.
- ABD'UL-KERİM, Bekri: **ez-Zemenu fi'l-Kur'ân-i'l-Kerim Dirâse Delaliyye lil-Af'alu'l-Varide fih**, Daru'l-Fecri lil-Neşir ve'l-Tevzi', 3. Baskı, Kahire 2001
- ABDÜLEMİR el-A'sam: **el-Mustalahu'l-Felsefi 'inde'l-'Arab**, el-Mu'essestu'l-'Arabiyye l'l-Dirasat v'l-Neşr, Kahire 1997.
- ARISTOTELES: **Physics**, Translated with Introduction and Notes by: EDWARD Hussey, Oxford University 1983.
- AKATAY, Aytan: "Örgütlerde Zaman Yönetimi", Selçuk Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Antitaus Dergisi**, Sayı: 10, Konya 2003.
- AKERSON Fatma Erkman, OZİL Şeyda: "Türkçede Niteleme : Sıfat İşlevli Yan Tümceler", **İlmi Araştırmalar** 2014.
- AKÇATAS, Ahmet: "Cümlede Zaman", **V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I** 20-26 Eylül 2004, Ankara 2004.
- _____ "Türkiye Türkçesinde Cümle Süreye Bağlı zaman-Bakışta Kılınış", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilmsel Araştırmalar Destekli Proje**, İleri Ofest, Afyonkarahisar 2005.

- _____“Türkiye Türkçesinde Zaman Belirleme”, **İnternational Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkc Volume 10/16 Fall**, Ankara 2025, P. 17-72.
- AKDAĞ, Hasan: **Arap Dilinde Fiiller**, Tekin Kitabevi, Konya 1984.
- AKSAN, Yeşim: **Günümüz Dilbilim Çalışmaları içinde Kılınış Ulamına Yaklaşımlar ve Türkçede Kılınış**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2003.
- AKYÜZ, Vecdi: **Arapçada Fiil Zamanları**, M.Ü. İFAV Yayınları, İstanbul 1996.
- ‘AVN, Hasan: ‘**An el-Eselibu’l-Ta‘biriyye (Kana + El-mazi Bidune kad)**, Mecme‘u’l-uğati’l-‘Arabiyye, Cilt 18, Kahire 1971.
- AYDIN, Feridu’ddîn: **el-Ezmînetü fi’l-üğati’l-Arabîye**, el-‘İbar Matbaacılık, İstanbul 1997.
- AYTAÇ, Açıkalın: **Toplumsal Kurumsal ve Teknik Yönleriyle Okul Yöneticiliği**, Pegem Yayınları, Ankara 1998.
- BAHLUL, Nafi’ İlvân: “ed-Delâletü’z-Zemeniye li’l-Cümletü’l-‘Arabiye fi’l-Kur’ân-i’l-Kerim”, **Merkezü’l-Buhus li’d-Dirasati’l-İslamiyye**, 1. Baskı, Divânü’l-Vakf es-Sünni, Bağdad 2009.
- BARBOUR, Julian: The Nature of Time, arXiv:0903.3489, 2009. <https://arxiv.org/>.
- BANGUOGLU, Tahsin: **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınevi, 9. Baskı, Ankara 2011.
- el-BEDRÎ, Kemâl İbrâhîm: **ez-Zemen-u fi’l-Nahv’l-‘Arabî**, 1. Baskı, et-Tekadum, er-Riyâd 1984.
- BENTHEM, Van Johan: “Tense Logic and Time”, **Notre Dame Journal of Formal Logic**: Sayı. 25, Netherlands 1984.
- BENZER, Ahmet: **Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik**, kapalcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2012.
- BİLGEGİL, Kaya: **Türkçe Dilbilgisi**, 2. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul 1982.
- BINNICK, I. Robert: **Time and the Verb A Guide to Tense and Aspect**: New York 1991, Oxford Üniversitesi Yayınları.
- BOZKURT, Fuat: **Türkiye Türkçesi**, Hatipoğlu Yayınları: 112, 2. Baskı, Ankara 2000.
- el-BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahyâ: **Fütuhûl Büldân**, Tercüme: Prof.Dr. Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, 1. Baskı, Türkiye 2013.
- el-BELÂZURÎ, Eb-i’l-Hasan: **Fütuhûl Büldân**, Editör: Ridvan Muhammed Ridvan, el-Mektebe et’Tücriyye el-Kubra, Kahire 1932.

- Callender, Craig. "Is Time an Illusion?", **Scientific American**, June, 2010, s. 58-65.
- CANBULAT, Mehmet: "Dil Bilimi Aç[1]sından Zaman ve Dil", V. **Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül**, Ankara 2004.
- el-CEBÛRÎ, Nafi' 'İlvan Bahlul: **ed-Delaletü'z-Zemeniyye lil Cümletü'l-'Arabiyye fi'l-Kuran-i'l-Kerim**, Divanu'l-Vakfi'l-Sünni yayın evi, yy 2009.
- CEHFE, Abdu'l-Mecit: **Delâletü'z-Zemen fi'l-'Arabiyye Dirâsetü'l-Nusuku'z-zemeni lil 'Arabiyye'âl**, Dâr Tubkâl li'l-Neşr, 1. Baskı, Fas 2006.
- el-CURCÂNÎ, Ali Bin-Muhammed: **et-T'arifât**, Lübnân Kütüphanesi, Beyrut 1985.
- el-CUVARÎ, Abdu's-Settâr: **Naḥvu'l-Teysîr**, el-Mucemme'u-'İlmi'l-Iraki Basımevi, Irak 1984.
- COMRIE, Bernard: **Aspect (An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems)**, Cambridge University Press, Cambridge 1976.
- DAHL, Osten: **Tense And Aspect Systems**: Basil Blackwell, Oxford 1985 .
- DEMİRGÜNEŞ, Sercan: "**Türkçede Görünüş ve Zaman Morfemleri**", Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2007.
- DENY, Jean: **Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)**: Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- DİLÂÇAR, Agop: "Aspekt", **Türk Ansiklopedisi: MEB Yayınevi**, Cilt: 3, İstanbul 1971.
- _____ "Dil bilgisi: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihi", **Türk Dili Belleten**, Ankara 1971, s. 83-145.
- _____ "Türk Fiilinde 'Kılımsı'la 'Görünüş' ve Dilbilgisi Kitaplarımız", **Türk Dili Belleten**, Ankara 1973.
- EDİSKUN, Haydar: **Türk Dil bilgisi**, Remzi Kitabevi, 8. Baskı, İstanbul 2003.
- EİSELE, John C.: "Arabic Verbs İn Time: Tense and Aspect in Cairene Arabic", **Harrassowitz Verlag**, Wiesbaden 1999.
- ENİS, İbrâhîm: **Min Esraru'l-Lüğa**, el-Encelu el-Masriyya, 2. Basım, Kahire 1985.
- ERDEM, Çiftçi: "Augustinus'un Zaman Anlayışı", **Mediterranean Journal of Humanities**, VIII/2, 2018, s.313-319.
- ERGİN, Muharrem: **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınevi, İstanbul 2013 .
- ERGUVANLI ve TAYLAN, Eser: "On the Relation Between Temporal/Aspectual Adverbs and the Verb Form in Turkish", **The Verb in Turkish.**, John Benjamin Yayınevi, Amsterdam 2001.

- ERKMAN-AKERSON, Fatma: “Türkçe Yükleme Görünüşü, Zaman ve Kip”, *VIII. Dilbilim Kurultayı*, İletişim Fakültesi Yayınevi, İstanbul 1994.
- _____ **Dile Genel Bir Bakış**, Multilingual Yayınevi, İstanbul 2000.
- el-ESVED, Muhammed Hâlife: “Delelet-u'l-Sığat'u'l-F'li ve Binyetuhu”, **el-Lisanu'l-'Arabii Dergisi**, 32 Basım, Cezair 1989.
- ESTİTE, Semir Şirif: **el-Lisânîyât el-Mecâl v'l-Vazife v'l-Menhec**, Cidar yayınevi, Ürdün 2008.
- EYÜP, Abdurrahman Muhammed: **Dirâsât -u Nakdîyye fil'l-Nahiv-i'l'Arabî**, Mü'esese'tu's-Sabahn l'l-Neşri v'l-Tevzi', Kuveyit 1957.
- el-FAHRÎ, Abdu'l-Kadir el-Fasi: **el-Binyetu'z-Zemeniyye ve Eşkeluhe**, menşurat ma'had-u'l-Dirasat-u ve'l-Ephas, Fas 2000.
- el-FARA': **Ma'ani'l-Kur'an**, Cilt:1, 'Alemlu'l-Kutub, Beyrut 1983.
- al-FARABÎ, Ebu Nasr: **el-Cem' Beyne Ra'yeyil-Hakimeyn Eflatun elİlahi ve Aristotalis**, yy 1907.
- el-GALÂYİNİ, Mustafa: **Câmi'-u'd-Durusil-'Arabiyye**, 30. Baskı, el-Mektebetü'l-Asriyye li'l-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, ed-Dâr en-Nemûzeciyye, Cilt:1 Beyrut 1994.
- GENCAN, Tahir Nejat: **Dilbilgisi**, Lise: I-II-III, Kanaat Yayınları, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1974.
- GÜLER, Esra Birsen: “**Birleşik Zaman Fiillerin Zaman Dışı Anlatımları**”, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- GÜLSEVİN, Gürer: “Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Biçimler Üzerine”, **Türk Dili Belleten**, Ankara 2000.
- GÜNEŞ, Sezai: “Türk Dili Bilgisi”, **D.E.Ü. Rektörlük Matbaası**, 4. Basım, İzmir Eylül 1999.
- GÜRBÜZ, Mehmet; AYDIN: "Zaman Kavramı ve Yönetimi". **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 9** (2012): 1-20.
- GÜVEN, Mehmet; Yeşil, Sahil: İşletmelerde Zaman Yönetimi, (Editör. İ. Bakan), 2. Baskı, **Çağdaş Yönetim Yaklaşımları İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar**, Bete Basım, İstanbul 2011.
- el-HABAS, Muhammed Abdullah 'Awad: “**en-Nefii Beyne'l-Nazariyye ve'l-tatbik**”, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ürdün 2007.

- el-HAC, Musa'l-Salis: **Mefhumu'l-Cihet-u Fi'lisâniyyet'ul-Edebîyye**, Melik Suud Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, SudiArabistan 2001.
- el-ḤAMADEVÎ, Cemîl: **Mefhum-u'l-Cihet-ü Fi'lisâniyyet**, Câmî'u'l-Kutubi'l-Lislâmiyye Yayınevi, 1. Baskı, 2016.
- HARDER, Ernest: **Modern Arapça grameri**, çev. Ekrem Sarıkçıoğlu, Bayrak Yayıncılık, İstanbul 1982.
- HASAN, 'Abbas: **en-Nahvu'l-Vafî**, Daru'l-Ma'arif, Cilt: 2, Kahire 1975.
- HASSÂN, Tammâm: **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhe ve Mebnâhe**, 3. Baskı, el-Hey'etül-Mısıriyyetü'l-Âmme li'l-Kuttâb, Kahire 1985.
- _____ : **Menâhiju'l Bahs Fi'luğa**, Mektebetu'l-Encelu El-Masriyye yayınevi, Mısır 1990.
- el-HÂŞİMÎ, Ahmed: **el-Kavâid el-Esâsiyye li'l-Luğati'l-Arabiyye**, Dersaadet, İstanbul ty.
- HAYWOOD,J.A., H. M. NAHMAD: **A new Arabic Grammer of the Written Language**, Third Edition, London 1970.
- el-HUDAYRÎ, Muhammed: **Hime'u'l-Havâmi' Fi-Şarḥ Cem'u'-Cevâm'î**, ed. A. Şemsü'd-Dîn, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye yayınevi, 1. Baskı, Beyrut 1998.
- HATİPOĞLU, Vecihe: **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 4.Baskı, Ankara 1982.
- ḤUNÎYEB, Lamî Abdu'l-Kâdir: **"et-Te'biru'z-Zemen-i Fi'l-Dirâsatu'l-Nahaviyye el-vasfiyye el-Mu'âsıra"**, el-Kâdisiyye Üniversitesi, Doktora tezi, Irak 2016.
- el-ḤUMEYRÎ, İbn-u Hişem: **es-Siretü'l-Nebeviyye**, Cilt: 4, Dâru'l-Ma'arif, Beyrut 1963.
- HÜSEYİN, Atay: **Farabi ve İbn Sina'ya Göre Yaratma**, Ankara üniversitesi yayın evi, Ankara 1974.
- İBN 'AKİL, Behe'-u'd-Dîn Abdullah b. Akîl el-Akîlî el- Mısrî el-Hamdânî: **Şerh İbn 'Akîl** (Te'lif: Muhammed Muhyiddîn Abdu'l-Hamîd), 16. Baskı, Daru'l-Fikr, C. 1, Beyrut 1979.
- İBN-i DERİDÎ eL-ERZÎ, Abu Bekir Muhammed İbn-i'l-Hasan: **Cemharatu'l-Luğa**, Dâru'l-'İlim-i'li'Lmeleyin yayınevi, Beyrut 1987.
- İBN HİŞÂM, CemâIuddin el-Ensârî en-Nahvî: **Muğni'I-Lebîb= el-Muğnî**, C.1,2 , Kahire ts.

- İBN-i HİŞÂM, Muhammed b.Abdülmelik: **es-Siretü'n-Nebeviyye**, Dâr İhyâ'u'l-Turas-u'l-'Arabî, C.4, Beyrut 1985.
- _____ : **es-Siretü'n-nebeviyye, (Sîret-i İbn-i Hişam)**, Çevr. Hasan Ege, Kahram Yayınları, C. 4, Türkiye 2017.
- İBN YA'İŞ, Ya'îş b. Ali: **Şerhu'l-Mufassal**, 2. Baskı, 'Alemu'l-Kutub, Maktebetu'l-Mütenebbî, Kahire ty.
- INGTHORSSON, Rögnavldur: "McTaggart and the unreality of time", Vol.3, **Axiomathes** 1998, pp. 287-306.
- el-İSTİRABEZÎ, Rıza ed'Din: **Şarhu'r-Rıza 'Ale'l-kafiyye**, Cilt: 2, Tashih (Yusuf Hasan Ömer), Mu'esesetü'l-Sadık, Tahran 1978.
- İSTİTE, Semir Şirif: **el'Lisâniyyât el-Mecal v'l-Vazife v'l-Menhec**, 2. Baskı, Cidâre li'l-Kitab el-'Ali lil-Neşr v'l-Tevzi', Ürdün 2008.
- el-JEVHERÎ, Abu Nasr İsmâîl bin Hammâd: **es'Sahâh**, Madde Cüz' 5, Lübnân Kütüphanesi, Beyrut 1985.
- JOHNSON, Lars: **Türkçede Görünüş**, çev. Nurettin Demir, Grafiker Yayınları, Ankara 2016.
- JOKIC, Aleksandar and QUENTIN Smith: **Time, Tense, and Reference**, The MIT Press, Cambridge, London 2003.
- KARAKAŞ, Gülbahar: **"Türkçede Görünüş Ve Zaman Morfemleri"**, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Niğde 2017
- ek-KAVÂKIZA, Muhammed Hasan: "ez-Zemenu'l-Mazi Fi'l-lügati'l-'Arabîyye", **Mecme'u'l-Üğatî'l-Arabîyye fi'l-Ürdün Dergisi**, 34. Basım, Ürdün 1988.
- KINAR, Kadir: "Arap Gramerinde Âmil Teorisi", **Bilimname**, Haziran 2006.
- KIZILIRMAK, Abdullah: **Gökbilimleri Terimler Sözlüğü ve Karşılıklar Klavuzu**, 1969, <http://www.bulutsu.org/>, Erişim tarihi: 01.06.2014.
- el-KİNDÎ, Ebu Yûsuf Yâkub Ibn. İshak: **er-Resâ'ilü'l-felsefiyye**, Tahkik ve Neşr: Muhammed Abdülhadi Ebû Rîde, Dâru'l-Fikr el-Arabî, Matba'atü'l-Cenne li't-Te'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr, Cilt: 2, Kahire 1953.
- al-KHULÎ, Muhammad Ali: **A Dictionary of Theoretical linguistics English-Arabic**, Published by Intl Book Centre, Beirut 1982.
- KOCAMAN, Ahmet: **Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Dilbilim Araştırmaları İstanbul 1990.
- KORKMAZ, Zeynep: **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

- _____ : Türkiye Türkçesi Dil bilgisi (Şekil Bilgisi), Ankara 2017.
- KUDUR, Ahmet Muhammed: **Mebâdi’u’li-Sânîyyet**, Daru’l-Fikr, Dımaşk 2008.
- LEAMAN, Oliver: **Ortaçağ İslam Felsefesine Giriş**, çev. Turan Koç, İz yayıncılık, Kayseri 1992.
- LE POIDEVIN, R, M. MacBeath: **The philosophy of time**, Oxford University Press New York 1993.
- LYONS, John: **Kuramsal Dilbilimine Giriş**, Çev. Ahmet KOCAMAN, Ankara 1983.
- el-Ma‘ani, Arapça Sözlük, www.almaany.com.
- MANİ, Inderjeet; PUSTEJOVSKY , James; and Gaizauskas: **The Language of Time: A Reader**. Oxford University Press, New York 2005.
- el-MAHZÛMÎ, Mahdî: **Fi’l-Nahv El-‘Arabî Nakd ve Tevcih**, 2. Baskı, Dâr er-Râidu’l-‘Arabî, Beyrut 1986.
- el-MASRI, Cemaluddin: **Lisanu’l-Arap**, Dâr Sadır yayınevi, Beyrut ty.
- el-MANSÛRÎ, Ali Câbir: **ed-Delâletü’z-Zemenîye fi’l-Cümletu’l-‘Arabîyye**, 1. Baskı, Bağdat Üniversitesinin Matbaacılık, Bağdat 1984.
- el-MATLABÎ, Malik Yusuf: “el-Mahzûmî ve Teħdisu’l-Nahvu’l-‘Arabî”, **el-Edîbu’l-‘Irâkî Dergisi**, Irak 1976.
- _____ : **ez-Zemen-u ve’l-Uğat-u**, el-Hey’at-u’l-Masriyyet’u’l-‘Ammet-u’ll-Kitab, Mısır 1986.
- el-MELLÂĦ, Amuhammed: **ez-Zemenü fi’l-lügatü’l-Arabiye Binyâtehu’l-Terkîbiye ve’delâliye**, 1. Baskı, ed-Dârül-Arabiye li’l-‘Ulum Nâşirûn, Beyrut 2009.
- MCCAULWY, J. D: **Tense and time reference in English**, in C.J. Fillmore and D.T.Langendoen (eds.) *Studies in Linguistic Semantic*. Holt Rinehart & Winston, New York1971.
- MCTAGGART, John: “The Unreality of Time”, **Mind**, New Series, Vol. 17, No. 68, pp. 457-474, Oxford University Press Oct., 1908.
- _____ : “The Nature of Existance” Vol. 2, (ed. C.D. Broad), **Cambridge University**, Cambridge 1927.
- MICHAELIS, A. Laura: “**Toward a Grammar of Aspect: The Case of the English Perfect Construction**”, California Üniversitesi, Doktora Tezi, Berkeley 1993.
- _____ : **Aspectual Grammar And Past-Time Reference**, Routledge Yayınları, London ve New York 1998.

- _____ : “Time and Tense”, **The Handbook of English Linguistics**, Blackwell Yayınları, Oxford 2006.
- MŁYNARCZYK, Anna Katarzyna: **Aspectual Pairing in Polish**: Da,browa G´ornicza 1973.
- el-MUSILĪ, Muvaffak-u’l-Din Yâ`îş Bin Ali Bin Yâ`îş: **Şerhu’l-Muvaffak l’ez-Zemaḥşerī**, Dârü’l-Kutub’l-‘İlmîyye, Beyrut, Lübnan 2001.
- NYIRI, Kristof: “Hundred Years After: How Mctaggart Become a Thing of the past”, **History of philosophy**, Krakow 2008, s. 1-13
- OMRIE, Bernard: **Tense**, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge 1985.
- OLSEN, Mari Jean Broman: **A Semantic and Pragmatic Model of Lexical and Grammatical Aspect**, Northwestern Üniversitesi, Doktora Tezi, Ann Arbor 1994.
- OZİL, Şeyda: “Temel tümcelerde ve ortaçlı yapılarında kip anlatımı”, **Dilbilim Araştırmaları Dergisi**, İstanbul 1994.
- ÖMER, Ahmet Muhtar: **Aḥta’u’l-uğatu’l-‘Arabiyye El-mu’âsira ‘İnde’l-Kutab ve’l-İza’yiin**, Dâru Neşr-i ‘Alemlü’l-kutub, Mısır 1991.
- ÖZBALIKÇI, M. Reşit: **Arap Dilinde Zaman Açısından Fiiller**, Anadolu Matbaacılık, 1996 İzmir.
- ÖZGAN, Hüseyin ve DOĞAN, Selen: **Yöneltil Zamanın Etkin Kullanılması**, El Kitap, Bolu 1997.
- ÖZDEMİR, Emin: “Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış”, **Türk Dili Belleten**, Ankara 1968.
- PAULO, Coelho: **Simyaci Romanı**, Çevr. Özdemir İnce, Can Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014.
- _____ : **elhimyai Roman**, Çevr. Cevad Saydavi, Şirketü’lmatbuat’ Itavzi’ v’neşir, Beyrut 2008.
- PUSTEJOVSKY, James: “Time and Tense in Language”, **Brandeis University LING** **130**, 2005.
- er-RAZĪ, Muhammed b. el-Haifan: **Şerhu’l-Kâfiye fi’n-Nahv**, el-Mektebetü’l-Murtazaviyye li’l-Âsâri’l-Ca’feriyye, C.2, yy, ty.
- er-REYHÂNĪ, Muhammed Abdu’l-Rahmen: **İticâhâtü’l-Tahlilu’l-Zemeni Fi’l-Dirâsâtü’l-Lağaiyye**, 1. Baskı, Dâru Kubâ’ li’l-tiba’a ve’neşir, Kahire 1997.
- es-SAMARRÂ’Ī, Fâzıl Sâlih: **Ma’ânî en-Nahv**, Beytü’l-Hikme, el-Musıl 1989.

- es-SAMARRÂÎ, İbrahim: **el-Fi'l Zemânuh ve Ebniyetuh**, 3. Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1983.
- _____ : "el-Fiil ve'l-Nızâmu'l-Fiili fi'l-'Arabîyye", **el-Mecme'u'l-İlmî el-'Irakî**, 6. Bım, Bağdad 1959. s.277-285
- SAUSSURE de Ferdinand, **Genel Dilbilim Dersleri**, İstanbul 1998.
- SÎBEVEYH, Ebü Bişr 'Amr b. Oşmân b Kanber: **el-Kitâb= Kitâbu Sîbeveyh**, Şrh. ve tahk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, c. I-V, Kahire 1988.
- SLOBIN I. Dan; AKSU, A. Ayhan: "Tense-Aspect-Modality in The Use Of Turkish Evidential", **Tense-aspect: Between semantics & pragmatics**, John BENJAMIN Yayınevi, Amsterdam 1982, s.185-200.
- SMITH, Catherine Anne: "The Role of Tense-Aspect in L1 and L2 Academic Writing", Northern Arizona Üniversitesi, Doktora Tezi, Arizona 2004.
- SMITH, Nicholas. J.J: "Inconsistency in the A theory", **Philosophical Studies** Vol. 156, 2011, pp. 231-247.
- SMITH, S. Carlota: **The Parameter of Aspect**, Kluwer Akademik Yayınları, Dordrecht 1997.
- _____ : "Tense and Temporal Interpretation", **Lingua: 2005**, sayı. 117 , www.elsevier.com/locate/lingua.
- SONNENHAUSER, Barbara: "Imperfective Aspect in Russian: 'Reference Time'", **Semantics and Pragmatics**: Leipzig 2006.
- SUCU, Yaşar: **Yönetmel Zamanın Etkin Kullanılması**, El Kitap, Bolu 1996
- es-SUYÛTÎ, Celâluddîn 'Abdurrahmân: el-Eşbâh ve'n-Nazâir fi'n-naḥv, Nşr.'Abdu'l-âl Sâlim Mukerrem, C. I-IX, Beyrut 1985.
- es-SÛYÛTÎ eş-ŞÂFÎÎ, Ebü'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî: **Hime'u'l-Havâmi' Fi-Şarḥ Cem'u'l-Cevâmî'**, ed. A. Şemsü'Ddîn, Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye yayınevi, 1. Baskı, Beyrut 1998.
- SWIFT, B. Lloyd: "A Reference Grammar of Modern Turkish", **Indiana University Publications**, The Hague: Mouton, Bloomington, Netherlands 1963.
- ŞİMŞEK, Mehmet Ali: **Arapçada Zaman Kalıpları, Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması**, Cumhuriyet Üniversitesi Yüksek Lisan Tezi, Sivas 1997.
- TEKİN, Talat: **Orhon Türkçesi Grameri**, Türk dil kurumu, Ankara 2016.
- TDK: **Türkçe Sözlüğü**, TDK Yayınevi, Ankara 2005. <https://sozluk.gov.tr/>.

The Internet Encyclopedia of Philosophy, ISSN 2161-0002, <https://www.iep.utm.edu/>.

TOPAKKAYA, Aslan: **Felsefe, Din ve Kültürde Zaman**, paradigma Yayınları, İstanbul 2013

TÛVÂME, Abdu'l-Cebbâr: **Zemenü'l-Fiil-i fi'lüġati'l-Arabîye Karâ'inuh-u ve Cihatüh-ü**, Divânü'l-Matbu'atu'l-Cezâriye, Cezâir 1994.

et-TÛKÂNÎ, Na'ime: "Liseniyet-u'l-Cihet-ü Fi'l-Luġatu'l-'Arabiyye", **el-Fikru'l-'Arabiyye Dergisi**, Basım: 80-81, Beyrut Lubnân 1990.

UĞURLU, Mustafa: "Türkiye Türkçesinde "Bakıs" ("Aspektotempora)", **Türk Dili El Kitabı**, Ankara 2003.

_____ : "Türkçede Fiil ve Fiil Çekimi", **Türk Gramerinin Sorunları II**, Ankara 1999.

al-'UMÂNÎ, Abdu'r-Rahmân Tevfik: "**Edevât-ü'l İstifhâm Dirase İhsâ'iyye Mukarene**", Ürdün Üniversitesi, Yüksek Öğretim Fekültesi, yüksek lisans tezi, Ürdün 2008.

UNDERHILL, Robert: **Turkish Grammar**, Cambridge, Massachusetts and London ,MIT Yayınları, England 1976.

UZUN, Nadir Engin: "Türkçede Görünüs/Kip/Zaman Üçlüsü", **DilDergisi**, 68. Sayı, Ankara 1998a.

_____ : "Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar", **Türk Dilleri Araştırma Dizisi**, Ankara 1998b.

el-VÂZÎR, Muhammed Receb: "ed-Deleletu'z-Zemenîyye li-Sıyaġ el-Mazi fi'l-'Arabîyye", 2.Basım, Cilt:1, '**Ulumu'lüġati Dergisi**, Kahire 1998.

VENDRYES, Joseph: **el'L-uġa**, çev. Abdu'l-Ėamid ed-Devaġili ve Muhammed el-Kassas, Lecnetu'l-Beyanu'l-'Arabii, Mısır 1950.

_____ : "el'l-uġa", çev. Abdu'l-Ėamid ed-Devaġili ve Muhammed el-Kassas, **Lecnetu'l-Beyanu'l-'Arabii**, Mısır 1950.

VERKUYL, J. Henk: "Aspectual Classes and Aspectual Composition", **Linguistics and Philosophy**, Sayı: 12, New York 1989.

_____ : **A Theory of Aspectuality: The Interaction Between Temporal and Atemporal Structure**, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge 1993.

VENDLER, Zeno: "Verbs and times", **Linguistics in Philosophy**, Cornell Üniversitesi Yayınları, New York 1967.

- el-VEZİR, Muhammed Receb: “es-Sıyaku’l-Leğavi ve Dirasatu’l-Zaman Fi’l-Lugati’l-‘Arabiyye,” **‘Ulumu’l-Lugatu Dergisi**, Dar Garib Yayınevi, 1. Cüz’, 1. Basım, Kahire 2003, s. 9-90.
- WITTGENSTEIN, Ludwig: **Philosophical Investigations**. Oxford: Basil Blackwell, Oxford 1953.
- WRİGHTE, W.: **A Grammar of the Arabic Language of the Arabic Language (Third Edition)**, London 1981.
- YAMAN, Ertuğrul: Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara 1999.
- YANG, Suying: “The Aspectual System Of Chinese”, Victoria Üniversitesi, Doktora Tezi, California 1995.
- YESBERİSAN: “ez-Zaman-u Fi’l-Lugati’l-‘Arabiyye”, **Mecme’u’l-uğati’l-‘Arabiyye Dergisi**, Sayı 14, Kahire 1962.
- ez-ZEMEŞERİ, Abu-Kâsim Mahmut bin ‘Amr: **Üsüsü’l-belâge**, Cüz’ 2, 2. Baskı, Dâr-u’l-Kutub, 1973.
- ZÜLFİKAR, Hamza: **Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1980.

EKLER

Türkçede Gerçek zaman	Türkçede Fiil Zamanı	Arapçada Gerçek zaman	Arapçada Fiil Zamanı
Geçmiş	-DI'lı Geçmiş -mİş'lı Geçmiş	Mazi ماضی	Fa'ale فَعَلَ
Şimdi	-Iyor -mAktA -mAdA	Muzari مضارع	Yaf'alu يَفْعَلُ
Geniş	-Ir/-Ar		
Gelecek	-AcAk	Mustakbel مستقبل	Seyaf'alu سَيَفْعَلُ Sevf yaf'alu سَوْفَ يَفْعَلُ

Ek 1. Türkçe ve Arapçada gerçek zaman ile fiil zamanı arasındaki ilişki

T. ZAMAN EKLERİ	KAVRAMI	ZAMAN	GÖRÜNÜŞ	Kiplik	A. ZAMAN SİGASI	KAVRAMI	ZAMAN	GÖRÜNÜŞÜ
-AcAk	gelecek zaman, gelecek zaman kipleri ve gelecek zaman bildirmesi	gelecek zaman	Dilbilgisi → sürme Aşamalı → başlangıç ve sonuç: belirsiz.	bildirme, niyet, buyruk, tahmin, istek, söz verme, gereklilik, sitem, şaşkınlık, kızgınlık, şüphe, tembih, olmazlık, ihtar, sevinç, böbürlenme, kabullenme	seyaf'alu (سَيَفْعَلُ), sevf yaf'alu (سَوْفَ يَفْعَلُ)	gelecek zaman المستقبل basit gelecek zaman المستقبل البسيط sınırlı gelecek المستقبل المقيد Sıradan gelecek المستقبل العادي	gelecek zaman	süreklilik (الإستمراري)
-Ir/-Ar	geniş zaman, geniş zaman bildirme kipi, alışık geniş zaman	her zaman	Dilbilgisi → sürme Aşamalı → başlangıç ve sonuç: belirsiz.	bildirme, gereklilik, kesinlik, buyruk, tahmin, alışkanlık, süreklilik, karakter istek, söz verme	yaf'alu (يَفْعَلُ)	muzari (المضارع) geniş zaman الزمن العام alışık geniş zaman المضارع التعودي sürekli geniş zaman	her zaman	Bitmemişlik (اللامنتهى) , tamamlanmamış (اللاتمام) (الغير مكتمل). sürme (الإستمرار)

Ek 2: Türkçede Basit Yapıların ve Arapça karşılığı

Ek 3: Türkçede -DI'lı Birleşik Yapıların ve Arapça karşılığı

Türkçede -DI'lı Birleşik Yapıların Kavramı	Türkçede -DI Ekiyle Birleşik Yapıların Biçimleri	Türkçede -DI Ekiyle Birleşik Yapıların Oluşumu	Arapçada Kane İle Birleşik Yapıların Kavramı	Arapçada Kane İle Birleşik Yapıların Biçimleri	Arapçada Kane İle Birleşik Yapıların B Oluşumu
Dolaylı Geçmişin Anlatması	-DIydI	<i>Kiplik</i> /görünüŧ (-DI) + zaman (-ydI)	Uzak Geçmiş Zaman الماضى البعيد (المنقطع)	Kane Fa'ale كان فَعَلَ	<i>Zaman (kâne)</i> (كان) + Görünüŧ (fa'ale) فَعَلَ <i>Zaman (kâne)</i> (كان) + Zaman (fa'ale) فَعَلَ
Geçmiş Zaman Hikâyesi	-mİŧI	<i>görünüŧ (-mİŧ)</i> + zaman (-ydI)	Yakın Geçmiş Zaman الماضى القريب (المنقطع)	Kane Kad Fa'ale كان قَدْ فَعَلَ Kad Kane Fa'ale قَدْ كان فَعَلَ	<i>zaman (kâne)</i> (كان) + <i>görünüŧ (kad fa'ale)</i> قَدْ فَعَلَ
Ŗimdiki Zaman Hikâyesi	-Iyordu	<i>görünüŧ (-Iyor)</i> + zaman (-ydI)	Yinelenen/ sürekli Geçmiş Zaman الماضى المستمر / المتجدد	Kane Yaf'alu كان يَفْعَلُ	<i>zaman kâne</i> (كان) + <i>görünüŧ yaf'alu</i> (يَفْعَلُ)
Geniş Zaman Hikâyesi	-ArdI/-IrdI	<i>kiplik (-Ir/-Ar)</i> + zaman (-DI)	AlıŖılı / devamlı/ sürekli/ yinelenen Geçmiş الماضى التَّعْوِدي / الدائم / الإستمراري / المتجدد	Kane Yaf'alu كان يَفْعَلُ	<i>zaman kâne</i> (كان) + <i>kiplik yaf'alu</i> (يَفْعَلُ)
Gelecek Zaman Hikâyesi	-AcAktI	<i>kiplik (-AcAk)</i> + zaman (-DI)	Geçmişte Gelecek المستقبل فى الماضى	Kane Seyaf'alu كان سَيَفْعَلُ Kane Sevf Yaf'alu كان سوف يَفْعَلُ	<i>zaman kâne</i> (كان) + <i>kiplik (سَيَفْعَلُ / سوف يَفْعَلُ)</i> seyaf'alu / savfe yaf'alu

Türkçede -mİş'li Birleşik Yapıların Kavramı	Türkçede -mİş Ekiyle Birleşik Yapıların Biçimleri	Arapçada Kane İle Birleşik Yapıların Oluşumu	Arapçada Kane İle Birleşik Yapıların Kavramı	Arapçada Kane İle Birleşik Yapıların Biçimleri	Arapçada Kane İle Birleşik Yapıların Oluşumu
Geçmiş Zaman Rivâyeti	-mİşmiş	<i>kiplik (-mİş) + zaman/görünüş (-mİş)</i>	Geçmiş Zaman Rivâyeti الماضي الروائي	Yardımcı fiil + Kane Kad Fa'ale فعل مساعد + كان قد فعل Yardımcı fiil + Kad Kane Fa'ale فعل مساعد + قد كان فعل	<i>zaman (yardımcı söylenti eylemler) + zaman (kane) + görünüş (kad fa'ale)</i>
Şimdiki Zaman Rivâyeti	-lyormuş	<i>görünüş (-lyor) + zaman/kiplik (-mİş)</i>	Geçmiş Zaman Sürekliliği حكاية الحال/الحاضر الروائي	Yardımcı fiil + Kane Ya'f'alu فعل مساعد + كان يفعل	<i>zaman (yardımcı söylenti eylemler) + zaman (kane) + görünüş (ya'f'alu)</i>
Geniş Zaman Rivâyeti	Armlş/-Irlmiş	<i>görünüş (-Ir/Ar) + zaman/kiplik (-mİş)</i>	Geçmiş Zaman Alışkanlığı حكاية المضارع الروائي	Yardımcı fiil + Kane Ya'f'alu فعل مساعد + كان يفعل	<i>zaman (yardımcı söylenti eylemler) + zaman (kane) + görünüş (ya'f'alu)</i>
Gelecek Zaman Rivâyeti	-AcAkmiş	<i>görünüş (-AcAk) + zaman/kiplik (-mİş)</i>	Geçmişte Gelecek المستقبل في الماضي Söylentili geleceğin hikayesi حكاية المستقبل الروائي	Yardımcı fiil + Kane Seyaf'alu فعل مساعد + كان سيفعل Yardımcı fiil + Kane Sevf Ya'f'alu فعل مساعد + كان سوف يفعل	<i>zaman (yardımcı söylenti eylemler) + zaman (kane) + görünüş (seyef'alu/ sevf ya'f'alu)</i>

Ek 4: Türkçede -mİş'li Birleşik Yapıların (görünüş+ zaman/kiplik) ve Arapça karşılığı

Türkçede -mİş'lı Birleşik Yapıların Kavramı	Türkçede -mİş Ekiyle Birleşik Yapıların Biçimleri	Türkçede -mİş Ekiyle Birleşik Yapıların Oluşumu	Arapçada Kane İle Birleşik Yapıların Kavramı	Arapçada Kane İle Birleşik Yapıların Biçimleri	Arapçada Kane İle Birleşik Yapıların Oluşumu
Şimdiki Zaman Rivâyeti	-Iyormuş	<i>zaman/görünüş (-Iyor) + kiplik (-mİş)</i>	Şimdiki Zaman Rivâyeti/ Şüpesi/ Söylentisi الحال/ الحاضر التقلي- الروائي- الشكى	Yardımcı fiil + YaF'alu فعل مساعد + يَفْعَلُ	Zaman (Yardımcı fiil) + Zaman (YaF'alu)
Geniş Zaman Rivâyeti	Armlş/-İrmlş	<i>görünüş /zaman (-Ir/Ar) + kiplik (-mİş)</i>	Geniş Zaman Rivâyeti/ Şüpesi/ Söylentisi المضارع الروائي/ التقلي/ الشكى	Yardımcı fiil + YaF'alu فعل مساعد + يَفْعَلُ	Zaman (Yardımcı fiil) + Zaman (YaF'alu)
Gelecek Zaman Rivâyeti	-AcAkmlş	<i>zaman (-AcAk) + kiplik (-mİş)</i>	Gelecek Zaman Rivâyeti/ Şüpesi/ Söylentisi المستقبل الروائي/ الشكى/ التقلي	Yardımcı fiil + Seyaf'alu فعل مساعد + سَيَفْعَلُ Yardımcı fiil + Sevf YaF'alu فعل مساعد + سوف يَفْعَلُ	Zaman (Yardımcı fiil) + Zaman (Seyaf'alu)

Ek 5: Türkçede -mİş'lı Birleşik Yapıların (görünüş/ zaman+ kiplik) ve Arapça karşılığı